Mәlits ehad mini alef

PJ
5038
M4

מֵלִיץ אֶחָד מִנִּי אָלֶף

או

מאסף מאמרים ושירים

לגליון הָאָלֶף

מאז החל „המליץ“ לצאת לאור.

מנחת שי

למחזיקי „המליץ“

מאת

העורך ומו״ל אלכסנדר הלוי צעדערבוים.

ס״ט פטרבורג.

בדפוס ישעי׳ ב״ר אלכסנדר הלוי צעדערבוים.

שנת ה׳ תרמ״ה לפ״ק.

МЕЛИЦЪ ЕХОДЪ МИНИ ЭЛЕФЪ,

т. е.

ТЫСЯЧНЫЙ нумеръ «Гамелица».

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

Типо-Литографія Ис. А. Цедербаума, Стремянная ул., д. № 4.

1884.

LIBRARY
JUN 8 1977
UNIVERSITY OF TORONTO

Дозволено Цензурою. С.-Петербургъ, 30-го Декабря 1884 года.

PJ
5038
M4

תֹּכֶן הָעִנְיָנִים.

מנחה בלולה ללוקחי „המליץ".

דברנו תקימה והנה לפניכם קוראי „המליץ" התשורה אשר הבטחנו לתת לכם ליום צאת הגליון האלף להמליץ. אנחנו השתדלנו לאסוף מאמרים מנבחרי הסופרים. אמנם רבים הבטיחו לנו לשלוח מאמריהם, אך טרם אחרו לשלוח, אחרים הודיעו לנו תוכן הענינים אשר יאבו לדבר עליהם לא היו רצויים לנו ונחדל לדרשם מהם, וכן הגיעונו מאמרים שלא היה לנו חפץ בהם, ובגלל כל אלה לא יכולנו לקרבה אל המלאכה עד זה מקרוב, ובכל זאת לא נחנו ולא שקטנו ולא קמצנו ובעזר שדי מלאנו נדרנו ליומו. תקותנו חזקה כי תמצא התשורה חן בעיני קוראינו, כי כפי אשר נוכל לשפוט אנחנו, יש בה מאמרים מרכזים ומועילים ונעימים, ומזה יוכחו אחינו לדעת כי כל ישענו וכל חפצנו הוא להמציא להם עדן ותועלת גם יחד ולא נבקש השבחת לנו, — כי לא הדפסנו התשורה למסחר, כי אם למספר החותמים על „המליץ". רק זאת יתרה עשינו, כי אף אם מראש אמרנו מפורש כי המנחה הזאת נתן רק לאלה אשר יחתמו על „המליץ" לשנה הבאה מראשית שנה זו, בכל זאת הננו שולחים אותה לכל אלה החתומים על „המליץ" כעת, מבלי להשגיח אם הם שלמו בעד שנה או חצי שנה השנית, או גם רבע האחרון. כי בטוב לבנו ובתתנו תודה לד' שהחינו וקימנו לזמן הזה לגמור אלף גליונות להמליץ ולהחל האלף השני, רצנו חפצים כי יהנו עמנו כל אלה אשר גליון האלף יגיע אליהם.

והיה אם יחיינו ד' ליום מלאת חמש ועשרים שנה מאז החל „המליץ" לצאת לאור, הוא יום ך"ה תשרי הבע"ל, אז נשתדל להביא פני קוראי „המליץ" מהמאמרים אשר נשארו בידנו וגם חדשים אשר הבטיחונו סופרים מצוינים לשלוח, ונקוה כי יפיקו רצון מקוראיהם.

המו"ל.

L.B

לאומית והתבוללות.

שתי המלות האלה „לאומית" (נאציאָנאליסמוס) והתבוללות (אססימילאציאָ) היו בימים האלה לשיחה בפי הבריות ויתנו ענין למ"ע לישראל בעברית ובשפות אחרות לענות בו במאמרים ראשים ודברי סופרים להימין ולהשמאיל. אמנם שאלה כבדה וכבודה היא, הראויה להעמיק בה חקר, כי בה תלוי כל כבוד בית יעקב וקיומו, וכל הדורשים בה כזה וכזה אומרים כי הוא כמצות נפשם, ורשות נתונה אפוא לכל אשר נאמנה רוחו לעמו להשמיע בקהל שקול דעתו במתינות וביושר הגיון, לא בסופה וסערה, בחרפות וגדופים, בגדפות והלצנות.

והנה בשימנו לב לשאלה שאנחנו עסוקים בה, עלינו לשמוע לראשונה טענות הצדדים: הלאומים יוכיחו כי לא חדל ישראל מלהיות אום גם אחרי גורשו מארצו ויאבד ממשלתו, וזה האות — כי אף אם היה מפוזר ומפורד בין העמים זה אלפי שנה והנה שאפו לבליעתו ולא יודע כי בא אל קרבם, הוא חי וקים ברוח לאומתו ובתכונתה, לאשר תורתו היתה נחלתו ומסורות קדומים שלטה ברוחו, וסדותיו ותפלותיו הלאומיות היו לאור רוחני לאחד לבות הרחוקים ולהפיח בקרבם תקוה כי יבא יום אשר יכירו כל יושבי תבל עוונו וישיבו לו את אשר לקחו ממנו באגרוף רשע ואז ישכן בבטח עמים במקומו. לעומתם המתבוללים יורישו כי אין אומה בלי ארץ ובלי מלכות ובלי שפה, ובין שגלה ישראל זה כבר מארצו ויתערב בגוים וילמוד לשונם, ואת תעודתו להתקרב אליהם ולהדבק בהם ולהיו לבשר אחד בכל תנאי חיי האזרח ולהבדל מבני הארצות רק בעקרי אמונתו ובמצותיה בביתו ובהיכל ד'.

אם נאבה לשפוט מישרים על שתי הטענות המתנגדות, עלינו לבחון מראש איזה מהן עתיקה מתכונתה ואמונה על ברכי ההיסטוריא הבוחנת לעמים והערכית לישראל. בדבר הזה לא יוכלו להכחיש אף האסימילאטורים היותר אדוקים כי כשמש הגבורה לרגש הלאומי הישראלי, אשר לא נתק תכלית כל ימי הגלות המר והארוך, ולמרות הזרותו בארצות וגבאו כל יד עמל ותלאה תחת כל שמים, הנחילו אבות לבנים מדור לדור את הרגש הנעלה הזה שאינו תלוי בארצה ובשלטון ובלשון: רגש גאות כי ממעי עם עולם יצאו, עם יחיד בתבל אשר בידו ספר היחוס עד אביו הראשון שנקרא עוד בימיו „אב המון גוים", ומכבת יחוסו ואת כאשרה ומקימה מכל אומות העולם; רגש מציאי כי יקחו אלהים לאור גוים, ללמדם לדעת את ד' ותורתו ולהיות להם למופת במוסרו ובמדותיו, עד אשר תמלא הארץ דעה את ד' וישוב גם הוא אל נוהו לשאת הוד ולתפארת במוכה. לעומת זאת שמת ההתבוללות חדשה היא אתנו, הורתה ולידתה בקץ המאה החולפת. אך אל נא נעשה שקר בנפשנו להאמין כי באה העת אשר

עליה נבאו נביאינו, כי יכירו כל באי עולם יתרון הכשר היהודים ומוסרם הטוב ותעודתם הנשאה אשר מלאו בארץ, וכי בעבור זאת אמרו הגוים לתקן את אשר עותו אבותיהם ולהשיב לישראל משפטי ארם, אשר לקחו ממנו בעולה — כזאת לא עלה על לב העמים, מלבד איזה יחידי סגולה ביניהם אשר הבינו כי לא נופלים היהודים מיתר יושבי הארץ ואָון פלילי הוא להמעיט משפטיהם, רק לאשר יחזקו בדת מורשה—אחדות הבורא, ושומרים בטהרה דם אביהם הראשון הנוזל בעורקיהם. אולם אנשי לבב כאלה, אשר בינתם ואמון רוחם גברו על הדעות הקדומות אשר מצו משדי אמותיהם, מתי מספר היו אז וגם עתה. התמורה נעשתה רק בסבת התנועה העצומה שנתעוררה אז בצרפת לשנות סדרי הממשלה ובהתקומם העם האמיץ לפרוק עול מלכות הבורבונים וסדרי המדינה המכבידים אכפם עליו, זכר גם את ישראל יושב ארצו הנאנח עוד יותר ממנו תחת עקת גזרות קשות, למען יתחבר למתקוממים לעזור להם בשכלו, בכיסו ובדמו. והאות היותר נאמן כי קרבוהו רק לצורך הנאתם הוא—כי לא ארכו הימים, כמעט היתה הרוָחה לצרפתים שבו להביט על היהודים בשאט בנפש ויהיו כקוצים בעיניהם וכצנינים בצדם ויעלילו עליהם עלילות ברשע להחרימם כמזיקים ומשחיתים במדינה וידרשו להגביל זכיותיהם, עד אשר יצא דבר המושל האדיר נפוליון הראשון להמעיט משפטיהם, להפקיר נכסיהם ולבטל נשייהם אשר נשו בשכניהם. ורק מסבות מתהפכות הטו את לבב השליט האדיר לתת להם תנינה, וגם זאת עשה אחרי הקדמות שלא נשמעו בארץ ביחס אומות ואמונות אחרות, כי צוה לקרוא לראשונה אספת אצילי ישראל ואח"כ סנהדרין של רבנים ואלופי עדה ממדינות שונות להשיב על כמה שאלות ביחס דת היהדות לאומות העולם ולהוציא לאור משפטים ילכו בהם בני ישראל להיות ראוים להמנות באזרחי הארץ וליהנות מזכיותיהם ואשר יעזרו לקרב לבבות ישראל ליושבי הארץ, וגם דרשו מהם להתיר נשואי התערובות. ולא לבד בראשית המאה הנאורה שאנחנו חיים בה נִתנו ליהודים זכיות בצרפת ובגרמניא וחזרו ולקחו מהם, אך גם בשנות מגפת המרידות 1848/49 בגרמניא, באוסטריא והונגריא, — אז כרתו העמים האלה ברית עם היהודים שוכני ארצם וירחיבו משפטיהם למען יעמדו לימינם לבצע מזמותיהם. בעת ההיא עשו להם יהודים רבים שם בין ראשי המדברים בשם העם, אשר דבריהם היו כלפידי אש להלהיב לב ההמון לדרוש ביד נטויה משפטיהם וחרותם ולאזור חיל ללחום בחיל הממשלה אשר בקשה למשול ברוחם ובכל אשר להם ממשלה בלתי מוגבלת כאשר עד אז. ולא אך בדבר שפתים הפיחו להבת המרד וכאשר הריחו מלחמה החבאו אל הכלים, לא — המה יצאו חלוצים לפני עם הארץ ביד מזוינה. רבים מהם נפצעו גם נפלו כגבורים על מרומי שדה קרב, אחרים נתפשו והושמו במשמר או נשלחו לארץ גזרה ולעבודת פרך, ויש אשר הומתו כפושעים וקושרים ומורדים במלכות (אחד מהם היה בן יקיר רב הכשרון ה' הערמאנן יעללינעק, אח צעיר להרב המטיף המפואר ד"ר יעללינעק בווין, אשר נידון למיתה בקני רובה), כמה מהם נמלטו בעור בשרם ויהיו נודדים בארצות לא להם (ביניהם המזכיר הנאמן לשליט הונגריא בעת ההיא, ראש המתקוממים

קאשוב, אשר התיעץ על צפוניו את איש כמהו ה' היילפרין, איש צעיר לימים עם כשרונות נפלאים, מהיר לדבר ולכתוב בימים ההם לשנות לועזות (וגם עברית ביתר שאת), צנא מלא חכמה ובכל התושיה יתגלע, בן גדולים, אביו היה הרב הגדול בתורה ובמחקר ידידנו כ' פנחס מענדיל היילפרין ז"ל, אשר הוציא בספרים בשנת תרי"ה י"ג מכתבים בשם „התוכחת באנשי און" נגד האלהיים וחבריו אשר קמו לעשות תקנים מהרסים בדת. וה' היילפרין הצעיר הזה, רב תקוה, הביא קרבן מחיים לאהבתו את ארץ מושבו הנגריא (כי נולד בפולין), קרבן—עתידות חייו, כי נלחץ להרחיק נדוד לאמריקא ולמצא כל יד עמל ותלאה). ומה היתה אחרית ההתלהבות העצומה אשר הציתה בלב צעירי עמנו הנאורים לקנא קנאת שכניהם והתכחשותם בלאומיותם הישראלית, לעבור על השבועה אשר השביע הקב"ה את ישראל לבלי למרוד במלכות ועל כל פקודי הדת הכתובה והמסורה המזהירים אותנו לירא את אלהים ומלך ולהתפלל בשלומה של מלכות? טרם עברו שנים אחדות שכחו הפולנים בגליציא, המשכילים והנאורים את אחי בריתם החדשה ויחלו לקצות ביהודים ולדרוש להכניעם וביזיונם וגם עשו ברם שפטים והממשלות נאותו להם להגביל משפטיהם, עד אשר גלתה הרעה לאוסטריא במלחמתה עם גרמניא ואיטליא בשנת 1866. אז הבינה הממשלה כי רק על היהודים תוכל להשען, ואם תרחיב משפטיהם יהיו אמונים לה ולא יתערבו עם שונים בתבונתם, באונם ובכספם. וגרמניא בתגרתה על צרפת בשנת 1870 והשאף לאחד את אשכנז הקרועה לגזרים רבות, ופתח גם את היהודים לטוב. ותהי אחרי אשר שבה למנוחתה ושלום היה עם כל שכניה מסביב, שתה עליה מרדים מתרים תנועה השנאה והבוז הישנה עתיקת יומין אשר נשרשה בלב בני יפת לבני שם, להרים העלילות הישנות ולהמציא חדשות ברוח הזמן ומישגי המחיה והכלכלה ותוארים חדשים: עתיקת, קאפטאלי-אתים, פאראזיטים, חרשי משחית, מאור שבעסה ובזוהמה והשבים להרים על ארסת מכורותם אשר רוו מחלבם ודמם מדור דור ויבראו מלאכי חבלה חדשים: אנטיסימיטים, יוראלאבים ובאלה. התוצאות הרבות האלה נגלו בעלילת טיסא עסלאר בהונגריא, במשפט מארץ ריצמיער בגאליציא, בשרפה בירכה בגייס מסעטין, ובכל המעשים הנוראים אשר נעשו ביהודים בכל הארצות ובכל הערים.

ואך למותר לנו להרחיק עדותנו במקום ובזמן, רק לנגד עינינו ברית האחוה אשר כרתו הפולנים בימי המרד האחרון (1863) את היהודים העשירות נשיקת אשר פזרו להם בראש כל חוצות והיהודים רבקו בהם בתום לבבם ויתנו לפניהם במועצותיהם, בכספם ובחייהם, בהלחמם עמם יחד מגבורים בפרה השקרית. ולא רק בני הנעורים, אשר עליהם יאמרו כי קלי דעת הם, אך גם אנשים אשר עברו עליהם שנות בינה: כמשכילים, כסוחרים עוסקים בעולם העשיה, גם חובשי בית המדרש יראים וחרדים — הרתי במשפט: כאיסת הבריאה ומגיד מישר נשא חרב — וגם רבנים מפוארים (כהרב המאירי"ל, נגיד ויתנם אשר לפני מלכים יתיצב, כ' בעריש מייזעלס ז"ל אב"ד בווארשא), גם קמו והתיצבו ויעזרו להם בגלוי ובסתר בכל אשר מצאה ידם, ועד הרגע האחרון לא

עזבו דגל הלאומי הפולני והלבם ודמם נתנו מחירו. וכאשר לא יכלו הפולנים עמוד נגד מחנה הרוסים ויכנעו מפניהם, נשארו היהודים (עד היום) נאמנים לפולנים ויסבלו עמם יחדו תוצאות המרד, כי כמוהם נשלחו רבים מהם אל ארץ גזרה כמורדים במלכות ואחרים נמלטו מארצם ויהיו נודדים ללחם בארצות זרים. ואחר כל אלה צרה כעת עין הפולנים באחיהם העברים כאבותיהם לפנים ויצר להם על אשר נתנו להם איזה זכיות בנפת פולניא ואיבתם שמורה להם בלבם, כאשר יעידו הפוגרומים בווארשא ובערים אחרות והאגודות אשר יסדו האצילים להשחית עץ לחמם בהכינם חנויות לממכר כל הסחורות ולאסור לקנות דבר מאת היהודים; וכאשר יוכיחו מה"ע הצוררים לישראל בשם דעת הקהל, אשר יבקשו תואנות לבזות את היהודים בעיני שכניהם ולתתם לנוכלים ועלוקות אשר יעלעו דם התמצית של עם הארץ. ואם לא השתיק הוא, כי רבים מאחינו שמה, ביחוד הנאורים ואילי הזהב, עודם מחזיקים בתומתם ומקשים עצמם לדעת וכעבדים נרצעים יאמרו כי דבקה נפשם אחרי אחי ארצם (החושבים אותם לאחים חורגים) ויכנו עצמם בשם פולנים „שומרי תורת משה", ובפקוד עמים בווארשא רק העשריה מהם הודו כי עברים פשוטים הם, וגם עליהם כתבו, כי לא מילידי פולניא הנמו. — ומי לא יזכור את הרוח שעבר בארצנו בראשית שנות הששים למאה זו, עת כמעט כל מכתבי העתים (גם האינוואליד, מ"ע אָפָּיציעלי לחיל הצבא) נבאו בסגנון אחד, כי נחוץ לתת חוק שווי זכיות ליהודים, כי ראוים הם לכך, וכאשר קם מ"ע אחד לדבר סרה בנו התאחדו טובי הסופרים והחכמים וידפיסו מהאה גלויה נגדו ויקראו אחריו מלא.— דעת הקהל אשר נגלתה אז בדפוס, במ"ע ובספרים ובחוברות, פעלה אז על הממשלה הנדיבה—אשר הטתה חסדה לנו, מאז עלה למלוכה הקיסר הצדיק החומל וחונן וגומל חסדים טובים לרבבות אלפי עבדיו, בלי הבדל אום ואמונה, המנוח אלכסנדר השני, יהי זכרו לברכה — ותחל גם היא להרחיב משפטינו לאט לאט: לראשונה נפתחו שערי רוסיא הפנימית לפני הסוחרים מגילדיע ראשונה, ואח"כ גם למלומדים בחכמות ומלאכת מחשבת ולעושי מלאכה וגם לאנשי חיל אשר כלו שנות עבודתם בצבא; בתי מדרש וחרשת המעשה אשר סוגרו עד העת ההיא לפני בני ישראל נפתחו לפניהם, ואלה אשר גמרו חוק למודם השיגו משרות כבודות במדינה ויעלו במעלות פקידי המלכות, גם שרי צבא נבחרו מיהודים (אחרי אשר הרים הקיסר ז"ל את היהודי פריימאן באָרעסא למנותו לשר מאה לפני כל צבאות החיל אשר התגודדו לפניו על פני השדה), וכאלה הנחות וזכיות רבות. — אך לא ארכה העת הברוכה הזאת, לאט לאט שבו הדעות הקדומות והשטנות לשלוט ברוח אנשי מעלה ותופשי קסת ויאצילו מרוחם על הנצבים למעלה ולמטה, כי הסיתו בנו את שרי המלוכה ואת המון העם גם יחד, עד אשר התקוממו נגדנו— אלה בגזרות מגבילות ואלה באגרוף רשע כיום הזה. מי לא יכיר אפוא ללמוד מן המסובב אל הסבה ולדעת כי עוד רחוקה העת אשר הסבלנות האמתית בלי שום פניה צדדית תהיה השלטת בלבות בני האדם והיא לבדה בלוית הצדק והיושר תחוק חקים ומשפטים חובות וזכיות לכל בני האדם בשוה, מבלי הבט אל מחצבתם ואמונתם; וכל אשר נעשה עד כה ברוח הסבלנות רק מצות עשה שהזמן

גרמא היה, על פי חשבון המשפיעים התקיפים לתאותם ולשובתם. כמיתנים כן גם הפולנים וגם הרוסים מתרגמים ואחרים עתה ישיבו פנים להודים בשפה שהם צריכים להם, ואחר שהשיגו מאוים יבים הפולני בשאט בנפש מגבה על הרמה הוה בעיניו ויקרא „זשידזשי פאפקא!" והרוסי יענה אחריו „זשיד פראקליאטי". והגרמני „יודען רויס". רק המשטמה הזוה אשר דבקה אז בשם האמונה והצדק מעשיה האבזורים נכח העברים כי תאבה לנקם דם משיחם השפוך בידי אבות היהודים לפנים ולבער נופרים בעקר תורת הנצרית מתחת שמי ה׳, תשיב האיבה הנצחית אמריה כיום, כי חלילה לה לקנא קנאת אמונה, ילך כל איש בשם אלהיו, רק לא תוכל הארץ לשאת אומה נבדלה וקהל נדע בה בממלכה בתוך ממלכה. ותחת אשר לפנים אמרו כי היהודים שמים סם בבארות ומביאים מגפה בעולם, יאמרו היום כי היהודים ימוצו לשד כל גויי הארץ, ויעשו שלטת בעולם המסחר ובדעת הקהל בעזר מה״ע היוצאים על ידם, יהרסו עמודי האמונה בירקים ובקסרים ויביאו אנדרולוסיא בהליכות עולם — בתופש רוחם ובתכונתם הקוסמופוליטית.

ומה הרוחנו אפוא בעמלנו להתקרב לשכנינו ויותר רבות ממתנתנו, מסורתנו ומפשיטנו מורשת אבות מני קדם? פעמנו בעץ הדעת תפקחו עינינו לדעת טוב ורע, יופי ומגונה ברוח אירופי, יכמן נוסף לדאבה כאשר נרגיש בגן עדן הסרינו וישבינו מקרם לשעריו להם החרב המתהפכת של גזרה קשה נוראת! אבותינו אשר אמרנו עלידם כי בחשכה התהלכו ראו אור בהיר בשחקים ולא פנו אל תמורות החיים, תאוה לבני ביום, לדאיב נפשנו, מבלי הבין כי הקנו בנבדים לבלי ראות גבורה, כי שוא כל עמלנו וקרבנותנו התשמים הרותים לקנות את לבב שונאינו מגדינו וכל אשר נוסיף לותר משלנו ולקרן בנשיאת ריגנו ומדת לאומיותנו למען התקרב לשכנינו, כן יוסיפו לשטם אותנו ולהרחיקנו מעליהם בזרוע כי ולהשפילנו עד דכא. בכבר פנים יפות יערכו שכנינו לפנינו שלחן מלא דשן, כבנות פעיר בעין, למען האבילנו מוגרים אשר אסרה עלינו תורתנו והשקנו עד לשכרה ביין נסיכם משום בנותיהם ובנותינו; בחפץ נפש יאבו להתחתן בנו כבן חסר בשעתו, „אך פרי התיתון ישוה להם, וליהדות אין חלק ונחלה בו. זאת תורת ההתבוללות חזו שברה!

ועתה מי לא יחוה, מה בין בן בבור היהדות: והנה הלאומי הישראלי אשר נולד בקדושה ובטהרה מזיוג כן השמים שעלה ישה: נאין משפחה עם תורת אמת אשר האומים נולדו — כי אבינו אברהם אשר מחרניו יצאנו הוא גם מולד ומוליד מושג הברת הבורא אל חי וקים יחיד ומיוחד — ובן בן וקנים: ורע תאוות ההתבוללות, תוליד כאשה נכרית, מעורובית קרש בחל — תם היהדות ותגו מכל מחשבת פגול, בלי שום חשבון ויחסך נפשי, עם תהי לותמוני בשרים ילמעמי הלך. רבק כזה לא נעשה על פרות הקרב בותפה וקודשן כרת משר וישראל ויוצאי חלציו נשואין כאלה נקראים בפי החכמים הנאמרים: „פרי התבל" ובמושג קרובים לעמנו: „ממזר לא יבא בקהל."

תכסין התורה לדעת ביתר משפט, כי הקמים ילדי יפת בימינו לא יאבו בשם אופן לבקש ולמצוא אשר בחינו ובנינו כמשפטם זה איזה עשרות שנים.

אז אמרו בגוים: נכונים אנחנו לתת ליהודים כל זכיות אזרח ובלבד שירחיקו מצדם כל מתח מבדיל בינם ובין גויי הארץ—לא ילבשו בגדים המצוינים שלהם, יעזבו שפתם הבלולה וירגילו לשונם לדבר בשפת המדינה, לא יבלו כל ימיהם בלמוד התלמוד והפוסקים ובמלואות חוקים ומנהגים אשר יפריעום ממעשיהם בעולם העשיה, ולא יתבודדו בחדריהם ובבתי מדרשיהם, רק יבקרו בתי ספר כוללים וילמדו חכמות וידיעות שונות הנחוצות ומועילות לחברת האדם, יחדלו לעסוק רק במסחר וקנין ובסרסרות וממכר משקאות והלואה ברבית ויחזיקו בענפי עץ חיים אחרים: במלאכה וחרושת המעשה, בכל מלאכת מחשבת ובכל חכמה ומדע; ואז יחשב ככל הגוים בית ישראל, גם אם ישמור דת אבותיו ברוחה האמתית. ועתה כאשר היהודים לובשים כמעט כלם מלבושי נכרי וימהרו לדבר גם לכתוב צחות בשפת המדינה, יבקרו ב"ס כוללים ויקדישו ימיהם לכל למודי חול, מבלי פנות אל התלמוד ונושאי כליו, יסעדו עמם לחם ויאכלו מבשר זבחם ומכל מטעמיהם ויצאו לחול במחולות מחנים עם בנותיהים וילמדו כל מדות שכניהם הטובות והמגונות, במחיר אלה שנחלו מהוריהם. ואחר כל אלה עוד גדלה השנאה והקנאה על אחת שבע, והיהודים לבושי מכלול עפ"י תורת המאָדע הפאריזית, אשר השתדלו בכל עוז לשנות צלם דמות תבניתם לבלי יוכרו בחוץ כי ממעי יהודה יצאו, היהודים המגוהצים אלה, נבזים בעיני רבי הנוצרים רב יתר מהעברי הנושא מעיל ארוך כאבותיו ופאותיו סרוחות ממול אזנו; הגאורים שומעים כאורתודובסים קול קורא מאחריהם „זשיד מוכה שחין" וגם להם לא יתנו לשבת במקום אשר נאסר על יהודים פשוטים לגור, מלבד אם יעשו כמוהם להשתמש באמצעים שונים. ואם יזדמן כי התאוה תקשור מעדנות בין נוצרים ועברים, היא לחרפה ולפגם משפחה בעיני המיוחסים שבהם, ואם לא יוכלו למנוע את ההתקרות, זאת תנחומתם כי לא לישראל יהיה הזרע ודור שלישי לא ידע כי מחלצי עברי יצא. יקומו האסימילאתורים — הונגרים, רוסים, פולנים, גרמנים המתימרים בשם מחזיקי דת משה ויענו כחש אמרינו על פנינו! ובכל זאת עודם עומדים במרדם ויקראו מלא אחרי הלאומיים, כעל מוכים בשגעון, או מורדים במלכות ומתנגדים לרוח הזמן ומושכים עלינו עברת העמים חפצי קִרבתנו ומסבבים רעה לנו לעכב חרותנו וגאלותנו מחוקים מגבילים וגזרות אבזריות ויועילו לחדש עלינו עוד יותר חוקים מעיקים. ולפלא כי האנשים האלה אשר ילעגו על המלמדים וחדריהם אינם יודעים כי נשארה להם מגירסא דינקותא אך מדה אחת אשר תישר בעיניהם וע"כ יתנו לעמם עצתם אמונה—לפי השגתם—כי ראוי ונאה וחובה עלינו לנשק את השוט אשר ייסר אותנו בלי חמלה ואת היד אשר המטירה עלינו מלקות ארבעים פעמים ארבעים. —

עלינו לשית לב גם לדבר הזה. לפנים מצאו הגוים בנו מגרעות כי נרפים אנחנו לא נצלח לשום מלאכה ועבודה מועילה בארץ ורק המסחר, הנשך והסרסרות חמדת נפשנו לאכול יגיע זרים, ועתה אחרי אשר הָראו לדעת כביר כח היהודים לעשות נפלאות אשר לא נראו כמוהם בעמים אחרים — כי במשך שלשים שנה שָנו היהודים לטוב בהשתלמותם בכל המדעים ומעשה חושב, מהם יצאו פרופי-סורים אנשי שם, שופטים בארץ, עורכי דין מפוארים, סוכירים ראשים בהסינאט,

פקידים בהמיניסטעריען, פני קטגורים ועוזרי דין, בונים אבנים, מעטאלאגים
וחוצבי בהרים, מורדים ומישרים מסלות ברזל ובונים גשרים, מנהיגים אדירים
מיסדי בתי אוצרות ושלישים בשרי השמרות הדרים והשפל, ובכל ענפי חיי
המדינה יעשו בתבונת כפים ואל כל אשר יפנו יצליחו, — עתה קנאת הגוים
תאכלמו ופחד יבהלמו ולא יבושו להגיד בפה מלא, כי בעבור זאת לא יאבו ולא
יוכלו להרחיב זכיות היהודים, יען כשרון היהודים רב מאד והתפתחותם עצמה
ורגלי השכלתם הרחבה וחריצותם הנפלאה, אוהבים הם עבודה ויעשו בה כל ימי
השבוע מן הבקר עד הערב, ולא לבד אבי המשפחה, אך גם אשתו וילדיו כלם
יעשו בחפץ כפיהם לעזור לראש בית אב לראות ברכה בעמלו, ואחר כל אלה
צרכיהם מעטים כי מסתפקים הם במצער מזונים הם מיין ומכל תאוה נבזה, כי
חיי משפחה נשמת אפיהם, ואיך יוכלו יושבי הארץ להתחרות אתם?!— ולמען תהי
לאל יד הנוצרים לעמוד נגד היהודים נחוץ לעצור בעדם, לבלי תת להם להוסיף
דעת, בסגור לפניהם את בתי הספר הגבוהים המתכלכלים מקופות המדינה
אשר היהודים יתנו בהן חלקם במדה גדולה: בתעודות הגילדיע, במכס מסחורות
תו"ל וממשרפות יי"ש ומסכרו ובאלה רבות. וכבר פסק הלכה למעשה בבמה
ובמה גימנאזיען ויחלו להמעיט מספר תלמידי העברים בכל אשר יכלו. אך שרים
קרובים למלכות לא יסתפקו בזה ודורשים נעילת דלת גמורה בבה"ס לפני ילדי ישרון;
בזאת יאבו להרס עתידות לדור יבא, לבלי יוסיפו היהודים להעביר את שבניהם בכל
משלח ידיהם: ולמען יהגן על עם הארץ בעת מיעטם יד היהודים נחוץ לספור
צעדיהם בשבע עינים לבלי יזדו לצאת מגבול תחומם לערי רוסיא פנימה ולגרש
את הנמצאים שם בכל האמצעים האפשרים ולבלי תת להם לבקש תחבולות
לעבור על החקים המגבילים הקימים מכבר ועל גזרות המגבילות החדשות. —

היוצא לנו מזה, כי איך שיעשה היהודי לא יועיל לו להשיג ארחו חסד
לאומים. על היהודי סרוח התורף יבישו בגועל נפש ויאמרו כי בזוי הוא, נבזה הוא
בהליכותיו ואך אחרי בצעו לבו הולך ואי אפשר להשוותו לבני אדם בעלי צורה; אך
רעים ככמו בעיניהם הבוראים החרשים בני הדור הצעיר, אשר עלתה בידם להשתוות
להם בחיצוניותם ולהעבירם בפנימיותם — ברוחב חכמתם וידיעותיהם, בכשרונם
וחריצות ידיהם. רואים אנחנו אפוא כי ההתקרבות העלה לרעה, ובכן נסתתמו
כל מענות מפתחי מוסר את בני עמנו על כי יפשטו בגדיהם מן התוך, רק יוכל
מצוא חן בעיני העמים אשר בקרבם הם יושבים, כי היא לא הצליח, וכל אשר
נוסף להתחקות להיות כמותם ולקרבה אליהם, כן יוסיפו לשנוא אותנו
ולהרחיקנו מעליהם.

הדעה המרגיזה כי היהודים כל זמן שמעליכים הם מסוכנים ומזיקים יותר
לעם הארץ ולמלכות, נשרשה לא לבד בלב המון העם וכותבי מכתבי העתים
בירושה או לנקם מאיש הרסם, אך גם בלב שרים ופרתמים גם מושלים אדירים.
די לנו להזכיר את הדברים אשר הדפיס "הנאוו. וור." בשנת 1881 — כאשר פרעו
הפרעות בערי הנגב — בשם הקיסר ווילהעלם, ואח"כ הביאם בידיו הוצא על ידי
ונסמך לאחרים, אשר בו הקריב מאמר מיוחד להשיחיה, להעריך ערכו את

הדין ובסוף מזכיר עוד הפעם דברי קיסר אשכנז הישיש והאדיר. כבר הודענו כי בראותנו את הפתגם הנורא הזה במאסף של הלות, אשר בו ישתמשו כותבי הדרות לספר דברי הימים, התחמץ לבנו בקרבנו ונאמר לנסות דבר להקיסר ווילהעלם, אולי שקר בפי „הנאָוו. וור.‟ ואז עין ספק כי יתן לנו רשות להכחישו על פניו בשמו. המכתב נכתב בשפת צרפת בחדש פֿעבר. 1882, ולמען דעת אם נכתב כהוגן ואם יש תקוה כי יענה הקיסר דבר, הלכנו לציר גרמניא פה, הגענעראל שווייניץ ונראה לו המכתב ויקראהו בשום שכל ויאמר כי הוא נכתב על טהרת שפת הדיפלומטים וככל משפטי הנימוס לפי כבוד נושא כתר ומלך אדיר, ויתן תקוה בלבנו כי בלי שום ספק עד מהרה ימלא הקיסר ידנו להסיר דבת שוא מעליו, יען בטח לבו כי מבטאים כאלה לא עלו על שפת הקיסר ווילהעלם. והציר בעצמו הורנו לכתוב האדרעססא כדי שיבא המכתב ישר לידי הקיסר ממש. וזאת העתקת המכתב:

מלך רחמן! המאורעות הרעות אשר נקרו ויאתיו ברוסיא זה כשנה וירגיזו כל יושבי העולם הנאור, העירו עוז בנפשי להפיל תחנתי לפני הדום כבוד הודך, להפיץ אור על דבר אשר ישימו חשך סתרו.

אין ספק כי רדיפות היהודים אשר החלו בארצנו באביב שנה דאשתקד ולא חדלו לחתחדש עד היום בזעם אף, אינן תולדות שנאה כבושה בלב המון עם הרוסים, רק פרי מלשני בסתר, חמתאוים לצוד דגים במים עכורים. ותהי המעט בעיניהם הרצח והשוד הנעשת בכל רחבי ארץ כמעט יום יום באום האומלל, כי השתמשו בכל האמצעים לעורר שערוריות המביאות אבל ואסון על ראש אלפי אלפים עבדים נאמנים להדר כבוד קיסר רוסיא.

והנה אחד ממה"ע—אשר לדאבון לב נתפשט בכל הארץ, לאשר הוא מהיר להחניף יצר לב ההמון, הוא „העת החדשה‟ — בדברו מהפרעות אשר פרצו נגד היהודים, יזכיר אמרים אשר לדבריו יצאו מפי הדר כבוד הודך בעצם באזני שני שרי מלכות לאמר:

„אינני אוהב את היהודים, ידעתי כי הם באשכנז יסוד משחית ומחבל מאד, אך אצלנו כבר הכו שרש עמוק ונחוץ אפוא לחשוב עמם. אולם ברוסיא לא כן, וראוי לפי זה להוציא תועלת מהלקח הזה‟.

הרבת הזאת אשר נגלתה לראשונה במ"ע יומי נדפסה עתה „בהלות הרוסי‟, מאסף יקר אשר מאמריו יצלחו לסופרי דברי הימים לדרות יבאו.

אדוני! עם היהודים המרוכא לא יאמין לעולם כי משפט מעציב כזה עבר על שפתי הדר כבוד הודך! תפארת שנות מלכותך הארוכה, וכל הטוב אשר ישבעו העמים החוסים, ברצון שדי, תחת שבט ממשלתך, גם האהבה הנאמנה אשר יאהבו אחי בריתנו בגרמניא את הגבר הוקם על להיות מלכם ומשגבם, כל אלה המה אותות נאמנים, כי הכבוד הנבזה לבדות אמרים כאלה, יאות למתי מספר מתי שוא, אשר למרות חוקי הציוויליזאציא ירמסו ברגל משפטי-אנוש הקדושים, ומשחמשים לרעה באי-דעת של האומה התמה, אך טובה בטבעה, למען יגיעו בכל האמצעים האפשרים למחוז חפצם השפל.

מלך רחמן! בשם אהבת האדם ובשם הציוויליזאציא, המורמה ונשאה במאה זו, הנני מרהיב בנפשי עוז לבקש הרשיון לפרסם במכה"ע הרוסים הכחשה גלויה נגד הדברים, אשר לא נזהר (הנאָוו. וור.) לפרסם לשם כבוד מלכותך. ההכחשה בפרהסיא זאת, אשר תחיה רוח ארבעה מיליאָן נפשות נאנחות, תביא ברכת טוב — כי תפקח עיני רוסיא הנאורה והישרה על עלילות מגרי מדון, אשר יתיצבו לפני עם הרוסים בתור דורשי טובתם.

הנני להביע בענוה לפני הדום כסא כבודך הנשות יראת הכבוד מקרב ולב עמוק אשר בהם תגגי מתכבד להיות להדר כבוד הודך

בהכנעה רבה עבד בפות

אלכסנדר צעדערבוים.

לתוגת נפשנו לא נמלאו הבטחות ציר רומניא והתקוה אשר נתן בלבנו.
כי עד היום לא זכינו להשיג מתנה מאת הקיסר. אי אפשר להאמין כי נקלה
בעיני הקיסר לשית לב למו"ע בראי, בידעו כי דברים כאלה בשמו יוכלו להביא
שואה על עם נרכה ונענה, ויחד עם זה לתת שבט לשמצה בעומד בראש האנטיסֶ-
מיטים, תחת אשר נודע עד כה להשמיע ברבים כי איבתו שמורה ליהודים.
אשר נחשבו בעיניו למשאבי תבלה במדינה, ובכל עת כצא המיב פניו
ליהודים. ואם לא ישרה בעיניו למצאות ידנו להטיב את הבדותא, נקל היה לו
לצוות לציר לדרוש עלבונו מהנאץ זה, על אשר העז להוציא עליו דבה ולהד-
ולהכריחו להודות בפומבי כי שקר ענה בהקיסר. אי לזאת ברור הוא כשמש כי
הדברים המרים האלה יצאו מפורש מפי החק ועצתו עשתה פעולתה בעתה. ומי
אפוא דורשים רבים מעמי איריפא ומושלים מעמנו? החק מלבב להכחידנו מהיות
עם ד', או לגרשנו כזה מארצם, כי אם להתערב ולהבולל בהם להבטל נכרי
ולא ישאר כל זכר לנו.

לאמת דברינו נביא לדוגמא אחד מתנאי התבוללות גמורה יהודיה במובן
רומניה בנוצרים ביהודים, למען יוכלו אחינו לדעת, כי שקר בפי האומרים כי נכלי
להשאר אמונים ליהדות גם אם נתערב בגוים. התנאי בפרט הוא — להיות לבשר
אחד עם הגוים אשר בתוכם נשכון לבטח. להגיע לתכלית ההרוסה הזאת נחוץ
להתיר קרבת בשר בבלא סובן המילה, לבלי תהי האמונה אי נאמן לאומי קיר
מבדיל בין ילדי ישראל וילדי עם הארץ, להתחתן ויבא בהם, בכל אשר ייעצם
האליל מוכה העורון בשרתו תעיי כרם יעזור אובד. איש גם אב יוכיחו יסדו
תקנים, המקורים קיר היהדות, לימד בספרי הקדש ובתהלים ויספרת העברית
הרחבה והוכיח מדברי הימים כי נשואי תערובות אינם אסורים לישראל לא
היו, בכל זאת יודה כל בר לבב, אשר האמת יקר לו ואשר כח השכל חזק ויושר
במותו, כי המתחתנים בגויי הארצות הם כאברים מדולדלים בגוית האומה
הישראלית כל ימיהם ואחריתם להכרית משפחות מישראל, כי צאצאיהם יהיו אך
הגוי האדיר, אחת הוא אם האיש או האשה ממנו יצא. וגם אין להתאונן
עליהם, כי אלה אשר הורידם גם שניהם ממעי יהודה יצאו, ינבר עליהם התבי-
ערים והכאיב לבבם, וע"כ ילמדו לשאת כל יד עמל ותראה ותשמע נאצות ונדופים
באבותיהם; לא כן אם האב או האם מילדי הנוצרים, יבחרו הילדים להיות על התי
השליט בארץ, ויהנות מכל טוב המדינה ולהתכבד בעיני הבריות ולא ישמעו קול
נוגש, קול מכאיב, קול מחרף ומגדף, קול לחץ ובוז, אשר על היהודים לשמוע
יום יום; ובניו שמצד אחד הם נוצרים ורק מצד אחד למחצה בעריקים יהודי עם
דם שם, ינבר כח המושך של אום עזים ואדיר ומאושר. ולא לבד בארצות אשר
יש אמונה שוררת יוכל בן נכר או בת עם אחד התנאים להתיחד בעם הארץ
עליהם להמיר דתם ברוח המדינה, אי גם אם יחשבו רשות להשאר באמונתם.
ילדיהם יוקדשו לשם האמונה השלטת; אך גם במדינות אשר תתיר רק לבל
איש ואשה להחליף ולהמיר דתם כפי חפץ נפשם, גם שם הדבר תבחין, כי
אם לא יבא הצר ועוצרי ברית הישראלית, לא יחזיקו ויחנכו ילדיהם באמונת

ישראל ומבלי משים ידבקו הם או בניהם אחריהם באמונת הרוב שממנו יצא אחד מהוריהם. והיה אם יאותו היהודים להוכיח למתקוממיהם במופתים נאמנים בפועל, כי דורשים הם התבוללות אמתית על דעת הנוצרים ודעת יוצאי חפזון בקרבנו, עליהם להרבות נשואי תערובות, ואז טרם יעברו דרות אחדים לא ישאר כל זכר לנו בארץ, מלבד בספרי דברי הימים להוגים בהם, וגם המה יצחקו ילעגו לנו ויחשבו אותנו לבוגדים, כי השלכנו מידנו נס דגלנו אשר הנחילונו אבותינו אשר מעולם ויבאו בעדו באש ובמים, ואנחנו נפלנו אל האויב להתרפס בעד אשפר בשר וכוס יין חמר ועדן בשרים בחיק עלמה מבנות הארץ, או בעד משרה כבודה ואותות יקר וגדולה נוצצים על לוח הלב, וגם בעבור בצע כסף נמאס. ובכן כל האומר כי תערובות כזאת כשרה ברוח היהדות אינו אלא תועה או מתעה ועצתו היא מעין „פסיק רישיה ולא ימות".

אולם לא לבד החיים בעולם העשיה, כארוקים כבני חורין, כמשכילים כהדיוטים שבאומות העולם יבינו באסימילאציא רק ביטול היהדות מכל וכל ובגידת היהודים בברית אבותיהם ולנתק שרשרות גבלות דברי הימים לבית יעקב והשתלשלות התפתחות היהדות על פיהם, ולכחש באחד מעקרי אמונתם היסודי— אמונת היחוד,— אך גם גדולים חקרי לב יודעי תורה ומוקירי ספרת העברית, החיים רק בעולם האצילות של החקירה והבקרת, גם המה ישאפו להטות אותנו לעזוב את המסלה אשר סלו לפנינו נביאינו, בעלי התלמוד וגאוני ישראל, רבנינו המפוארים וחכמי דור ודור, ולהסכים לפשר אשר יציעו לפנינו, היינו—לקבל עלינו עול עקרי אמונת הנוצרית.

מי לנו גדול בחכמי אומות העולם כהזקן שקנה חכמה בכל פנות התורה והתלמוד והמדרשים וכל אוצר ספרת העברית לפנים והיום פתוח לפניו, הוא הפרופיסור הנודע לתהלה ה' פראנץ דעליטש, אשר מתשובותיו הנמרצות למעללים עלילות על היהודים והיהדות ניכר כי דורש טוב הוא לישראל באמת ובתמים, ומי כמהו יודע קורות העתים וכל אשר עבר על ישראל בגלל החזיקו באמונתו וכי לא הועילו כל הרדיפות והעינוים הקשים וכל עמל המפתים היותר מובהקים ומהירים, כן נוצרים וכן יהודים מומרים להסירם מאחרי אמונתם, והיהודים נשארו אמונים למסורת אבות מבלי לזוז מסנה כחוט השערה, וכי נקל ביותר לעשות את היהודי לכופר בעיקר ולמכחש כי יש אלהים בארץ, מאשר לפתותו להוסיף על האחד אפילו משהו; ובכל זאת נפתה לב האדם הגדול הזה, הענק בחכמי הדור יודעי ספר עברית, לדברי גמד, שהוא לעומתו כעש נגד הפיל, הוא יוסף ראבינאָוויטש מקישינוב, להאמין כי גברא רבה הוא ובו בטח לבו כי יפתה וגם יוכל ובידו יצלח לצודד נפשות רבות מישראל לשטתו החדשה. והישיש הנכבד הזה, אשר כל היוצא מעטו יקר מחרוץ, נאות לתרגם לשפת אשכנז חוברת שכתב ראבינאָוויטש בעברית ולשית עליה עדי — הקדמה ולהדפיסה תחת השגחתו בלייפציג ע"ח האגודה לספרי עברית אשר שמה (Schriften des Institutum Judaicum in Leipzig), בתקותו כי בעזר הקונטרס הזה יקרב קץ הגאולה לפשר בין היהדות ובין אמונת הנוצרית.

ולמען ידעו הקוראים שרש דבר, עלינו להגיד להם תוכן התנועה והשקפת הפרופיסור דעליטש עליה. שם הקונטרס הזה מקשקש באזני הקורא „בשורי תאנה"—קונטרס כולל מכתבים על דברי עדת בני ישראל המאמינים בישוע המשיח ברוסיא החדשה. על גב השער כמין שיר בלי חרוזים „מי ומי" (ובהשקפה מראה המחבר שהוא יודע מרבותיו הדרוש ר"ת של המלה „מי"—משיח ישוע) ועל שלש שאלות שבזה מלבו הוא משיב: „מי ירפא לך", „על מי נגלתה", „מי בר אלהינו", ואח"כ באים מאמרים: א) שלש עשרה העיקרות (אפשר כנגד י"ג עקרים לבטלם ולסלאותם בתמורתם?), ב) שרשי אמונת עם ישראל בני ברית חדשה—י' סעיפים (אולי במקום עשרת הדברים?), ג) דברים קצרים בענין האמונה במשיח ישוע הנצרי, ד) הגדה לבני ישראל המאמינים במשיח ישוע הנצרי, ה) דברי שלום. ולבסוף מביא „משפט המ"ל מה"ע „המליץ" על האדון ראבינאוויטש"*).

לא פה המקום להביא את המאמרים האלה בכור הבקרת וגם לא מצאנים ראוים להתפלפל אודותם עם האיש הזה, אשר כפי הנראה בקש כל ימיו להתרומם ולהתנשא לעומד בראש איזה תנועה, וכיון שראה כי בקרב אחיו לא הצליח יעלת לגדולה, אמר לנסות להיות איש הבינים ולקנות לו שם בין הנצרים התמימים. ואיך לא נשתומם לראות כי עלתה בידו לעור עיני הפרופיסור הנאור דעליטש אשר ישען על מה שנדפסו מאמריו בהמליץ ובהבוקר אור והחשב כי „לאם לאם נתבשל בקרבו הרעיון לבנות שדה נצרית מיהודים הנשארים דבקים באים מיעקבים" וכי כבר משך אליו יותר ממאתים משפחות (עד כמה נאמנו דבריו אלה יחזה הקורא ממכתב הנדפס בגליון (103 ש"ז, משם יכיר תכונת יוסף אשר מכר את אחיו ואת אלהיו). הפרופיסור המפואר הזה אומר בהקדמתו כי ההעידות **) האלה יקרות הן למאד, לאשר יוכיחו את הזכים הראשונים למסורת אמונת הנצרית, בהיות עוד יהודים-נוצרים תמ"ים-נצרים ומקוה כי השפה שאמו בה ראבינאוויטש תקרב את היהודים לאמונת הנצרית—שהוא העיקר, ויוכלו להשאר יהודים בלאומיותם וליסד אגודת עדה עפ"י דיני ומנהגי כנסת היהדות, להקל באופן זה את התמורה ולהחזיק בראשונה כי תורת הנצרית היא גלוי שכינה ובה נבואי כל הנביאות שנבאו נביאינו בספרי הקדש העתיקים. ובשביל התקוה הטובה תשקפה משפט ראב. ידעת הפר. ה' דעליטש—המאמין באמונה שלמה באמונת

*) מה שכתבנו במאמרנו „תוכחת מגולה" (6 № ש"ז) נפלה [illegible]
כי [illegible] רוח [illegible], [illegible] כי [illegible], [illegible]
[illegible] עליו [illegible] ידע, [illegible].
[illegible] — [illegible] עליו [illegible], [illegible]
[illegible] כי [illegible] — [illegible]
[illegible]?

**) [illegible]
[illegible].

השלוש—הוא מֻתר העיקר הראשי כי ישוע היה בן להקב"ה ולפיכך חלק אלוה מִמַעל ושליט בעולם, ומסתפק באמונת ראבינ., כי הוא המשיח, וששׂ על כנותו אותו „ישוע אחינו" ועושה זאת ליסוד מוסד לאמונה החדשה. — כל הבקי בהליכות העולם יבין כי הסגנון הזה הוא רק מין ממתקים שנותנים לילדים להונותם למען יבלעום מבלי משים כי מכילים הם בקרבם סמים אשר יעשו משלחתם במעיהם אחרי אשר יתעכלו, ככל אשר מצא הרופא לטוב. כי באמת לא תוכל כת כזאת עמוד. ראבינאָוויטש בהנחה י"ג נותן תקוה להולכים בעקבותיו, כי באמונתם זאת יהיו לחן בעיני המלכים והעמים „לתת להם מחיה ושארית" וה' פֿרידמאן בעל המכתב „דברי שלום" מזהיר את האחים האלה: „אם תחשבו להשיג בידיעה כזאת דברים מועילים ארציים ולבוא על ידה למצב ההשתוות עם שאר העמים כאשר אמרתם בהנחה הי"ג, אז ידיעתכם בענין הנכבד הזה איננה עוד נכונה וישרה". ודברי שניהם אין להם יסוד הלכה למעשה. תקות ראב. שוא היא, כי כל זמן שלא יקבלו עליהם עול כנסת הנוצרית בכל פרטיה ודקדוקיה ולא יבדלו מכל וכל מכנסת היהדות ולא יטבלו בשרם במים קדושים ולא ישבעו אמונה לכל עקרי הנוצרית, לא ישיגו שום זכיות בארצנו. ומאד יוכל להיות כי תגביל הממשלה זכיותיהם כמשפטה עם כל הכתות הנוצריות (ראסקאָלניקי) הנמצאות לרוב במדינה, אם לא תאסור כלה כת חדשה כאשר תתגבר. וכפי אשר שמענו לא נאותו להתיר את החוברת „בכורי תאנה" לבוא בארץ, יען ראו בה מינות ואפיקורסית והכחשה באלהית מיסד אמונתם. ומוסר פֿריעדמאנן הוא תנאי שוא שאי אפשר להתקיים בו. היתכן כי מתי מספר יעזבו עדתם ושאריהם, אוהביהם ומכיריהם להיות בודדים במועדיהם ויחליטו בנפשם לשאת את כל ההגבלות המעיקות כאחיהם אשר התרחקו מהם, מבלי להדבק ולהיות לבשר אחד את אלה אשר החלו להתקרב אליהם, למען ליהנות כמוהם מכל מנעמי החיים. והתקוה אשר נתן הפרופֿ. בלבו, כי ראב. הוא האיש אשר יצלח להחזיר העטרה ליושנה ולחדש ברית היהודים-הנוצרים (יודען-קריסטען) של המאה הראשונה ללידת ישוע, היא ראיה לסתור ולסכל תוחלתו. אם בהיות היהודים-הנוצרים הראשונים בארצם אשר העריצו את ישוע והם ידעו את התורה העתיקה ודברי החוזים והחזיקו בהם ובנו עליהם את אמונתם המשותפת, והעכו"ם-הנוצרים (היידען-קריסטען) היו מעטים וחסרי אוֹן מוסרי וידיעה יסודית מתורת היהדות היסודית ומתורת הנוצרית הנשענת עליה, אב היהודים-הנוצרים בזמנם לא יכלו לעמוֹד לבדם ויאבדו ויבטלו בהרוב, על אחת כמה וכמה בזמננו זה אשר היהודים רפים בכח גברא וחזקים ברוח ועומדים על דעתם כמחאה חיה וגלויה נגד כל שנוי בעקרי האמונה והנוצרים תקיפים וכל פרט מעקרי אמונתם קדוש להם, ואיך יוכלו עמוד יהודים-נוצרים חדשים שיהיו קרח מכאן וקרח מכאן ולא יבאו בקהל לא את בני בריתם לפנים ולא את אלה אשר ברתו עמם אמנה למחצה לשליש ולרביע.

ברור אפוא כי גם אם נכונים אנחנו להאמין כי בתם נפש יהלל הפרופֿ. שטת ראב. ואינו דורש מהיהודים יותר, רק שיכירו בישוע הנוצרי את המשיח אשר עליו נבאו חוזינו וממילא יתשבו את ספר הברית החדשה כנוספות על כתבי

הקדש שלנו ויכחישו בתורת התלמוד ומסורת היהדות, גם באופן זה קנינו ההודאה כי ידרשו חכמי הנוצרים הנאורים והמסיסים מאת היהודים להודות כי הנוצרים הם העומדים ברומה של נקודת האמת ועלינו להתאבק לעלות אליהם, רק שהם עושים עמנו חסדים טובים להרשנו להתקרב אליהם לאט לאט, יען נוכחו לדעת כי קצרה בינתנו להשיג גם עתה כרות מלראות אור בהיר בשחקים, שהם יוציאו אותנו מעט מעט להביט ישר בפני השמש שהם הורידו משמים, ובכן מצרים אינם צריכים לזוז ממקומם אף כחוט השערה, כי לא ה׳ הקלימם ולא מאמינים ארוקים אחרים יסודו מהעיקר הראשי בתורתם, כי קב״ה ובנו ישוע חד.

עד כמה מלאה נפש הפרופ. הכבוד הקליטם מהעיקר הזה יוכלו לשפוט ממכתביו אשר השיב לנו על בקשתנו לשלוח מאמר להמאסף הזה: נקוה כי לא ישא הפרופ. המפואר עלינו תלונות על אשר נפרסם אגרותיו הכתובות אלינו בפרטית, כי אנשים רבים כמהו יודעים מראש, כי כל היוצא מקסם קין הקהל הוא, והיום או מחר או לאחר זמן מה יופיעו בדפוס, וביותר אחרי שהוא הולך במכתביו אלה בדרכו אשר סלל לו מאז ונודעה לכל וכוונתו לטובה, גם אם לא נקבלה. והננו להעתיק אותם משפת אשכנז לעברית.

בכתבו הראשון מן 22 (10) מאי נאמר:

וועלטבעריהמטער הערר! הערצליכען דאנק פיר דען פריינדליכען איבערזעטצונגס־פארשלאג דעס סליין אונד די אנדערען שריפטען. איך ווערדע איהנען אין נעכסטער צייט איינע בראשירע מיט דעם טיטעל „בכורי האסף" שיקען, וועלכע די יודישע קריסטליכע בעקעהרונגס־בעוועגונג בעטריפפט. וועגען די, נאכדעם די ריכטונג שריפט אין איבערזעצונג ערשיענען, נאך דעם וואונש בעטרעפפען, דאס איך איהנען הערבערטאישען בייטראג פיר דאס פעריאדישע זאממעל־ווערק דאס כליין שטעהען זאללע, זאָ בין איך גערן בערייט, דען פערזענליכע געדאנקען, אויספיהרליכע ריכטונג אונד פונקט־ענטוויקלונג מיינער איבערצייגונג אונד קירכע פיר דאס מיכאעל אונד טראכטען אויגען איהנען הקליטם.

הבינו עד אשר שלח לנו הפרופיסור במכתבו את הקונטרס הנ״ל עם מכתבו מן חצי חדש אייטעס לאמר:

די האבען דען וואונש אויסגעשפראכען, דאס איך אויספיהרליך און דעם שטאנדפונקטע דען ווערשפינגקעס, און דען איך איהנען זור קלארהייט אונד זור גרינדליכען שטעלונג איינע, איין פריינדליכעס ווארט אויך גערנע ווייטערען וויל צושטעללען.

די וויססען דאס איך ווייס מיטנער געשיכטע דער נאכבילישען יודישען פארטיי וועגען דער יודישען ליטעראטור ריכטונגען אונד פראפעטען מיט לענגערער אויפמערקזאמקייט דער פערנאם האבע און אין גרעסערעם מאסזע דער שטודיען אונד דעם שטרעבען מיט דען גרינדען בעלעהרען מיינער יודישען ליטעראטור־געשיכטע פארשונגען, זאהן אונד לערנטע געשאפפענען האבע אונד די ווערקען איך, דאס איך געוויסען ריכטונג ווירקזאם־ווערטהפאללען דעלי פיר דאס ניכט פראקטישע ציעל געשטעקט האבע, די קלאססע צווישען דער פאנאטיק אונד קירכע אויפצוקלערען, צו איבערבריקען אונד פערזעהנען צו מאכען.

ויתן ריכטונג דיעל קריכלאס הערדען זאל, זאָ מוססען אויפקלערונג די קריסטען דען פאר דאס ליבענסווירדיגע יודענטהום אונד אויפקלערונג די יודען דען פיר דאס ליבענסווירדיגע קריסטענטהום געווינען. אויף דער אנדערן זייטע מוס דער וויססענשאפטליכע אונד דיעזער פון דער גלויבענסשטרענגע ניכט גלייך אבזייטס פאלען. עס מוס אויך דער פארען ווירד ריכטיגע שטעללונג דעס יודענטהומס צום קריסטענטהום, וועלכע מיר פיר ווערט־

גליך העלט, דאס איין יודע דאס קריסטענטום אום זיין זעלבסט וויללען ליעבגעווינגע, ווי אים בולע איוב דער סאטאן עס פיר אונמאֶגליך ערקלערט, דאס יעמאנד גאָטט אום זיין זעלבסט וויללען ליעבע, אָהנע געמיינע עגאָיסטישע מאָטיווע.

מעגע איהר המליץ אויף זיינעם ווייטערען וועגע, ווי זיין נאמע בעזאגט, איין פער-מיטטלער וועכסעלזייטען אינטערנאציאָנאלען אונד אינטערקאָנפעסיאָנעללען פערשטענדניסעס ווערדען. פריעדע איזט דער ענדציעל גאָטטעס, ווי אללער די זיך איהם צו ווערקצייגען בע-געבען. מיט הערצליכעם גליקוואונש, איהר פר. דעליטש.

נקל להבין כי לא יכלנו להסכים להצעת הפרופיסור היקר, לעשות את „המליץ" כסרסר לפשר בזה המתנגד מכל וכל ביסודו למושגי היהדות הטהורה, ומי יאבה ומי ישמע לשטה היוצאת מאיש כראבינאָוויטש שאינו מסוגל ואינו ראוי למשלחת כזאת ואשר דבריו לא יהיו נשמעים אפילו באזני מיודעיו מאז, אשר האמינו כי ברכה בו, ומכ"ש למצוא אזן קשבת בקהלות יעקב האחרות, אשר בהן לא נודע שם ראַ-בינאָוויטש רק מאיזה מאמרים בהמליץ והקול מבשר וממאמר בהבקר אור, אשר מאמרים כאלה ידגו לרוב במכה"ע העברים וסופרים כאלה רחוקים עוד מלהמנות באותוריתיטים, לחשוב בשביל זאת את ראבינאָוויטש לבר סמכא ללכת אחרי שטה חדשה אשר הגה ברוחו הקשה. וכאשר יקר לנו מאד כבוד הפרופיסור כתבנו לו כי נוסיף לחלותו לשלוח לנו מאמר להמאסף אך מבלי נגוע בשאלת האמונה. כפי הנראה לא הכיר הפרופיסור זאת מדברינו ויוסף לשלוח לנו העתקה ממכתבו מאויגוסט אשר השגנו טרם לכתנו לקאטאָוויטץ, ומאז שבנו ותכבד העבודה עלינו לא עלתה בידנו להשיב לו מפני הכבוד.

מכל אלה אנחנו למדים כי פשר בתורת הדת בין כנסיות היהדות והנוצרית לא תקום ולא תהיה, יען החסידים שבאומות העולם לא יוכלו ולא יאבו לבטל אף קוצו של יוד מכל העקרים אשר קיימו וקבלו עליהם, והכהנים והרשות מגינים עליהם אף בארצות אשר דרור נתן לדברים המסורים אל הלב, ובפרט באלה שיש אמונה שלטת; וגם היהודים מצדם—מלבד איזה פליטים—אף כי אין להם זרוע עוז אשר תעצור בעד העם, בכל זאת נשרשה כל כך האמונה בלבם עם כל פרטי עקריה, שלא ישמעו גם לאחד הרבנים הגאונים היותר מפורסמים, לו עברה עליו רוח עועים לשנות מאומה ביסודי הדת. הן בהציע אנשים דבוקים בעמם ובאמונתם תקונים קלים בדינים ומנהגים מאוחרים שהם רק אמצעים לבצר את הדת בעשית מצוות, יתקוממו הרבנים והלומדים והמון העם עמם ויקראו אחריהם מלא, והנבונים ברבנים היודעים כי לא להרוס רק לחזק כל בדק באו, יתנצלו בחשאי, כי יראים הם לנגוע במצוות המקודשות המעשיות בעיני ההמון פן יסורו מעליהם ויתנום למפירי דת. וק"ו בן בנו של ק"ו, כי איש מן השוק כראבינאָוויטש לא יפעל מאומה בהעפילו לעלות ולקצץ בנטיעות במצוות השמעיות ובמושגי האלהית. והכמים מחוכמים כהפרופ. דעליטש לא יתיאשו בכל זאת מפשר לא שוה ולא אפשרי כזה, יען הוא יהיה הצעד הראשון להעביר היהודים על דעת קונם אשר נחלו מאבותיהם מדור דור. ובהעריצו את ראבינאָוויטש הולך הפרופיסור בעקבות רבים מחכמי הנוצרים הנותנים יקר וגדולה לכל איש יהודה הדובר ביראת הכבוד מישוע הנוצר שנולד ונתחנך ונתגדל על ברכי היהדות התלמודית ויהי נס לגויםי ללמדם אמונה

באל אחד, ויכשלו באיש המהתל כי הוא יטה לב אחיו להטות אליהם ולהדיחם לעקרים. הלא כן דמה לאוואטער בשעתו על ר' משה מנדעלסזאהן, ויתר מזה מביא הפרופיסור לתורת האלהות בהיידעלבערג ה. שענקעל ביביעל-לעקסיקאן אשר הוציא (5 חלקים בשנות 1869—1875), כי קבלה היא ביד הנוצרים, שרבן גמליאל הראשון שהיה נשיא בעמו דבק באמונת הנוצרית, ולמה זאת מתוכר בראונגיליון שהוא (רבן גמליאל) מנע את הסנהדרין להרוג משפט מות על השליחים המבשרים אמונת ישוע באמרו: „כי העצה והפעלה הזאת אם מאת אדם היא תפר, ואם מאת האלהים היא, לא תוכלו להפר אותה פן תמצאו אף להלחם עם אל" (מעשי השליחים ה' ל"ח) ולא עוד אלא שבעיר פיזא מראים מקום קבר של „גמליאל הקדוש"

אחרי הדברים והאמת האלה יבין כל משכיל חורש אלהים וזוכר ברית אבות, כי התבוללות היא רעיון רוח ומקסם כזב, לאחז עיני קצרי ראות ותאבי מעדני תבל, לפתותם להאמין בשוא נתעה כי בעזרתה ייטב גורלנו בלאומים ונוכל להשאר באמת פולנים-יהודים, רוסים-יהודים תחת שבט מלך אחד. הלא זאת תורת ההתבוללות אשר תדרוש ממנו — כי נאבד עצמנו לדעת, להכחיש ולהשכיח מלבנו נגע קדש מחצבתנו, ראשית אמונתנו הטהורה, תורתנו הנצחית, יתרון תכונת לאומיתנו עתיקת יומין וגאות מדותינו המצוינות ומוסר אמונים מורשה קדומים לנו, ועם כל אלה יחדו נשכיח מלבנו ונכחיש את תקותנו הנשאה ומשאלותנו הנבחרה תעזוב אותה טרם מלאנה באמונה, תחדל מהיות לאומה לרבים עמים, ילמוד ממנו להיות חיי צער ודוי וגם למות בעד תום קדש ורעיון נשגב, תתנוסס לבוא בכמן אומות אחרות, איש איש בארץ אשר נולד בה, או אשר אוה לשבת לו ולהיות נבלעים כיונה במעי הדגה, אחרי אשר נשליך אותנו בים שאין להם סוף להקים סערה לדממה. שוא ידברו לנו חוקרי השואפים לבלענו חיים, כי לא ידרשו ממנו לסור מאחרי אמונת אבותינו, אחריהם ימצו קרי ודעה מקרבנו, בזדון או בשגגה, — כי אי אפשר ליהודה לעמוד ולהתקיים אם לא יתקרב ויתדבק באופן כזה אל אומות העולם. מי לא ידע כי חוק הוא בטבע הבריאה כלה כי בעד כח המושך השלים בה ימשוך האדיר והחזק אליו את הקטן והחלש, על כן היה לנס ולפלא, כי היהודים עם קטן ונפרד — מפוזר ומפורד בכל פאתי תבל, הצליח להשאר חי וקים, שלם ברוחו אף כי אין מתם בבשרו, וכח המושך אשר לעמים כבירים ואבירים ממנו אלף פעמים לא עצר כח למשכו אליו, ולהתבולל בהם ולהבטל באפס. וכאשר כל העצות וההתנכלות וכל הגזרות הרעות והרדיפות והגרושים ומוקדי עולם לא הצליחו להכניע את היהודים תחת חוק הטבע אשר לכח המושך, הערימו במאה שאנחנו חיים בה תכסית תחבולה חדשה — להשיב פנים ליהודים ולדרוש קרבתם, וגם נתנו ליהודים להם ויעשום להיות נכונים כבני עיני חיי האזרחים. אבל לא זאת היתה כונת הגוים, המה האמינו כי באמצעים כאלה יצליחו להחליש את רגש העבר השוכן ברוח היהודים ולהתגבר נגד הטבע, ואז ישוב כח המושך לאיתנו לעשות קץ ותכלה לקיום האומה הישראלית. אך בראותם כי כל עמלם ריק, כי הם מקרבים את היהודים ומרימים אותם במשרות

2

ויאצילו להם כבוד וחלק בזכיות האזרחים ובכל זאת עודם מחזיקים בלאומיותם (כי גם אלה אשר יתהללו כי המה אירופיים גמורים לא הכחידו מלבם, מנפשם וגם מקלסתר פניהם את תכונת היהדות), על כן בערה כאש חמתם ובהיות כח המושך בקרבם חלש למשוך אליהם את עם קשי עורף זה, התגבר בהם כח הרוחה ובמשטמה כפולה ומכופלת ידחונו בשתי ידים ויקלעונו בכף הקלע עד שערי שאול.

ובכן מי אשר לבו שלם עם אלהי אבותיו ועם מחצבתו, הוא ישאר אמונים לרגש הקדוש — רגש הלאומי החי בלב כל איש יהודי זה אלפי שנים, והוא ארוז וקשור בנפשו ונבלע בדמו, כי ירושת פלטה הוא לו מדור דור עד דור אבותיו אשר ישבו על אדמתם ומלכם מקרבם יצא ושפתיהם אתם, — והרגש הזה הוא גם אחרית תקותו בעניו, הוא היה עמו בכל צרה ויחזקהו ויאמץ לבבו לשאת בהשקט ובבטחה כל עקא ומרעין בישין, והרגש הנעלה והקדוש ההוא הוא גם פתרון החידה הסתומה אשר עליה העמיקו חקר בתמהון ושממון כל חכמי העמים וגם מתחכמים מקרבנו, בהתפלאם: איך גויה נדונה מקדמת דנא בריסוק אברים אשר נפזרו לפי שאול בכל קצוי חלד, גויה מעונה ביסורין קשין שאין שום בריה בעולם תעצור כח לשאתם, גויה נהרסה ומדולדלת זאת תשחק תלעג לכל מעניה כח ותתגור עוז ותעצומות לעמוד ולהתקים כיום הזה? "כסלמנדרא חֲדשה נעוריה בכל עת צאתה ממדורת עצים ואש כאביהם הראשון מתוך כבשן האש; משלחת אריות ונמרים רעבים—נושאי הצלב בדורות הבינים והאנטיסימיטים והיודאָפאָבים בימינו — נפלה על הגויה העלובה לטרפה באפס וכל חֲבל לא השתכח בה, כדניאל בגור אריות; מעץ הצלב קמה הגויה לא אחת לתחיה לעיני כל רואה, וכעמוד הענן תקבל חצים ובליסטראות ובין רפאים לא תשכון דומה נפשה. אך הבל יהמיון אלה האומרים: „אין לאומית לישראל, שכבר אכלוה בימי טיטוס בגלותו אותו מעל אדמתו, וכל זאת יען כי אין אומה בעולם בלי נחלת אדמה ומושל מקרבה ושפתה המיוחדה לה". והם אינם יורעים כי לא ככל הגוים אום ישראל, וזה כחו לאלהיו וערובה נאמנה לנצחיותו, כי יוכל עמוד בלעדי שלשת התנאים ההכרחיים לאומות העולם, ובגלל זאת כל חכמת צוררי היהודים תתבלע להומם ולאבדם ולעשות אתם כלה, למחות שמם מתחת שמי ד'. כי סגולה נפלאה הנחילו להם אבותיהם, המכילה בקרבה ארץ נושבת ושלטן ברוחם מקרבם ושפה חיה ומקודשה. הסגולה היקרה הזאת מצערה מאד למראית עין-בשר וגדולה למביט עליה בעינים לא סמויות מתשוקות גשמיות; ובגלל קטנותה למראה עינים לא לבד כי לא עלתה על לב צוררי ישראל לבער אחריה ולא יכלו לה, אך עוד הוסיפו לפארה ולהעריצה. הסגולה היקרה המשולשת הזאת היא — ספר קטן הכמות ורב האיכות: כתבי הקדש אשר אין על עפר משלם, ואשר בגלל קטנותם וקלותם יכולנו לשאת אותם בחיקנו בכל הנדודים אשר שבענו, מבלי אשר תשלוט בהם עין צוררינו להכחידם, וכל אשר להם נתנו אבותינו בעדם וינצרום כבבת עיניהם. במשך אלפים שנה היה הספר היקר הזה לישראל אדמה פוריה, אשר לא פחדה שנת בצורת; בכל עתותי השנה הרווה עובדיה בתמים בגשם נדבות בינתם ויעזקוה ויסקלוה ויטעוה שורק כלו זרע אמת.

ומספרי הקדש יצא משל ביראת ד' אשר אצל מרוח על כל זרע יעקב, ושפת עבריה היתה שורות באומה בקדושה ובטהרה, לא השתמשו בה לדבר דברי חול, רק לתורה ולתעודה ולכל דבר שבקדושה. ועתה תגידו, היש עוד צדקה למתנגדי לאומית הישראלית להוכיח כי אין לנו חלק ונחלה בארץ ולא שלטון ברוח ולא שפה ברורה!?

היהודים לא התיאשו אף רגע מרעיון ורגש לאומיותם בכל תלאות הזמנים המקרים אשר עברו על ישראל מאז גלה מעל אדמתו ויהי מפוזר ומפורד בין העמים. שני מלאכי השרת אלה לווהו בכל הנדודים אשר שבע, המה נחמוהו בעניו ויעמדו לו בכל צרותיו, לעודדו ולאמצו לישא ולסבול יגון ואנחה, מחלישות לבו ורוך בפניו, עמל ואון מבלי התאונן; המה נתנו תקוה בלבו כי עוד נגאל הוא ואם ייסרהו למשפט, הלא אך להטיבו באחריתו ויום ליום יחכה כי ישלח משיחו לקבץ נדחיו ולהוליכם קוממיות אל ארץ הצבי, לאכול מפריה ולשבוע מטובה אשר יוציא מבליתה בזעת אפו וביגיע כפיו. כי לא התיאש היהודי אף רגע מארץ אבותיו אשר לשמה ולזכרה תאות נפשו, גם אם ידע כי זרים אכזרים נחלו אותה וגם בעתים אשר נאסר עליו לבא בשערי ירושלים וליתן עפר אדמת הקדש אשר בחיקה ינוחו אבותיו הראשונים נביאיו ומלכיו וכל אלופי יהודה. כל הימים היתה אדמתו קדושה לו וכל איש יעצה אליה שלש פעמים ביום בתפלותיו ויזכיר אותה בחג ובכל את נפשו תמר לעלות לראות ולהשתחוות לפני שארית כותל המערבי של המקדש וישפוך שיחו לפני האלהים במקום אשר השמים פתוחים מול בית המקדש של מעלה, שם יבלה שארית ימיו וישאף אורח הקדמים, ושם ימות ושם יקבר באדמת הקדש אשר לא תרום תולעים תאכל בשרו, ויתגאה באיש אשר זכו ללכת לגור בארץ הקדושה וקדוש יאמרו לו ויהי לגאון ותפארת משפחתו, ובכל תפוצות ישראל התנדב במעט כל איש להאציל מכל אשר מצאה ידו לקופת הצדקה למשען היושבים לפני ד' בערי הקדש ונושאים תפלה ותפלה בעד כל קהל הגולה וישקלו כסף מחיר מלא כף עפר אדמת הקדש להניח תחתם בקברם אחרי מותם, ויהיו בטוחים כי סוף סוף יאזין ד' ויקשב אל תחנתם, להרים עמו ולפדותו ויושיע ישראל תשועת עולמים.

כי לא חזון שוא היו לאיש ישראל חזיוני לבבו אלה ולא אמונת תפל אשר ילדו והגו איזה בעלי הזיה, על זאת יתנו עדיהם כל המאורעות יקרו על עמנו במשך אלפי שנים וכל התמורות אשר עברו עליו בימי חייו הנסערים והמרירים, ובכל חלקי התבל ובכל הארצות ובכל האקלימים ובכל משך הזמן הארוך הזה הרעיון הנשגב הזה בלבו ורגש קדש זה לא עזבוהו ויתן עוז ותעצומה בלבו. ולא הדמיון לבד מצא משעניו בו, כי גם גדולי ישראל אדירי התורה מאורי הגולה, גם מעמיקי חקר בפילוסופיא וחכמים העוסקים בחכמת הקבלה, כלם האמינו באמונה שלמה, איש איש לפי שכלו, כי ישראל לא חדל להיות עם סגולה לאלהיו והוא יגאלם וישיבם לארצותם. וכל אלה תמכו יתדותיהם על דברי נביאינו אשר חזו עתידות לנו, כי כאשר נמלאו דבריהם כי יפיץ ד' אותנו בעמים וארצנו ינחלו זרים, כן אין ספק כי יבאו גם נחמותיהם לעת קץ.

ומי אשר יקרא שירי משוררינו הגדולים ולא יחזה כי רוח אלהים מרחפת עליהם והיא הפיחה בלבם הרגש הנעלה החי בלב כל איש יהודי, ע"כ מלאו חרוזיהם ותחנותיהם לב כל קורא בם רוח אמונים לשאת למרום נפשו ולדאות על כנפי דמיונו למקום קדוש לנשק עפרו.

אמנם כן, מטוב לב החלו אחינו ההולכים לפנים בדורות האחרונים, בארצות אשר הונה להם עד ארגיעה מעצבם ומרגזם, להשכיח מלבם זכר עמוד האש אשר האיר לנו מחשכי לילי עמל אשר מָנו לנו במשך הגלות המר יהזה וינחני במסלה העולה בית אֵל לראות נוחם בימים יוצרו, המה בראותם אויביהם ומנדיהם לפנים פושטים יד להם האמינו בתומתם כי עת גאולתם באה וארץ מכורתם היא אדמת קדשם וכל בה חיי רוחם, ולעון פלילי יחשב איפוא להם לַעבוד לשתי רשויות — להזכיר שם נצר משרש דוד המלך בעת התפללם בשלומה של מלכות, אשר לה נשבענו אמונים ובצלה נחיה בגוים; ואולת היא לחלום בהקיץ ולשאוף לארץ מולדת חדשה אשר לא ידענו אנחנו ואבותינו זה כאלף שנים פעמים, בעת אשר ארצנו אשר בה נולדנו באמת ובה ראינו אור שמש לראשונה, בה בלינו שנות ילדותנו, והיא תכלכלנו בכבוד ותשביענו מכל חמודותיה, ואחינו תושבי הארץ הקדמונים נותנים יד לנו לכרות עמנו ברית שלום ואחוה באמת ובתמים, וגם את בנותיהם לא ימנעו ממנו ובבנותינו דבקה נפשם. ולא לבד עוסקים בחכמות חצוניות ומעורבים בין הבריות בעולם העשיה והמסחר, אך גם רבנים נאורים ומגידים מלומדים באשכנז, אוסטריא והונגריא נואלו להטיף לשומעיהם ברוח המתבוללים המבולבלים ולהמציא להם או לאַשר ולקיים את השם החדש אשר מצא חן בעיניהם: גרמנים—אוסטרייכים—הונגרים—מחזיקי תורת משה, ולא התבוננו בינה כי במושג הזה הרבו בקעים ופרצים בחומת בית ישראל וכי צחוק מכאיב לב הוא להפיץ דעה כוזבת כזאת. כי לדוגמא יהודי אוסטריא נבדלים לחמש עשרה לאומים שונים (מלבד באָסניא והערצאָגאָווינא) למספר הגוים ונפותיהם החוסים בצל הקיסר פֿראנץ יאָזעף ועוינים זה את זה בתכלית השנאה. ומה יעשו בגליציא? שם עליהם להיות בעלי דו פרצופין פולנים מחזיקי דת משה ורוטינים מחזיקי דת משה. או אצלנו יהודי רוסיא לחוד, ויהודי פולניא לחוד ויהודי קורלאנד לחוד. ואם בנוהג שבעולם אחוזים ודבוקים היהודים בכל מקום שהם באחי ארצם ורוחם זרה לבני בריתם בארצות אחרות אשר לא השלמו לארץ אחוזתם וגם יצאו למלחמה לירות איש באחיו. אך אם אמנם כאזרחים במדינה נשאם לבם לאהבה את אחי ארצם, בכל זאת היה הקשר אמיץ לאַחד לאֶחד את לבות כל איש ישראל ברוח לאומיותם ובתקותיהם לעתיד; לא כן אם תקות העתיד נכרתה יתובל עול הדת והלאומית כליל תחליף, מפני שמן הזכיות שנתנו להם; ואף אם יתפארו כי נאמנה רוחם לתורת משה, לא ישמרו פקודיה, לאשר רוחה זרה להם, כי בילדי נכרים ישפיקו וספרת היהדות נמאסה בעיניהם, — ומה אפוא יעוררם להשאר אמונים לעם מחצבתם אשר קלון וקללה מנת חלקו? לו חכמו השכילו הרבנים המתקנים על מנת לקלקל, הרבנים אשר לא נזדעזעו כל אבריהם ולא רגזה ידם באחזם באזמיל למחוק זכר שיבת ציון ותקות משיח מתפלותינו

העתיקות, לו השכילו להתבונן, כי כל הימים אשר ידע היהודי ויאמן באמונה שלמה שהוא בן לאומה נפלאה העומדת בנס, כבדור הארץ ובכל כבבי לכת רק בבה המושך לבד; כל זמן שהחזיק בתומתו והאמין כי ישראל עם סגולה אשר שלחו אלהים לשחוה רוחנית ללאומי תבל ובעבור זאת פזרם בתוכם ולקץ הימים ישוב יקבץ שיות הנדחות לנאות קדשו — גברה האמונה בלב כל איש מישראל, כיודע תורה בהמוני, וחוקי התורה וביאוריה היו קדש להם, בתי ד' ובתי מדרש רב, והרב רושה עדרו במקל נועם, והדרשן התעדן לראות בעיניו כי אחריו עשו מעללים ברוב לסוכן רב אשר שאפו למלקוש פיהו, החזן מצא שגג לשמוע מאחריו כמשק גבים הכות הנאספים לשמוע הוד קולו. אבל מאז הסיתום הרבנים החדשים להיות בלאומית הישראלית ובתקותה לקום לתחיה—פסה אמונה מלב בני משה לאומיות אשר בחו מלבם; דתי היהדות ומנהגיה אף הטובים והמשלים תלו סמיות להם אורח בבתי ישראל; מביני שפת עברית יתופשו בגרות, היכלי התפלה המתוקנים ביפי מראיהם מבית ומחוץ נשמו, רבנים יודעים את התורה תוך לא נפרץ, והמכיפים המתיקים אל דרכי בתי הנוצרים, או אל המשתקים בבתי ישתק, ימים לרות, לפני בתולי הבנים הקהלה ולפני החזן והשמשים אשר זאת תורתם ומקור מחיתם ואינה נחשבת המקבלים שכר בשלה בגלל בואם לבית התפלה אחת בשבוע ביום השביעי או בשבת שני של גליות שחל להיות ביום א' (שבין שנדחה נדחה למחר), והשלך בשמעו כי הד קרן שב לאוזניו מקירות הבית, יבין וישכיל כי תם יודע אף יצריה כי אין שומע ה.
האם אין זה אות ומופת חותך כי אמונתנו ולאומיותנו תאומות נולדו, התלכדו ולא התפרדו ואשה רעותה תעודתה לעמוד בצור מצוק לשרות כל התפוצות עדים לעד ולנצח נצחים, ובהמום האחת תבאר השנית צורתה על ידה ולא יארכו הימים ויבא רזון בעצמיה עד כי תתם לגוע.

היוצא לנו מכל הכתוב ומפורש לעיל, כי רעיון ה ת ב ו ל ל ו ת הוא מחשבה זרה — בטול היש של האומה הישראלית ואמונתה גם יחד וכי בלעדי האחת אין תקומה להשנית, ובזאת נבדלות הן מאומות ואמונות אחרות, כי לאלה נחלה ארץ ומלכות תקיפה ואגודת כהנים מקודשים נודעות בשתיק, תחת אשר האומה והאמונה הישראלית כמ' ומ' שבלותות שמורות בנס, כי שתיק רוחניות והמכלה ידתקים גם בלי נוף חומרי — ארץ ומושל וכל העם כלו כהנים לאל עליון, וזה תוקף עוזם להיות נצחיות לשרות כל הסופות והסערות אשר תקומנה לעקן משרש, כי רא תעצומה כח לנצח בקן לדשה.

והנה במשך כל ימי דורות הבינים עד המאה שאנחנו חיים בה, כאשר עמלו העמים כלם להשמיד ולאבד את האומה הישראלית, אשר היתה בקרן בעיניהם וכצנינים בצדם באמונתה—המתאה התחיה—ובבריתה התמתנה הפרטית, התחבא ורגש הלאומי תחת כנפי האמונה וחי רק בזכירתו הפנימית, כי לא יוניחם אלהי מקדם. — והנה חבו לגאולה, עת יזכור ה' את עמו וישיבם לאדמתם. המעבר הזה הוא מזה מאד, כי במשך זמן הגלות הארוך הזה נרדמו כמעט הרגשות הנעלים עד שהיה מרשש האומה כגוף בלי נשמה, והסה דבר „ישראל גוי אחד", גם „תורת ה' תמימה משיבת נפש", אך הלב לא תכן

את רוחם ולא הבין אל תכליתם. כל מצוות האמונה ומדות האומה יצאו לפעולת אדם כמצות אנשים מלומדה, כמעשה מכונה. נחוץ היה אפוא סערות תימן להעיר ולעורר מחדש את הסגולות היקרות האלה מתרדמתן. סערות כאלה באו כתומן עלינו משלשה עברים: מחוץ—הקשר בצרפת אשר חדש פני האדמה וירם גם חרות האמונות והאומות, ומבַּית שטת הבעש"ט בקבלה ושטת רמ"ד בפלוסופיא. מזה בא רוח חדש בלב היהודים שנשתחררו בארצות המערב ויכבד עליהם לנשוא את הכבלים אשר שמה הדת ברגליהם בימי רעה ויאחזו בהשכלה אשר עזרה להם לעשותם מוכשרים לקבל רוב טובה של האימנציפציא ויחד עם זה להקל מעליהם עול דינים ומנהגים אשר יצרו צעדיהם בארחות החיים. לא כן במדינות פולניא, בהיותה עוד שוררת, כאשר מצב בני ישראל היה מורה מאד אחרי מִשַׁמות חמעלניצקי וגאָנטאָ וכל תקוה לא נשקפה להם להרים ראש, גברה האמונה ותלד את החסידות, שהחזירה נשמה לשטת הרבנות. לרגלי התנודות האלה באה תמורה במושג הלאומי ובתקות העתיד. תחת אשר כה האמין כל איש מישראל באמונה שלמה בעיקר הי"ב אשר שנה יום יום בגמרו תפלתו טרם צאתו לעסקיו למען לא ישכחהו ויהי בתוחלתו לביאת המשיח, אך לא חשב לנחוץ לעשות מה מצדו לקרב את הקץ, אדרבא חשב זאת לעון, משום: „אל תעירו ואל תעוררו את האהבה עד שתחפץ", התאמרה שטת הבעש"ט כי בכחה להביא גאולה לישראל בתפלת הצדיקים ובידי עתם לכון צרופי השמות והשבעות הכחות העליונים. וכל צדיק וצדיק נתן תקוה בלב מאמיניו כי בידו יצלח להביא את מלך המשיח. תחת אשר המאושרים בחרותם ובהשכלתם שכחו את לאומיותם ויחשבו לעון פלילי לילידי ארץ החושבת אותם לבנים ותאציל להם כל ברכות אז־ית, להעלות עוד על לבם כי הם בני אומה עתיקה שאין לה נחלת אדמה, ויבראו להם את שם לְוַאי זה „גרמנים כו' בני דת משה". הדעה הכוזבת הזאת התגנבה גם אלינו, בעת אשר הממשלה הטיבה פנים לנו וההשכלה התפשטה בקרבנו.

נחוצה היתה אפוא דחיפה חזקה חדשה, והיא לא נתנה לחכות עליה זמן רב, כי כמעט החלו היהודים לבוא בחברת הנוצרים וילמדו דרכיהם ועלילותיהם ויקנו מדעים שונים ויעשו בהם ביתרון הכשר, גברה הקנאה והשנאה בלב מרום עם הארץ ומשכיליה וסופריה, והם הסיתו בנו את ההמון לצאת עלינו ברעם מחריד. הזועה החזקה אשר החרידה את שרירי בטן כל איש מישראל היתה כזרם העלעקטרי להביא חיים באברים מדולדלים שנחשבו כמת — אלה בני הנעורים אשר התרחקו מעמם וידבקו בגויי הארץ—פתאם נתעורר בלבם רגש נרדם מורשת אבות, רגש לאומי ישראלי. אך לא כהרגש אשר לא נשכח מלב היהודי הנאמן לאלהיו השוקט על שמריו ומחכה לנפלאות אשר יעשה ה' בארץ מבלי לנסות דבר לקרב את הגאולה בדרך הטבע. בני הנעורים ועמם כל נבון לב הבינו לדעת כי בא עת בא עת להחל מצדנו לפעול ולעשות מה לעתידותנו ולא נוסיף לדאבה עוד; המה באו לידי ידיעה פנימית כי כל זמן שלא תהי לנו אחוזת נחלה לאכול לשבעה מיבול ארצנו לא נדע מרגוע בגוים, כי גם אם ישובו להשלים אתנו וי־ינו אותנו בזכיותיהם, לא יארכו הימים וישובו יתאנפו בנו. אי לזאת נחוץ

לכונן קולוניות לארצנו במקום אשר לא יורד איש להגיד כי זרים אנחנו עליו.

רחוק מלב המתונים להרוס שיבת כל ישראל לארץ הצבי ומלכות מקרבנו. די לנו אם יצלח בידנו להושיב שמה מספר משפחות אשר אשרם יפרח ולא יצרו צעדי אחרים פה בארץ, כאשר מאות אנשים רצים אחרי פתיחי להם הקלקל; ויהי עם זה יוכחו מושלי ארץ ולאומים לדעה כי שקר בפי מגדינו כי לא יצלח היהודי לעבודת שדה לאשר בחלה נפשו בעבודה כבדה, המה יראו כן יתמהו כי הפריחו נשמות ארץ הקדושה ויחיו מעמל ידיהם. מבלא בגלון ומבושלן הפחדים והממשלה של האריסטוקרטיא והאינטיליגנציא, פן יבולע לנו בהדימנו גם לאומיותנו תבקש לכונן קולוניות בפלשתינא; הן כאלה יעשו גם אומות אחרות והרוסים בעצמם ואין שוטה בידם וכמה נרע אנחנו מהם בדבר הזה.

כן שקר יענו המאשימים בהלאומיים כי המה חפצים לחדש בלב העברים רוח הלאומי להבדילם מיתר העמים. כל משכיל יודע כי אם יצאו מתי מספר יהודים לבנות שוממות פלשתינא ולמצוא להם מנוח אשר ייטב להם, מה המה לעומת העם הרב אשר ישאר פה, ובהיותם נולדים וחיים במדינה יהיו מטבעם נקשרים בה לאהבה וידרשו שלומה כל הימים, ולא ימנעו לעשות למענה כל יכולתם ולא יקר להם כל קרבן לטובתה ולתפארתה, ומה גם אם תטה גם היא אלינו חסד להכירנו לבנים נאמנים על אדמת מולדתנו ותראה חיים שלום ושאננים בקרבה.

ובכן אל נפחד ולא נבוש להרים גם דגל הלאומי הישראלי, אשר לאורו נסע הלך לבטח דרכנו בארצות מושבותינו והוא יוליכנו קוממיות למחוז חפצנו, לא ברעש ולא ברוגז, לא בזרוע נטויה ולא באנרקיא—רק ברוח אמונתנו ולאומיותנו אשר האירו נתיב לנו כל ימי הגלותנו בכל פנות הארץ. גערת אילי הכסף לא תבעיתנו, מדעתנו כי לאשר טוב להם ואשרם יפרח וכבוד יתהלו לא נאוה להם לעמוד בראש תנועה כזאת, אשר רק להם יאתה לשלום ברוח עמם, גם ימצאו תואנה להנצל מהאציל תרומות כספ; תלונות המתגאים ברוחב בינתם בכל ענפי המדעים לא תחרידנו, כי רק את נפשם יסתרו, מדאגה מדבר פן יאמרו בגוים לאומית פרטית לישראל, והם הלא נשבעו כי רוסים בני תורת משה הם; יזעקו הגטרפים מחמת הערובות בברוכיא, הן נדע כי רק לתאוה יבקש נפרד; יקצפו יקללו פה״ע הבתים הרבות למו, מי לא ידע כי כל מגמתם למשוך אליהם לקחי עליהם במחיר; יהמו יתמרו וירגזו באהליהם המשלשים—החסידים והצדיקים, אותם לא תבהילנו, וגם לא נשא תלונות עליהם, כי מכל הקודמים רק להם יכירם המשפט להתקומם, אם יוכח, נגד הרעיון של ישוב א״י, כי בנפשם הוא, הן משנה שברון ישברו אם תעלה הקולוניזציא בפתחה: ראשית כל יתקע ויפרד, אם יצליח בידי הפלשתינים להעמיד קומה בבתי ישראל לאמה קדושה, הם יקבצו חברים רבים אשר יתנו נדבותיהם לשנה או לחדש מכל אשר תבואת ידם, ואין ספק כי יעשו מעשרים באמונה וירשמו בספר את כל אשר אספו מכל איש ויתנו חשבון מפורש גלוי מכל ההכנסות וההוצאות ומה גם אם יצליח בידם להשיג הסכמת הממשלה— שיש תקוה נמרצה כי לא תמנע זאת ממנו— או יתנו אחינו

היתרון לצדקה זו מאשר לקופת רמב"ן שהוא דבר הסמוי מן העין וכל הנוגע בה תדבק בידיו. ואם לא ידאגו כל כך להמקבלים במקום קדוש, הלא נגד עיניהם הכנסה טובה תכרת. ורעה חולה מזה כי לא יספיק בידם לשלוח אמרכלים בכל ערי המדינה וכפריה, הלוקחים שכרם משלם מקופת רמב"ן, ויחד עם זה יספרו נפלאות מצדיקיהם וילהבו את העם לפנות אליהם בבקשותיהם ומתן שכרם בצדם— הלא תחלש האמונה בהם ובמופתיהם, ובפרט כאשר יחזה העם כי הבטחותיהם להביא את הגואל לא נתאמתו, תחת אשר המכחישים קדושתם וקרבתם לשכינה ולמלאכי מרום העומדים למשמרתם הצליחו לגאול מצרה ומחוסר לחם וממועקה משפחות מספר, ולהם אפוא יאתה תהלה, כי כל המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא ומכ"ש משפחות שלמות. התחזקו אפוא אחינו והיו לאגודה אחת בכל עיר ועיר להביא תרומות לצדקה גדולה— למזכרת משה, כי שמו וזכרו ילכו לפנינו ויאמצו לבנו לעשות גדולות ונצורות. החזיקו במעוז לאומיותנו ואמונתנו וזכרו את אדמת קדשנו החרבה והשוממה ושלחו מכם אנשים לעבדה ולשמרה! שוו לאומיתכם ואמונתכם לנגדכם תמיד, כי אם הן לימינכם בל תמוטו!

ארז.

אדם ובהמה או צער בעלי חיים.

א

רבות שאלו חקרו ודרשו חכמים משכבי מעם: מי נתן לכן האדם את הרשות ואת המשפט, להתנפל על בעלי חיים בחוק זרוע ובמוטת שרביטו, ולכבשם לו לעבדי עולם, לרדות בהם בשבט ברזל, ולעבוד בהם בפרך, לגזול צמרם ושערם ועורם מעל בשרם! את שארם יאכל ואת עצמותם יפצח וגרם, והוה הבעה"ח ביזו ומשסה נתנם?

הן הבעה"ח נוצרו, אם לא בצלם האדם, עכ"פ בדמותו, כי הנה החי והאדם בבנין איבריו ובתואר יצוריו, חיצונים כפנימיים, כי מבע אחד להנהגם בחייהם ובמותם זה כן מות זה — החי יחוש ויאכל וישתה ויקבל ויחלה וימות כאדם, הכל כאשר לכל בזווג זו"ג בעבור פרי בטן ובלידה אדם ובהמה נשתוו, הם בעל נפש הוא החי, וכבר יחסה התורה נפש לחי כמו לאדם, שכן מכנה „נפש חיה" ברמש ירמש וחיתו ארץ (בראשית א' כ"ד ל', ט' י') גם האדם אחרי אשר נפח אלהים באפיו נשמת חיים (שם ב' ז'), והוו שמובדלים חכמי עמנו בשם „הנפש הבהמית", ויסופר הקדמוני פיטאגור ביקש להוכיח בראיות שגם נפש משכלת שוכנת בבעה"ח. החכם הנוצרי בריוזנטום בח"ב מספרו אומר כי תלמידי פני הפרוש פתחתם [illegible] אותה משכל אל כל בעה"ח שנפשם אצולה ממרומים. ובמאה שעברה בירך הפילוסוף האשכנזי Meyer כי יש נשמה לבעלי חיים; ואף גם בנפשם ובנשמתם דומים הבעה"ח אל האדם, „ומי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ"? (קהלת ג' כ"א). ובאמת מגדרי השארת הנפש במפתחים הגיונים ומופתים לא נמנע מהם השארה גם לנפש כל חי, והמתפלספים בשיטת לייבניץ קיימו קבלו השארת הנפש גם לנשמת בהמה חיה ועוף, ובזה הזה גם הרמב"ן בספרו פֿאדאן על השארת הנפש. — הקראים האמינו גם בשכר בעה"ח העוה"ב, כמו שנמצא בהלכות שחיטה של ר' ישראל המערבי „והיה מאמין כי יש לחיה תמורה שכר תחת כאבה", ורמזו גם במאמר קדמוני באגדה „שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה" ועיין הרמב"ם בפ' י"ח לשלישי מהמורה ורס"ג נאמן באמונות ודעות מאמר ג' והרמבמ"ן בספרו פֿאדאן הנ"ל פרק עשירי) —

אם כן השאלה הזאת מתעוררת ומתאמצת על אחת כמה, כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש, כן יקום האדם על הבהמה לקחת את נפשה באין חמס בכפה — הן אם יתגבר הציד בחרבו ובקשתו על דוב שכול ביער, והוא שאין ידו אל רב ואב ערבות השודד כשים שוסה, יפלו ויפני על נגד מתחרי [illegible] אדם ידי, ויאבד יחד על חיתו יער מרמשי פרח — לו המשפט וההצלה על פי הדין; והוא יתרון המשפט וידעו, — אבן הבהמה התמימה אשר אך רק עשב תאכל, ואל בשר ידם לא יבא אל פיה, לא תרע ולא תשחית בכל הארץ, בהמה זו מה תתאשם? מי נתן אותה ביד האדם והאדם [illegible] —

ב

התשובות על השאלה העצומה הזאת נפרדו בכללן לשני ראשים: הראש האחד פונה אל התורה, והיא תשובת התורנים (הגוזרים את הקשר תחת להתירהו) באמרם: האלהים נתן לבני האדם את המשרה והממשלה על בהמה חיה ועוף לעשות בהם כרצונם ולהשתמש בהם לכל אות נפשם, כי כספו הם וכקרקע עולם, שנאמר: „ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה וגו' ומלאו את הארץ וכבשוה ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרומשת על הארץ וגו' ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים בכל אשר תרמוש האדמה ובכל דגי הים בידכם נתנו" — והשחתת נפש כל חי איננה רציחה, וההורג בעה"י לא נקרא רוצח ולא נידון כמכה נפש, שנאמר „שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את האדם" (בראשית ט' ו'), הרי כי בעה"י שלא נברא בצלם אלהים אין בו משום שפיכת דם ורציחה ודמו מותר ומופקר.

והראש השני פונה אל ההגיון והיא תשובת החוקרים באמרם, כי זה הוא משפט קדמוני חרות וחרוץ בחוק הטבע, כי במלחמת היקום (קאמפף אומ'ס דאזיין) אשר נפתולי אלהים יפתלו כל יצורי תבל, בעוצם התשוקה לחיים אשר נטע הבורא בקרב כל חי, נתנה מקדם קדמתה לכל חי הברכה או הרשות: על חרבך תחיה! כי יחיו האישים זה בהפסד זה, בהשתדל כל אחד להתקיים בהעדר חברו, ידחפהו ויהדפהו הלאה אם צר לו המקום, יתחמם מגזו ומעורו בַּקָּד לו, ויאכל גם אכול את בשרו כי ירעב, כל שתקיף מרעהו ינצחהו ויתעודד, וכל דאלים גבר — המשפט הטבעי (נאטורעכּט) הנורא הזה היה שורר מראש מקדמי החברה המדינית גם בין בני האדם בעודם בשפל המדרגה הטבעית, מפוזרים ומפורדים איש איש אחר בצעו הולך, ואך הות נפשו היתה לכל אחד ואחד חוק ומשפט. אכן אחרי כן כאשר החל האדם לבנות לו בית אב, להתאחד למשפחה ולשבט, להתחבר לעם ולאום, בחות בכפרים ובערים, ולהשתתף בקשר חיי חברה מדינית (Vitas civilis) וראו שאין החברה מתקיימת על יסודות המשפט ההוא, אגודתם אשר יסדו בארץ תותר וחבילתם תתפרד וכמלונה במקשה נוד תתנודד, מפני שכל אחד מבקש חלל העולם כלו, ולא יתן דריסת רגל לרעהו; אז התיעצו לקצות ולצמצם את המשפט ההוא, איש ואיש נתרצה לותר חלקו לחברו לרעהו ולשכנו הקרוב אליו, ואז בטל המשפט הקדמוני האיום שכל אחד יחיה על כוחו כי עז ואיש זרוע לו הארץ, והתחילו להתבונן כי אך בהיטיב האדם לרעהו ייטיב האיש לנפשו, אם מה דסני ליה לחבריה לא יעביד, והיתה כזאת יסוד שטר השותפות (Contrat social) אשר באין אומר ודברים (שטיללשווייגענד) התחייבו זה לזה אישי החברה בכל הארץ לטוב להם כל הימים (וכל זה היה מאושר ומקוים בין החפשים בני חורין, אבל העבדים והשפחות נשארו נתונים נתונים לאדוניהם כי כספם הם); — אמנם העמים הפראים הנמצאים עד היום הזה במצב הראשי ובמעמד הקדמוני, להם החוק הטבעי לקו וחוזק הזרוע למשקלת משפטם, יגזרו על ימין ויחמסו על שמאל, איש בשר אויבו יאכלו, ויעשו אדם כדגי הים ואיש כרמש לא מושל בו, יזבחו אנשי חרמם וישסעו בעלי מלחמתם, יאכלו את בשרם לשבעה וישתו את דמם לרויה, וזאת להם משפט

המלחמה בחת ודין, אין לבם נוקפם כלל ולא ייסרום כליותיהם בעשותם בשטאותם משפטים נוראים כאלה. וכן הבדואינים במדבר ישללו וישדדו ויכו כל עובר ושב בעברת המשפט ובמשפטות הדין, יקחו את כל אשר לו וישאירו לו מאן פקודה אתה להחיות את נפשו עד בואו לבית מלון ראשון, ויתנו לו בגד אחד לכסות מערומיו, כי כן משפטם יאמינו וכן הדין נותן לדעתם. במשפט הזה יקחו להם גם שודדי הים המכונים Piraten, ולא ידעו ולא יבינו כי בזה יחמסו כל דין בני חלוף החיים בחברה מדינית, כי תחת זאת תחנו הארץ ותשום המדינה, ותנגוד כל משפט הסדר בקרב בני האדם.

על כן גם כל מיני בעלי חיים לא נכספתי אל שער השתתפות הזאת, ואין זכות וחובה בין האדם ובין בעלי החיים, כי נשאר על מעמדם הקדמוני זה לעומת זה, כל דאלים גבר: אם יתגבר החי על האדם ישסעהו לגזרים, ואם תעלה יד האדם על החיה יפרנם ויכלכל בה את חיי קומו לכל אות נפשו באין פוצה פה ומצפצף, כי כן יסד המלך מלכו של עולם מקדם קדמתה; וכן כתב שפינוזה בספר המדות (עטהיקא) שלו (חלק רביעי למוד ל״ז באור א׳) ח״ל שם עפ״י דרכו: „כזה מבואר כי אותו החוק המצוה שלא לשחוט בעח״י בקרים מיוסד יותר מבלבול אמונה ספלה וברחמי תולשת נשים, מברות בינה נכונה; כי הבינה מלמדת אותנו למען תועלתנו לקשר מקרנות ריעות עם בני האדם, אך לא עם הבעח״י הבקרים או עם דברים אשר טבעם שונה מטבע האדם, רוח טבעיתו יעננו שאותה הזכות שיש לבעח״י עלינו, ישגר גם לנו עליהם; ולא עוד אלא כאשר זכות כ״א הוא לפי התושיה או היכולת שלו, יש לבני האדם זכות גדולה יותר הרבה על הבעח״י מזכות הבעח״י על בני האדם. איננו מכחישים בזה את התרגשה בקרב הבעח״י: אבן מכחישים אנכי שמשום זה לא יהא מותר לנו לבקש את תועלתנו, והשתמש בהם כאות נפשנו ולעשות בהם כטוב בעינינו, מאחר שבטבע המה אינם מתאימים לנו, והפעליותיהם שונות מהפעליות בני האדם".

ג

המשפט הזה הקשה לב האדם והקשה והכביד אותו נגד בעלי החיים, להעמיס עליהם משא לעיפה, להעביר ברם בעור קשה ויבצוק נגוד מכאוב, עד כי עיפה נפשם להורגים, ויבצו תחת משאם ורגלי שבורים בחיים ובמותם. ולא זו בלבד אלא שהיו וישנם עוד אנשים אשר בלי תום המון פעמים ישתעשעו בצער בעלי חיים, ויתאבקו להתעסק ביסורי כל חי, להשגיח ולהתבונן על פרפורי בעלי חיים ועל גסיסתם במותם, והיה זה להם לתאוה ולחדוה — אנשים כאלה לא ירחמו יחם גם על בני אדם, כי מי שאיננו מרחם על בעח״י הוא אכזר גם לאדם.

אולם מעת אשר החלו בני האדם להשתלם במדות נאותות בערך פעולות גסות שעשו להגלי התשכלה בלמודי מדעים, ושמו המוסרים על לבם הוראות יקרות. כמשפט אחר לפי ראותו, לכן הדין ותקנו, וכמו כל שנגוד עולמי המדי, ויעשו חפשי מארגון, שות שתי בני האדם את לבם גם לשני בעלי החיים ותגרתם הקשה ויסורי צערם, ויחשבו מחשבות לשפות לרפאתם, תמיד הגדול ולהוסיף משפט.

ד

למטרה הזאת אשר הציבו בני דורנו יובילו שני דרכים, אשר כל אחד מהם יפרד לשני שבילים, ולכל אחד מהשבילים ההם יש זכרון בדורות ימי קדם (מהותל בערפלי איזו אמונה תפלה והגדה שיחית ושירית), ורמז בספרי קדשנו (ביקר טהרת האמונה והמדות) לקיים מה שנאמר: אין חדש תחת השמש.

ה

הדרך האחד הוא רגש לב האדם באשר הוא אדם בתור המעלה (הומא־ניטאט), המסתעף לשני שבילים:

ו

השביל האחד הן חברות צער בעלי חיים (פֿעראיינע געגען טהיער־קוואֶלעריי) ותעודתן להשגיח על עובדי אדמה ועל עומסי עגלות ועל כל עושי מלאכת עבודה עם בהמות בבית ובשדה, לבל יעמיסו העבודה ולבל יעיקו העגלה יתר מדי כח הבהמה, אך ורק במסת הילה כאשר תוכל כלכל; שלא יניפו שבט רודה ומַכות אכזרי ליסר את הבהמה בשוטים ובעקרבים; לבל ישתעשעו בני אדם ביסורי בעלי חיים לסגפם ולענותם להכותם ולרמסם לרחפם ולהדפם להדיחם ולהפילם ליראָם ולאַים עליהם להכאיבם ולמררם להלאותם ולהתעמר בם להתלהלה ולהתעלל בהם לקרוע מהם שערם ולתלוש צמרם ועורם בחייהם; לְהזהיר בני האדם מכי נפש בהמה ושוחטים וזובחים לברור לה מיתה חטופה ומהירה בלי צער כאב רב וגסיסה ופרפורים —

ז

לשביל הזה במדת הרחמים על בעח"י יש זכרון לראשונים: ההודיים בשביל אמונתם בגלגול נשמות בני אדם בבעח"י „הם רחמנים גדולים לבעלי חיים, מהם הולכים לרחובי העיר וקונים העופות מיד הצידים וחפשי ישלחום" (נשמת חיים מ"ד פכ"ב לר' מנשה בן ישראל), ועוד בימינו יחמלו ההודים וירחמו על בעח"י תמימים אשר לא ירעו ולא ישחיתו לבני האדם. בעיר קאמבאיא יעדו ההודים בית מיוחד לאסוף שמה בעלי כנף ויאכילום וישקום, ובערים אחרות ישנם בתים המחזיקים קופים וכלבים זקנים אסופים מן השוק לכלכלם ולנהלם בלחם ובמים עד מותם. — וכן הסינים מפרנסים במקום קווינזאי ארבעה אלפים בעח"י להיות משכנות לנפשותיהם. גם היאפאנים ועמים אחרים באסיא מחזיקים בָתי-חולים רבים וגדולים לכלכל בהם נפשות כל חי וחסרונם, מפני שמיועדים המה להיות לעתיד לבא מקום משכן נשמותיהם.

ח

ורמוזה מדת הרחמים הזו ממקור חמלה טהורה בספרי קדשנו המלאים אזהרות על צער בעלי חיים, וכבר בין שבע מצות בני נח נאסר מטעם זה אכילת אבר מן החי, שאחר שהתיר לנח ולבניו לאכול בשר כל חי, אמר „אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו" (בראשית ט' ד') היינו אבר מן החי, מפני שהיה המנהג האכזרי

בקרב בני ארץ הקדם בימים ההם, בהיותם בוחרים להסתירם עם עדרי צאנם ובקרם. ויתך משור חי נתח בשר, ויהל אחרי את חטבת הזבחים, וישב ויתך נתח בשר אחר לצרכם, עד אשר ימותו את הבהמה כולה. ויגיד Bruce בספר ארץ שראה בעיניו אכזריות כזו לאמר: „ראינו שלשה גברים רוכבים פרי, פתאום השכיבו את הפרה ארצה ביד חזקה, והחלו נתח בשר מבתניה. ואת עור הנתח פרשו על מכת הנתך, והקטירו במסמרים והגירו מים על המכה, ויחצו את הבהמה הראה"[1]). ובארץ אביסיניען נתנו כלבם משתיהם הנתח בהמה חיה אכזרי כבבריס ולהתיך ממנה את בשרה נתחים נתחים, וכ"ז בהיותה נגולה שלא להמית את הבהמה בפעם אחת[2]); על כן נאסרה אכזריות כזו לכל בני נח הבנה. ויתך מאיר מתה במקצת המון העם במלחמה אשר בתקופה יעבתם רצו לעשות כזאת (ש"א י"ד); כי התורה חסה מאד מאד על נפש כל חי, כמ"ש חז"ל בב"מ ל"ב: „משום שרחמיו של הקב"ה על האדם כך רחמיו על הבהמה מכין שנאמר וביום השמיני ירצה וגו' ולא עוד אלא שאמר הקב"ה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד. וכשם שנתמלא הקב"ה רחמים על הבהמה כך נתמלא רחמים על העופות מנין שנאמר כי יקרא קן צפור לפניך". הרבה מצות מיוחדות על צער בעלי חיים.

כבה חסה התורה בצער עבודת בעלי' וקבעה התכלית ש' יום מנוחה אחד בשבוע הוא יום השבת וצותה בעשרת הדברות לאמר: ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה וגו' ועבדך ואמתך ושורך וחמורך וכל בהמתך וגו' למען ינוח וגו'[3]).— וכן צותה לאמר: „כי תראה חמור שונאך רבץ תחת משאו וחדלת מעזב לו (מפני שבעל החמור הוא שונאך) עזב תעזב עמו" (מפני צער בע"ח ולא משום השבת אבדה לבעליה, וכן פסק גם הש"ע חו"מ סי' רע"ב ס', ע"ש בהגהה שכ"ז משום צער בע"ח, וכן בש"ע או"ח רכ"ו ס' פורקין בהמה וכו' משום צער בע"ח).— וכן צותה: „לא

---

[1]) רעזענמילער בספרו „דאס אלטע אונד נייע מארגענלאנד" ח"א צד 80.

[2]) Oedman בספרו „פערמישטע זאמלונגען דער נאטורקונדע" מובא בספרו של הרב פריעדריך „צער בעלי חיים".

[3]) כבה נאמר בדברות האחרונות ליתן טעם ליום מנוחה אחד בשבוע. ובדברות הראשונים ובגמרא נתן טעם לפה נקבע יום המנוחה דוקא ביום השביעי ולא ביום אחר מימי השבוע כי שבעה לרבע הירח מוכן בבריאת העולם, ואמר כי יום השבת נקבע ביום השביעי משום שהוא יום קדוש ומבורך כי ששת ימים עשה ה' את העולם וינח ביום השביעי, ויברכהו ויקדשהו. כמ"ש בספר מעשה בראשית „ויכל אלהים ביום השביעי וגו' השבות ביום השביעי וגו' ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל מלאכתו וגו'". ונקבע יום השבת ביום השביעי לזכר חדוש העולם.— ויש סוברים [illegible] להיות את יום המנוחה [illegible] של היום הראשון בשבוע, [illegible] קביעת יום מנוחה פעם אחת בשבוע [illegible], כי [illegible] בין שביתת יום המנוחה ביום השביעי בין [illegible] ביום הראשון [illegible] בשום זכר לחדוש העולם צריך יום השביעי דוקא להיות יום השבת, [illegible] גדול יום השבת שלנו מיום השבת לעמים אחרים, [illegible] הקדמונים היה יום השבת, [illegible] עבודת לאדם; [illegible] שביתת הבהמה [illegible] ביום השביעי השבות [illegible] אות היא כי הדוב שביתת בהמה גם כ"ש.

תחרוש בשור ובחמור יחדו" כטעם הראב"ע מפני שאין כח החמור ככח השור שהשור כוחו גדול מכח החמור וממשיכו אחריו ומסבב לו צער וענוי.

התורה חסה על צער בעלי חיים בענוי „הנך רואה בעיניך ומשם לא תאכל" וצותה „לא תַחסום שור בדישו".

רחמנא חששה לצער האֵם בבהמה על הִלָקח ממנה יונק משדיה. וצותה שגם לקרבן המזבח אך „מיום השמיני והלאה ירצה" (שמות כ"ב, ויקרא כ"ב). וכן צותה „אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד", אפילו אם ישחוט את האֵם קודם הבן, מפני החשש שמא ישחום אותם בשעה אחת וראתה האֵם במיתת פרי בטנה ותצטער; ומלבד זה היא אכזריות להשמיד בית-אב כלו ביום אחד. ומטעם כאלה אסרה רחמנא לקיחת אותו ואת בנו בקן צפור [4]) לאמר „לא תקח האֵם על הבנים" והבטיחה אריכות ימים על זאת. ומזכיר החכם פִירסט בביאורו על התורה שגם בשירי Phokylides נמצאת המצוה הזאת שלא לקחת האם על הבנים, למען תוסיף האֵם ללדת עוד אפרוחים אחרים.

להרחקת אכזריות על בעח"י צותה התורה שלש פעמים: „לא תבשל גדי בחלב אמו", כדעת הקדמון פִילון היהודי, ואחריו הראב"ע והרשב"ם, ובדורנו החכם שד"ל, מפני שאכזריות היא לבשל את הבן בחלב אמו שהיה מוכן ליניקתו כדי להחיותו, שכן היה אז מנהג העמים להקריב לאלוהיהם בכורות צאנם מבושלים בחלב אמם, בהקרבת ראשית הגז ובכורי פרי האדמה, שע"כ נסמך האיסור הזה אל מצות הבאת בכורים בכתוב. ע"כ פִילון הנ"ל בדרשות מוסר שלו קרא אל בעלי תאוה לאמר: „אם תקפה עליך תאותך לאכול בשר עז מבושל בחלב, מי יכריחך לקחת דוקא חלב האם?". וגם לדעת המבארים „בחלב אמו" בעודנו הוא יונק חלב אמו, הוא ג"כ מטעם רחמנות ע"ד מיום השמיני והלאה ירצה לקרבן וגו' הנ"ל — ואח"כ נתרחבה המצוה הזאת על כל מיני תערובות במאכלי בשר וחלב.

משום צער בעח"י אסרה רחמנא לסרס בהמות ועופות כמ"ש ובארצכם לא תעשו (ויקרא כ"ג) לרחז"ל.

צער בעח"י הוא מקור מצות השחיטה, וזהו משני צדדים, מצד אחד כדי להוציא את הדם שהוא הנפש בחיה. ולא יאכל האדם את הנפש עם הבשר (ע"ד

---

[4]) ומה שאמרו במשנה (ברכות פ"ה ומגלה פ"ב) „האומר על קן צפור יגיעו רחמיך משתקין אותו" הכונה לא לרגש הרחמים כי אם לנוסח וסגנון התפלה, שאין להתפלל להשי"ת באופן דמיחזי כאלו הוא מתפלל רק למדת הרחמים, וזהו להוציא מלב המינים מאמיני שתי רשויות, האחת היא סבת כל טוב והשניה סבת כל רע בעולם. וההולכים בעקבות הדיעה הזו רגילים ליחס ליסוד הטוב לא לבד כל טוב מוחשי במציאות, כי גם כל טוב מוסרי וכל דת ונימוס וכל מצוה טובה אך למדת הרחמים שהוא הרשות הטובה וכל חוק גזרה קשה מכבדת עול ליסוד הרע או לרשות ומדת הדין. וזהו גם הכונה במשנה ההיא באמרה: „האומר יברכוך טובים הרי זה דרך המינות" (כפי' התוס' במגלה שם משום דמיחזי כשתי רשֻיות), וכן משתקין את האומר מודים מודים משום דמיחזי כשתי רשויות, כדאיתא בגמרא שם, וכן האומר על טוב יזכר שמך, כאלו מדבר רק על היסוד הטוב, וכן על קן צפור יגיעו רחמיך, וכדומה שנראה כפונת רק אל מדת הרחמים וצד הטוב, בנגוד גזרה קשה ורעה ליסוד הרע; ולהתנגד לאמונות וטעיות כאלה אמרו ז"ל שמדותיו של הקב"ה אינן רחמים אלא גזירות, וחייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה.

דב' מנפש עד בשר יכלה), שאם התיר לאדם בשר־הבעה"ח היינו גופם, לא התיר דמם שהוא נפשם ותשמתם (וזהו גם טעם מצות כסוי הדם), ומצד השני כדי לברור להם מיתה יפה נוחה ומהירה כנ"ל, שלע"ז התכוונו חז"ל על פגימת הסכין וכה' סימני השחיטה, שרק שהייה הדרסה חלדה הגרמה ועיקור, וכ"ז כדי למעט מיתת הבעה"ח ולהמעיט צערם.

כמה הזהירה התורה על פרנסת וכלכלת הבהמות הביתיות, שלא לצער אותן ברעבון ובצמאון, ואמרו, לרחז"ל, „ונתתי עשב בשדך לבהמתך" ואח"כ „ואכלת ושבעת" שחייב אדם לתת מקודם מספוא לבהמתו בטרם שיאכל בעצמו להבטיח, ועל כזה רומז גם הכתוב „מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת (לתשמיש) האדם", ונאמר „יודע צדיק נפש בהמתו ורחמי רשעים אכזרי". ולא לבהמות ביתיות בלבד דאגה התורה, אלא גם לחיות השדה בשנת השמטה, שנאמר ובשביעית תשמטנה וגו' ויתרם תאכל חית השדה (שמות כ"ג). ולא עוד אלא שהקב"ה בעצמו וכבודו פותח את ידו להשביע לכל חי (קמ"ה) יתן להם ילקטון (שם ק"ד) ונותן לבהמה לחמה לבני עורב אשר יקראו (שם קמ"ז) ויכין לעורב צידו כי ילדיו אל אל ישועו (איוב ל"ח).

את בלעם אשר הכה אתונו שלש פעמים להטותה הדרך הוכיח מלאך ה' ונער בו לאמר: על מה הכית את אתונך זה שלש רגלים!

על כן הכריזו חז"ל (בבא מציעא ל"ב, שבת קכ"ח) כי צער בעלי חיים דאורייתא, והתחכמו הרבה בגמרא ובפוסקים ע"ז, ר"מ אצל הדיב השרה בשבת ואצל מרינת התרנגולים וכו', והתירו לפעמים עבודה ומלאכה בשבת מטעם זה (שבת קכ"ח) צער בעלי חיים עדיף. ויפה שיחתן של הפוסקים בב"מ בענין זה, ר"מ בא"ח וכ"ג אצל ברכת שהחיינו על בגד חדש ע"ש וכת"ה שאין לומר תבלה ותחדש על מנעלים או בגדים הנעשים מעורות של בהמה ואע"פ יהיו צריכים בתחלה להמית בהמה אחרת וכו'. ונאה אגדתם במדרש ש"ר פ"ב: „אמרו רבותינו בשרוי משרע"ה רועה צאנו של יתרו במדבר ברח ממנו גדי אחד, רץ אחריו עד שהגיע לחסות, כיון שהגיע לחסות נזדמנה לו בריכה של מים ועמד לשתות, כיון שהגיע משה אצלו אמר: אני לא הייתי יודע שרץ היית מפני צמא, עיף אתה, הרכיבו על כתפו והיה מהלך, אמר הקב"ה יש לך רחמים לנהוג צאנו של בו"ד כך, חייך אתה תרעה צאני ישראל". אף נשגב מאוד בפרק הפועלים בב"מ על ישרי רבני הקדוש מפני עגלא דהוא קא מכסי ליה לשחיטה, אזל תרא לדיסיה בבנפיה דרבי יקא בכי, א"ל זיל לכך נוצרת, אמרי הואיל ולא קא מרחם ליתו עליה יסורין, אשר הלכו להם אח"כ ע"י מעשה אחד שחמל על ב"ח באמרו ורחמיו על כל מעשיו כתיב.

ט

הסביר השני הוא יסוד חברת אנשים שהתעסקו בתחיה זו בשלשים שנה בבר עדי ארץ אנגליא ואח"כ בכל הערים העיריות באירופא, והם מתירים אל להנזר מאכילת בשר והחיות אך מאכילת תבואות ופירות וצמחים, והמכונים בשם זה אוכלי צמחים (וועגעטאריאנער), מקצתם אוסרים גם חלב ושאר תבואות הבריות, ומקצתם ינזרו גם מאלה, כאשר גם יש יצר מן החי, כמו שמרים גם בבצי קצת

חסידים ותיקין ואנשי מעשה שאינם אוכלים דבר מן החי. הם אומרים כי יותר טוב לו לאדם להתדמות לקופים המכלכלים א"ע מצמחים מלהשתוות לחיות השדה טורפי טרף בשר, אף לא אל החזיר האוכל מכל הבא בידו, צמחים ובשר גם יחד; כי על הלחם לבדו יחיה האדם, ואין לו צורך לבשר בעלי חיים, כי אכילת הבשר מקצרת ימיו של אדם בטבע, ונותנת לו מדות רעות במוסר, מפני שמאכל הבשר מחמם את הדם ומביא לידי שצף קצף וגאוה ורום עינים ותאות זמה, וישח אדם למדרגת חיה וישפל איש למעמד טורפי טרף. גם ממהרת אכילת בשר לעכל את כח החיים שבאדם, כאשר תמהר פתילת הנר לדלוק והיתה לבער ברוב שמן; וגם מסוגלים הם להרבה מיני חולאים משום זה. לא כן אוכלי צמחים שהם ידלקו ויבערו לאט בכח החיוני שלהם ויאריכו ימי חייהם, וגם מחלתם לא תכבד מאד, כי אין דמם הולך וסוער כדם אוכלי בשר. ולדעתם לא נבראו הבהמות הביתיות אלא לעבודה בבית ובשדה ולמלאכה ברחיים ובחרשת מעשה, ולא להיות לטרף לשיני האדם, אשר בראשיתן היו כולן שטחיות כשיני בעח"י אוכלי צמחים, ורק אח"כ ע"י ההרגל באכילת בשר נשתנו מקצת שיניו להיות מחודדות ועוקצות כשיני בעח"י אוכלי בשר.

הן ישנם חכמים טבעיים המבררים כי האדם נברא בטבעו להתפרנס מבשר; ככה ד"מ אמר החכם Buffon שמאשר לבני האדם כמו לחיתו טרף קיבה בלתי מכופלת וכרכשתא קצרה נחוץ גם להם להתפרנס מבשר —; אבל גם להקופים ולהרבה בעח"י אחרים קיבה פשוטה ומעי קצר ובכ"ז אוכלי ירק הם. הטבעי האנגלי Hunter רצה להוכיח כי מאשר שיש לאדם כמו לחיתו טרף פה רחב וקצר ושינים סדורות מתאימות, ולא כמו לבעח"י אוכלי עשב פה רחב ושינים בסירוגין, כ"ז מורה שהאדם נברא בטבעו לאכול בשר —; אבל גם להרבה מיני קופים יש ג"כ פה רחב וקצר ושינים סדורות ממולאות והם אוכלי צמחים, ולהפך יש לכלבים ולזאבים ולהרבה חיות אחרות פה ארוך ושיני סירוגין והם בכ"ז אוכלי בשר.

נגד מה שהואילו איזו טבעיים לכנות את שיני הקצוות שבפי האדם בשם „שיני-הכלב", בעבור שיש גם להכלב שינים כאלה במקצוע הפה, וגוזרים גם מזה שבטבע האדם לאכול בשר כמו הכלב — אומרים אוכלי צמחים הנ"ל שכ"ז היא שיחה בטלה ואין להקיש מזה מאומה. ונגד מה שהחליט רופא-שנים אמעריקאני Mac Quillen שהאדם לפי מערכת שיניו הוא בטבעו ממוצע או אנשי הבינים בין אוכלי צמחים ובין אוכלי בשר שלפיכך הוא אוכל גם שניהם, אומרים שגם להכבש סדר כזה בשיניו כמו להאדם ובכ"ז הכבש הוא אוכל עשב, ומכ"ש הקוף שיש לו שיני האדם ממש והוא אוכל רק פירות, שע"כ החליטו להפך כי כגודל ההשתוות שבין האדם ובין הקוף אוכל ירקות ופירות, כך גודל ההבדל שבין האדם ובין החיות הטורפות אוכלי בשר, שכן שיני החיות ארוכות וחדות וריקות ביניהן, משא"כ שיני האדם; גם החיה מניעה את הלחי התחתון, רק ממטה למעלה ומלמעלה למטה; משא"כ האדם שיניע אותו גם לכל הצדדים ללעוס את המאכל; וכן מצאו הרבה דברים שבהם נבדל האדם מן החיה האוכלת בשר ודומה יותר אל הקוף אוכל פירות.

והרבה מחכמי האומות בדורותינו מסכימים לשיטה זו שלא לאכול בשר. ככה אמר הצרפתי Lamartine: עוד יבא יום אשר בני האדם ימאסו בבשר בעח"י כמו

שמזאבים עתה בבשר אדם. ויכתב הכהן Humboldt אמר: והתאוה לאכול בשר בעל"ח מטעים גורל נפשנו וטבעו גם הפראים אוכלי בשר אדם. וכתבו שבבקר הרעה רבו מהלשים כי אכילת בשר מקצרת ימי של האדם בכ"ל, כן היה גם הכמים שאינם מבעלי רבת דעו, ובזמננו הרים הטהור המפורסם Hyrtl בקר ויתן כי העמים המתפרנסים יותר מצמחים נוטים להאריך ימים, והפך אותם המתפרנסים יותר מבשר לא יגיעו לרוב כי אם עד חמשים שנה, והעיד על עצמו כי זה כבר שנים אשר לא יביא בשר אל פיו ובאו הוא מבכר יותר לעבודה והגות והוא שמח וטוב לב. גם החכם הנודע בנימן פראנקלין חי בנעוריו אך מצמחים ובם בזקנותו לא אכל בשר רק מעט מזער והחיים שאך בתוך האדם מבשר בעל"ח יצרו כחו לעבודה נשמית ורוחנית.

ארה רק מעט הבקי השיטה הזאת של אוכלי הצמחים אשר רבו בזמננו בידוע.

גם ל ש ב י ל ה ז ה יש זכרון ראשונים; היהודים לא אכלו בשר (הראב"ע פ' יתרו) שכן היו אותם בדעות הברהמנים כי נשמות בני האדם מתגלגלות בבעלי חיים. והרק שבם הכהנים הם מוצאי ירך אברהם אבינו, שכן הוא רבה ר' מנשה בן ישראל בספרו „נשמת חיים" לאמר: „הלא תראה שהאבריהמנים הנקראים היום בראמינים הם בני אברהם אבינו הם הם הראשונים אשר בארץ הזה פרסמו אמונת הגלגול וכו' והם רחמנים גדולים לבעלי חיים". עד היום הזה נמצאים רוב עמי ההודים וביחוד הכהנים ובעלי הפקידות ואנשי המלוכה מאכילת בשר בעל"ח ורק על תבואות השדה יחיו. ונמצא בפי ההודים לאמר: אם תאכל ירק, הוא ישא אותך, אבל אם תאכל בשר, אתה הוא תשא את בטנך אשר תכבד כאבן מעמסה יכבד עליך עד אשר תרבץ תחת משאו. בארץ יאפאן, וכן בחינא, ישנה כת אחת אשר אנשיה אינם אוכלים שום דבר מן החי ואפילו חלב לא ישתו באמרם שהחלב הוא דם לבן, והאנשים הם הנקראים Sinto's הם לרוב המושלים על יתר שבטי יאפאן.

היונים שותים מאתר קרטאידס ומסיבידס הוא פיטאגוראס אשר לימד את אנשי אמונתו לדרוש ולדרוש את שרותיהם ונתן להם חוקים ומשפטים שאחד מהם היה: תאהבו את האלהים מכל, אחרי האלהים תאהבו את בני האדם, ואחרי בני האדם תאהבו גם את בעלי חיים. על כן בימיו קרבנות ברמה חיה תחת הנוהג לדורות קרבנות, מנחה ונסכים מפרי האדמה. הוא היה אומר אל היונים: ידוע תדעו כי בשר הבעל"ח לא ניתן לאכילה, וגם המסית בעל"ח פעת ישית, כי ידו מרוות אדם.

גם פיתגורס ותלמידיו אשר היו נוטר נשמות האדם בבעל"ח, ואת הצמחים כינו העולם הגדול המתפשט שמים וארץ, גם הם אכלו רק ירק עשב השדה, ולא בא בשר אל פיהם. עמפעדאקלעס מפילוסופי יון הקדמוני אשר חי יותר ממאה שנים: חשב התועבה גדולה להמית נפש כל חי, על שכן העקרים או הגדולים בתודר היו מנחות ולא מעורות בעל"ח.

גם הפילוסוף היוני עפיקור (אפיקורס הידוע) שהיה משבח את תענוגות החיים ושמחות העוה"ז לאושר היותר נעלה לאדם, לא אכל בשר מימיו, כי אם אכל לחם ושתה מים, וכטוב לבו בשלחנו אכל גם חתיכת גבינה, ועל פתח ביתו חרת את הכתבת הזו: ברוך בואך הולך אורח! פה ישובחו ויפוארו כל שמחות החיים! אך הרעבון לא יהיה פה לדעבתנות כי אם ישבע במדה, והצמאון לא יהיה פה לצחיחת גרון כי אם ישבר במשורה.

גם מחמד נביא הישמעאלים לא אכל בשר נפש כל חי, וצוה כי בעיר מקדשם היא מעקקא ובסביבותיה לא יומת שום חי. שיחה ערבית מספרת כי ערבי אחד התהלך בחלומו בערבות השחקים ועבר מקצה השמים עד קצותם וירא והנה רגל אדם נפרדת מהגוף מונחת לפניו, וישאל את הנצבים עליו לאמר מה זאת, ויאמרו אליו כי בעל הרגל הזה היה בחייו רשע גמור וסופו ירש גיהנם, אך טוב אחד עשה בחייו, כי ברגלו האחת דחף והקריב כד מים אל גמל אחד אשר היה קרוב למות מפני צמא, ע"כ הובאה רגלו הזאת אל גן העדן בשמים.

יא

ויש רמז לכ"ז גם בספרי קדשנו, כי עשרה דורות מאדם עד נח היו ווענעטאריאנער גמורים, מפני שלא היתה להם אכילת בשר כלל, שכן אמר אלהים לאדם ולאשתו בהבראם לאמר: „הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע אשר על פני כל הארץ ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זורע זרע לכם יהיה לאכלה"! (—ובאמת לא היו בני האדם הראשונים יכולים להתפרנס מבשר בעח"י, באשר חסרו להם המכשירין לכך, כמו מאכלת לשחוט, אש לבשל ולצלות, כי לא נודע להם האש ומלאכת הבשול בראשית הימים, וגם כהיום הזה נמצאים הרבה עמים החיים במצבם הטבעי בלי אש ובשול, והם מתפרנסים מצמחים ופירות—); אך לנח ולבניו התיר אלהים גם אכילת בשר באמרו להם: „כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל". כל זה היה לבני נח; אולם אח"כ הוסיפה תורתנו לתת לישראל מצות וחקים בהלכות מאכלות אסורות במערכות בעלי היים, כדי להמעיט אכילת הבשר ולהקטין תאות האדם אליה, ובכן צמצמה תורתנו הקדושה, ואסרה הרבה בהמות חיות ועופות, מצד האחד במצאה אכילת בשר בעח"י בלתי טהורים מזקת ומפסדת למדות בני האדם (ברוחניותם מלבד בגופנותם), שככה ד"מ אסרה את הגמל, מפני שבני ארץ הקדם חושבים כי בשר הגמל חם מאד, ואכילתו מסבבת לאדם אכזריות לב ורגשי נקמה, וכן איסור בשר הארנבת, לדעת מקצת אבות הכנסיה הנוצרית, מפני שאכילת בשר הארנבת מביאה לידי תאות זנות וזמה, שכן יחסו הקדמונים באותות בעח"י אל הארנבת את סמל הולדה ופו"ר, וכן אסרה את בשר החזיר, הנאסר להרבה עמים בארץ הקדם, ובהגדת הערביאים מסופר כי ע"י נביאם מחמד היטיבו כל בעח"י את דרכם על הארץ, מלבד החזיר. ומצד השני היה כנ"ל כדי להמעיט אכילת הבשר בכלל, וניתן לישראל המן, הוא הלחם ששאלו כהוגן, בכל יום ויום, ואז היו בני ישראל בריאים בגופם ובנפשם; ואת השלו, הוא הבשר שלא שאלו כהוגן בהתעורר בקרבם תאות הבשר והתאוננו רע באזני ה' על אודות סיר הבשר, ניתן להם אך פעם אחת עד אשר היה להם לזרא ואף ה' חרה בם ופרצה מגפה בקרבם.

על כן מרבית התורה על אכילת בשר בלשון בשר תאוה: „כי תאוה נפשך לאכול בשר וגו'" (דברים י"ב) כאלו הוא דבר לוקסוס, והתירה בשר תאוה רק בתורת שלמים, כדי להכביד ולהוקיר אכילת הבשר, ושחיטת בהמה מחוץ למקדש נחשבה כרצח ושפיכת דם, שנאמר בספר ויקרא: „איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה או אשר ישחט מחוץ למחנה ואל פתח אהל מועד לא הביאו להקריב קרבן לה' לפני משכן ה' דם יחשב לאיש ההוא דם שפך וגו'".

יב

הדרך השני היא הנות תבונת בראש האדם בעלותו בפסגת מעלת הדעת, המסתעף גם הוא לשני שבילים:

יג

השביל האחד היא דעת רוב החכמים הטבעיים בדורותינו, כי שגיא הרבה בחשבנו להעלות תור האדם בהפרזה יתרה על הבהמה, להבדיל מקרהו והאדיר טיבו וטבעו במדה שנשפיל טבע הבעל"ח לדיוטא התחתונה בספרי המודרנה, לכנות את רצון האדם בשם שכל ובינה (פֿערשטאַנד) ואת חפץ הבעל"ח בשם נטיה טבעית (אינסטינקט), להגדיל בחירת האדם לתנועה חפשית הרבה יותר מדי כדי להקטין בחירת הבעל"ח לתנועה טבעיית הכרחית בלי כל מחשבה, להגביר רעיוני האדם בשמים ובארץ להפרידו מעם מאחיהם, ולהחליש עשתנות שאנן הבעל"ח בתנועות עצי היער וצמחי השדה; אם אמנם נודע אמתי הבודד בפקידה רבה יודע כי גם לבעל"ח יש מחשבה, והעדר בינה תחושות, שרש ותבואה נהה של המחשבה בידוע; וגם לבני אדם יש אינסטינקט, כי לא תמיד הוא בן חורין וחפשי בבחירתו במה שנדמה בנפשו. ולא לבד שיש מחשבה הנקרא [illegible] הבהמה, כי גם מחשבת חרשת מעשה יש בבעל"ח, כמו הבונים הנפלאים של הנמלים מתחת לארץ, הפסגים או הקאסטורים מטבעי המים, הדברים במאי הבורות וצרעה, ארג מסכת השממית בבית ובשדה הצוד ציד ובונים ויתושים בעקשה רבה, שכולם מעשים נפלאים אשר תלאה יד האדם לעשות כמוהם בלי כלים מודדים והשבונות רבות.

ולא זו ויוצא בו בלבד, אלא שמצאו כי השפנים ובהרבה אופנים יש מדור תמיה ובתמיהה בבעל"ח על בחירת האדם בתבונתו, ר"ל בבחינת מאכלו ומשקהו ובבחירת המאכל כהודעות א"צ, שאין לבעל"ח הורה הטבע לבורא את מאכלו הראוי לו ותואמת לטבעו: חיתו פרץ ועכבים לבשר ונמצאים להם, והחוך והמאר קרבת הרפים מתנפלים על דגי הים, בהמות ביתיות ושקצת חיות השדה מתפרנסים בירק דשא והציר שדה, הקופים מתכלכלים בפרי עץ ואילנות, והם יאכלו במדה ובהשקפה ולא יאכלו להתאבן יותר מכדי שבעם, ע"כ הם תמיד בריאים ולא ידעו מחלה ומכאוב בבטנם; ואילו האדם מפקפק ואינו יודע מה וכמה יאכל ויבחר לו את המתנגד לטבעו, או ישלא בטנו באכילה גסה ויחבר את הוק ויפגע את הריאון. והוא ידוה חולי כל ימיו ויתרוש בריפאי אליל אוברי עצות [illegible] ובמרוקי [illegible]. הבעל"ח לא ינע שיעור במאכלו [illegible]

האדם שאינו יודע לרוב במה יבחר בסם חיים ובמה ימאס בסם מות, ויבא לידי סכנה. החי מזדווג במדה טבעית ובזמנו הראוי בלי נזק והפסד לבריאות, והאדם מפריז לרוב על המדה וגורם לו חלאים רבים ונאמנים. הנטיה הטבעית בבעח"י מורה אותם להכין לחמם בעת הקציר והאסיף והיה להם לפקדון ולמשמרת לכל השנה, כמו שעושים הנמלים והדבורים ובעח"י אחרים; מהם בחליפות תקופות השנה יעזבו מקומם וילכו לגור במקום אחר למצא שם מחיתם כמו שעושים העופות הנוסעים; ומהם הממליטים ביציהם דוקא במקום שהאפרוחים בבקעם הביצה ויצאו לאויר העולם ימצאו מיד כלכלתם; והרבה ענינים אחרים אשר האדם יזנח או יסכל או יחדל מלעשות. חרבה בעח"י מכירים מלפנים איזה רוח היום שיפוח (Wetter) אחרי כמה שעות, מה שיסכל האדם וילאה למצוא ע"י כלים מלאכותיים מודדים ומשערים את האויר. עוד אזנו וחקרו, כי מלבד שלפי"ז נמצא שכל תבוניי ורגש מדעיי נטוע בלב החיות כמו באדם (אם אמנם לא באיכותו ובכמותו) כמו שביאר כ"ז החכם Ludwig Büchner בספרו החדש: Aus dem Geistesleben der Thiere, יש גם דבור ולשון לבעח"י, לשון מדברת בהברות פשוטות ומבטאה רצון החי ורגשותיו אם לרצון או לכעס ואם לאהבה או לשנאה וכדומה בהרגשות כלליות אשר הבעח"י מבינים זה את זה היטב, ולד"ק היתה הלשון הזאת התחלה וראשית ללשונות בני האדם ולכשרון שפתם, ובכלל מצאו חכמי נסיון ובחינה, כי ההבדל העיקרי והראשי שבין האדם ובין בעח"י היא ידיעת עצמו והכרת ה א נ י שלו (זעלבס-בעוואוסטזיין), שאילו האדם יודע את נפשו ומכיר את עצמו ויכול לשפוט שפוט על האני שלו כמו על נושא אחר מחוצה לו, משא"כ הבהמה אשר כפי הנראה אין לה שום ידיעה והרגשה מעצמותה ואינה מכרת את האני שלה ומהותו כאלו היה נושא זר וחוץ לה. ובאמת נמצא ההבדל הזה גם בין בני האדם בעצמם, שלפיהו המה עולים ויורדים במדרגת בינתם, והיא מה שקורין „גייסטעס-געגענווארט", שיש מזה מדה יתירה לאנשים נאורים ונעורים בשכל דק, ומדה פחותה וגרועה לאנשים נדהמים בעלי שכל גם מחוספס המתקרבים בזה למדרגת הבהמה, ועליהם רמזו חז"ל באמרם: ע"ה אסור לאכול בשר, עד שאדם גולם אשר אין לו גייסטעס-געגענווארט כלל הוא דומה לבהמה כמ"ש אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו. — ע"י הגיונים ומחקרים כאלה וכאלה משתדלים חכמי דורותינו להעיר ולעורר בלב האדם רגש חמלה וחנינה לבעח"י, ולהגדיל חשיבותם לבל יתגאה האדם עליהם כ"כ לרמסם ברגל גאוה.

יד

נם ל ש ב י ל ה ז ה י ש ז כ ר ו ן אצל הראשונים שהם חלקו כבוד לנפש כל חי, מפני הטעמים הרבים אשר מניתי במאמר „כבוד בעח"י אצל העמים הקדמונים" (המליץ 1883 גליון 71 ובספרי „מעשה מרכבה" חלק שני), שהם יחסו נפש בהמית נכבדת לבעח"י; והסופר הקדמוני פלוטארך ביקש להוכיח בראיות שגם נפש משכלת שוכנת בבעח"י כנ"ל וספרו הרבה מן שכל ורגש אנושי הנטוע במבע הבעח"י, ומצאו חכמה והרגשה באווז, שהיה במצרים מין אווזים שבשביל חכמתם נקראו אווזי-שועל לפי ספור אעליאן, וסיפורו של פליניום מן אווז בוער באש החשק אל העלם עניום, וכן מצאו חכמה ונבואה בנחשים, והאמינו אחריהם מקצת החוקרים

שגם לנשמת הבעח"י השארה נצחית. ובפי האמינו האשנים שיש לשן מרבית לבעח"י אשר הבינו אותה קצת בני אדם כמו אפיקורים ואחרים שהבינו שיחת חיות ועופות, שע"כ התנבאו בקולם והגידו עתידות מצריות שרכים וקדאים. רוב העמים הקדמונים החזיקו משום זה את הבעח"י למשכן נפשות בני האדם בגלגולין; ולפי שיחתם התגלגלו פעם אחת גם האלהים בגופות בעח"י שונים, וקראו בשמות בעח"י על הרבה קבוצות כוכבים בשמים, שנשארו בכינויהם בירעת התכונה עד היום הזה, ויתנו הרבה מדות תימנים שבארם לבעח"י שהיו לארם לאותות והסמלים, כמו שהארכתי ע"ז במאמרי „אותות בעח"י לכל העמים" (המליץ 1883 גליון 34 ובספרי „מעשה מרכבה" חלק שני), ובהגדות קדמוני הכשדים עה מבצרות הים שבגע חיות קדושות שקרין אנעדומי להורות את בני האדם הרבה מלאכות מחשבת, וכ"ז רומז על חשיבות הבעה"ח בעיני העמים הקדמונים.

מו

ונם לשביל הזה רמו רב בספרי קדשנו, שכן יחסו התורה נפש לבעח"י כמו לארם כנ"ל, וקראה לשניהם „נפש חיה" בספר בראשית כנ"ל. וכבר אמרו חז"ל: אלמלא נתנה תורה למדנו צניעות מחתול וכו', וסמכו כזאת על"ב: שאל נא בהמות ותורך ועוף השמים ויגד לך, מלפנו מבהמות הארץ ומעוף השמים יחכמנו'... והעמידו הכתובים לרוב את החיה והבהמה במדרגה אחת עם האדם, כמו שמצינו ביונה שאמר לו הקב"ה „ואני לא אחוס וכו' ובהמה רבה", שכן קראו תענית בנינוי על הבהמה כמו על האדם, וברית הקשת נכרתה כפה עם האדם והחיה (בראשית ט), ואין הבדל אצלם בין האדם ובין הבהמה אלא הבינה אשר נתן ה' האדם במדה יתירה מן הבהמה, ע"כ אמר המשורר (תהלים מ"ט, י"ג וכ"א) שאם האדם אינו מתבונן במעלתו הוא נמשל ונדמה בבהמה, והקהלת מרוב שרעפיו בקרבו קרא „אמרתי אני בלבי ... ומותר האדם מן הבהמה אין" (קהלת ג' י"ט), והישעה הנביא ישעיהו שכאשר יהיה או שלום בין ארם לחברו ובין האדם והחיה „ושעשע יונק על חור פתן וגו'" יהיה שלום גם בין החיות והבהמות בעצמן „וגר זאב עם כבש וגו', ואריה כבקר יאכל תבן", היינו שלא יהיו עוד טורפי טרף ואוכלי בשר ודם, ויהיו גם החיות הרעות ווגעטאריאנער כמו שהיו בתחלת בריאתם כמ"ש (בראשית א' ל') „ולכל חית הארץ וגו' את כל ירק עשב לאכלה" —; ואמר בתהלים „אדם ובהמה תושיע ה'" שכן משתפים אדם ובהמה גם בספר יונה, שגם הבהמה כנ"ל ע"ש הקראי, ועשרה נזכר בכתובים „אך את דמכם וגו' מיד כל חיה אדרשנו" ובן „ישור ישקל" — „ואת הבהמה תהרוגו" — „והרגת את האשה ואת הבהמה תהרוגו" — ובמקום שיש עונש שם יש שכר, הרי שחשבו הרבה את בעח"י לבני האדם, עד שנתגלו מקצתם במרכבות שונות ומשונות והן החיות הקדושות בחזיוני שלשת הנביאים יחזקאל זכריה ודניאל, כמו גם עשרות חיות הקודש וגדו שרפים ואופנים, וגם מלאכים שעולים במדרגתם הרבה על מדרגת בני האדם.

מז

השבויל השני הוא בלמוד ההשתלשלות (עוואלוציאנס־לעהרע), ישתלשל מין אל מין, אחד (טראנספארמאציאן) כמה העברי יוצרו זאבות דמים, גדולי התקופות

השלמות במלחמת היקום להכחיד הגרוע ולהשאיר השלם (סעלעקציאָן). שיטה חדשה אשר מצאו חכמי הטבע בזמננו בעזוז הגיגו חפש מחופש ובשקידות הגיון כביר כח הנסיון ואמיץ חיל הבחינה, את שלבי הסולם במצעדי השלמות אשר עלו בהם יצורי בראשית בעלי איברים משפל המדרגה בבריה קלה פשוטה ועורה כגרגר חרדל אל רב האיברים בשנהב ובקוף שנשתנה והיה לאדם, בהשתלם היצור הפשוט במשך רבבות אלפי שנים בשנוי תמידי למעליותא מסוג לסוג וממין אל מין אחר, מן האזוב אשר בקיר עד הארז אשר בלבנון ומן הזובב והיתוש עד הקוף והאדם, באשר השכילו לברר זאת חכמי תושיה: לאמארק על מיני הבעה"י, גאָטהע גם על מיני הצמחים, במסות ובאותות ובמופתים, והאחרון הכביד הוא דארווין בספריו על התהוות המינים, שלא נברא כל מין ומין בפ"ע בקומתו וצביונו בפעם אחת, כי אם יצאו והשתלשלו מצורות קדמוניות ע"י רבבות שנויים וחלופים אין מספר, באופן שמין האדם הוא אך שלמות או נפש החיה במעלת מדרגתה התמידית במלחמת היקום, שבו הפחות והגרוע גוע ונשמד, והמעולה והמשובח נשאר ונשתלם. ולא זו בלבד אלא שכל עבור אדם במעי אמו משעה שנתעברה עד צאת הולד לאויר העולם הוא מתהפך בעצם צבא חליפות השנוים ההם אשר התפתחו בהם בעה"י שפלים לבעה"י שלמים עד עלותם למדרגת האדם, כידוע היום לכל חוקר תורת החיים באדם ובבהמה. לכן לא יתגאה האדם ולא יתאכזר על בעה"י לענותם בסבלותם.

יז

גם בשביל הזה יש זכרון לראשונים, שכן משוחחים הרבה עמים קדמונים בספוריהם ובהגדותיהם מן חידות ימי קדם שמבראשית, כי אבותיהם הראשונים היו מיני בעה"י, כמו ספור הכשדים אצל בירוסי: שהבריות הראשונות שמהן יצאו בני האדם היו חיות שונות ומשונות בתבניתן, בעה"י שונים שהולידו איש את אחיו, מהם בפני אדם ולהם שתי כנפים, ומהם בעלי ארבע כנפים, ואחרים בשני פנים או בשני ראשים, מקצתם בני אדם עם רגלי אדם וקרנים בראשם, ומהם עם רגלי סוס, והיו ביניהם שורים עם ראשי אדם, כלבים בארבעה גופים וזנב דג, סוסים עם ראש כלב, ועוד הרבה מיני דגים ושרצים נחשים ותנינים — והפילוסוף הקדמון היוני אנקסמנדר החליט כי מין האדם יצא ממערכות בעלי החיים, והיה בראשונה דג בתוך המים ואח"כ עלה ליבשה והשתלם למדרגת האדם. ונמצא שמץ מזה בהגדות ומסורות הרבה עמים קדמונים. והחכם דארווין אהב לספר באזני חברים מקשיבים, איך העמים ילידי אמעריקא שוחחו הגדות אשר קבלו מאבותיהם, המורות על מסורה אצלם כי מחצבת המין האנושי היתה בקרב החיות, שככה ד"מ יושבי האי אוטהאיטא מספרים בזה"ל: האדם הראשון ואשתו היו מכוסים בקשקשים אשר הוסרו אח"כ ונשארו מהם אך עשרים שהם צפרני אצבעות ידיהם ורגליהם. — וכהיום הזה חושבים ההודיים ממחוז טשיפפעוואס שהם יוצאי חלצי הכלב, וההודיים ממחוז הקורא (קראָהענ-אינדיאנער) מאמינים שכל היקום והאדם הם יוצאי ירך הקורא (קראָהע), ולעמים פראים אחרים היה הצב אביהם הראשון.

יח

גם לשביל הזה יש רמז בספר בראשית תורתנו לפי שיחות ומליצות

קדמונינו ז"ל בספרות האגדה והמדרש המוכיחות שגם בעולם הקדמוני שלנו התהלכו
מסורות והגדות כאלה על מקור מחצבת המין האנושי בהשתלשלות והשתלמות
משפל המדרגה עד מעלת בן האדם, ולפי הדרשות והמסורות האלו נראה תמונות
שונות להחי הקדמוני שממנו נשתלשל ונשתלם ונתעלה האדם, פעם היה בתבנית
דג מכוסה בקשקשים, שע"ז רומזים דברי המדרש כי בגדי אדם הראשון „היו חלקים
כצפורן" (ב"ר כ'); פעם הוא בדמות צב או חומט או חגב, שע"ז רומזים דברי
המדרש עה"כ: הן האדם היה כאחד ממנו „כהדין קמצא דלבושה מניה וביה", ופי'
במ"כ שם: „בריה שלבושו גדל עמו" וז"ל לפי"ז שהאדם היה כאחד ממיני הרמש
ביחד עם בגדו הגדל עליו ממנו מאליו ומעצמו; ופעם היה בצלם קוף לפי דברי
המדרש עה"כ: ויהי האדם לנפש חיה, ר' יהודה אמר מלמד שעשה לו זנב כחיה
והדר ונטלו ממנו מפני כבודו" (ב"ר פ' י"ד) ופי' במ"כ שם: „זנב, והדין
מדכתיב חיה דמשמע כמו חיה ממש והיינו זנב, שאלו צורתו וקומתו, כבר כתיב
בצלמנו כדמותנו", ועל כזה מוסבה אגדתם (עירובין י"ח וברכות ס"א) על ויבן את
הצלע „חד אמר זנב" ובפירש"י שם: זנב היה לו לאדם הראשון וכו', וגם (ב"ר י"ז)
„עשה הקב"ה זנב לתחתיתו כדי שלא יהא מתבזה כבהמה". במסקנת מדרשים כאלה
רצו רבים מחכמי ישראל¹) למצוא שיטת דארווין בספר היצירה הוא ספר בראשית
בתורתנו או לכל הפחות להתאים שתיהן באופן שאינן מכחישות זו את זו. ובאמת
זה צודק לפי ספרות המדרש והאגדה באמת, שע"ז רמזו גם מאמר ר' אלעזר עה"כ:
תוצא הארץ נפש חיה — זו רוחו של אדם הראשון (ב"ר ז'), וכן אמרם: אדם הראשון
מכל העולם הוצבר עפרו (סנהדרין ל"ח). רבים רצו עי"ז ליישב את הקושיא הידועה:
איך יכלה תבת נח להכיל בקרבה את כל מיני הבעלי"ח? ואמרו שזהו מפני שאז לא
התפתחו ולא השתלשלו עוד המינים הרבים כמו אח"כ ברבות הימים, וזהו כונת
חז"ל באמרם על „למשפחותיהם יצאו מן התבה", למשפחותיהם ולא הם, ר"ל שאז
יצאו מן התבה רק משפחות המינים, היינו ראשיהם ועקרם ולא המינים בעצמם,
כ"ז לדעת בעלי האגדה בספרותנו.

יט

אמנם לדעת בעלי הדין וחכמי הטבע בספרות קדמונינו ז"ל נראה ממש ההפך
משיטת דארווין, שהם חלקו עפ"י חכמי האומות את מערכות הטבע. לא רק
שהן הדומם הצומח והחי, הכניסו גם את האדם, במחלקת האחרונים, כי אם ארבע
מערכות שהן הדומם הצומח החי והמדבר, ובכן נתנו האדם סדר בפ"ע ולא
הכניסו את המין האנושי בכת החי, והתואר מדבר מורה כמו בעל שכל, כי
הדבור הוא השכל (כמו דנה"ה לשונים) ובעלי חיים חסרי שכל נשלל מהם הדבור
את מאתם שכלי מבטאם חוץ לפני מבטא האדם כמו התוכי שלא ישכיל
דבר מעצמו כי אם את אשר ישים האדם בפיו אותו ישמור לדבר, וזהו שכינו
באדם הנפש הדברית כנגד הנפש הבהמית או החיונית המיוחסת לכל בעלי נפ"ח.

---

¹) כמו הרב [illegible] בספרו „[illegible]" [illegible]
שנת, והרב ד"ר הירשפלד במאמרו "[illegible]" בספר Jüdisches
Literaturblatt 1883 ועוד אחרים.

בדעה זו החזיקו גם הכמינו הקדמונים שמהם קבל אותה אונקלוס הגר ובקש למצא אותה גם בתורה, ותרגם את הכתוב (בראשית ב׳) „ויהי האדם לנפש חיה״: „והות אדם לרוח ממללא״, שהיא כמו: ויהי האדם לרוח מדבר, ופירש חיה כמו חוה (ע״ד היה = הוה וכדומה), מפני שקשה לו איך יאמר שאחרי אשר נפח האלהים באף האדם נשמה היה לחיה שנקראת גם היא „נפש חיה״ (שם א׳ כ״ד)? ע״כ תרגם במובן שאחרי אשר נפח האלהים נשמה בקרבו היה האדם לנפש מדבר והוא גדרו. ולפי שיטתם הורה שם אמנו הראשונה: חוה ג״כ כמו: מדברת, מל׳ „יחוה דעת״, והזכר ממנו חי[6]), ויבואר היטב עפי״ז הכתוב (בראשית ג׳) „ויקרא האדם שם אשתו חוה כי היא היתה אם כל חי״ שקשה האם היתה חוה אם כל חי, שהם כל הבעח״י? אכן רצונו בזה: אם המדבר שהוא האדם, והכונה: ויקרא האדם שם אשתו מדברת כי היא היתה אם כל מדבר.

אכן ספור אחד במעשה בראשית נראה כמסכים לשיטת דארווין, והוא כי הבעח״י נבראו קודם האדם, והוא מאומת לדעת כל חוקרי טיב כדור הארץ וטבע היצורים, כי נמצאו שרידי (פֿאָסיליען) בעח״י משונים מעולם קדמוני שבו לא נודעו עוד עקבות האדם, המסכים אל מה שתורתנו מספרת יצירת בהמה חיה ועוף קודם יצירת האדם. אמנם גם בזה הרגישו כבר קדמונינו במדרשים, והסבירו הדבר עפ״י דרכם בשני טעמים. האחד כדי שיהא האדם מוכן לסעודה; כאלו נועד האדם בטבעו אך לאכילת בשר, וזהו ללא אמת לפי הנ״ל, כי לאדם הראשון לא הותר בשר בעח״י כלל, וסעודתו אחרי יצירתו היתה ירק עשב ופרי עץ הנברא כבר ביום השלישי. הטעם השני שאם תזוח דעתו של אדם עליו יאמרו לו אפילו יתוש קדמה לבריאתך, וזהו יסוד מוסרי נותן טעם לשבח, גם בשיטת דארווין לבל יתגאה האדם על בעח״י לרמסם ברגל גאוה ולענותם ולהשחיתם כעץ השדה, שבאמת גם בספר המצות בתורתנו מצינו מבוארים מקודם סימני טהרה וטומאה בבעח״י, בפרשת „זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ וגו׳ תורת הבהמה והעוף וכל נפש החיה וגו׳״, ואח״כ ביארה מצות טהרה וטומאה באדם כמו היולדת הצרוע הזב והנדה, והרגישו חז״ל גם בזה, ע״כ מביא רש״י בראש פרשת תזריע את דברי ר׳ שמלאי: „כשם שיצירתו של אדם אחר יצירת כל בהמה חיה ועוף, כך תורתו של אדם נתפרשה אחר תורת בהמה חיה ועוף״[7]).

---

[6]) דומה לגזרת השמות עי מן עוה, גי מן גוה, הי מן הוה כי (כי תחת יופי) מן כוה, צי מן צוה (בלהז״ל לצוות לזה שר״ל חבור אניות), קי מן קוה או קאה, שי מן שוה וכדומה.

[7]) והנה דקדקו בעלי הדרש: מפני מה נזכרת בדברי ר׳ שמלאי המלה כל אצל יצירת בהמה חיה ועוף ולא אצל תורת בהמה חיה ועוף? הלא דבר הוא! והטעימו את תשובתם ככה: שלכאורה אין זה מדרך הגיון ישר לתרץ קושיא אחת בקושיא אחרת, כמו שעשו ר׳ שמלאי ורש״י פה, שבאו לתרץ הקושיא: מפני מה נתפרשה הורת האדם אחר תורת בעח״י, שהיא כשם שהיתה יצירתו של אדם אחר יצירת בעח״י, וזו באמת קושיא שניה, שגם שם קשה מאיזה טעם נבראו הבעח״י קודם האדם? ואין שאלה מיושבת כראוי בשאלה אחרת. אמנם באמת לא כן כונת ר׳ שמלאי פה, אלא כונתו לומר כי המענה על השאלה ביצירה מיושב גם על השאלה בתורה, כלומר קחהו משם, שכן יש טעם ידוע ושגור בפי כל ליצירת בעח״י לפני יצירת האדם. אבל שם יש טעם אחד שאינו מיושב פה, והוא הטעם כדי שיהא האדם מוכן לסעודה, השייך רק ביצירה ולא בתורה. אכן גם שם הוא נותן טעם לפגם מפני שאינו מכוון למה שנבראו גם

התבדל בין שני הדרכים האלה, שהם דרך הדת בלב האדם ודרך המדע בראשו, הוא כהבדל שבין שניהם ובין תורתנו הקדושה: דרך הדת בתוכן בני האדם אוסר את האכזריות על בעה"ח אפילו לשמה של דרישת החכמה; אבל בה הרצון בראש האדם מתיר יסורי בעה"ח לשמה של התכלית המדעית הקדושה בנתוח בעה"ח ועוד בחיים חיתם (Vivisection), למען יתכל הרופא ויחקר בדרישות בה החיים בגופם החיה, ויקיש מזה גם על הבנת החיים שבאדם. והמבין יחקר ויחקר אחרי מקור המחלה, ויפוצו דעותיו ופתח רוח חיים חדשים בחדרים מסובכים, ויוציא בו בחדרי הרפואה; אבל היא אכזריות נוראה שבכל צוחו עליה רבים גם מחכמי דורותינו, והיא שאסרה כבר תורתנו באיסור אבר מן החי לבני נח. שלוח משום אכזריות כזו כנ"ל, שאין חילוק אם תכליתה הנאת אכילה או התועלת החקירה, כי אין התכלית מטהרת את האמצעים, ולא הכונה היא העיקר אלא המעשה, בשנם מנהג נתוח בעה"ח בחייהם יותר יביא לידי אכזריות כזו גם נגד האדם, והרופא המתאכזר לחקור ולדרוש ולהסתכל בפרפורי חיי בעה"ח, סופו להתאכזר גם בחיי האדם מאותה הכונה בעצמה, ובפרט יותר בדרישה להפך התכלית, באשר החקירה בתעלומות חיי האדם היא קרובה יותר לתכלית לסור חליי המחלה בבני האדם, שכן נודע לנו מסבות מתהפכות בנתוח פגרים מתים, שבתחלה לא ערב לב הרופאים חכמת הרפואה לנתח אלא בעה"ח כבר אחרי מותם*) והקדו רק בנבלת בהמה חיה ועוף, ואח"כ נתחו פגרי אדם שהוציאו מקברים, ואח"כ גם פגרי רשעים אשר הומתו בב"ד, ואח"כ נתחו גויות מתים בבתי חולים, לבסוף מנתחים את כל מת בפתע פתאם בסבת תשובה הסתר; ובדרך זה בעצמו יעלו מעלה מעלה גם בנתוח החיים עד בואם לבסוף לנתח גם בני אדם בחיים. —

כדברים האלה מענים מתנגדי הנסיון והבחינה בנתוח בעה"ח חיים. אמנם רבים המה גם המליצים בעד נתוח בעה"ח חיים, שהם מבררים בראיות מבוררות, כי בלי הנתוח האכזרי הזה תהיה חכמת הרפואה נעתה בלי תשובה, וכי אך במחקר נסיונות ובחינות בגופים חיים צומחות המצאות במדעי חקירות הטבע ודרישות חדשות בדרישת חכמת הרפואה ובמלאכתה לתועלת כל נפש חיה. כבר ר"ל התחיל אך מפני הידיעה הנבונה בחתוך אבר מן החי (Resection) וחתוך (Amputation) או גם פגרי של הנפצעים במלחמה, ושל יתר חולי הרופאים יראלים מבלי המחקר הגדולה שהיתה בין צרפת ובין אשכנז בשנת 1870, וביותר חקר נתוח החיים המצלה גדולה

היות מכאות קודם האדם, שאלו היה רק נגד שיהא האדם מגן [illegible] לא היה צריך [illegible] אלא בתכונות פרטיות הטבעיות [illegible] ולא היות מכאות האכזריות [illegible], והרי שהעיקר הוא הטעם השני, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] כמש [illegible] של [illegible] וכו' [illegible] גם המטעים, [illegible] שלא [illegible] הוא העיקר, שלא [illegible] השני, [illegible] שגם תורתי של אדם [illegible] [illegible] וכו'.

*) הנודעים מאכילת בשר והמחיים שלא לחשוב שום חי לא נתחו גם פגרים מתים, שכן מסופר על פיתגורס כי אחרי אשר [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] של החיים.

ונצורות ברפואות פצע וחבורה ומכה טריה, כלומר חולאים חיצונים, שבזה נשתנה הרבה מלאכת הרפואה למעליותא ע"י נתוח החיים, שראו הרופאים אור בהיר בגוף החי בלי ימששו חשך כעור באפלה, והיה הראשון והחשוב שבכלם הרופא-פצע המובהק בזמננו ליסטער ממציא חבישת פצע רקבון ורפואתו שקורין Antiseptikon.

האכזריות היותר גדולה בנתוח החיים ושעליה מתמרמרים ביותר מרגישי צער בעלי חיים, היא בנסיוני המנתחים במוח החי, בהתאכזר לבם לחתוך ולקדור ולגרוד ולחתור ולחדור ולקרוע ולפצם במוח החי המפרפר בין חיים ומות, למען ינסו ויבחנו שרש הכח החיוני בגזע המוח ובענפיו אשר ישתרגו בכל הגוף והיו לסעיפי רהטי העצבים (נערפען). אמנם מעת שהתחילו הרופאים והמנתחים לחדור במוח החי יצאה מזה תועלת רבה ברפואת מחלת העצבים וחולי נפש בשגעון ובתמהון לבב וכיוצא בחולשות הרוח, שכל אלה מקורם במוח האדם, ועוד בקשו ומצאו שכל מכאוב ודאבון באיזה אֵבר, אין מקורו ומושבו באותי האֵבר כי אם במוח, והרבה רפאו עורון עינים ע"י בדיקה במוח ששם מקורו.

בימים האלה התעסק בית הועד בארץ פרייסען בשאלת נתוח החיים, והסכימו לשום לעיני הממשלה בקשת רבים לאסור נתוח בעח"י בחייהם, למען תחרוץ דין משפטה איך ועד היכן נחוץ הנתוח הזה בבתי מדרש חכמת הרפואה, ואם ענוש יענש העובר על הגבול הדרוש לחפץ כזה. ונמרה הממשלה לדרוש מאת כל מורי בתי מדרש הרפואה את חות דעתם, עד כמה נחוץ נתוח אכזרי כזה לתועלת חקירת מלאכת הרפואה. מורי בית המדרש הגדול בבערלין בחרו מקרבם אספת ראשי חכמיהם להתיעץ ולהגיד דעתם על הענין הקשה הזה. החכמים ההם היו מורי חכמת תורת החיים (Physiologie), תורת המחלה (Pathologie), רפואת מחלת הנפש (Psychiatrie), ותורת הכנת סמי חיים ורפואה (Pharmakologie), המה הגידו בכתב את חות דעתם, והוכיחו בראיות ברורות כי נתוח בעח"י חיים נחוץ בכלל לתכלית החקירה וההוראה בחכמת הרפואה, וכי בלעדיה יפלא מן הרופאים לבא עד תכונת בעח"י והליכות כח החיים באדם ובבהמה.

אולם למען יִמָּנַע גם החטא בצער בעלי חיים, ולהמעיט אכזריות לב הבוחן ובודק בשבילי נפש כל חי, נוהגים רובם להפיל מקודם תרדמת שינת מות על הבעח"י, ובעודנו נדהם ואינו מרגיש כל כאב יחדרו הרופאים אל קרבו בדרישה עיונית ובחקירה מעשית, לחפש ולתור ולבקש אחר כוז החיים המתהפך בתתבולות הטבע, להגדיל חכמה דרושה לחפץ החיים, ולהאדיר התבוננות בטבע כח מסתתר ומתעלם, לתועלת חקירה ומלאכה אשר תושיע אדם ובהמה מצער כאב החיים.

Dr. S. Rubin.

נצח ישראל.

על אדך והתמדת קיום האומה הישראלית בין רבוא רבבות מלאכי חבלה והשחתה שהיו עומדים תמיד פתוחי פה לבולעה ולהמיתה חיה, ועל עמידתה כנגד כל סערות הזמן ותקף החיים, מצוקת הנפש ותלאות העולם, השתוממו והתפלאו הרבה מהחכמים הראשונים, גם מהחוקרים האחרונים עמדו כמשתוממים לבקש ולמצוא איזו עלה שלמה או חסרה ורבה מספקת או קצרה, לתלות בה [illegible] אליה הענין הנפלא הזה. האנשים האלה, ר"ל החכמים החוקרים, לפי שהם בעלי השקפה עיונית, אשר לא בפלאות קדש, כ"א בקשרי הטבע הם מיחדים ומחברים המקרים והפגעים שקרים ושפוטעים את הכללים הפרטים, ובלי סבה ומסובב בידם, שמהאפס לא יולד כ"א אפס, ואין מסובב בלי סבה קודמת, ע"כ החליטו, שגם בנושא זה נמצאו סבות טבעיות חיות וקיימות שסובבות אותו, והן: א) כמו שהאבות שמתו בחייהם עליהם כל בניהם ובנותיהם ולא נשאר להם מכלם רק בן יחיד רך ועלוב מאד, הם בלי ספק מתענגים ומוסרים נפשותיהם עליו, למלא כל מחסורו בתפלה ותפרזה, ואהבתם העזה הזו תעתיקים החוקים האלה, הם חולים ומחמאים ומתרבים ומתגברים מיום ליום ומשנה לשנה; כן אחרי שאבדה האומה כל תפארתה ונשארו בניה מוצגים ומתפזרים ערומים וריקים מכלם ותפרו, מארצם ויושבת, ממקדשם ודגניו, מנביאיהם וחוזיהם, ולא נשאר בידם כלום, זולת תורתם הקדושה ומבועות קדומות, אין מן הפלא שנתגדלה ותפארת התורה הזו אצלם, והתקדשה עליהם ביותר, וכבוד קדמוניותיה התלהבו והעלו משאת לבבם, וכל כך נתקשרו ונתדבקו בה ובדם, עד שנעשית היא והם דבר אחד, הם מתאחדים מקום אחד, מקדשם וחיי עולם, ואהבה נמרצה כזו עצלה להחיות ולקיים את בעליה, עד שלא יתנשו כלל בכל העוברות עליהם, להאת ולהבל אותן בלב נכון והיה שקט זה אלפי שנים. ב) קדמות הדת הקדושה והקיבה התפשטת עליה, עד שהיא היתה לאם ואומנת לשני ראשי האומות והאמונות הפרושות בעולם, אמונות בנויות הנוצרית על אדני יראת האל ואהבת האדם, שהרי גם דת הנוצרית גם האמונה המושלמית מודות בפה מלא בקדושת תורתנו ובאמתת אמונתנו, וביותר השכלת הפילוסופיא וחכמת הסברנה לראשי יסודותיה ועקרניה, כמו שלילת התגשמות ויחוד כל תמונה אלהות, שהפליגה התורה באזהרתה באמרה: „ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי, כי לא ראיתם כל תמונה", כן הרחקת הכשוף והלחשים המות בכוכבים והשבעת השדים ובכן השתים והתעים, וכל כיוצא באלו המדיחים בריח הויה תבל, כן מצות אהבת רעים אהבת גרים אהבת עברים, צדקה ורחמים מצוות מוסרים, ודיני משפטי תבל, בחירת זקני העם אנשים צדיקים וישרים לשפוט בשער בת רבים, וכדי יהודי תלמות כיוצא באלו שהחכמה משתרות להון ולקיום הדרות, ועל כן שמירת קיום האומה והמבקר בתורתה זו, בתורה שקדושתה ואלהותה מוקמת על פי יסודות החכמה והשכלת

הצדק והיושר. ג) היסורים הקשים והמרים, הרדיפות העצומות והאיומות, המיתות המשונות והמגונות, שנתיסרו בהם בני ישראל זמן ארוך מאד ברוב מקומות פזוריהם ונדודיהם בסבות עלילות שוא ודבות שקר, או בסבת החזקתם בדתם ובתורתם, או בסבת שנאה וקנאה, או בסבת זדון ורשעה, הם הם הקשו ערפם ולבם של אנשי האומה הזו, להתרחק ולברוח מלא עינם מכל מה שמריח בריח אומיות זולת אומיותם, מבלתי הבחן והבדל בין תקון לקלקול, בין חכמה לסכלות, ובין מדה טובה לרעה, וכל זה כדי שלא לחקות מעשי צורריהם מנדיהם, ושלא להודות להם אפילו במקצת מדעותיהם מאמונותיהם וממנהגיהם החצונים, אפילו במקום שבפנימיותם הם מסכימים לשלנו ברב או במעט, וכל מה שהתרחקו מזולתם, נתקשרו ונתדבקו ביותר לדתם ומנהגיהם, שהמציאו להם נחומים לעתיד, והבטיחו להם השבת אבדתם והחזרת חמודותיהם בקרוב או לאחר זמן, ושלמדו והרגילו אותם במדת הסבלנות, והזמינו להם תריסים הרבה לעמוד בהם כנגד כל מיני פורעניות שהתרגשו לבוא עליהם תמיד, עד שכל מה שהתחזק ביותר תוקף הגלות ותכיפת הצרות, התחזקה ביותר התקוה והתאמץ יותר הקשר. ד) הנצחון הגדול שהיו אנשי אומתנו מנצחים את צורריהם תמיד מאז ומימי קדם, במה שהגבירו הרוח על הבשר והנפש על הגוף, ובמה שהפקירו כבודם וממונם להציל על ידם כבוד שם שמים וקדושת התורה מידי חלול ובזיון, והיו יוצאים תמיד בשמחה ובנחת רוח לצליבה לשרפה ולחניקה, עד שכמה פעמים אירע, שבאותה שעה או באותו רגע האחרון, שהיתה הסכנה מרחפת על ראש ההולך למות, והפחד מסמר את בשרו ומקרר את דמו, ובדרך מעבר הבריקה בלבו מחשבה זרה והרהור אסור, לחזור מאמונת אבותיו, ולהודות למנגדיה, כדי לקים בזה חייו וחיי נפשות ביתו, מיד באותו רגע ממש, שב ונחם מהרעיון המבהיל הזה, והתחזק בדתו ובאמונתו ביתר שאת ועז, ובאמיצות רוחו של גאלילעא בשעתו (כפי מה שההגדה מספרת עליו) רקע ברגלו ונשא עיניו למעלה וקרא: „ובכל אלה ידעתי, כי ה׳ אלהי ישראל אל יחיד ומיוחד הוא אל מלך נאמן", ויצאה נשמתו בטהרה. בת קול זו של אבותינו הולכת ומתפוצצת בלב בני בניהם אחריהם, וחזקת נצחון גדול כזה כמתנחלת מאבות לבנים בדרך ירושה, והוא בבחינת הברית והשבועה שהכנים מרע"ה את ישראל והשביע אותם כולם עם כל הנשמות שהיו עתידות להבראות, שרוח היא באנוש, והרגש וטבע מורגש ומוטבע מדור לדור. והבן.

יש לנו כת אחרת מבעלי ההשקפה האמונית, והוא רוב אחב"י שמרחקת כל סבה טבעית ושכלית מהענין הנפלא הזה. הם אומרים ומחליטים, שאין בקיום והתמדת אומתנו שום טבעי ומנהגו של עולם כלל, אלא מעשה נסים, לפי שהיא אחת מן הנמנעות בטבע המוטבע בבריאה, וחקה שחקק יוצר בראשית בטבעו של עולם, שכל הגדול במציאות בולע את הקטן ממנו ומשנה ומהפך אותו לטבעו ורצונו, ואין לך חלש זוכה בדינו כנגד מי שתקיף ממנו, כן הוא בשמים ממעל, וכן הוא בארץ מתחת, לפיכך הם מקבלים דברים ככתבם דברי המשורר האלהי בשם הכנסיה, באמרו: „רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל, לולי ה׳ שהיה לנו אזי חיים בלעונו", ומרגישים תמיד קדושת הכתובים המפוזרים בכתבי הקדש, שלא רק נראים כמתנבאים, אבל מתנבאים ממש בתלאות האומה וקורותיה, בקיומה

ובנצחיותה; הם משתמשים תמיד בדברים בשנון ובנעימה קריאת בעל התגרה
ואומרים: לא פרעה הזה ואנטיוכס בלבד עמדו עלינו לכלותנו, אלא שבכל דור
ודור ובכל שנה ושנה יבקשו בכל מקום ומקום הון עשרים עלינו אויבים וצוררים
רבים לאבד ולהמית את שמנו ולהשמיד כל זכר לנו, אלא שהבטחת תורתנו
הקדושה: „ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר
בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם", ודברי הברית הנאמרים בפי ישעיהו: „רוחי אשר
עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה'
מעתה ועד עולם", ודברי נבואת ירמיהו בשם ה': „כי אעשה כלה בכל הגוים אשר
הפיצותיך שמה ואותך לא אעשה כלה", וכיוצא הדבר הבטחות ונבואות עשרות הן
תמיד להפר את מזימותיהם ולקלקל את מחשבותיהם הרעות. המאמינים התמימים
האלו מתפלאים ומשתוממים, לא רק על יופי המליצה, כי"א על אמתת מאמרם
ז"ל: „גדול הרועה שמציל את הכבשה שעומדת בין שבעים זאבים הטורפים",
שבדורות הראשונים כך באחרונים נמצא הדבר הזה מרפאת צבאות רודפי ישראל,
במקומות שלא בקשו בם נצוצי השכלה ואור הדעת; וכמה נעקבים ונדרדים עד
התהום דברי החסיד הרב בעל חובת הלבבות ז"ל בספרו שער הבחינה פרק ה'
שכתב שם וז"ל: „אם יבקש אדם בזמן הזה לראות מה שהוא דומה לאותות
והמופתים הנוראים שנעשו ע"י משה נביאם, יביט בעין האמת עמדנו בין האומות
וסדר ענינינו בגלותם, עם מה שאנו בלתי מסכימים עמהם בדתם ובנמוסיהם
ידועים מהם". עכ"ל. וכמה נחמדים דברי החסיד האלהי בעל ס' הכוזרי, ז"ל במאמר
הבינוני מספרו סי' ל"ב וסי' ל"ו: „אין אור ישראל שוקע, אלא אצל מי שרואה אותנו
בעינים כהות, ומביא ראיה מדלותנו ומפזרנו. אבל באמת יש לאדם בזה משל
והכנה, כחכמת הזרע *) הזרע אשר יפול בארץ והוא משתנה ומתחלף בנראה אל
הארץ ואל המים ואל הזבל, ולא ישאר לו שום רושם נראה, כפי מה שיחשוב
המביט אליו, והנה הוא אשר ישנה באמת את הארץ ואת המים אל טבעו, ומעתיק
מדרגה אחר מדרגה, עד שיזכך היסודות ויהפכם אל דמות עצמו, וכן הענין בתורת
משה, כל אשר בא אחריו יתהפך אליה באמתת עניניו, ואם הוא בנראה דוחה
אותה". עכ"ל. והנני להעתיק דברי האחרונים מה שכתבו בזה, והן דברי הגאון בהקדמתו
לספרו הנקרא בשם „בית אל": „אין לא ימים ולא שנים עמדו נגדנו להכניע
בריתנו, בשיעור בחוזק עניני ושעבודי בעולם. אנחנו האומה הגולה מכבר, שכבר
עוברו מימי קדם, אחר כל מה שעבר עלינו מצרות ותמורות אלפים שנים. אך
אשר בעיניו נראתה כמוהו, רבו ונשנו תמיד הקמים עלינו להשמידנו ולאבדנו ולא
יכלו לנו, ומה יענה בזה מליצות החיים? מיד המקדש המקור בל איש? [illegible]

---

*) [illegible]

כי בהתבונני בנפלאות אלה, גדלו אצלי יותר מכל הנסים והנפלאות שעשה השי"ת לאבותינו במצרים ובמדבר". עכ"ל. וז"ל בן דורו הר"מ חאגיז בספרו „משנת חכמים": „אריכות הגלות והיותנו מבוזים ושפלים בין האומות בחרופים וגדופים, לא גרמו ולא יגרמו חלילה שירך ויחת לבבנו לעזוב את ה' ותורתו, כי מלומדים אנחנו בכך, וכבר הקדימה תורתנו לגלות לנו זאת באמרה: „ויספתי ליסרה אתכם"—ליסר ולא לכלות כדבר ירמיהו, והואיל ולב ישראל יודע מרת נפשו, מקבל הוא הגלות והיסורים מידו של הקב"ה בלבב שלם, ובוטח בכח ה' וגבורתו שיציל את הכבשה שה פזורה ישראל, כמו שהוא גלוי ומפורסם לכל מי שאינו רוצה לבקש עלילה, כדי לדחות את האמת הנראית לעינים, שהוא ית' עושה עמנו בכל מקומות נפוצותינו נסים ונפלאות, שהם לפי ערכנו יותר גדולים מנס קריעת ים סוף, שמי ראה או שמע אומה שפלה כמונו היום, שאין לנו משלנו לא מלך ולא שר, ואנחנו גרים ותושבים בארצות לא לנו, ותמיד קמים רבים עלינו בעלילות דברים, שאפילו אם נניח שכדבריהם כן הוא, לא היה ראוי להם להגדיל המדורה, שאין לתמוה מכל התחבולות שעשה העני כדי לפרנס בני ביתו (ואף כי לא אכחיש האמת שיש מאחינו מפריזים על המדה, ויוצאים חוץ לשטה לחלל שם שמים, אבל מי שיש לו דעת ותבונה, לא יטיל אשמת יחידים על הכלל, ולא ישכח שגם בין המון שאר העמים המצא ימצאו רבות כאלה). אבל אחרי כל אלה, חסדי ה' כי לא תמנו, ולא די שהוא ית' מצילנו מיד ההמון, אלא שנותן בלב המלכים והשרים, בלב שופטי ארץ ויועציה הנכבדים והחסידים, שלא ישגיחו על דברי ההמון, ועיני ראו ולא זר בי"ג אלול שנה זו ת"צ לפ"ק, השערוריה הנעשה מההמון, והשרים והסגנים אילי הארץ, יאריך ה' ימיהם, עמדו על צד האמת, והשי"ת ברוב רחמיו וחסדיו שלח לנו עזרו מקדש על ידם, והן עוד היום נותנים יד לישראל, להרויח עמהם פרנסתם, והמלכיות שבכל דור ודור על פי רוב מרחמים ומגינים על כלל ישראל, ואם נמצא לפעמים אחד מרחיק אותנו, יש ויש הרבה הרבה מלכיות אחרות שכנגדו שמקרבות אותנו, כנודע בספרי דברי הימים מכל הקורות אותנו אחרי החרבן, שבכל דור ודור נעשו לאבותינו נסים בכל הארצות, וה' יושיע את עמו תמיד, לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחו, ועיני השגחתו תמיד על כללות ופרטות ישראל, שכל עניני מוצאם ומובאם ומקריהם לא מקרה אחד להם, כ"א כלם ע"י השגחתו ית', דרך נסים ונפלאות, מהם נגלים ומהם נסתרים". עכ"ל.

וז"ל הרב ר' שמואל פריינד ז"ל בספרו „עיר הצדק" על הסמ"ג סי' ז': „נראה לכל בעלי עינים שהקב"ה הוא רוענו המשגיח על צאנו ועושה עמנו אותות גדולים, אבל אנחנו מוכים בסנורים וחשוכי ראות הנסים והנפלאות הנעשים עמנו בכל יום, ואחד מאלף ימצא המרגיש באמת ורואה, כי עין ה' אל יראיו, ולולא כן גוענו כלנו אבדנו, כמו שאנו אומרים: והיא שעמדה כו', ואכ"מ להציע יותר" ע"כ. וז"ל הרב ר' אברהם זוטרא בהקדמתו לספרו: „מלחמות ה'"—הבלתי מאמינים שואלים: מדוע לא יראו עוד בימינו אותות ומופתים נסים ונפלאות? אבל כל אשר עינים לו לראות ולב להשכיל יראה ויבין, כי הקב"ה עושה עמנו נפלאות בכל עת, והנס הגדול והפלא העצום מכל הנסים והנפלאות הכתובים בתנ"ך, הוא מה שנתקימה עד עתה נבואת מלאכי: „אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם"? ותורתנו עודנה בידינו,

כמו שהיתה או זה יותר משלשת אלפי שנים כרבבותיה, „כי לא תשכח מפי זרעו". עכ"ל.
וז"ל הרב ר' זכריה פראנקל בהקדמתו לספרו „דרכי המשנה": „רבים יתמהו על המראה
מדוע הסנה איננו אוכל? זה ישראל אשר להסתה להבת שלהבת מכל עבריו, הדק
עליו סן כל קציו וצריו; אך לו חכמו השכילו כי הסנה בוער באש אלהים, כי תורת
מקד ורוח אל מרומים, היא תלבישהו תרהיבהו עז ותגבורה, לעמוד ביום צרה ועברה;
אזה בתנית וקשת וצנה, ואלה בעבי מגני האמונה, אזה ברעש ותרועת מלחמה, ואלה
בבטחה בהשקט ודממה כו'; ה' פרש עליו דגל שלומו, התורה עליו תו חיים חוקים, ואם
גם סביביו אפס שואה ומשואה, צוקה ואפלה חשכה נראה, הלא בקרבו אור עולם, המאיר
ממנו ונעלם. מתוך קול אבוד צרות, ובאהלי יעקב קול דורשי תורה שבעם שמחת, ונצח התורה
הכי ברחבה, הגבירו לעוף על צרה ודאבה". עכ"ל. וז"ל הרב ר' מתתי' שטראשון בהקדמתו
לס' „קריה נאמנה" להרשי"ף: „בין רשפי אש, בין סערות מתחוללות, בין גלים נוראים,
בין נחלים לוהטות, בין נחשים שרפים ובין צורי מכשול, אל ישראל הוא נותן
עז ותעצומות לעמו, עד כי גם בימי הזה רב, בעוד בושל בשרם בפאור יעוללים
מנופצים ומפרפרים, בעוד חללים זבים ומדוקרים, ונשים וטף מתבוססים בדמיהם.
התנגבו איזה מהם בנקרות הצורים, ובסעפי הסלעים (לא להמלט מן המות, אשר
חכו עליו כל ימיהם, והיו מזומנים תמיד לנפשם צוארם לשחיטה להקריב ליוצרם
בנחת רוח), אך לשמור את יום השבת, לקרוא שמע ולמול את בניהם, או לאכול
מצה בפסח בקדושה ובטהרה, וכל זה בעודם צפויים אל' חרב נוקמת, חרב חדה
המונחת על צוארי אחיהם. נפלאים מעשי עוז זה ונוראות תהלוכותיו, קנה רצוץ
כמוהו לא נשבר ופשתה כהה לא נכבתה, תולעת יעקב לא מתה ואם היתה לא
נכבתה, והן הן גבורותיו ונוראותיו של אלהיו אל מסתתר אור ישראל מושיעו. קטן
יעקב ודל, וכאבני נזר התנוססו בו בכל הדורות אנשים יקרים מחכמה ומכבוד. לא
בחזקתו לקח העם הזה לו קרנים, לא בחיל ולא בכח, כי"א ברוח ה' צבאות. עם
ישרון זה, אשר תוצאותיו מקדם, יקום לנצח ולדור דור בתורתו ואמונתו. וזאת
אות הברית — כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים
לפני נאום ה', כן יעמוד זרעכם ושמכם". עכ"ל. וז"ל המליץ היקר ר' [illegible]
בספרו „שבילי עולם": „הטעם אשר נשאר לפליטה מגזע ישראל, נשאר אך בתור
עליון ובאותות ובמופתים, אחרי אלפי רבבות תלאות אשר עברו עלינו, אם לשבט
ואם לחסד עד היום הזה. לשבט כי נרדפנו על צוארנו מפני הגר וממשלה אל ממלכה.
עינינו מעלינו הפשיטו וכשה לטבח הובלנו, גם עתה לא הונח לנו, ואין לנו יום
אשר אין קללתו מרובה משל חבירו, ובכל שעל אשר נדרוך, אבני נגף וצורי מכשול
לרגלינו, וקול קורא באזנינו תמיד: גש הלאה אל תקרב כי יהודי אתה. המלאכה
הזאת לא תוכל עשותה, כי בן ישראל אתה, המחיה הזאת לא לך היא, כי מורשת
יעקב אתה, הבית אשר קנית לא תשב בו, כי בן יהודה אתה; גם כי תוכל ותשיג
שתם תפרתך, כי מבית ישרון אתה. אלה ויכאלה סרבים וסלונים אתנו בכל מדרך
כף רגל, על כי שם ה' נקרא עלינו. וגם ויפלא מאין כמוהו, בריית לאל ידינו,
אחרי המועקות הרבות אשר שמו במתנינו, ומוסרות העול הכבד אשר נתנו על
צוארנו, להחיות את נפשותינו בכבוד יקר, כבני פרים בעינו לתצוות חנם, ולאשה
ולתת מס מלך ושרים; ולמען, כי יהבין המציאות היהודים יום יום לבלי מפלגות.

בתתם לפנינו חלב הארץ ומעדני תבל, לאמור: עבדו את אלהינו וחיו, הנה מיטב הארץ לפניכם ורק דרכבם תמנע הטוב מכם, ועתה למה זה תמותו בית ישראל, פנו אלינו ותתענג בדשן נפשכם; אלה וכאלה בחלקות ישיתו לנו להפילנו במשואות, ואיש ישראל לא יכרע ולא ישתחוה לאל זר, לבו חזק מצור, ובמעוז אלהי אבותיו יאחז ולא ירף ממנו, ותיטב לו פת חרבה ושלות דת הוריו בה, מבית מלא כל טוב וזבחי מתים. אחרי המון תשואות נוגש מפה ומפה, אין פלא אם ימעט מספר עובדי אל אמת, כי גם אם קדושים אנחנו כלנו יחד, כלנו ממלכת כהנים וזרע ברך ה׳, הלא בני אדם אנחנו ובעפר יסודנו, ומה לא יעשה האדם עת יאכוף עליו פיהו, הלא יאמר לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתני, אף אם בקרבו ילעג למו. נקיים אנחנו מהאולת הקשורה בלבב העמים לצודד נפשות ולהרבות גרים לכבוד שמים, ובגלל זה אמרו חז״ל (יבמות ק״ד): אין מקבלין גרים לימות המשיח, כי ידעו בחכמתם הרחבה, אשר כל הכופר באמונתו ונספח לעם אחר שוקט ובוטח, לא מצדקתו ויושר לבבו יעשה זאת, כ״א לאכול לשבעה ולמכסה עתיק. בגלל כל הדברים האלה יחד, קטון יעקב ודל, ויהי מתיו מספר עד העולם, וגם נפשנו לא תכסוף, כי ירבה מספרנו ע״י אנשים זרים אשר נולדו בחיק נכריה. לא כאלה חלק יעקב ולא ברב עם כזה הדרת מלך עולם, רחמנא לבא בעי, ולב טהור אחד ייטב בעיניו מהמון צבאות גוים ושפעת לאומים. הלא זה דבר משה איש האלהים מראש: (דברים ז׳ ז׳) „לא מרבכם מכל העמים חשק ה׳ בכם ויבחר בכם, כי אתם המעט מכל העמים, כי מאהבת ה׳ אתכם". עכ״ל. וז״ל הסופר היקר ה׳ קלמן שולמאן בהמבוא להעתקת ספר דברי הימים להחכם גרעטץ: „גם קטני אמנה, אשר לא יאמינו בנסים ובנפלאות היוצאים מגבול הליכות עולם, גם הם בלי רצונם נלחצים לתת תודה, כי דברי ימי עם בני ישראל רק על אופני נסים ונפלאות יסבו בלבתם", ע״כ. ובהקדמתו לספרו „תולדות חכמי ישראל" כתב וז״ל בקצרה: „כל איש אשר עיניו לא הכו בעורון ולבו בשגעון, הלא ישתומם ויתפלא על הפלא הגדול הזה, אשר יפליא אדון הנפלאות לעשות עם עם עולם הזה. עם בני ישראל, מי יביא לבב חכמה למצוא את החידה הסתומה הזאת, חידה יחידה ואין שניה לה; מי האמין או מי יכול להאמין, כי תולעת יעקב לא תרמס תחת רגלי כל רבים עמים הרומסים עליה בפרסות ברזל? האין זאת פליאה נשגבה, כי בתוך עם עשוק ורצוץ, עם בזוז ושסוי, יזהירו אלפי אלפים חכמים נפלאים צדיקי עולם וקדושי עליון; לו היתה נפש עם אחר גם מבחירי העמים, תחת נפשם, כי אז התקצף העם ההוא באלהיו ודתו ויחליט כי אולם אל חפץ רשע כסל הוא ועל עצת מרצחים יופיע, או כי כחש בכל ויאמר כי אין אלהים. לא כאלה חלק יעקב, כי רוממות אל בגרונו, גם בעת אשר חרב מרצחו תודרת בחדרי לבבו, עד אשר העביר ה׳ בימים האחרונים רוח דעת על הארץ וישכו המים הזדונים". עכ״ל.

וז״ל הסופר המצוין רפ״ס במ״ע „השחר" שנה ששית חוברת שביעית מאמר „עת לטעת": „ברית כרותה לישראל כי יחיה בארץ ולא יסוף מקרב העמים והממלכות, לא על ידי רודפיו מחוץ ולא באשמת מהרסיו מבית, וכמו תהפך לו תמיד הקללה לברכה, כן נראה כי גם כל הקמים עליו להכחידו, יוסיפו לו עוד און ועצמה לחיות. פלא הוא ויהי לפלא, כי כל רודפיו ומעניו האכזרים הועילו רק לחזק ידי ישראל

באמונתו ואהבתו לעמו ואחדותו, ומדי הוסיפם לבקש להפריד בין אחים, בין קרבי רבבם עוד יותר, וכן כל עמל פורעי פרעות בקרב העם עלה בתהו, ולא הצליחו להפוך בית ישראל לחרבות עולם, רק לפרוץ פרצים אשר עד אתיתה רפאים ולחזק את בדק הבית עוד יותר מבתחלה, ואשר על כן נכבד לשפוט בצדק, כי כן יהי גם בימים הבאים, ולשוא יפחדו אוהבי ישראל פחד, פן תשכח התורה ויסוף שם ישראל. ואלה המבקשים לראות קצו, הנם ימחאו כף לאמר בלעגם, כי תקות ישראל לא אבדה, כי עוד לא פסה התקוה, אשר רוח ישראל ישוב להחיותו בקרב, כי שם ישראל לא יאבד מן הארץ, אף אחרי כל התהפוכות אשר תעבורנה עליו, ואחרי השערוריות אשר נעשו בקרבו, כי תורתו לא תשכח, גם למרות חפץ מורים מתעים, אשר בקשו בכל לב להשבית זכרה ומוראה, או יען כי בלהה תבעת פניהם לאמור לעין כל כי קבר יקברוה, יאמרו להקים לה מצבת זכרון עולם לישראל למען תקבר תחתיה". עכ"ל. הארון החכם לאסקער אמר בפני רבים בבית המשפט וז"ל: „אנכי בן אמונת ישראל, לא רק מבטן ומלידה, כי גם נפשי תאוה אותה ויותר אני בה מכל מצוה בפנימיותה, אשר היתה הראשונה מבשרת האמונה לכל אדם בעדות כל דברי ימי הארץ. אני מאמין באמונה שלמה, כי שרש דת יהודית היא האמונה באלהים יחיד ומיוחד, וכי יש לאל יד האמונה הראשה הזאת להחיות ולקים עוד את כלל ישראל, כל ימי הוות קהלות אמונה על פני כל הארץ. ולא ידבר אשר דברי ימי עם ישראל המעונה והמדוכא בצרות יוכיחו אמתו זה כמה אלפי שנים". עכ"ל. (הובאו דבריו אלין בס"ע „המגיד" תרל"ז) ולא לבד שלומי אמוני ישראל והמעיינים והחוקרים שבהם מחזיקים בדעה זו, כ"א גם כמה מאותם אשר כבר המירו דתם ונכנסו בברית דת הנוצרית, גם הם לא הרפו אמונתם בנצחית קיום אומתנו, וז"ל בעל „דרך אמונה" (הוצאת תר"ך): „היהודים במצבם הנוכחי, יחשבו למעשה פלא העומד לנס, בהיותם מצבה העומדת למופת, אין דבר יותר חזק מהדעת כחקירות אשר קרו אותם מעולם, לא קרה כן לעם אחר זולתם. היהודים גורשו מעל אדמתם, נפזרו ונפוצו בין הגוים, וזה אלף ושמנה מאות שנים אשר הם נעים ונדים על אדמת נכר, נגשים נענים ונרדפים באכזריות נוראה פעמים רבות, לא לבד ברשעת הגוים עובדי אלילים ומאמיני מחמד, אך הורדפו גם בידי עמי המשיחיים, ובכל זה הם תמיד נשארים עם מיוחד לבדד, ונראה שהיהודים מעונים ומדוכאים עקב שמירתם את התורה" ע"כ. ובספר „סוד הישועה" לאחד מהמיסיאנערין כתוב, וז"ל: „ה' קצף על נחלתו, כי בגוו תמאו לו הרים אבותם שדי רב לא נתנו להם תעינה. על אלה דוה לבנו, כה נגדר והנה נצעק, אחרי אשר גם יושבי ארץ צרפת וארץ ספרד ויושבי כל מדינות איראפא רדפו את בני יעקב ויערו פיהם עליהם לאמור: ערו ערו עד היסוד בם. מתמם אותו יעקב תבנבו בושה, ומכל אשר נעשה לזרע קדש — רק בשת הפנים, כי גם הגוים הארה מהרו שבחו דרכי ה', לא שמרו את התורות ואת החקים אשר צוה להם נגידם. רחמאי דברים אשר לא כן על הדת החדשה, הוסיפו על ספר הקדוש תם נרעי ממנו. ע"כ היו למוקש לישראל ונהפכו להם לאויבים. אך ב"ה כי יום אחרת היתה אחרי הראשים הראשונים נפרו, אנחנו הרחקנו כי מצות אנשים מלומדה. הסרנו את התבן מן הבר, והוצאנו התועבה מן הקדש, לא נעשה כאותו רשעת הגוים אשר עברו את

יעקב ואת נוהו השמו. כל דבר אשר תמצאו בזה לתהלת ישראל ותפארתו, לא תחשבו כי באים אנחנו להתנכל ולפתות את לבכם בחנף וחלקלקות, לא! לא! רושם העז הנחתם על לב עם ישראל בעבודתו ובפדותו לא ימחה לנצח, והם היו לאחדים בחרצובות שבעתים, כי בדמם, בחפצם, ברגשותיהם, בתקותם, בפחדם, בעבודותם ואמונתם המה לאחד. רבות התאמצה ההשנחה לארוג לבות היהודים בחמלתם ותוחלתם לארג אחד, דבר פלא הוא בתולדות הימים ונפלאות בעניני התבל, כי היתרים אשר התחברו בהם היהודים לא ימסו לעולם; גוים רבים ועצומים קמו שלטו ונפלו וקשרי מחברתם נתקו ונקרעו, והקרעים נבלעו בקרב יושבי הארץ ואינם; אפס גזע אברהם עומד לעד, כעמוד זהב לא ירקב, וגם לא יעקר מגלי הזמן השוטפים בחזקה, ואשר נפצו ושטפו עמים שונים, לעיני גוי קדומים ועם פלאים הזה" ע"כ. גם המליץ המבקר החפשי היינע כתב בְּדוִיו (געשטאֶנד-ניססע) וז"ל: „זה האיש משה היה ברוחו חכם חרשים ואמן נפלא מאד, הוא בנה פארי עמודים מאנשים, אבעליסקים מאדם, כי לקח שבט רועה ויעשהו לעם אשר לא יירא משן הזמן, עם גדול, עם עולם, עם קדוש, עם אלהים, אשר היה לאות ולמופת לשאר העמים וגם לכל מתי תבל יחד, — כי הוא עשה את ישראל, ובמשפט וצדק יוכל האמן הזה להתהלל, כי הקים עמוד עולם אשר ישגב על כל עמודי נחושה", עכ"ל. (כפי העתקת המשכיל היקר הרר"א שולמאן במאמרו „ממקור ישראל" פי"ם, הנמצא „בהשחר").

וגדולה מזו נראה כי גם כמה מחכמי הנוצרים אִשרו וקימו הדעת הזו, אף כי דבר אמונת ישראל יצוק בה. שאַטאָבריאן חכם צרפתי אמר וז"ל: „אם נמצאה בכל העולם אומה אחת בין האומות שתוכן גדרה המבדילה משאר האומות הוא פלא, אני אומר שהאומה הזו היא האומה הישראלית". העפיסקאָפ הנודע גרעגואר אמר וז"ל; „פזור האומה הישראלית וקיומה אין שום דרך לפתור אותם כ"א שהוא דרך נס". חכם אחד נוצרי אמר: „כל מה שנעשה באומה הישראלית הוא פלא, כי לא בכח אנושי ובתחבולות בני אדם תגבר אומה שלמה כזו, לעמוד בפני כל הבוז והחרפה משאר האומות, אשר קבלו הרבה ממנה ויודעות כל כבודה לפנים, כל אלה ראשי נסים ופלאים הם, ידי אדם לא חלו בה לכלותה ואף לא לשנותה". חכם אחד נוצרי אמר וז"ל: „האותיות הראשיות אשר תעמודנה לעיני המעיין המשקיף בעינים פקוחות הנמצאות באומה הישראלית, האומה המתקימת זה כמה, החמושה והמזוינה במדת האמת לקיים קומה, אומה אשר אנשיה תמיד מעיינים וחוקרים, למרות כל המניעות והמכשולים הרובצות על דרכה, ימצא שהנהגתה הנסתרת מאמתת בשלמות תעודתה, שהיא הולכת ומשלמת עצמה מאז ועד כה, והוא להיות לעם סגלה לה'" ע"כ. דברי אלה ארבעה החכמים הצרפתים הביאם החכם האָלענדערסקי בספרו. מדפים התנ"ך בדפוס אָפּענבאך, הביא בשם חכם נוצרי האָלבערג שמו, שכתב בסוף חלק ב' מספרו, וז"ל: „הפלא ופלא, איך אחרי כל התלאות והצרות שעברו על היהודים, באופן שכמה מושלים נוסדו יחד לאמור: לכו ונכחידם מגוי, והם עדיין עומדים באמונתם בכל קצוי ארץ" וחתם דבריו: „והשגחת השי"ת פה היא צהורה וברורה עד שלא יוכל איש להכחישה", (מלחמות ה' להרב אברהם זוטרא). במ"ע „ברעסלויער צייטונג" כתב חכם נוצרי אחד

הועתקו דבריו בבל"ע „המגיד" שנת תרל"ה עלה ך"ד חל"ו: „האמונה הישראלית
מתקימת על ידי רוחה הפנימי הנמרץ, לתמית כל הסיבות החצוניות הנראות
שהתחוללו עליה בכל דור ודור להסבה משרשה ולאבדה מארץ חיים, גם שנאה
ומגדיה היותר גדולים היותר רעים זממו על ברתם להדתת, כי אין לך עצר בשלה
בפנימיות רוחה החזק. אשר כל הרוחות שבעולם לא יזיזוה ממקומה". עכ"ל. והסופר
היוני הענקאסאן כתב (כפי העתקת הרב שי"ן ח"א מספרו דלה יכלי צר קב"א
וז"ל: „בכל הרעות הגדולות אשר נשאו וסבלו היהודים מאת העמים שבניהם, ובידי
מלכי פרס ושרי צבאיתיהם, לא המירו טעמם, לא אבדו כבודם; לא חרפה יבוז,
לא הבזיות פצעים וגם לא אימות מות עצרו כח להדיחם מאדני אמונתם
ואמונת אבותיהם, לא חתו מפני כל יחרפי מערכות כל הרעות והתלאות האלה,
עד כי היה אמץ רוחם ודבקותם בחקי דתם לבם ונפשם לא יאמן כי יספר". עכ"ל.
וראוי לצרף לכל אלה המאמרים גם המאמרים היקרים מחכמי צרפת אשר נקבצו
ונעתקו לשפת אשכנז ע"י הרב הדרשן המצוין הר"ד יעללינעק יחי שמו מבורך.
ידעתי כי ישנם וישנם עוד מאמרים כאלו מחכמי הנוצרים הסרבים לספר בשבחן
של ישראל והמפליגים במעלתם והמפלאים קיומם. והנה לפניך חבר חכמים
ונבונים, לא לבד מישראל, כ"א גם מאשר המירו דתם הישראלית, וגם מנוצרים
עקריים מלידה ומבטן, שהם כמודים ומסכימים, שיש סוד אלהי נסתר באומה הזו,
שהיא פיראמיד רוחני, שעמידה והשגחה הקדושה לעיני כל יושבי תבל לאות
ולמופת תמידי על מציאותה. האמצעיים והבינוניים שבנו, הם המהפכים פניהם לכאן
ולכאן, עם כל הוראתם בגבורת קיומנו ובנפלאות עמידתנו, אינם מכחישים גם
בציורך ואפשריות סבות טבעיות קיומות או מקריות, שהיותה בגורמות להחל על
ידן ברכת ההשגחה הרבונית וקיום הבטחה של מעלה, שאעפ"י שבגם אנו עוסרים
ובנפלאות אנו מתקימים, מ"מ עינינו רואות שבכל שעה שישראל סובבים על רגב
של מעלה לבד, מכנים להם מוניותיהם בבל"ד של מטה. ואיך לא? וכי כל השבט
כולה, שאינה אלא נסים נסתרים, תכופים ורצופים זה אחר זה, אין לה בחינת
וסבות שהיא משתמשת בהן לצרכה? ר"מ סבת הוית האדם בטבע היא על פי מקלד
יולדה קלי, וכן צמיחת פרות ותבואות סבתה היא זריעת גרעינים קטנים בשדה
חרושה ועבודה, ומ"מ מי שירצה לנגוח ולעזוב את הסבות הקלות והדלות האלו,
ויפתה א"ע שיוכל להיות אבי בנים ובנות מבלתי היותו נזקק לאשה, ויצפה ברבות
שנים מרוחות והטללים והגשמים שיגשבו וירוו על חלקת שדהו הבלתי עבודה
ותרושה, יהיה נחשב בעיני כל למשוגע וחסר דעת. ונגסה את עצמנו לתאר קיר
צער אחד הלאה, ונאמר: וכי יש גם זה של קיום האומה הישראלית מכל הנסים
שנעשו לישראל ע"י מרע"ה והנביאים? שהרי עינינו רואות שלרובם נבראים היו סבות
רקות ותחולות קטנות, נראות במסיבות ומקרות בצד מה איזן התחיות התרשות.
שנתהוו ונתגלו או לשעתן, אף שהלו לנו ידיעת שרוי ההתגלות התולדות היו
מספיקות אפילו לקצת מן הקצת ממה שנעשה על ידן, כמו יציאת מצרי מכת לבכות
מוגבלות מצרים ולבקיעת הים, והחיות הילדים שהיא נוחרו בדם נסמך על ידי גזרה
והתמדרות עליהם להשמם, ואסף שכן קטן לפלא הרבה מרים נרודות. לא נשתנו
הרבה מסדרי בראשית, עד שהקרה לידם רוח קדים עזה, ולא נבקע ולא נחלק הירדן

לחצאין כ"א ע"י הגלמת האדרת והשלכתו לתוכו ; „מי שאמר לשמן וידליק הוא יאמר לחומץ וידליק" אמר בעל הנסים , אבל לא שיתמלא הבית כלו אורה בלי שום חומר קדום לה הראוי לקבל בצד מה צורת הדליקה . אין הגשמים נעשים נשמי ברכה עד שירדו על שדה עבודה וחרושה ; אין החיים והבריאות חלים על גופות האדם ובעלי החיים , עד שמספיקים להם צרכיהם הגשמיים ; בלי הזדווגות זכר ונקבה לא יולד דבר . שכך גזרה חכמתו ית' , לצרף מחשבתו הנכבדה למעשי ידי האדם והטבע הקלים להוציא הדברים לשלמותם . כללו של דבר , כל הכופר בנסים ובנפלאות , ר"ל בשדוד כחות הטבע ואומר שאין היכולת האלהות מגעת להכריח ולהטות חקי מעשי בראשית לרצונו , לפי שגם היא מוגבלת בחקים ידועים וגדרים חוצצים בפניה , אין אמונתו באלהים שלמה , שהרי אינו מודה בשלמותו המוחלטת , וכבר אמר המשורר הקדוש : „אתה הצבת כל גבולות ארץ", שכל המציב ומגביל בעצמו גבולם וגודר גדרים ומעמיד מחיצות ברצונו , אין ספק שבידו לפורצם ולהורסם כשירצה . אבל כמו שלא כל מה שביכולת האדם ובידו לעשות , הוא מוכרח ומחויב לעשות , ד"מ יש ביד האב להכות את בניו הקטנים מכות נאמנות ואכזריות בחנם , אבל מי שיעשה זאת , אינו ראוי להקרא בשם אב , שענינו חומל ומרחם ומשגיח להיטיב לבניו , ולא עוד אלא שאינו ראוי להקרא בשם אדם . צא ולמד ק"ו , וזכהו לבני בנים , ליכולת העליונה המוחלטת , שהוא ההשפעה האלהית הגמורה להיטיב בתכלית ההטבה לכל דורשיה , לתבוע ממנה או לנסותה לפרוץ גדרות של עולם , כדי להתהלל ולהתפאר בפני חגבים ותולעים שכמותנו , להראות כחו וגבורתו במקום שאין צורך לזה כלל . וז"ל הגאון הר"י מטראני בספרו „בית אלהים" : אמר דהע"ה— „הבה לנו עזרת מצר ושוא תשועת אדם" ר"ל כשתשועת האדם שוא ואין אנהנו יכולים להושיע את עצמנו בדרך הטבע , אז הבה לנו אתה עזרה ; אבל כשאנחנו יכולים להושיע את עצמנו בדרך הטבע לא נבקש מאת ה' שיעשה לנו נפלאות ושיעזור לנו מהצר" עכ"ל . וז"ל הרב ר"מ חאגיז בספרו „משנת חכמים" דף למד : „עם היותו ית' יכול לעשות כל מה שירצה , עכ"ז יבקש הסבות היותר קרובות כדי שלא לחדש מופת , אלא על צד ההכרח , ואפילו אז יקרב המופת לטבע על צד היותר אפשרי" עכ"ל . ובס' „אלה המצות" סי' תקמ"ו כתב : „עם היות שכל מקרי האנשים מסובבים ונגזרים מלמעלה , עכ"ז צוה ה' ית' לערוך מלחמה ולצאת בכלי זין ע"ד הטבע הנהוג , ואח"כ להיות בטוחים בחסדיו ית' , וזו היתה כונת הש"ת באמרו לרבן של כל הנביאים : „מה תצעק אלי" ואתה סומך על הנס לבד , „דבר אל ב"י ויסעו" , שהוא דרך הטבע ליסע ולברוח מפני האויב הרודף , ואזי אעשה הנס , וברכת השמן ע"י אלישע יוכיח , ובפרט היכא דשכיחא הזיקא" עכ"ל .

וז"ל הרב רי"ל מרגליות בספרו „טל אורות" דף נ"ג : „המשתדלים לפרש הנסים והנפלאות שנזכרו בתורה על אופן שיהא בהם מן הזדות יותר אל הטבע—דרכם לא יתכן , כי יקר בעיני ה' סדור טבעי הנמצאים , אשר בחכמתו העליונה יסדם לעולם , ולכן גם בזמן שההכרח מביא לשנות דבר בסדר הנהגתם , יעשהו על אופנים וסבות היותר נאותות למנהג הטבע , ושלא יתנגדו לטבע כ"א היותר מעט שאפשר" עכ"ל . וכבר בא הענין הזה מוארך ומורחב מאתי בספרי „שלום על ישראל" ח"ג יעו"ש . ולי מה יקרו דברי מליצת החכם היקר הר"ר ח"ג ווידאוזער הלוי באמרו : „הטבע כלי חפץ

להחזיק בו הנס, ומראשיתו עד אחריתו כלו אומר פלא' (המגיד תרל"ג עמה כ')
שבאמת כמו שיש מקום רחב לדברי החכם שאמר „פלא כל הפלאות הוא", כי אין
פלא', כן לא ישנה ולא יסבול המאמין באמרו: „טבע כל הטבעים הוא", כי אין טבע,
ר"ל אין בטבע כח, שהמיסדו לא נתן בו כנגד מה, או שאין לו מיסד כלל. ולפי כל
האמור פה נאמר גם בנדון שלפנינו, שעם כל הוראתנו בישנותה עליתה נסית בבלי
יבנביות קיומנו בפרט, אין לנו להמנע מלבקש סבות, תחבולות ועצירות, להעמיד
הקיום על חוקתו על ידי אמצעיים נכונים וישרים המביאים לידי מציאות הן בקני
המרכבים והשרים והעמים אשר אנחנו חוסים בצלם, לתקן ולישר כל העותים
והקלקולים שהתגנבו באמונתנו שלא מדעתה, ולנקות עצמנו ואת דתנו מכל החשד
והעלילות שמתעוללים עלינו בהם לפגוע בכבודנו ולחלל קדושת תורתנו. וקיים נקיים
לי דברי החכם ר' אברהם זוטרא ז"ל מ"ש בספרו „מלחמות ה'" ז"ל: „אחרי שבארנו
שגדול כחו של נס זה מהויתנו וקיומנו עד היום, עלינו לחקור ע"י איזו אמצעיים
פועל הקב"ה הנס הזה, ואין להשיב לשואלים זה התשובה הידועה: כי כן רצונו,
גם אנכי יודע כי זה רצונו, אבל הלא רצון הבורא ג"כ שיהיה האדם ימי חייו
הצורים לו, היוכל זה אם יאמר אדם: לא אוכל ולא אשתה, בודאי ימות; וגם
הנסים נעשים באמצעות הטבע" עכ"ל. וע"כ מצאתי חובה מוטלת עלי, להשתדל
בבטול מענות שוא ועלילות הגם, ששונאינו טופלים עלינו בשקר, ולהוכיח כראוי
על פניהן, שהוא עמוד הראשון ואבן הפנה לנצחות קיומנו, שאין לסמוך על הנס,
ולומר: יאמרו הגוים מה שיאמרו, מה לנו ולדבריהם, אחרי שאנחנו יודעים את
האמת; לא כן הדבר. עלינו להצטדק ברבים ולהראות כי תמים אנחנו מהטלים
שבראו עלינו. שכך אמר ישעיהו הנביא בשם ה': „כל כלי יוצר עליך לא יצלח,
וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי" (ישעיהו נ"ד, י"ז) שבמה שכלי זיינו של
הארכיליכסים לא יעמדו לו לבטל אומה זו מן העולם. לפי שבזיר הקב"ה להקהות
צור תחבולותיו, או לעשות צוארה עתק ועורפה קשה כאבן שיש, לבלי ינגע בה הצר
רשע, כן לא יעלה כלום בידי התו"ה המזיק, הבא עליך בזית פיו ובמשענותיו
הקשות והכבדות. ואף שההבטחה המפורשת הזו בכתוב אחד נאמרה, אין ענין
שניהם שוה, לפי שהפרש והבדל גדול יש בין כשפרו של אדם זה בא בזרועות
הכלים*) טוין, ובין כשהוא בא בזרועות ת"ח בזיון, שבאופן הראשון אין לך
לעשות מצדך כלום לעמוד כנגדו, כי קטן וחלש אתה ולא תוכל לו; מה יוסיף
שבעת מיליאן אנשים כנגד ארבעים ושלש מאות מיליאן, מלבד השבועה שאתה מושבע
ועומד לקיימה שלא תמרוד בשום מלכות. ואפילו תהיה דת ואמונה שבעקרם, ע"כ
לא תגיף על שונאיך בזרוע. ולא תחלל את קדושת עמך, שכן אם תעשה כן לא
אעשה לך גם הנני מבטיחך שלא יצלח צור חרבו להכריתך ולאבדך מן העולם, שכבר

*) [illegible]

זיינו אלו לא יצלחו מאליהם, בלי שום כל השתדלות אנושית, שבודאי אחרי המעשה תיכף ומיד או לאחר זמן, יראה הלסטים המזוין הזה בעצמו שבחנם ערף וטרף, בחנם חנק ושרף, ובטח יתנחם ויתחרט על מה שעשה; לא כן באופן השני, כשהוא בא בכח טענותיו, ולבו יחשוב באמת שעי"ז יזכה וינצח אותך, אי אתה רשאי להפטר ולהבטל מהשיב לו, כי אם להשתדל בכל יכלתך להקהות את שני רשעתו בתשובות נכונות ואמתיות, להעמיד לנגד עיניו כל שגיאותיו וזדונותיו, שקרותו ובדיאותו, ולזה דקדק הכתוב ואמר: „כל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי"; לא אמר „תרשע" שר"ל תרשע מעצמה ומאליה בלי שום עזר וסייע מצדך להרשעתה, כמו בחצי הכתוב הראשון כל כלי יוצר עליך לא יצלח, שבאורו מאליו ומעצמו, אבל אמר „תרשיעי" את, שאין השתיקה יפה לזה, אלא הבי עצה ודבר שפתים למלחמת מצוה זו, והיי בטוחה בהבטחתי, כי תרשיעי מרשיעך בחנם, שכח גדול ביד האמת, לדחות את השקר, ואף אם ירבו המחזיקים בו.

מימות אפיאָן ועד עכשיו, לא פסקו שונאינו מלשנות ולשלש החסרונות שמצאו באומתנו ובתורתנו, ולפי שרוב הבאים אחריו ראו ומצאו, שאין בין היהודי לאינו יהודי כ"א התלמוד לבד, שהרי בתורתנו שבכתב מודים גם רוב בעלי דיננו שקדושה היא ואלהיות יש בה, לפיכך השתדלו להשפיל כבוד התלמוד, ולגלות קלונו ברבים. ומה הם עושים, מעמידים לעיני כל מאמרים יחידים ובודדים שבו, שנראים כמפריעים דרכי המוסר ומנגדים לחקי היושר והצדק, ויוכיחו מהם על השחתת המדות וקלקול הדעות של המחזיקים במאמרים אלה,—ולפי דעתם העקומה, כל פחיתות וגרעון שנראו ושנמצאו בספרותנו, מומי האומה בבללה הם. ואף בארצות הנאורות ובימים האחרונים, בארצות אשר מלכיהם לצדק ימלוכו ושריהם למשפט ישורו, בארצות ששמו אהבת אדם לקו ושווי הזכיות למשקולת, לשקול ולמדוד בהן הליכות מדינותיהן וחקי חיי היושבים בהן, נמצאו זעיר שם וזעיר שם חותרי חתירות מתחת כסאות למשפט, להמעיט להקטין ולהגביל זכותנו, ע"י הלשנות והשטנות עלינו ועל דתנו; בודקים בחורי התלמוד ובזויות הפוסקים, ומוצאים פרורי מאמרים זרים ודבורים נוקשים שאינם ראוים להחמיץ כלל, לשלול ולשדוד מאחינו האזרחיות בשבילם, וכמעט גם האנושיות, לחשוב אותנו למפריעי שלום ולהורסי מבצרי החברה והאחוה. עוד לא הגיעה השעה לבטל ברכת המינים, עוד לתפלת ולמלשינים מקום רחב בתפלת שמ"ע, עוד לא נוכל לדלג בכל מקומות פזורנו בשני ובחמשי על המלות החודרות שבתפלה בעלת שתי כי ושלש לא, והן: דל כבודנו בגויים ושקצונו כטמאת הנדה. מעטים מאד מההמון הישראלי ידעו טעם

אוהבנו להיות כשאר האומות בדעות באמונות ובעקרים דתיים, ומושיט לנו במחיר זה; איזו או כמה מטובות עולמיות והצלחות זמניות; פעם הוא מתגלה לנו בדמות לסטים מזוין, כופה ומכריח אותנו בחזקת היד לאמונתו, חרב בימינו מוקד בשמאלו ומים לפניו להרוג לשרוף ולהטביע; ופעם אוי לנו הוא מתעטף בטליתו של ת"ח, מפלפל עמנו בהלכות, נושא ונותן בדינים ומנהגים. אוי ואבוי לנו כשרו של עשו זה נעשה בעיני עצמו ובעיני חבריו כת"ח שהגיע להוראה, חוטף מלה מכאן ודבור מכאן, חורז ממדרש להלכה, וטוען טענות עקורות מעקרן שאין בהן טעם וממש. ת"ח מזויף כזה גרוע ומזיק הרבה יותר מגוי היותר גדול, מלסטים היותר מזוין" ע"כ דברי הדרשן. ועל פיהו תבין יותר המליצות שהשתמשתי בהן פה.

החקים והגזרות הרעות שיצאו עלינו, והנה בין המכתבים האלו ידעו להשיב עליהם ברוח דעת ובהשכל על דבר אמת, ושני מספר הוו אשר השיבו. כי ספרי התשובות שלנו הם ללא כלום חשובים בנגד ספרי שאלותיהם ושטנותיהם של השואלים המשטינים עלינו מעולם. השיב החכם פלאוויוס את הכושטן אפיאן בשנים קדמוניות, השיב חכם מחכמי אוה"ע ורייכלין שמו את המומר המלשין פפעפערקארן, השיבו גדולי חכמי הנוצרים בנגד הצורר אייזענמענגער, ובימינו השיבו החכמים צונץ ויאסט בנגד המעליל קיאריני, השיב החכם ריב"ל את בעל נתיבות עולם (בשפת קדשנו), השיבו החכמים יעללינעק והאגמאן את המעלילים עלינו בקאלענציעסונג בוין, השיב החכם חוואלזאן בנגד העלילות בכלל ובנגד עלילות דם בפרט, השיב המשכיל הרב שערשעווסקי וחבריו המשכילים את בעל „ספר הקהל", השיבו המשכילים הנכבדים ווארשאווסקי בעטרת תפארת בראש כלם בנגד כמה מתנפלים עלינו בזמן. ואם לנו אנחנו בני ישראל דים ומספיקים דברי המשיבים לבטל מעקרם דברי השואלים, שכל מי שיש לו מוח בקדקדו, שישקול בר בבר דברי אלו ודברי מנגדים, יכריע כף זכותנו, אבל מה נעשה ושנאה כבושה ומשטמה טמונה בלבב בני גויהם של שונאינו מדינו, וידה תמיד על העליונה להכריענו לכף חובה. הנה הם אשר כתבו חכמינו לא לצורך תשובות על שאלות שנשאלו, כ"א בדרך פירושים ובאורים על דברי קדמונינו, שנראים לפעמים בקשים לשמוע, והנה מה שהורונו חכמינו המבקרים מדברי קדמונינו שהרבה מהם נתקלקלו וניתך בחסר ויתר ונעתקו מכתב לפנים ולאחרים, הרבה מהם נתבארו ונתפרשו במפרשים ולכן התבונן בהם ממש, הרבה מהם שלא נתקבלו באשה מקום לדין והלכה כלל, ואינם כ"א דברי אגדות שמשעשעות את הדעת, וכמה וכמה מהם שאינם כ"א איזה מאמר דרך שנשתמשו בדרך נקמה ופיוס הלב לבד, הנקים בהם (ובדבור ולא במעשה ודרשה) נחרי נחלי דם ודמעות ששפכו בימים ההם מידי אויבינו הנם, כי אלו התשובות באו מבוארות בכמה מספרי חכמינו, אך שנאת שונאינו סמויה ועיניה מראות בקדשי אור צדקנו — מה לשנאה הצדקות? רצונה לחייב ולא לזכות, רצונה פירוד ולא אחדות, רצונה קטטה ולא שלום. יראת עיניה לראובן לבני, שהשנאה הזו שנשתקעה זה ימים ושהשבנוה בכעס לבבות הכשרה — ובמציאותנו צרתנו עתה שנת עולם ולא תוכר ולא תפקד עד — התעוררה והתלבשה בימינו אלה, אויה לנו, עד שהיתה לשמירה; בכמה ארצות נאורות התחילו מחדש להעליל עלינו תואנות ישנים שכבר פרענו מעשך ונכרבית, אלא שנשנה לקול השפרות, מעמידים אותנו לדין ולחשבון ותובעים מאתנו מה שאין לנו בידינו, שבאמת לא ידעו על הספרות המזויפים שהם מוצאים עלינו אפילו פרוסה אחת מיתנת מקום; באים לנו בני ובנות להפרע מאתנו מנסים משעבדים ויחיאו, ושוכנות עקימנו עלי בהם, בשביל איזה אותיות מתות ודברים קבורים בבית הקבר, שלא קבלנו אחריותם עלינו, מזכירים לנו עונות ראשונים וזכות נשכחות, שכבר נודה ונדחו ולעשות פיותינו ולשונינו להשיב ולשמור ולהשיב עליהם. בעזרי ולהספר ולאמונה באחתי הנוצרים, התחילו מביאים אותנו בטענתם חדשה יתעוררו על שדות קדשים, ויראו אלמי אמונתנו החוקה, שיש עון וחובה של מקרה, שהיא קוידה תמיד לתפשים לסדר ולהעריך מקרי כל איש ואיש, שיהיו מכוונים ומתאימים על פי מנהגי

ומנהגיו ודעותיו ומדותיו; ואם באדם יחידי ופרטי כך, באומה שלמה עאכ"ו, שהיא צריכה להיות נדונית בצדק ובמשפט, על פי דרכיה הכוללים והמיוחדים — ואחרי שעיני הכל רואות, שהאומה הישראלית רדופה ובזויה כמה עשיריות יובלים, אין שום ספק בדבר, שלה חטא כולל ומקיף כל אנשי האומה, והוא הוא הסבב והגורם לה כל הצרות שהיא סובלת מאז ועד עתה, ומה הוא החטא הכולל הזה? אם לא מה שאינם מודים על האמת המקובלת אצל המון רב מהאנשים זולתם, ואוחזים בקשיות ערפם של אבותיהם בידיהם, והרי הם בכל דור ודור כאלו עושים בעצמם מה שעשו אבותיהם אז, ולפיכך הם ראוים לעונש. ולפי שהריגת אותו האיש על ידם היתה שלא מדעת, כי אם בשוגג, כמו שהודה הנצלב בעצמו, נתחייבו הגורמים הריגתו גלות ונדודים, עד שלא ימצאו מנוחה ומרגוע לעולם. ובטענה מעופשת זו בא מחבר ספר „בן קהלת" להסית ולהדיח את החכם הקראי הנודע פירקאָוויץ ז"ל מאמונתו יעו"ש במכתב שבסוף הספר. אשמע בנחמה, אם לא שמעתי באזני, איך אחד מהכמיהם אומר אלי, שלדעתו ברור הוא, שכל אחב"י כופרים בעקר ההשגחה הם, שאלמלא כן היו בלי ספק מגיעים כבר להכרת האמת, ששפלות האומה הישראלית ואבדן כבודה מעידות ומוכיחות על חטאתה והשתקעותה בטעותה, שבמה נשתנית אומה זו מכל האומות, אם לא בחטא זה. להפים דעתו של הטוען ההוא העירותי את אזנו על השאלה הכללית מהנהגת העולם, מצדיק ורע לו רשע וטוב לו, שהשתוממו והתפלאו עליה נביאים וחכמים קדמונים ואחרונים ולא מצאו מענה. ועל כל אלו השאלות אומרים לו להשואל: במופלא ממך אל תדרוש, כך גזרה החכמה העליונה. העירותי עוד את אזנו של האדון הטוען בהחלט, שדמי הנצלב שנשפכו בחנם ע"י היהודים בשוגג, הנם נדרשים תמיד לחייבם בעונש גלות— על מה שמשיחם הנצלב בכבודו ובעצמו בשעת צליבתו בקש רחמים על ישראל מלפני אביו שבשמים, שלא יענשו על ידו ושיסלח וימחול להם, לפי שאינם יודעים מה שהם עושים, ולפי דעת המאמינים בו אין ספק ששמע אביו שבשמים לבקשתו, לבלתי לחשוב את אי-ידיעתם זו אפילו לשגגה. מלבד מה שיש להעיר בזה, שעונש הגלות שמתחייב השוגג, הוא עד מות הכהן הגדול ולא לחייב בני בניהם ובניהם עד סוף כמה וכמה דורות. עוד העירותי את אזן השואל על עשרת השבטים שגלו קודם אותו מעשה ולא ידעו ולא ראו מכל אותו המאורע כלום, ובכל זאת עברה עליהם אותה כוס התרעלה בעצמה שעברה עלינו. עוד העירותי את אזנו, על הצרות והיסורים שסבלו רבוא רבבות נוצרים עבדי עולם, מאדוניהם נוצרים שכמותם שעבדו בהם בפרך, יסרו אותם בשוטים ובעקרבים, ענו נשותיהם ובנותיהם, מְכָרוּם וּנְתָנוּם במתנה ובחליפין, והוציאום מרשות לרשות שלא מדעתם ורצונם, ועבדי עולם אלו עמדו הרבה מאות מן השנים דור אחר דור במדרגה היותר שפלה שבאנושיות, ומצבם היה יותר גרוע ממצב היהודים, שהרי היהודים גם בעבדותם לא עזבם אלהיהם לגמרי, ובכל דור ודור העמיד ה' מלכים ושרים מלאים חסד ורחמים, אשר המציאו להם פליטה מכל צר ואויב, ואשר השוו אותם לשאר בני חורין יושבי הארץ ברב חקי המדינה". עוד העירותי את אזנו על מ"ש בעל ס' „בן קהלת" וז"ל: „גוים רבים נוצרים השחיתו דרכם ומעשיהם ויהיו לצנינים ולעקרבים, אך כל זה עשו לא על פי הדת והתורה ולא הלכו בעקבות המשיח

כ"א להפך, למרות עיני בבירור, ע"כ. ובכל זאת גרוי הצרעת ישנו שקטים שרוים ומצליחים. עוד העירותי את אזני, שאם היה שכן אחד בדלת זו, בהכרחת אומתנו בעקר הדשנות, ומאמינים שהכל מקרה נגמר ואין מרת יהודה, ואז זה להם להבוא על נגיעת קשר בין ישרים מרים, שסברי והמטפלים זה בכה בעתם, הרא היה תמיד עם עתה בידם לשמור שהי שבתות בדרכתו. ויש ראשון בארצות העוצרים, ויש ששי בארצות הישמעאלים, ובזה היו נגאלים מכל צרותיהם. והיה הריבה תהסיר אלפים ורבבות אנשים של צרה ורעה בקשיות ערף כזו, שסבר העמיד על דעתם. בהכרחת איזה דבר בלתי נודע, ושכינו בהם לקבל עליהם כל הצרות והרעות שעברו ושעוברים עליהם. וכל בן דעת יוכרח להודות שאין אומה בעולם שיש לה כח אמיץ חזק בהשגחת השי"ת הפרטית כאומה הישראלית, שיש לנו בה סגולות ובטחון מבהיל כל העין ושומעת תישב. כאמונת האומה באמונה שלמה, שאין להסיר דעתו של הקב"ה כלא צדק וכלא משפט, מזה הוא הדאגה גמורה, שמרבן העיר וארוכות הגוית אומללים של אבות, רבם הרשים והנבקים ממנה פשפוש ומשמוש במעשיה, חקירה ובדיקה במדותיה, והיא מוחלת כל רבא עליה לעונשי שמים, על חטאים גדולים הנמצאים בה, אבל אינה מוקיעה עצמות אבות אבותיה מקבריהם, ואינה מורדת בכבוד צדיקים ישני עפר, בשביל איזו שגגה ומעות שאפשר להם היה, שעודי חכמי אומתנו יודעים שהיו אבותיהם לא היו במעלה הזה כלל, כמו שנתבאר הענין במאמר החכם הפילוסוף פרופ'- ואן, שנעתק לספר ישנות, הנקוב בשם „ראבען וויצקיך רוא ויציע רק רקים נעקרייצונע". וידעת היא האומה הזו, כי מדות של הוצרך רבים והצומים הם, המקיפים ומסבבים את כל אחד ואחד מבני אדם בפרט, ואת כל אומה ואומה בכלל, וכי איזו תאוה נסבות, אי איזו מדה רעה, הנמצאת ביחוד בתוך רוב אנשיה, אינה מספקת להביא עליה מה שבא מאז ועד עתה. וכבר מצינו גדולי חכמינו ז"ל, שהעידו את רבותינו על כמה מעוותות שאומתנו בפתיחות בהן, ושצריכות תקון והטבה, ועוד לא חשבו ולא נתקנו. וכבר העירותי על כמה מהן במאמר „התשובה הרבינו", והעתקתי דברי קדמונינו ואחרונינו, מה שכתבו בענין מראות נגעים שנראו ונראים באומתנו, שצריכים אנחנו להשם ולשרש אחריהם ולהקרבן תרפ"נו. והנה הוא—שהרי הדמיון הרבה הנעתקו העריכה אין רק רגע בסמויות עפר וכבטה עבירות אבותינו, כ"א במהרות הרב ובסקיפי מדותיו. ואעפ"י שלא הייתה המשנה הזו בראית להמפל כל ולהשיב עליו, מ"מ לא נמנעתי לתקן גם אותה, אחרי ראותי שעוד נמצאו בימינו חכמים המשפטים לחשוב כאלו הדברים.

בעלי הרפואה העיונית מאחוזי הנוצרים באים עליו בסקור בגוים על רפואות והעצין. ישנם בעלים, רם אחרים, שני כחות מבקרים, והיא בריחם ועליום בסביבתם, ונקראים בשמות כח פיזאמי וכח אנטיזאמי, והראשון לא הראשון וכח המוסך וכח הדוחה. שרשיהם הקבוע בעולם. וכח הפיזאמי מאחד ומסבב את האדם על הואיו, על ידי חן וחסד השמנים עליו, וכח האנטיזאמי הוא כח המפרד והמעורר שראים מות כראות איזו דבר שבר כל כלום ושנאה. בהרגשת רוב האנשים הקבוע בראית הרשים והצלחת המפטירות והמיחדים. ואחרי שגם אנחנו מוכרחים יהודית שאנו נוגעים ושונאים לקבת מדותם, על שנם מתבוננים

ונבוניהם מרחיקים אותנו, ושנאתם מעוררת עלינו תמיד מדנים ודברי ריבות בחנם, עלינו להודות, שבנו יש דבר שמשניא אותנו בעיני זולתנו, ואומה כזו שהיא שנואה לכל, כלום צדקה יש לה על שונאיה, שהרי לא בשביל איסור אכילת חזיר או בשביל מאמר: טוב שבגוים הרוג, שנואים ומאוסים אנחנו, שהרי גם המושלמנים אסורים ג"כ לאכול בשר חזיר, ודתם מצוה אותם הלכה למעשה, להרוג כל בעלי דתות זולת דתם, ובכ"ז הם אינם שנואים כמותם. כל זה מראה כי דבר אנטי-פאטי יציק בנו, והכח הזה עושה את שלו, ובחנם אנחנו מתרעמים על אלו השונאים אותנו. אבל כמה סכולה היא הטענה הזו, שההקדמה הזו „מהכח האנטי-פאטי הזה אין לה שום יסוד ומקור לא בטבע ולא באמת, ומעקרה היא שקר וכזב; שבידינו להראות שלנו אוהבים נאמנים רבים וכן שלמים, מגדולי חכמי האומות, המספרים בשבח אנשי אומתנו ומפליגים בתהלת מדותיהם הטובות ומנהגיהם המשובחים וכל היודע ובקי בספרי חכמי העמים יודע שבכל דור ודור כמעט עמדו לנו מלאכים מליצים ממלכי ארץ ושריהם לדבר עלינו טובות. ואם היינו באים להעתיק כל דבריהם מה שכתבו בזה, היינו מראים לשונאינו ספרים שלמים ורחבים. ויפה כתב הרב המני"ח בספרו „משנת חכמים" דף ס"ג, וז"ל: „כל וכוח הנעשה עם ההמון, אינו אלא איבוד זמן לבטלה ותוספת שנאה וקנאה, וכבר השיב טומאש למלך אלפונסו מספרד, שלא ראה מעולם, בעל שכל שיהיה לו שנאה עם היהודי, ואין מי שישנא אותם כ"א ההמוניים, ששנאתם נמשכת מקנאתם, שמתקנאים בישראל, לפי שעם היות שהם בגלות, הם נוהגים שררה, וכל שנאה שנמשכת ובאה מצד קנאה, אין לה תקנה כל ימי עולם,— ואני מוסיף על דבריו, שאין שנאה כשנאת הדת, וכבר אמר החכם שהדתות לא יתקימו כ"א בכח הדמיון", עכ"ל. וכדי שלא לפטור את השואלים בלא כלום, אעתיק דברי כמה מחכמיהם וסופריהם, מה שכתבו בשנות המאה הי"ט על אודותינו. ז"ל החכם היקר האדון פ י ר אָ ג אָ ף ז"ל בספרו „ע"ד בית תלמוד תורה אשר באדעסא", אשר עם כל העוקצים שאנו מוצאים כבלועים בדבריו ערב עלינו דבשם. „נודע לכל שיש יתרון רב לרצון חפשי מן האונס ואם הוכיחו לנו תהלוכות שנים עברו, שיש יכולת בידינו לכבוש הנער שילמוד על כרחו בבית ספר, עוד לא הוכיחו לנו כי יוכל ללמוד בחריצות, והכל יודעים שיותר טוב להעיר ולדבר על לב, לא להכריח בחזקה; אבל איזו היא הנפש החפצה הזו? נאמר בזה הרבה, נכתב בזה הרבה, ונפש חפצה אין. לא אוכל להתאפק מהראות באצבע על היהודים בדבר הזה, היהודי יחשוב לחוב קדוש ללמד את בנו ספר, אך החל יחל הילד לבטא בשפתים· היהודי עושה זאת, כי הוא יודע ונוכח מאד כי דעת לשון וספר היא המסלה האחת העולה ישרה למסלת הדת, יען נשרשה בלבו אמתת דברי משה בשם ה': „שמע ישראל—ושננתם לבניך", ספר ודת אחים תאומים המה בלב המחזיקים בתורת ה', שניהם יתלכדו כאחד ולא יתפרדו. בעדת היהודים לא נשמעו דברי ריבות ולא נראתה מלחמת קסת סופרים, אם נחוץ לבני עמו ללמוד לשון וספר, לדעתם כל המכחיש בחובת החק הזה הוא מכחיש דתו. היהודי נחשב בעינינו לאוחז במנהגים קדמונים, למחזיק בהרגלים נושנים, לנוטה אחרי מלות שאין בהם רוח חיים, לעושה מצות אנשים מלומדה, הכל ככל העולה על רוחנו; אבל את כל פעולותיו יעשה בידיעה פנימית. המסורה

שבע"פ של היהודים מרובות, שמלת „בן" בלשון קדש תהיה לפעמים גם על תלמיד,
ובית התנוך לבני ישראל יקרא בשם „תלמוד תורה", כי שמה ילמדו בתורת ה'. ובבן
ספר ודת, בן ותלמיד, ילמוד ותנוך כאחד ידובקו בנשמות לבב הדבקים בתורת
משה. הדעתי, הדרך הזה, לקשור שני מושגים כאחד, הוא יסוד הנשאר והנשגב
במשפטי היהודים. היהודים ראוים להיות לדמות לתורות אותנו כמשפט ויתך הויינו
הפנימית. הנה באמת ויהם אשר לא יהיה מפני כל, הצליחו בשנן ויקר צניעות,
הרים החומות השנאות המבדילות בין המחשבה הדבר והמעשה", עכ"ל החכם הזה
בהעתקת בעל „המליץ" הר"ד אח.

החכם הא ל ע נ ד ע ר ס ק י הביא דברי כמה מחכמי הנוצרים הצרפתים אשר שבחו
אודות היהודים, ואנכי להעתיק דברי שנים מהם. האחד כותב: „השתדלות וכל האומה
הישראלית ראויה לתודה כללית והכרת טובה; אור החכמה הפקד בידי היהודים,
גם בעתות הצרה והמצוקה לא נתנוהו להכבות, ולו לא היתה באומה זו שום מדה
זולת אהבתם החכמה, גם אז היו ראוים לכבוד כאתנו. אך העם אשר הנן והעניק
את כל העולם בפילוסופים בתוכנים וברופאים, גאות לו בצדק שיהא נזכר בכבוד
בכל ספרי הספרות, וביחוד בזכרנו שחכמת חכמיהם צמחה על אדמת צרפת
ויבשה, היא שעת החרום והשמדות, קנאת הדת וחמת הרעה שטו ועברו את כל
ארצות אירופא נגד העם האומלל הזה, וכל החכמות שלהם לא יצמח יהיה
נמוך, כ"א לשם החכמה עצמה" ע"כ. והחכם אחד כתב: „הנוצרים המושלמים באו
נוטין יותר להדיק קרב ומלחמה נגד הדעת, אבל איה האגה מצאה הדעת או מקלט
ומפלט לה? אנה ברחה או להחבא מפני חמת מציקיה? בזמן צר של היהודים,
אך היהודים לבדם בכל חשק לבם מסרו נפשם על החכמה וגם תורת הדעת.
ונשארו הם לבדם בזמן הארור הזה נאמנים לחכמה בארץ משפט השכל ואשר
מנוחה", ע"כ. וז"ל החכם הצרפתי באסם בספרו כפי העתקת החכם אב"ג: „היהודים
הם האצילים היותר קדומים בתבלי האריסטוקראטיא היותר ישנה בעולם. אבותיהם
לפנים ישבו בארץ הקדושה וקדמו אלפים שנה לבתי יחס המשפחות, אשר
תפארתן כי עלית הן עד זמן מסעי הצלב. בין אבותיהם מעולם היו מתים גבורי
חיל, מלכים משוררים וחכמים. כל כבוד יקר תפארתם הוא פרי התפתחות החיים
הפנימיים והמוסריים, ואם נראה ביום לפנים מבקשים כבוד נצחון של כובשי ארצות
או תפארת יודעי בינה לעתים ובאורעות מדיניות, הנה יהיה עקים זר עבר ובפרי
בכתב קטן יברתי נראה, כרשקער על קירותיהם בבתי. ורבנו אשר עשה העם הזה
לכל העולם, זה הוא הרבה יותר מאד מגבורות מסרבת חיו. גבורתי האמתיות של
העם הקטן הזה, זה שמו וזה זכרו. אשר כל איש חייב בכבודו, ואת קריבתו כי
יש תקוה לאחריתו ויונקתו לא תחדל, כי עוד יקומו האחרים והיה לפניו, שבע
נפל שרוד ועידנו עומד לפני ה', שבע כבירות כבר יותר יבשת, יבכי ושח און
במרעו מכל אומות אבן דור דורים. ראשי קרות העם הזה רק תולדות אבותיהם
אבותם, רק תולדות ומתפתחות עד היום: בספרות, במלאכת, הנאות והמדעים.
וכל אשר אנחנו רואים הגדולות והנצורות אשר עשתה תנועת עשר הבריגיר(?) —
לו היא. אלה אשר ישבו לפנים בארצה למועצת המלכים נבוכדנצר והאשורים, עד
היום את המלכים ימתיק סוד, ויוצאי ירך נקים ממזרחו ישראל עוד לא סרו מהם.

אבותם, כי לקחו חלק ונחלה במפורסמי דורנו היותר נודעים לשם ולתהלה; ובבוא עתם ללכת בדרך כל הארץ, מודעת זאת בכל אפסי אירופא, וכל העמים בוכים למשפחותיהם, אבל יחיד יעשו למו. הן הֲנֵי משפחה מיוחדת ונבדלת נכרים על פני כל איש יהודי כחותם שדי, מן השר העשיר הגדול, אשר לא ידע מה יעשה בהונו הרב והעצום, עד שפַל הסוחרים אשר מסחרו בבלויי סחבות", עכ"ל. וז"ל החכם הצדפתי מישלעט בספרו „ביבעל דער מענשהייט" — : „אוהב אני את היהודים, איני משמיט מזכרוני היסורים הקשים והמיתות המשונות שנתיסרו ומתו בהם אנשי האומה הזו, על קדושת שמו הגדול. חלילה לנו לשכוח דרכי חייהם, שלום ביתם, כשרונותיהם המביאים לידי השתוממות. איך לא נשתומם ונתרגש מקורות העם הזה ומכל מה שנעשה עמו, אשר אף אם נרצה למתוח עליו מדת הדין הקשה לשעה מועטת, ראוי לנו לשוב לרחם ולחמול עליו ולחשוב עם עצמנו: הן החסרונות הנמצאים בעם הזה לא לו המה, כי אנחנו בידינו הבאנו אותו לידי כך, אבל כל צדקותיו ומדותיו הטובות, לו לעצמו הן הנה. לנו לכבד העם הזה אשר סבל ואשר נשא עליו הרבה בהשקט ובטוב לבב, את העם אשר נצר באמונה בריתו הישנה ותמונתו הראשונה, אשר מהן הוא בא ואליהן הוא שב; על קדושת כהונתו ותקותו לאחרית טובה, אשר הוא מחכה בואה; על התפעלות העם הזה ועל רגשותיו החיות, אשר יסודתן בארצות המזרח ואשר ראינו תוצאותיה בימינו אלה, בהצטיינותו הנפלאה בכל חכמה ומלאכה. בכל מקום היה היהודי העבד היותר נאמן ומשען וסעד גם לאדוניו האכזרים; יותר מכל העמים זולתו התענג היהודי על חידות רגשות הדת והאמונה, לסבול למענה כל עבודה קשה וכל חרפות וגדופים. תעודות גדולות ונפלאות לעם הזה! עכ"ל.

וז"ל הפראָפעסאָר המהולל פאָכֿט במאמרו במכה"ע „פֿראנקפֿורטער צייטונג", בהעתקת החכם ארז במ"ע „המליץ" עלה ל"ז לשנת תרמ"א: בכל פנות שפניתי מצאתי את היהודים מביני דעת חרוצים במלאכתם, בלתי מבזבזים, ולפעמים גם מקמצים בהונם, ועם זה הם גם נדיבים וגומלי חסד, בלתי עלולים לחמס ולעברות שבין אדם לחברו ומתרחקים מן השכרות, אינם מקפידים על כבודם ונוחים להתרפס ולהתבזות בפני כל. אומרים עליהם שאין בהם מדת הגאוה שהוא תור האדם המעלה, ושעושים הם את מעשיהם בעקבה ובמרמה. בכלל יש בהם מן המעלות והחסרונות שכל העמים בעלי דעת מצוינים בהם, ר"ל שמעלותיהם גדולות וחסרונותיהם בינוניות. שערו נא בנפשכם, אלו היתה כל אירופא מיושבת רק מבני ישראל, מה דמות תערכו לה בעת ההיא? אז שבתה מלחמה ושַׁמות לא יושמו בארץ, רבבות אנשים לא יפרעו שנה שנה ממעשיהם—מעשי הצדקה ועבודת השלום; חובות המדינות והמסים והארנוניות היו הולכים הלוך וחסור, ולפי הנטיה הנטועה בלב הישראלי היתה מתפשטת בעולם החכמה העיונית, מלאכת הסופרים ומעשי חרשים, וביחוד חכמת השירה והזמרה, ויציץ ופרח המסחר וכל יגיע כפים, וחדלו מעשקות מן הארץ, וגנבה וגזלה עוד אינם. ע"י השקידה בעבודה וההסתפקות במעט יגדל העושר, והעושר יוליד גמילות חסדים טובים. כהני הדת לא יריבו את מושלי העם, או יריבו רק בדברים של מה בכך כו'. הבנים והבנות ינשאו בנעוריהם ויחיו בצניעות

ובאהבת אמת ובשלום משפחה, ולא תהיה המאת הזמה פרוצה, הילדים הנולדים יהיו בריאים וטובים.

„המראה הזאת אשר אני רואה בחזון לא בשמים היא ולא מעבר לגבול המציאות, כי אגדתה על ארץ יסודתי, ועל פי טבע הדברים יצרתיה אף עשיתיה. אבל חברת אנשים כזאת לא תאריך ימים על האדמה, כי אם ישארו באירופא מתי מספר מיוצאי ירך היונים, הרומים, הקעלטען, הדתים או הסמאורים והקרמנים, והיה עם בני ישראל הרב והעצום (הנראה אלי בחזון) להם למרמס ולמשסה, ומתי מעט ישימו את עולם בצוארי הגוי הנכבד ויבגישוהו תחתם. כי כרב העשה בן הרב אמת בצעם, וכטוב התאר בנידם ובנותידם כן ירב בהם ההסק להבכשם להם יקרשים ולקדשות. ואם לא ימצאו פראי אדם כאלה באירופא, כי אז מעבר לים יבואו עליהם הנכן, כי לא יוכל לקום תחת השמים דור טהור תואר עשיר הדיב, מבלי דור אחר עריץ ושופך דם, כאשר לא יחיה בארץ בעלי חיים אבלי הציד מבלי פריצי חיות דורסים וטורפי טרף. צבי ממלטות ותר קדום כזה לא יוכלו לעמוד בארץ, יען אשר לא יוכלו לעמוד על נפשם מפני הקמים עליהם.

„אבל איזה הדרך באו לגוי קטן ודל זה, המפוזר והמפורד בין העמים, מעלות והמדונות אשר יוכלו להמצא רק בעם חכם ונבון עומד על במתי ההשכלה הרמה? במחקרי הפילוסופים ובספרי דברי הימים לא נמצא פתרון החידה הזאת.

„אלמלי היתה תכונת הנוצרים והיהודים באה רק על פי תורתם ואמונתם, כי אז היה צריך להיות בהם הדפך כאשר אנחנו רואים עתה. היהודים חיים על פי התורה הישנה, והנוצרים על פי הברית החדשה, ומן הראוי שיהיו היהודים בעלי מדות קשות ואבירי לב, אלהיהם של אלו קנא ונוקם הוא, פוקד עון אבות על בנים, אשר בחר לו עם אחד לסגלה, ואת יתר העמים שלח מעל פניו ויקשית לבו מהם,—והברית החדשה היא תורת האהבה והחנינה, הצניעות והענוה, והאלהים אל טוב ומטיב, אשר כל באי עולם בנים הם לו. מדת הענוה אשר תורה היא לשומעיה, היא גם לפנים משורת הדין, עד אשר תצוה: אם יכה איש את רעהו על הלחי האחת, יתן לו המכה גם השניה להכותה. ובכל זאת אנחנו רואים, כי היהודים ישלאו את המצוה הזאת בכל פרטיה ודקדוקיה, ובין הנוצרים רבים גסי רוח ואבירי לב הרחוקים מצדקה.

„אומרים אמנם כי היהודים נכנעים ומסתפקים במועט ודבקים איש באחיו, יען כי סבלו צרות ורדיפות רבות. אבל ראינו גם כתות הנוצרים נכבשים מידי אויבים קשים וסובלים רדיפות ותלאות, ואז המה משתדלים לשחור בנעוריהם ולפרוק עולם ביד חזקה, בעוד אשר היהודים נגשים ונענים ולא יפתחו פיהם. לא בתורתם ולא בקורות ימיהם הדבר תלוי, כ"א בתכונת טבעם בראשית בריאתם. עם היהודים הוא אחד מן העמים הנאורים הקדמונים, אשר בעמים אחרים לא התבולל.

„עוד לפני אלפים שנה נשתרשו בקרבם מידות החכמה והמוסר נשגבים ונעלים, אשר נשארו בידם עד היום על פי קבלה ומסורה. בעת אשר היתה הארץ מלאה חמס ופריצות, בימי חשך ואפלה ברוחות הבינים, עסקו המה בחכמות ובמלאכת מחשבת, וע"י המסחר היו המה הבריח התיכון אשר הבריח את כל הארץ מן הקצה אל הקצה. ואם כי נפוצו בכל העמים והארצות, בכל זאת נשארו עם לבדד ישכון

ולא התערבו בגוים, על כן עמד טעמם בם וריחם לא נמר; על כן גם המעלות גם החסרונות אשר היו מיוחדות לעם נאור קדמון זה בימי עולם, מתנחלות מאבות לבנים ונשארו בידם עד היום; על כן נשאר להמשפחה הזאת גם קלסתר פנים טוב תאר, אשר כל חרש חכם וכל צייר אמן יתענג עליו בראותו בו.

„העמים האחרים אך עתה יתפתחו מחתוליהם ומעמד הפראי. בטבור אירופא החלה ההשכלה לפני שלש מאות שנה, וברוסיא מימי פטר הראשון. עוד עד היום נלחמים הם ביצרם הרע ומשתדלים להתגבר על המדות הגרועות שנשארו כרוכות בלבם משנים קדמוניות. בנגב אירופא יש עד היום עמים החושבים את הנקמה למצוה רבה ולא ימנעו מלבקש את דם העלוב גם מידי בני העולב. בין יושבי החוף במערב אירופא נמצאים אנשים השמחים אלי גיל כי תשבר אניה בלב ים למען מלאות בתיהם שלל. בממלכותינו הנאורות שרפו באש עוד לפני מאתים שנה את האפקורסים, ולפני מאה שנה את המכשפות. עוד במאה השמנה עשרה היה כל איש זרוע לו הארץ, ויום יום היו תקיפי הארץ אוסרים ומכים את החלשים מהם ולית דין ולית דַיָן. עוד בראשית המאה הזאת היו תולין באנגליא כל איש אשר נתפש בגנבה כדי שוה פרוטה. השודדים בים תמו נכרתו זה לא כביר, והמלחמות המגועלות נשארו בתקפן עד היום. אוי ואבוי לנו אם נשוב אנחנו להיות דומים במדות לאבות אבותינו, אחרי אשר על פי חק ההתנחלות מאבות לבנים, התכונות הטבעיות מחזרות על אכסניא שלהן. עוד ימים רבים יעברו בטרם שיעשה ההרגל החדש טבע שני.

„לו גם שבעים ושבע פעמים תכחשו ותאמרו לא הוא, לא תוציאו הדבר מידי פשוטו, כי ראשית תלונתכם על היהודים היא שנאת הדת, צרות עין ואהבת הבצע, אשר יסודן במדות הפראיות העתיקות. האדם הפראי מתמרמר ומבקש לו דבר למלאות בו נפשו השוקקה להשמיד להרוג ולאבד, ומאשר אין מלחמה מוצאת כעת, יניחן את רוחם בהיהודי—„הכוהו אל תחמלו עליו" יקראו, מדוע? „כי חרוץ ודריז הוא ממנו!"

בכל התוכחות אשר יוכיחו כעת את היהודים איננו רואים בלתי אם כעס אויל כנגד החכם ממנו, כעס עם לא היה כנגד עם עולם, מלא אור הדעת והמדות הטובות על כל גדותיו. „היהודי רמאי הוא!" אתם אומרים,— לו יהי כדבריכם; ולמה אתם הפתאים נלכדים בערמתו?—„היהודים תפשו את כל כתבי העתים בידם"—יוכל היות גם זה; ולמה חסרי לב הנחתם אתם אותם מיד? „היהודים מושלים בכל ענפי המסחר והמשא והמתן"—לא אריב עמכם גם בזה; אבל איככה זה יגברו המעטים על הרבים, אם לא בחכמתם כי רבה ובחריצותם כי עצמה מכם. הרבה ממשרות הממשלה בידי היהודים, מהם רופאים, מהם עורכי דין, מהם כל פקידי המלכות"—עדותיכם נאמנו מאד; אבל מזה נראה כי היהודים יותר מוכשרים והגונים למלאכתם ומביאים תועלת יותר מכם, אחרי אשר תבחרנה בם הממשלות לשום את המשרות על שכמם. היהודים יעשרו עשר רב ויאספו את הון כל הארץ"—גם זה דבר טבעי הוא, כי היהודים לא יסבאו ולא ישכרו ולא יבזבזו ממונם, שוקדים על עבודתם בקר וערב בתבונה ודעת, קובצים על יד וחיים על פי רוב בצנעה ובשלוה בסתר ביתם בקרב משפחתם. עשו כמוהם ותעשרו גם אתם! אבל בכם יתחולל הרוח הרע אשר היה באבותיכם הפראים, לשבת במצודת סלעים ולגזול את כל אשר יעבור עליהם בדרך.

„הוי נפש פראים עדינה מגבנת בידי אצירים תקנים הטובים, בין חכמים הסקך ולחם עצרות האביוק, ותהי שמנת עבית כבית יתנתק את התהלים אשר התהלת בם ותגורי על ימין; הל שמאל למראות תאותך והבטת גבריתך. את זה תבי לחי, על כי תאר תומך לא בהוסמו? את זה תתני בורתו, יען כי כחשי מלא, ולפני זה תתני מבטה, יען כי מרומים ישבון! גם עתה ימים כל יליד אשכנז בארץ מולדתו, כי סובבה משובה נצחת, אבל עוד יתרו פני הפר ראשו בימים אשר יבואו. ציד היהודים איננו המסה האחרונה להאשכנזים, ולא יהי למרא ספקה, ועוד תשוב תעשה תועבות ומעשקות נהלות מאלה; כי תקות הטבע לא ישנו את תפקידם ולא יעבטון ארחותם.

„אם היה אחד מאויבי אשכנז קובע פרס להאיש אשר יתחכם תורים רעם האשכנזים נזק רב בין שכניהם, מבלי להביא לו מזה שום תועלת לעניני פניסה, כי אז היו פריסשקה, שמעקער והבריהם זכין בפרס ההוא בלא שום ספק, כי זרית איזה כתבי הרפות תדופים ומהומות לנו איזה בסירים לא ישוה הציד הזה בל פרי הארץ אשכנז. כי משפט האורחים לא יגזלו עוד מאת היהודים, ויותר לא יתכן היהודים להראות את עוצם ידם והתרון הכשר הכשרם בכל עלילות בני אדם, כאשר הראו עד כה, בעת אשר ידיהם ורגליהם היו עוד אסורות בחוקות חקים לא טובים. וגם בזה יראו חסרי הלב, כי לא יבינו את טבע הדברים בכלל ואת טבע היהודים בפרט, אשר יוכלו על נקוה להיות בכל אופן ובכל תנאי החיים. גם את הרדיפה הזאת ישאו היהודים, כאשר סבלו רדיפות רבות אחרות ויכלמו; אם יורדפו מפקידותיהם בעבודת המדינה, אז יוסיפו ביתר שאת לעסוק במסחר ובעסקי הבאורן ובמעשי הרפוס, ויוסיפו להתאחד ולהתעגם יחד ותעזר איש את אחיו ולא ישאר מכל זה לבני אשכנז, רק חרפת עולם וכלמת נצח, אשר יחלאו קדן גם את פני בניהם אשר יקומו מאחריהם לימים רבים ולעתות יחוקה" עכ"ל בקצרה.

בשנת 1839 דרוש דרש כהן נוצרי בריטאניא ודרש יקר ועתק רבפת עבר ע"י כהן נוצרי ונקרא הדרוש הזה „דברי צדק", והוא נמצא ביד הנגיד המשכיל הר"ר ראזענטאהן בווילנא בעל תשלומים, וז"ל בקצרה: „מיום שמתי לבי ויקרני לקורא לשוב לכם כל הימים, עדה יקרה, היתה תמיד מבטת לבבי לבלא חובתי לדעת גם בעד עם ה' מקדם, הם המה היהודים, וכל ישעי וכל חפצי אחי רעי, להורות לכם ולהראותכם לדעת, כי חייבים אנחנו להם, כאשר תעיד תורתנו. והנה בנות התוב אשר חיבנו להם, בעד הטוב הרב אשר קבלנו מהם, רב ועצום הוא מאד ולא יאמן כי יסופר. לכן בצדק מוסר עליט המשפט להשיב להם האמת אשר אמתני והחוב אשר חבנו להם, בלב מלא חסר הדיקה. ואף בהשיבכם להם את האמת כעת, הנכם עוד חיבים להם. צאו וראו כמה מעלות טובות ליהודים עלינו: ארצנו אשר ישבה באפל וחשכת עלטה הארה מבריק שמש אמונתנו, ואמונתנו הלא היתה לנו מקתי עצה היהודים האלה. הביטו נא אל אבירים אביהם, הביטו נא אל בן עמרם, אל דוד נעים זמירות ישראל, אל חזי יה נביאי הצדק, ואחרי כל אלה הביטו והתבוננו למסיחנו ומושיענו בעצמו, הלא גם הוא יהודי היה מזרע אבירים. גם זאת ליהודים הצדקה הזאת המשפט לבקש ולדרוש מאתי, להראות להם את לטובה והחסד בעד כל הרעות התרעות והצרות הגוררות אשר עברו על ראשיהם על

ידינו. אבל הגידו נא לי אַחי, האין לאל ידינו להשיב להם די טובה וחסד על כל אלה הרעות והצרות אשר השתרגו עלו על צוארי היהודים מאת המשיחיים? אין על עפר עם ונוי מִרְכא ומְעֻנה ממושך וממורט, שְׂבַע חרפה ובוז כל היום, כעם היהודים האומללים, הנרדפים על צואריהם מאין הפוגות, אשר שתו מצו את כוס התרעלה על ידינו המשיחיים. עשר ידות להמשיחיים באכזריות חמה ולעג כמים נגד היהודים מעם הישמעאלים ויתר הגוים. אמנם ידעתי מזמותיכם אשר תחמסו לאמור: „לא עלינו תלונות היהודים עתה, כ"א על אבותינו בימים מקדם, אשר כפיהם נגואלו בדמי האנשים הנקיים האלה". אף אני אשיב אמרי לכם, כי פוקד ה' עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים. הן ידענו גם ידענו כי עוד היום נשרש בלב כל משיחיי מגוחו מרחם אמו שנאה מה ליהודי; ומה נורא ואיום הוא הדבר הזה. השמרו נא לנפשותיכם מנגוע בעם ה' אלה—היהודים. משחקת לפנינו התקוה הטובה, על דברת העם הנדכה הזה—הוא עם היהודים, כי כבר הגיעה העת המוכשרה להעיר את לב כל העם יחד, כקטן כגדול, לעמוד לימינם בכל מאמצי כחנו, לתת להם יד ומקום בתוכנו, חקים ומשפטים טובים אשר יחיו בהם כמוהם כמונו חלק כחלק, למען יהי להם שלום, אחרית ותקוה טובה בתוכנו ביום הזה. משביע אני אתכם בשם ה', אשר אולי יש את לבב אחדים מאתנו להתברך לאמור: „מה לי ולדבר הזה, אנכי לדרכי אפנה, ועם עם היהודים אין לי כל עסק". אחי אהובי וידידי! עשו כקדמונים לעזור את היהודים ולהושיעם בכל מאמצי כחכם, ובגלל הדבר הטוב הזה יריקו היהודים לראשכם ברכות רבות ותודות אין קץ על טוב לבבכם ועל כל טוב תגמוליכם עמם, וגם ה' הטוב הנאמן בדבריו יברככם ויאר פניו אליכם, כהבטחתו הנאמנה: ואברכה מברכיך. לא אוכל להכחיד האמת תחת לשוני והנני מעיד על עצמי עדות נאמנה, כי מיום החלותי לתת ידי באהבה עזה ובאחוה נאמנה להאנשים האלה, מצאתי מנוחה נאמנה ואשר אמתי לנפשי ונועם אין קץ לרוחי. אנשי אשכנז יעידו, כי מיום שמו עיניהם ולבם להיטיב שפל מצב היהודים נשפכה רוח חיים, רוח חן על קהלת המשיחיים, וכמוהם עוד רבים מאד אשר עצמו מלספר העידו בעדות בטוחה על יושר וצדקת הדבר הזה. שמעו לעצתי וקבלו דעתי: מנהלי הדת, פקידי העדה, ראשי הקהלה התעוררו הפעם להושיט ידיכם באהבה לעם היהודים, ואם לא תעשו זאת, אזי כל עבודתכם תהי עבודה נכזבה. אחי יקירי, לא נרפה ידינו מהיהודים, ונוסיף פעם בפעם להשכיל ולהיטיב להם ונרחם ברחמים את זרע אברהם אבינו, ותבורכו בכל טוב אמן". עכ"ל.

וז"ל הפראָפֿעסאָר המצוין שליידען במ"ע חדשי היו"ל בברלין ע"י החכם וועטערמאן: „לבבי ידאב מאד לראות, איך כל סופרי העמים לא שמו לבבם להוקיר את מעלת היהודים וערכם ולא הבירו טובה לעם ישראל, לחלק לו כבוד כראוי לעם סגולה כמוהו, אשר בעת חשך כסה ארץ וערפל לאומים, בעת אשר היהודים היו עם שסוי ובזוי, מעונה ומודדף ונתן למרמס, היו הם השוקדים על שערי המדעים ובקרבם קננה אהבת האדם המוסר והמדות, אשר הם תכלית ההשכלה. הם היו בקיאים בלשונות שונות, והם שמרו לנו את ספרי הקדש, בידם נשארה לנו שפת עבר הקדומה ובהם היו כנעני ארץ חרוצים". עכ"ל. החכם המפואר דרעפע

יאריך והרחיב מאד בתהלת עם ישראל באהבתו את החכמה וכו'. בספרו הראשון
וביחוד בספרו החדש הנקוב בשם „יחס הקאפאליטיזם אל החכמה", והארכתים לא
העתקתים. הרב הדאקטאר פיליפזאהן בצה"ל שזה שנת תרל"ך הביא דברי חכם נכ-
ראני אחד שאמר וז"ל: „אין גוי בארץ אשר העמים כלם יוסיפו על חטאיו על אחת
שבע ויעלימו עינים ממעשי צדקותיו, כעבריים", ע"כ. ושם הביא שם דברי נכבד
נוצרי אחד שאמר: „כאשר תביאני יד המקרה לקחת דברים עם איש עברי משכיל,
בטרם החלי לדבר אתו לבי יתחנן לו במסתרים כי יסלח לי על אשר הרע אבותי
לאבותיו" ע"כ. החכם הצרפתי מיראבא כתב: „אך אפשר לצייר, שהיהודי ישנא את
ארץ מולדתו ואת ארץ מגוריו, הלא אדם הוא ויודע שבארץ מגוריו ובין אנשי־
הוא צריך להיות לחיות ולמצוא פרנסתו, לישא וליתן, לקנות כבוד ולשלם מסים,
ואין מונע ומעכב בידו מלהיות נכבד ומאושר; אך אפשר שיבזה היהודי אנשים.
אשר ידע בטח כי לא ישיגהו מהם כלמה ובוז ולא רדיפות ורציחות, — להפך, אם
נתן זכיות ליהודים בשוה עם זכיותינו, ידע לאהוב ולהוקיר יותר את ארצו ואת
בניה, כאהבת בן אשר החזיקה אותו אמו ואחיו הבריחוהו ימים רבים, ואחרי כן
קבלתו אמו בחיקה שנית, ואחיו חבקוהו באהבה עזה ויתרה. האהבה הזו אשר
נראה ליהודים, ושווי הזכיות אשר נתתן אותם בו, יפעלו עליהם ויהדו בלבותם
יותר מכל פלפולי הרבנים אשר הפליגו בהם מאד", עכ"ל. דברים יקרים ואמתיים
כאלו ביתר שאת ועז תמצא בספר היקר „דברי נגידים" דפוס אמסטרדם, והוא ספר
כולל העתקת דברי המיניסטארין בוואראנצ במה שנתנו לזכיות היהודים. ודברים
מעין אלו תמצא בתשובות הגעהיימראטה והשטאטסראט שטעטסראטה פה בארצנו.
תמצאן מקובצות יחד בספרו של המשכיל היקר הר"ר פריעדלענדר יחיה ה'. ויש
ספר יוסף אחד כמ"ע „ניוזא" שנת אלף שמנה מאות חמש ושבעים למספרם, והעתיק
במ"ע „המגיד" שנת תרל"ה עלה ך"ח: „אתם אומרים כי היהודים לקחו בידם כל
המסחר לנחלה להם, ומדוע זה עזבתם אתם אותו עד כה? ומדוע לא תשיבוהו
עתה אליכם? אתם אומרים, היהודים מלוים ברבית הם. אבל הגידו נא, האם
מלוים ברבית רעים וחטאים לא ימצאו גם בין קאטאליקים אדוקים ובין אנשים חכמים
ונבוני בין? אמנם מעשיות כאלה אינן רק תוצאות בלבד למען הצדיק נפשכם, לכן
טוב תעשו אם תכו באגרוף על חזיכם לאמר: חטאנו. אנחנו נשמיע בשרים קולנו.
אם יזיד איש להסיג גבולנו, ובכל זאת נתפלא, אם יתהלכו אחרים עלינו על אשר
נבוא אנחנו בגבולם. לא לא אחי, לא טוב המעשה אשר אתם עושים: זאת תמצא
להיות מקרה לילדים בבית יהודי, אף כי אבותיה לא מאנו להסיק את התנור
בביתו; שם יעיר בני אחד קול רם. לכל נקה לעו יהודיה לאשה, — והוא זכר ראש
הוא ישכח לשאול את אבי היהודיה הזאת, אם יאבה לתתה לו; פרי ישבע יחד
יבלי תת ידו ליהודי לשאול לשלום לו, אף כי ביום אתמול כי עבר ההרים ראש
הוא בכבוד ראש למצוא איזו פקודה ומשרה אצל היהודים, וביום מחר יאחר
בחן היהודי תשק לו. ליתן יהוה לו כסף. אתה אחי, מה לכם יותר דברים לא
המבר, דברים אשר יעירו ויגידו, כי לבותיכם וראשיכם נגבהים ריקים, כי אין
אתכם יודע עד מה מחמותיכם אשר תכתם לשוכת ותכ"י. אך אמנם לא יכבד מן
היהודים ילמד מהמתיקים שבנו דברים טובים יותר, אך גם עדיו ילמד מהם.

האמנתי כי אדבר, אשר לו רצו היהודים להחליף עמנו את מעלת רוחם, אז יכולנו להוסיף להם על מעלותינו נוספות גם את אותות כבוד משפחותינו; אך מי יודע אם יאותו אלה לנו. לא נכחד כי יש ליהודים חסרונות חצונים, אשר הרחק ירחיקו אותנו מחברתם, גדל לבב, התפארות והאהבה להרים ראש; חסרונות אלה בלתי נעימים הם לחברת בני אדם, אך על נקלה לנו למצוא עצה ותחבולה להרחיקם מהם: הבה אחי נקרבה אליהם והיו בתוכנו, ואנחנו במעשינו הטובים והישרים נַראה אותם לדעת, מה גבהו דרכי העניו מדרכי הגאים, אז גם החסרונות ההם כעב יעבורו, מבלי אשר יכירם מקומם". עכ"ל. וזה אשר דרש כהן נוצרי אחד ביום חגם בבית תפלתם, הועתקו דבריו במ"ע „היהודי" היו"ל בפרעסבורג, שנה שלשית עלה ראשון וז"ל: „אתם עם הנוצרים אשר שם ישראל לכם לחרפה ולשמצה, הסתכלו בעינים פקוחות במעשי היהודים, בחקתיהם ובמצותיהם, לכו נא ובואו אליהם בימי שבתותיהם ומועדיהם ותבושו ממעשיכם המכוערים — מי בכם ירא ה' כמוהם? נקיים הם אז מכל עבודה, נקיים הם בגופם ובנפשם, הולכים הם לבתי תפלתם, לשפוך שיחם לפני האל בורא שמים וארץ, שבים הם משם לבתיהם ושם הם מתענגים עם בני ביתם, לא תראו אותם בבתי המשקה שותים שכורים ככל אשר אתם עושים, ולעת ערב והנה בעתה, בקרב חוצות תנועו ותנודו, ומרימים קול כבהמות שדי בצעקה גדולה ובקללות נמרצות, נגד בני משפחתכם ונגד אלהיכם; הראיתם גם אחד מהיהודים, עשיר או עני, נודד כמוכם בשכרותו בקרב חוצות? ואף בימי הפורים אשר אז החוב עליו לשתות יין, גם אז לא ימוש מתוך אהלו, ולא יתן תפשה לשפתיו. לכן שמעו חטאתכם: עשר מעלות אחורנית אתם נצבים היום מול היהודי, אשריכם וטוב לכם אם תלכו בדרכיהם הטובים והישרים. להם נכון באמת להקרא בשם עם הנבחר מכל איש, ואוי ללועגים עליהם ועל מנהגיהם הטהורים, לכו נא ולמדו היטב מהם. אהבו וכבדו אותם כי יקרים הם ומעוטרים במעלות ובמדות טובות. שובו מדרכיכם כסל לתת שמם לשמצה, כי להם יתר שאת במנהגיהם הטובים". עכ"ל הכהן הדורש. וז"ל החכם הנוצרי מו"ל מ"ע „הערָאלד" בנו-יאָרק, הועתקו דבריו מהסופר הר"ר ליב נתנאל הירשפעלד במ"ע „הצופה בארץ החדשה" היו"ל ע"י המשכיל היקר הר"ר צבי בערנשטיין בנו יאָרק. שנת תרל"ב י"ד תשרי: „לא לנגד האמת יהיו דברינו, אם נאמר כי הרבה מאות אנשים, אשר יקחו בידם את „ההעראָלד" לקרות בו בל ידעו, כי חלק גדול ורב מאנשי ארצנו יחוגו היום חג ישן מאד, לכל הפחות מימי משה, כי בו התחילה שנת תרל"ב למספר בני ישראל! הימים הראשונים של השנה החדשה נתקדשו לתפלה ולצדקה וימשכו עד יום העשירי לחדש תשרי ועד בכלל; באלה הימים יתפללו ויתחננו כל בני ישראל ובנותיו, כי יכתב שמם בספר חיים טובים. ואנחנו הנוצרים לא נדע מדוע לא נתפלל עמם יחדיו בקדושה ובטהרה על הדבר הגדול הזה. תקופת החג הזה תלמדנו לראות בעינים פקוחות על נושא אחד, אשר על כל אחד מאתנו להתבונן בו בינה, והוא— קורות העם הישראלי, קורות כל משפחות האדמה הנה; כי במה נחשבו קורות כל העמים, אם נשלול מהם כל קורות וזכרונות העם הזה, קורות האבות, גלות מצרים, גאולתם משם ומסעיהם במדבר, נצחונם וכבישתם ארץ כנען, ירושת הארץ, ונפלאות קורות ממשלתו שמה, הריסות המלוכה אשר דוד ושלמה

בני עמו בה, שפלותה ומפלתה, התגברות ישנת המשיח ועליבתו, והזמן הנורא יבא אחרי זה, חורבן ירושלים ע"י חיל טיטוס, והתפוצת כל העם הזה בארצות רחוקות, — מה רבו הקורות האלה ומה גדלו בין יתר קורות העבר אשר נוכל ואשר נתכון לדעת. תוכחות רבות ליהודים עלינו, במר נפשי מסר הקנאי אמנה אשר למדו אותנו, ואם לא יהודים בשר מבשרם, הן יהודים אנחנו ברגשי לבב ונפש משכלת. לא נוכל להעצים עינינו מראות קורות ומצב חיי היהודים. הנה היה זמן, אשר כל נוצרי חשב למצוה רבה להכות את היהודי. קורות ימי היהודים בנדודם בכל ארצות פזוריהם זה שמונה עשרה מאות בשנים, הלא הנה קורות יגון ואנחה אשר אין להן שום דמיון כלל; לא היה עם על פני הארץ אשר היה מדרך כף השפל כמוהם. כמה מאות בשנים קטן כל העולם בעיני עמו [illegible] באגרת אחת, כי דבר עצב והפך גבוה הומעי בעד היהודי; במדה אשר מרדו יהודים יהודים להמתיק הנוצרי, חשב כל נוצרי להיות קדוש לסור לכל היהודים בדרך ההיא. אפס דבר אחד היה ביהודי, אשר בגללו לא יכלו כל הקמים עליו להכריתו, כי הוא השה השפל ראשו לפני קמיו תמיד והכניע את עצמו בתקוה ובבטחון, כי יבוא יום אשר יעצרם עוד. ואף כי ידעו ישכחו ה' בארץ נכריה, בטח כן לבו כי לא ישכחהו ה' אלהי אבותיו לנצח, ולמרות כל הרדיפות הנוראות אשר רדפו אותם, פרו ורבו בני ישראל ויעצמו במאד מאד, ובכל מקום אשר באו עשו גם חיל, גם אור ההשכלה עליהם זרח. העתים הרעות חלפו עברו, והיהודים עתה אף כי נרדפים הם עוד באיזו מדינות, אולם בכל ארצות תבל הנאורות ימצא היהודי חן ושכל טוב בעיני כל אדם והוד. בכל מקום אשר יפתחו להם שערי ההשכלה כפי נקב פתח מחט, והנו [illegible] ההשכלה [illegible], וכל דבר אשר רוח האנשי יתאוה תאוה השיגהו — גם היהודי יתאדר בקנאו ויהי עם אחיו הנוצרי להיות הראשון הזוכה בו; בספרות, במלאכת המעשה, בחכמת המדינה, במערכות האומנות, גם היהודי ינחל הכבוד הראוי לו ויקרהו ברנה. [illegible] הרב אשר ליהודים ובתוצאותם יוכלו עוד להיות אדוני הארץ. [illegible] עקרו [illegible] את שמי היהודים, למען יגזלו להם אוצרות בכספיהם, ועתה יצאו [illegible] חן בעיני היהודי למען יעשור להם בכל עת מצוא. בין כל עם ועם באירופא, [illegible] אוסטריא צרפת בריטניא, ובכ"ש במדינות הקטנות, נתקדם היהודי וישב על כסא כבוד, ויראה כי רב כחו וחילו. [illegible] אשר לא יוכל להכחיש, כי מצב היהודים הוטב מאד בכל הארצות הנאורות בימינו אלה, בארצות הברית של אמעריקא ימצאו כל בני ישראל ובנותיו מקום יותר נאמן לשבתם, [illegible] עולם, בתוך העם החפשי, בתוך הכנסיה החפשית, [illegible]. באיזו ארץ או מדינה יוכלו להיות אזרחים ולדעת מכל הטובות [illegible], כאשר המה נהנים בארצנו? פה ידעו כי אזרחים המה במשפט, לפי חק החוקה, לא בחסד ולא ברחמים. לא יגרעו מזכויותם כשארי אזרחים, לא [illegible] ולא במאות ודת; כל משרה וכל פקידה פתוחה לפניהם. ואין כל [illegible], כי אחד מיוצאי חלצי [illegible] לא ישב על כסא הנשיאות בארצנו, [illegible] *)

*) פקודת נבואתו נתקיים וזה לא כבר, כי [illegible]

בל הכבוד אשר אנחנו נותנים להם מראה לדעת כי נאה ויאה הוא להם. בכל שנה ושנה יבואו היהודים מספר רע מאירופא לארצנו, וכאשר ירבה מספרם תרבה הצלחת ארצנו בכל מסחר וקנין. חריצות היהודים תחזינה עינינו במלוא רוחב ארצנו ובפרט במערב הארץ. היהודים המה בעלי נחלה וקרקעות, ובכל מקום אשר נמצאם נראה כי ההון והיופי ילכו שלובי יד עם רכושם וקנינם. לא כמו שעושים אחידם באיזו מארצות אירופא עושים היהודים פה, רק כאדם העושה בתוך שלו, כי פה מצאו להם בית נאמן ואהל בל יצען. גם היהודים יפרו וירבו בחריצות כפיהם את תענוגי החיים, היכליהם ובתי כנסיותיהם הבנוים לתלפיות כהיכלי מלך ושרים מראים לדעת את טוב טעמם בכל יופי ומועיל. העיר נו-יאָרק לבדה תקרא בראש הומיות ותספר מחריצות היהודים וטוב טעמם, מחרשת המעשה שלהם ונדבת לבם. לא נחפוץ לדבר על היהודים אך טוב, רק לתת להם התהלה והתפארת הגאותות להם, ואם דברינו אלה יראו כמו הפרזה והפלגה יותר מדאי, אנחנו מצדנו לא נוכל רק לחזור על דברינו הראשונים ולאמר: כי רק האמת והצדק אמנם שמרנו לדבר". עכ"ל ההעראָלד. הנה לעינינו חבל חכמים וסופרים מצוינים מעמים זולתנו, הבלתי מרגישים שום תעוב וגעול לאחינו הנעלבים בחנם, והם קצת מן הקצת ומעוט מן המעוט שנמצאו בזמנים הקדמונים וגם עתה מסכימים לדבריהם, אך מה לא תברה שנאת חנם ומה לא ימציא הכזב להצדיקה, שונאינו ימצאו טענות לדחות דברי מנגדיהם, ואנחנו אין אנו יכולים לברר במופתים חותכים עם מי הצדק, שדברים כאלו תלוים בדעת הדן עליהם. ואנחנו כבר הסכננו והורגלנו, לשמוע שקרים וכזבים שלא היו ולא נבראו מעולם. הן היו כמה מחכמי הנוצרים שכתבו והדפיסו כי היהודים ריח פשפשים להם, רוח באשה וצחנה שכל המריח בו נפשו קצה עליו. ועוד גם בימינו זה לא כבר, לא בוש צוררינו ליוטעסטאנסקי להביא זה בספרו להעיר על אמתתו מהעדת כמה אנשים חכמים ונכבדים. כאלו המלכים אחשורוש וקאזימיר לא הריחו מעולם בריח אסתריהם, וכן הרבה שרים ונכבדים שהיו עם בנות ישראל ביחד, וכאלו אין נחירים לאלפי רבבות אחינו הנוצרים להריח בנו ולהרגיש בריח פשפשתנו, וכאלו בכח הטבילה להתנצרות לגרש מיד הריח המזוהם הזה. הן היו אנשים שבדאו על דתנו שהיא מחיבת מיהה את האשה העקרה, עד שגם החכם בעלינסקי מביא זה לדבר ברור ולהלכה פסוקה, דבר שלא עלה על שום דעת אדם, להוציא להריגה אשה צנועה וכשרה שלא חטאה כלום, רק בשביל שלא זכה אותה ה' בפרי בטן; וכיוצא באלו העלילות הבדויות השתמשו צוררינו תמיד.

ועל"כ כדי לחפש ולבקש הסבות האמתיות לשנאת כמה מהאומות אותנו, עלינו לשום עין ולב על הליכות עולם ודרכי אנשיה, ונאמר: כל חקי התורה והדעת, כל חקי היושר והצדק, אעפ"י שהם מאומתים ומוחלטים לדין ולהלכה, כשהם באים לידי מעשה, הם כנשמטים מתחת ידי בעליהם, ר"ל יודעיהם המודים בהם ומתבטלים מאליהם, מפני שיד אהבת עצמו של האדם תמיד על העליונה, וכשוכח או כאינו יודע דבר מכל מה שהוא יודע באמת, הוא עושה מה שלבו חפץ, וכדי לכסות ולהסתיר הרשע והעול הטופחים לו על פניו, הוא מבקש תחבולות והתירים

אלה להיות נשיא הרעפובליק בארץ ווענעצועלא באמעריקא. זה לנו פעם ראשונה, בימינו יעמוד איש יהודי בראש ארץ רבה, למשול בה בממשלת מלך (הצפירה שנת תרל"ה עלה י"ז).

צנועים, לגנוב חרמות ברם את דעת עצמו, שלא קנאה נבלתו קדושה ויבולי עיניו ולעיני אחרים. רואים אנחנו אחד מיודעי ספר קורא בעיון ובכונה ספר מספרי מוסר, שדבריו נוקבים ובוקעים עד תהום הלבבות, ותיכף כשהוא נפטר מקריאתו, הוא הולך ועושה ההפך ממש מכל מה שהוזהר בהם. רואים אנחנו כחרת יום הכפורים עומד אחד מאנ"ש מנבל את פיו בהלול רכילות, מאנה ומקנה מעיל ותומים, כאלו לא היה אתמול בבית התפלה ולא התודה שם על חטאיו אלפי פעמים באנחות ואולי גם בדמעות. רואים אנחנו את הדרשן הנפלא מוסר ומוכיח את המון שומעי דרשתו בדברים דוקרים כליות ולב וחודרים חדרי בטן, על עון הגאוה החנופה ואהבת הממון, ובאותה שעה עצמה שהוא מתגאה ומתהדר בדבריו החודרים. אין כל עקר כונתו כ"א להתיהר להתגאות ולקבל שכר טוב. רואות עינינו גם אשמאי בחזרתו מתפלתו את חבירו ששת, חצי אחד שבניתי שכר מאתחזו ותצי השני רועד מהסתכלותו בסופו, ובתוך כך באה עבירה לידו ועבר עליה תיכף בו. ועוד אלף דוגמאות כיוצא באלו, שעינינו רואות אותן תמיד בכל יום ובכל שעה דוגמת הן סלפורסן.

סליחות הרבה מצויות לאותו ברמים העירות, להתגאות ולהאפיל בין ממני האפוטרופסים. כיד אהבת האדם את עצמו יש צבעונים הרבה להלבין ברם את השחור וליפות את הכעור; על פני עקימתו הפאותי של הקרים והריאוי תלויה היא מסוה של תמימות. חנופה ונשיאת פנים היא קוראה בשם כבוד הבריות, התאוה רע הגנבת דעת היא אומרת שבכבוד התורה הוד, והיא עוד אלא מצוה עליון, באמרי עם עקש תתפל; מחלוקת היא על כמה אנשים גדולים ושכנים מפני ושראי באמבע שליצנות כזו התורה כבר, לפי שהוא מתקן ריצנות מק"ז. הוא עובר עבירה גדולה ומפיס את עצמו לאמר: שכיון בה לשמה, וגדולה הגדולה תעמוד לו. מתוך הגבי הלילה והמביאה תמיד ואומר: היום סיום מסכת, מחר שלישי לסעודה, והוחדו היא קרוא לשמחת חתן וכלה—עד שנמצאים גם הרבה יהודים הורגי נפש, שמפייסים את עצמם ואומרים: שלום עליך נפשי, כי שלום וצדקה יהיו לך במה שכעתו נפשות רבופרים מן העולם וזכינו לקים מצוה גדולה שבתורתנו.

כן אנו רואים, איך כל אדם יתקוף מתמטש בהרגשתם של הורים והורסים לסיבתי ולהנאת עצמו; איך כל הנוגי ושחד מתמטש באי ידיעת תקונים ובהכרחיותם לדברים שבינים, לסובתם ולהנאת עצמם; איך כל רופא מהמזה יבקש משתמש בתחלואים ובפיטורים של החולים והחושסים, שאין כוונם אלא סוף מגני. לתועלתו ולהנאת עצמו. עד שאין לך שום מגיפה בהריבות עולם. יהודה וכו, בתק. רבר, סופר, או אחד מבעלי אומניות נקיות (כמו מתקני מורי השעות, או מבחוות שתקונקו, שאין בעריון בקיאים בסבות המקנות שהכני חלוניותיו ומנוגנין) שאינו יודע להשתמש בתמימותן של התמימים ובמפסיסים של המפסידים, לתועלתו ולהנאת עצמו. עד שכל מי שרואה שתנהו יעמוד לההוצאות ליתן לו מה שהוא מבקש. ואעפ"י שהוא בעצמו יודע שהרצון ההוא מרוחה הוא ואיני רק הרחשת או חסרון דעת, או הכרח וכפיה צדדיות, כ"ש המקבל מתירה ומתחפש בכך ואינו מוחה על דעתו להשיב: שמקרן גדול הוא, ועושה ממון חבירו שלא כדין. אלא היתר אומר: ודך יתעריך בכך, המטבע; דוך המתכגעים בכך, ההכאים; ודך אנשי יקרים בכך.

ואפילו הגנבים והגזלנים אומרים בלבם: כלום גנבנו וגזלנו אלא מגנבים וגזלנים שבמותנו? הכלל—כולם או רובם לפחות של אנשי העולם, כשמעמידים את עצמם לדין ולהשבון לפני דעתם יוצאים זכאים בדינם, וביותר האלימים והתקיפים שידם על העליונה תמיד, שהם אינם מבקשים חשבונות על מעשיהם.

על פי האמור בזה נקל לנו להבין סבת שנאת שאר אנשי האומות את אנשי אומתנו, — שהאומה הישראלית הזו, הפזורה והנדחה זה קרוב לאלפים שנה, להלישותה ושדוד זכיותיה בארצות פזרונה בימים הראשונים, כחק השדודים והמנוצחים שאין להם חלק ונחלה במשפטי האזרחיות המדיניות וגם בזכיות האנושיות במעט, אין מן הפלא על האומות התקיפות והשליטות שהיו אז, שהתירו לעצמן להשתמש באזלת יד האומה הרדופה ההיא לצרכן ולתועלתן, ליטול ממנה ממונה שלא כדין, לשלול ולשדוד כבודה בזדון ורוע לבב, לשרש ולעקור מלבה אמונתה תקותה ומנוחתה ע"י מצועים שונים, ע"י יסורים מרים ומכוערים ועל ידי מיתות משונות ואכזריות. וכדי להצדיק מעשיהם המקולקלים והמושחתים ולהעלימם מעיני אחרים ומעיני עצמם, בדאו עליהם עלילות ודבות שלא היו ולא נבראו כ"א בדמיונם ושגעונם בלבד; באהבת עצמם ובאלימותם בטחו ולא בושו להכריז ולפרסם ברבים, שנצטוו בני ישראל על פי דתם להרוג נפשות נוצרים ולשתות דמם בלילי התקדש חג המצות; שבני ישראל מטילים סמי מות בבארות ובנהרות, כדי להביא דבר ומגפה על הנוצרים; שב"י אלו דוקרים לחם קדשם ומשתדלים לבזות ולחלל כבוד דתם; ועוד הרבה שקרים וכזבים כאלו. וכל זה כדי להראות שיפה וכדין עושים מה שעושים לבני עם זה, ורצונו של מקום בודאי יסכים עמהם. ויקרים עלי מאד דברי החכם ר"מ מאָהר מ"ש בספרו „ערוגת הבשם" צד קלא, וז"ל: „נפלת כיפא על קדרא וי לה לקדרא, נפלת קדרא על כיפא וי לקדרא, בין כך ובין כך וי לה לקדרא" (אסתר רבה). מה יקרו ומה נאמנו דברי המשל הזה למצבנו בארצות העמים הפראים, כי בקומם להרע עמנו, אוי לנו כי אבדנו, ואם חילים נגבר לצאת לקראת נשק נגד שונאינו ושוטנינו, חרבנו בלבנו תשוב, כי המה צדיקים בריבם עמנו תמיד, ובין אם נשב בדד ונדום, או אם נקום נגד אויבינו לא ינוח לנו. ומה נמרץ מאמר החכם באמרו: „מה מסוכן מושב החלש בנוה הארי הרעב". עכ"ל. שלפי שאישי האומה הישראלית וספרי ספרותה רבים הם ומפוזרים בכל קצוי הארץ ואין לנו דבר בעולמנו שיהיה כלו טוב בהחלט, לכן בלי ספק שנמצאו תמיד איזה יחידים באומה שראויים לעונשים חמורים, ומאמרים יחידים ובודדים בספרותה שראויים למחיקה גמורה, ואותם מצאו ומוצאים צוררינו תמיד להשתמש בהם לחזוק דעתם הרשעה והנבערה. הטילו אחריות היהודים היחידים בזויי עמם על כלל האומה, ואחריות איזו הלכה משובשת שהעלתה כבר חלודה על ההלכות בכלל, אחריות איזו אגדות שלא נכתבו כ"א דרך חידה וגזום, לדברים כפשוטם ומשמעם, וכה ערכו הסופרים אש ועצים, הכהנים לִבּו והגדילו המדורה והממשלה חזקו את ידיהם, ההמונים אהבו כן, ומי יאמר השב".

עתה הנני לחתום מאמרי זה מעין פתיחתו, שבה הצגתי דעת המעיינים והחוקרים החפשיים מעבר מזה, דעת המאמינים התמימים מעבר השני, ודעת הבינונים באמצע, והיא—שעם אמונתנו השלמה והודאותנו הגמורה בהבטחת ה' ית'

ובהשגחתו העליונה ויכולתו הנצחית לקיומו קיום עולם, ולכן נבר את לבקש
להעיר במצוקים טבעיים ותחבולות סבליות ומבצאות שונות, להיות כל מונע ומעכב
קיומנו. היה אחד מגדולי חכמי ישראל הוא הרב ר"י הסורינא, שהיה מתפלל תפלה
קצרה ותמוהה ונפלאה, והיא: „יהי רצון מלפניך ה' אלהי, שתהיה חוקי כי
המכחישים (אמונות כוזבות) ולא מן המאמינים (בהן)". וכן הוא באמת, שהמאמין
בכל אמונת אמן והמתכחש בשקרים וכזבים ובדמיונות שוות ושקרות הן. והיא תפלה
ראויה לכל איש חכם לב, שלא יבוא בתוכחן ולא יקדי בפושרין. ולהבינה ולהקנות
הנושא הזה שאני בו הריני מזמן את עצמי להוסיף עליו עוד דברים אחדים, ואומר:
„היריעה לבין בעצמות קשר מסובב עם סבתו, והסבה זה הוי וזו הוה (ואפילו בבני
עניינים שנראים כנראים לבן ומותשים ולב). היא מלאכה קשה ועבודה יגעה, ואין
לך דבר שב"א עלולים ועשויים לטעות בו יותר מבדברים אלה. אמת שלהמאמין האמתי
המפסים הרוחניות מתעשפות, והאותו בשמת הרב הבעש"ט ז"ל, והיא — שכל מעשי
העולם אינם כ"א אותות עניים, שהאותו הקב"ה בהם עניניהם של בריות והשגחתם,
שמפני יש בעצמותם גם זולתו, ושהוצרכה בבינת חכמתו ית' להפריד את האדם
בעולמו בהמון מעשים רבים ורבבות תחבולות שונות לצורך קיום העולם, שאלמלא
הם לא היה מקום ומציאות לבחירה חפשית מכל, — והמאמין האמתי הזה אין
היריעה הקשה הזו שאמרנו חשובה כלום, שהרי הוא אינו מתנים ואינו רואה
ואינו מבין בכל מה שעיניו רואות ונפשו מרגשת חלבו יבין כ"א סבה אחת בריות
שהיא סבת כל הסבות, הסבה היותר ראשונה והיותר אחרונה, היותר קרובה והיותר
רחוקה, והוא רצונו של המקום ב"ה. ואותה הבינה עצמה מכתם שירת הנביא
מהכרזות והתבונן כל תמיד, בקריאתו אותם והקריאו אותם באמרו: „שאו עיניכם
וראו מי ברא אלה". אותה הבינה עצמה היא בין דעתו להתבונן בשקר
שהוא מברך ברכת המוציא לחם מן הארץ קודם המזון, שבשעת סבתבות והרסת
האדם המאמין הזה עיניו למעלה להסתכל שם, אינו רואה בכל צבאות השמים
המסודרים והערוכים במספר וחוקים ויועצים ובתנועות שברא זו של מעלה בבחי
השלים העליון הראשון הבריות. כ"א מעשי אצבעותיו של יוצר בראשית ב"ה,
שהרי הם בהם עוסדים גדולים ועיקרים וקטני הואדים, ממדרים ערות חוקו על תבנת
בוראם ויוצרם ית', — כן בברכת המוציא זו שהוא מברך, היא סבת רוחו ומפסים
כל מה שנעשה בנתים, הוא מסדיר ומבריר מחשבתו כל הבריות הראשונות
והמציאות שהמציאו ושתקנו בני אדם מבני הדורות על כלי האכיל, אינו רואה
ואינו מוצא בהם זר כ"א מה הפועל בנעלם, ר"ל מה הצמיחה שנאמרה מלמטר
ויורית הגשמים (או השקאה הואירית) מלמעלה, ענתור הזרע והחרות והשלדים
שלא תחו בהם ידי אדם. אבל יודע שרום בני אדם עסקו מה אותם זו שבשלום
ועם כל הוראתם בעסק זה בדברים, אין בהם מה רק כמעט מן הנקות, והם
משתעשים להשיב את עצמם לא דבר במשתתפים בצד אחד עם הקב"ה בבריאתו,
ובמסייעים להוציא את כונתו הראשונה של יוצר בראשית לפועל, אלא הם יודעים
בהגיונם שהם הם העיקר בכונתו הראשונה ומתכונתו בבריאה, והנחתו והאמת ז
המכוונת בעצם הראשונה כמפורש לחם, ולא יד חכם זה המזון, אלא אפילו
מרכבות ומסובבין שהן חולבות על החוק והרין השגחי והשכלי, שבמציאות

באמת ביחד ומשתפכות בהכונה הראשונה הכללית, כמימי הנהרות והנחלים שמשתפכים לתוך הים הגדול (לפי דעת הקדמונים), הם מסכסכים ומערבבים הענינים ומוציאים משפטים מעוקלים ומעוותים, ע"י שהם מחליפים סבה בסבה אחרת, כמ"ש המליץ החסיד רמח"ל ז"ל, בספרו לישרים תהלה: „קרה. כצאת איש או כבואו הביתה, עליו דבר משפט אמר יגזורו, כי זה לרגל זה נקרא ויתא ולאב ללא בן לו נתון יתנו". שדרכם של אלו הטפשים כך היא, לעשות טומטומים לאבות, אנדרוגינוסים לאמות, מוציאים לבנים משחורים וכושים מנחורים; תנוק שאחזו רוח מפולש והתחיל מצעק: ראשי ראשי, אמו אומרת ששכנתה שבאה לביתה בשעה ג הכניסה בו עין הרע; גשמים יורדים בחג המצות או בחג השבועות, אומרים טפשי האומות שסמן קללה הוא לישראל, שאין הקב"ה חפץ בשמחתם בימי מועדי קדשם, ואינם יודעים שזמן ברכה הוא לעולם, ואין גשמי ברכה נעצרים בשביל איזה טילים שרוצים לטייל. כומר הפסיק את הדרך מצטערים מעט השוטים. שלפי איזו מסורה הבלית פגיעתו של כומר סמן רע הוא לפוגע בו, והיה הפוגע יהודי או נוצרי, ואח"כ כשאוכל הפוגע ההוא אכילה גסה, או שותה יותר מדי, או נפגע בקרידות יתרה וחש בראשו או בבטנו, אומרים שמעשה כומר הוא, שעמד לשטן לבריאותו בדרכו. ואם יבוא איש לספור ולמנות כל השטויות והשגעונות המתהלכות בנתיבות ההבל, יכלו הימים והן לא תכלינה, ולפיכך כמו שעל כל בעל דעת בריאה להשתדל בחבור וצרוף וקשור כל מסובב עם סבתו האמתית שנזדווגה לו בשכלו, לא בדמיון וחלומות, —כך על כל מאמין בעל אמונה צרופה לבקש תחבולות טבעיות ושכליות לחזק אמונתו בסבת כל הסבות, ואין לו לסמוך על מעשי נסים יוצאים מדרכי הטבע.

ההתבוננות האמתית הזו תהיה לתשובה ולמחאה כנגד כמה וכמה מהתורגים הגסים והמאמינים הפשוטים, שאומרים שאין צורך כלל להשיב חורפינו דברים של טעם, לפי שעלינו להאמין שמן השמים ירחמו, —שעלינו להפך המשפט ולומר: שרק ע"י דברים של טעם מן השמים ירחמו, ולפיכך חובה מוטלת על כל מי שמזוין ומחומש במין ממיני התשובות, שלא לאגור דבריו לא מפני המשחיתים שחולמים בזדונם להחליש קומנו ע"י טענותיהם ולנתק מעם רתוקות ההבמחות האלהיות וקשרי הברית הקדושה, שכרת הקב"ה עמנו להשאיר ולקים שמנו וזכרנו לדור דורים, ולא מפני השוטים והטפשים שקוראים לחשכת השכל ואפלת הדעת בשם אמונה ובטחון, אעפ"י שרוב מעשיהם של אלו סותרים לדבורם ומחשבתם, שאין לך מחבלים תחבולות ומערימים ערמומיות בכל מה שנוגע לתועלתם ולהנאתם כמו האנשים האלו, כן בדין פרוטה ומאה מהממון, וכן בענין מעניני הכבוד המדומה, — אבל דברידם דברי שוא והבל הם, שכבר אמרו חז"ל: הוה שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לריקים ולפוחזים.

טעות גדולה או שטות גדולה או שגעון גדול, ממין הטעיות השטויות והשגעונות שאמרנו, לזווג יחד זווני עֲלות ועלולים שאינם עולים יפה; טעו גם כמה משונאינו וממנדינו ביחסם כל החסרונות והפחיתות שנמצאו באומתנו — לפי דעתם הכוזבה— להאמנה בדברי התלמוד, שרק התלמוד לבדו הוא סבת וגרם כל דבר רע שנמצא בנו. כל אחד מאלו הסופרים שרוצה לעקוץ ולנשוך אותנו מתחיל

בתלמוד וספרים בתלמוד. לב מי מלבות שלומי אמוני אדונו לא יקרע, הדברים רוחה
כי ברם לא יתרונן ולא יתפוצץ לרסיסים, בשהוא קורא בתבי פרסומי של אחד
המעולים המפורסמים בגנות אומתנו ובגבורי תלמודנו בימינו. בכה מקנות יקבות,
שכבר נתעפשו ונתבלטו מרוב השמוש בהם בימים קדמונים, ואינו מתחדשות עלינו
בימים האחרונים, על ידי נתינת צורות אחרות ופנים חדשים להן. אמנם לא נכחד,
שאנו אין לנו לקחת שכר הסופרים האלה, ועוד עלינו לשבחם ולהלל ברבות ההוראות
לשבותם, על מה שבסוף סוף לא קלקלה שנאתם אותנו את שורת האמת בכל וכל,
ולא נתנה אותם לעבור גבולות הצדק והיושר, לכנות עלינו גם אחת מהמדות
היותר נדעות ומפורסמות יותר; הלא נראה שלא הדהינו מן בגאסס לכתוב על
אנשי אומתנו שנמצאו ברם בתוך שאר האומות יותר שוטים הרשעים, יותר
גנבים נותנים המכנים ורוצחים, יותר שכורים גוזלה ושקרנים בשותק הקנאה והקנאים.
או שנמצאו ברם יותר מבשאר האומות מתים מתוך שכרות, והאבדים עצמם לדעת
בשביל העדר כבוד דמיוני או חשק שגעוני, ועוד יותר יעשו הנכבדים הסופרים
האלו, בהודאתם על האמת—היותנו מצויינים במדת הצניעות, במדת ההסתפקות,
במדת החסד והרחמים, בבשרונות העיון וההתבוננות, באהבה רבה ויתרה לבני ביתנו;
על ידי ההודאות כאלו יזכרנו להודות, שאומה כזו הנקיה ממדות ופחיתות כאלו
ומצוינת בהרבה מדות ומעלות טובות ומשובחות, א״א להסבה לפרות והנאה עד
ההשחתה— רק עד מדרגה כזו שאינה עלולה לקבל עוד שום תקון ואין שום תקוה
לרפואת שבריה הגשמיים והרוחניים. אבל שכר הסופרים האלה שאמרנו שאין לנו
לקחת אותו, יוצא מעצמו ומאליו, על ידי המסר ודברת והעלילות שבדיאם עלינו בכל
עת ובכל שעה. „נספך יינך, מהר תרנגולתך, נשברה ביצתך, אומרים לך: ותסתכם
יסלא חסרונך ותתנחם, אבל כשאשת נעוריך מתה בחייך והכלה בין כלל, הוי הוי
א״ש קנאי ואל תהי נוח לבחור, הה״ד: איש איש כי תשטה אשתו' (מדרש רבה
פ׳ נשא). הדברים האלה אני קורא על מסגות הסופרים עלינו. כי כן מדבריהם
אינן נתעות ונראות כ״א אך ענינים קטנים ועקרים, על נקודה לנו יותרות אותם
בקש ולתעות להם כאורתם; אם יודף ארץ מלומד אחד על מה שנבדים ושטים
הבינים על בני אמונתנו (יותר שראה בעצמו תלמידי בית ספר עברי אמות פס
פסריות— להם עם בצלים ושומים) נשיב לו: תן להקנים האלה בשר וחיים ותני
מטעמים במקום השומים והבצלים ותראה במה יתעו; ותעלה בגן הבוראים המצליחים
ויאמרו שאנו מזוהמים ומסריחים וריח רע נודף מכל איש ישראל (וכשפה שהוא
נסבל והנמצה מר מבטו מיד הריח רעה?), נאמר להם נשו ובואו אלינו וראינו
ותראו כי אין ריח מיוחד להעברי ואין ספק בינינו; אם ילשינו עלינו המלשינים
שכל בני ישראל רמאים ונוכלים הם, גנבי לב ודעת — נגלי לתנה ידם: חוק
המלכות ימלאו תורותינו ויגשי הפספרה יותקנו עדתנו, אם יתנגש אותנו והספרותי
לדין; כי נתיבות חיינו וארחות פרנסותינו עקשים ומעוקלים, — נשיב, יתגיזים ורבי
חכם ברשומי שרוגתך בהצהירה שנה רביעית עלה סינג, הלא: גם כפרעו יש
לשאר אספסוף ורוב רב מן פרושי כל הארצות, וים ושבים שרים ושפטים פאריכם,
נוהגים מפרי עמלם ואוכלים משוב הארץ כמונו, ואין פרץ ואין צוחה בגיים בחוצותיהם,
אין איש נותן עיניו על האספסוף הזה שהם מתפרנסים על ידי השכן ספרים ושקצים

בעלוקות את חלב הארץ, יען מה? יען חקי המדינה ומשפטיה מצילים אותנו מכל פגע ונגע מצד הנכרים ההם, כי על גנבה גזלה אונאה ורמאות עדות שקר וכו' יש דין ומשפט בארצנו, להטיל עצמו על הצבור ולחזור על הפתחים אסור אצלנו, וע"כ כל גר ונכרי היושב אתנו ואוכל לחמו, בודאי הוא נהנה מיגיע כפו ומביא איזו תועלת במעשי ידיו, אם תועלת גשמית או רוחנית, אשר בעבורו הוא מקבל שכר ממי שעשה לו, כי זולת זה אין איש נותן חנם בלי גמול ועבודה, וע"כ אין לנו לדון אחריו ולחקור ממה הוא מתפרנס ומאין יביא לחמו; ואם יאמר לך אדם פלוני גונב או גוזל ומרמה את הבריות ועושה עושר ולא במשפט, איננו רק מקנא, מוציא דבה על זולתו ומוציא לעז על שופטי המדינה ושוטריה, כי איה הוא הנגנב או הנגזל או המרומה, למה לא הביאו במשפט והעמידו בדין? ואיך יצא זכאי בדינו. ולכן כל איש אשר לא עמד בדין מעולם, הוא בחזקת אדם כשר אצלנו, ואין להרהר אחר פרנסתו. וכלל גדול הוא במשפטי כלכלת המדינה: כל האוכל— בהכרח שמעשי ידיו מפרנסים אותו, וע"כ יש למעשי ידיו איזה צורך ותועלת, וא"כ הוא מביא תועלת להמדינה בכלל. וכבר אמר אוהב אדם אחד, שגם המתפרנסים מן הצדקה מביאים תועלת לאנשי החברה, יען ימצאו נדיבים שמוצאים ענג גדול בעשותם חסד עם זולתם, ולמה יגרע חלקם מחלק המשחקים בבתי ישחק המקבלים שכר בעד ענג השחוק". עכ"ל. וראוים הדברים לחכם בריטאני. גם על כל טענות כמו אלו יש בידינו חבילות חבילות של תשובות צודקות נכונות וברורות.

אך על מה שכמה מהם, משונאינו וממנדינו, מתנפלים עלינו, ממאמרים הנמצאים בספרי קדמונינו הנכבדים והמקודשים כמעט אצל רוב אחינו, המורים בברור היותם מצוים על שנאת שאר האומות, שתורתנו שבע"פ פושעת ומורדת באהבת האדם בכלל ואינה מכנסת בכלל אחוה כ"א את עם ישראל, והיותה מתרת לעבור על חקי המדינה, בכל עת ובכל מקום שימצא הישראלי מקום סתר ומחבא להסתר מעין רואים, וכיוצא באלו הטענות — עלינו להתאזר עז ולחגור דעות, להוכיח כחשם וכזבם על פניהם, ועלינו לדעת שבדורנו זה שדור דעה הוא, יש הרבה טוענים ושואלים שמסתכלים לפנים ולאחור ולא לנו לגעור בהם ולחרפם בשם שוטים ולומר להם: השפילו עצמכם לסוף המאמר או הגביהו עצמכם לתחלתו; ואם כה נאמר ונשיב להם: צאו והביאו לנו אף אתם מהספרים המקודשים לכם בקדושת הדת והאמונה ותמצאו גם שם דברים מריחים באי סבלנות, ויש מהם קשים בגידים עד שהאזן נכוית משמוע אותם, יגערו בנו בנזיפה ויאמרו: שוטים שבעולם, בני עם נמהר ונחפז, תשובות אנחנו מבקשים מכם, ואתם שואלים אותנו שאלות! וכי אי אתם יודעים שאחריותכם עליכם ואין אחריותינו עלינו, לפי שידינו על העליונה, וכלום יש עבד מתוכח עם רבו?"— ואם כה נאמר להם, בלשון חסידי עולם: הלא לכם לדעת שכל דברי חז"ל גחלי אש מעל המזבח של מעלה הם, כלם הל"מ הם, כלם ברוה"ק נאמרו, שאין לשכל האנושי שום מבוא בהם, שכל בעלי התלמוד היו בעלי נסים ואנשי מופת, ושהקטן שבהם היה יודע להחיות את המתים, וכדי להבין דבר אחד מדבריהם על מכונו ואשורו, צריך לדעת מאה חכמות ושבעים לשונות, ש"י טבילות ותתקצ"ג תעניות, ועוד כיוצא מדברי הבאי כאלו שהורגלו בהם האדוקים, — יענו ויאמרו על זה: הניחו לאותות ולמופתים ולתחית

המתים, הגיחו למסורת ולהלים, תגיחו לחכמות ולשונות, תגיחו לתעניות ולצומים; ויתמשו במאמר התלמודי: הוא שאל בו דבר חכמה ואת אמרת משנתנו (זבחים או: „אנחנו שואלים אתכם דברים של טעם ואתם אומרים מן השמים" (ע"ז). הדעת הבריאה והישרה אינה משגחת בבת קול, ומסורת אבות אינה מכריעת מפתי השכל נגדות הדעת, והיכולת להחיות את המתים תחיד דברים אחרים, תקרים ספירות ומפסות, תרכיל הצדק והכחים האמתיות. ולא די לנו הצער מרשעי אה"ע שמתנים אותנו תמיד, אלא שגם כמה מאחינו בעלי ההשכלה המזויפת, שיוצאים ידי חובת יהדותם בשמם לבד, שמעמידים כל התורה כלה על תלאות, הוא הכפירה בעבר"ם, ובאפיסים ומרבילים כל ענין חובי וישי בדת, והוה ענין אמתיי וישיי בדת, או אמוני ומעשי, שהם לפעמים נותנים קבורת באף שנאתו להגדיל נאמנותם על דתנו, שורי כל מצוה תוריית וכל מנהג קדמון שאנחנו מקימים, הם בעיניהם הבל ומעשה תעתועים, וא"כ כלנו לפי דעתם תועים ומתעתעים. וחל המשכיל התורני ר' יעקב ליפשיץ במ"ע הלבנון שנת העשתי עשרה עלה מ"ב: „איזה מספרי הזמן ציירו בחזונותיהם לפני המון הקוראים, את אלה בעלי הטובות, אשר מיקב המה לישראל במצבם הגשמי, וזה אמת; אפס כי התרוים האלה יחשו מרמן בעלי טובית מסות אחד, עד נרועים מראשונים, והם בעלי הטובות הבאים בכח ההשכלה המדומה, ומתיפרים כי טובתנו הם חורשים, להקל מעלינו על התורה המצות והוהל כל קדש בישראל, ומי המה ומה מעשיהם לטובת היהדות ובמה יתיחסו לאומתנו? כי נשאלם—„אדבי עמנו אנחנו" ישיבו לנו. „ומה היא אהבתכם"? „להקל מעלינו של התורה והמצוה. והם מרימים מעלתם על מעלת גדולי אומתנו משגת דור ודור, אשר מפיהם אנו חיים וממימיהם אנו שותים" עכ"ל. ולאנשים כאלו מכון זה צריכים אנחנו להיות זהירים בתשובותינו ביותר, שהם לא די שלא יתרצו הוא יתפיים בתשובות נגובות וברתנצלות רקות, אלא יתפקרו להוסיף עוד שארית נשפרת. וע"כ הבה ונתחזקה בעד היהדות שרבו מהרסיה בעת, ואיש איש מאהביה באמת יביא מנחה מפרי אהבתו והכמתו לעמו ישראל והתורתו הנאמנה, מה איש ומה אחד והיו לאחדים, ובתנאי שירקדו מאד בתשובותיהם, להיותן נוסדות על אדני האמת, לא על השערות והשיונות ופלפולים ודברים של מה בכך, שהם מרוקים על פי רוב דברי השואלים ושעניותיהם. ואם יחייני ויזכני ה' ונגמר בעדי לשוב להוציא לאור את הס' „מנהיר או פרקים" אשר אתי בכתובים (כי זה שנים אשר אחוה אש בפנות ביתי ותאכל חלק גדול מספרי היקרים, וגם כתב ידי זה לא נוקה ממנה, כי שלשת קציותיו אכלו, ואך תוכו לא נחר בחסד האל ית'), וכמעט נואשתי מהדפיסו, לולא ידידי הרב הגדול מהר"ר מתתי' שטראשון, יאריך ה' ימיו, אשר הרהיב בנפשי עז, לעמוד לימיני באשר תהי לאל ידו) אחוד אני מתעסקים בדבר זה לשמה, ואם ימצאו קוראי בו דברים טובים נכבדים יהיה זה שכרי.

על התמורה.

רוב דיני המומרים בישראל על פי התלמוד והפוסקים.

אמר רבי בון גר ומומר מומר קודם (ירושלמי הוריות פרק ג' הלכה ח').

סבה רבה וגדולה לשנאת הגוים אותנו, או להוסיף עצים על המדורה, הוא דבות המומרים מישראל שמחליפים דתם ואמונתם, שהם צומחים ממקום אחר ומשמיעים ברבים עלינו דבות רעות לא ידענו שחרן. יוצאים לתרבות אחרת ומבזים אחיהם הראשונים ותורתם שהחזיקו בה מילדותם ומימי נעוריהם. הכת הזו (אם ראויה להקרא בשם כת) הזיקה ומזקת לנו הרבה משלש פנים. א) ההמרה בעצמה מטלת פגם בדתנו ובתכונות נפשותינו, שהרואים חושבים ואומרים שאלולי שמצאו אלו הממירים דעות כוזבות בדתם ומדות נשחתות ומעשים רעים באומתם, ואלמלא שנתברר להם אפסות היהדות והתלמוד, לא היה עולה על דעתם לעשות כזאת, לעזוב את אבותיהם נשותיהם קרוביהם ומשפחתם ולא היו משליכים אחרי גום כל הדינים והמנהגים שנתקדשו בעיניהם בלי ספק ע"י תמידיות קיימם אותם; ב) ספריהם של אלו המומרים, שמגלים בהם סתרי התלמוד ותעלומות היהדות, מוסיפים גפרית וזפת על מדורת שנאת הגוים אותנו, שעדותן של אלו המומרים מכוונת ונאמנת מאד בעיניהם, שהרי לפני מי מבני אדם ידועים וגלויים יותר צפונות תכונות איש ושפוני טמוני דעותיו מדותיו ותאוותיו, כלפני בני ביתו ההווים והמצויים עמו תמיד, הרואים ומכירים אותו בשלותו ובגוולו, בכיסו בכוסו ובכעסו. ואלו המומרים שנתחנכו ונתגדלו על ברכי אבותיהם היהודים, שלמדו תורת היהודים אצל מורים יהודים, שהתפללו תפלות היהודים בבתי כנסיות היהודים, שהשתתפו בצרות אחיהם והתאבלו עמהם בימי אבלותם, ששמחו עמם ביחד בשמחת תורה ונתבסמו יחד בפורים, ששבתו יחד שבתותיהם והגגו יחד חגיהם ומועדיהם, בלי ספק שיודעים כל מסתרי היהודים, ולמי אפוא יש להאמין יותר מלאנשים כאלו, שלא נעלם ולא נכחד מהם דבר מהנוגע להיהדות? ג) הגדרים הגדולים שגדרה דת היהדות בעד ההמרה, מדת הדינים הקשים והמרים שמתחה על המומרים, העונשים החמורים והאיומים שהטילה עליהם, לעשות אותם כעכו"ם גמורים, מחזקים ומאמתים החטאים והאשמות שמאשימים אותנו בהם; שהרי נראה, שבכונה איימו והפחידו בעלי התלמוד שלא לצאת מרשותם, מיראתם שלא יגלה קלונם ותראה ערותם ושלא יתפרסמו ברבים כל המומים והחסרונות הפנימיים, שהם כסודות כמוסים בעמקי הדת ומסתתרים מעין כל האומות שבעולם.

לבטל הטענה הזו מעקרה, לחטט ולשרש אחרי כל שלשת חלקיה, עד לבלי השאר להם שום רושם, עלי להכנס בעובי החקירה ובעומק העיון לברר וללבן— א) ההמרה בעצמה מה ענינה? ב) טענות המומרים אם יש בהן ממש, ואם באמת יש להיהדות סודות תעלומות ונסתרות שעל ידי התגלותם יתגלה קלונם? ג) אם דחתה ההלכה באמת בשתי ידיה את המומרים, והסיעתם מן אחותנו לגמרי, מבלתי השגיח לגלגולי הסבות שגלגלו והביאו את הממירים לידי מה שעשו.

לתשובת השאלה הראשונה, עלינו לנתח ולהגדיר בקיצור ענין אהבת עצמו
של האדם, והמקומות והגבולים שמתחלפים ומגבילים יכולתה ורשותה. ואומר: בין
הרבה מלות לועזיות שהוכנסו המחברים האחרונים בימים האחרונים להשתמש בהן,
מתגוללות היא בראש, אין ספק שצריכה להיות נמנית מלת „עגאיזמוס" שהוראתה
אנכיות, ותוכנה אהבת האדם את עצמו, שאנחנו עסוקים בהגדרתה. הרבה מבין
המשכילים החדשים, משתמשים בה לגלות תוקף ועוז והדבר של גנות. פלוני—הם
אומרים—עגאיסט גדול הוא, או עגאיזמוס המופלגת של פלוני הביאתו לידי כך.
הדבורים האלה מורים שיש עגאיסט קטן ויש עגאיסט גדול, עגאיזמוס מוגבלת
ומופרזת או מתוקה ומצומצמת, כאלו לאהבת עצמו של האדם שעורים וגבולים
ידועים, וגדרים נודרות בפניה וצווחות—עד פה תבא, מה שהאמת אתה נודעת
כלל. וכן מצינו הכתוב אומר „ואהבת לרעך כמוך", לא מצא מה יותר נכונה לומר
בה מדת אהבת רעים, כ"א אהבת עצמו, וגם זה בדרך שאלה, שלא אמרה תורה:
אהוב לכמוהו, שכן הנמנע הוא שתבוא מצות ה' ופקודתו לחלוק שוה בשוה כל
מה שיש לנו מעושר ונכסים עם המון זולתנו, ושיפסיק כל ענין שלי ושלך,
שבהפסקם הריסת וחורבן העולם. ולכן השכיל לב החכם האלהי את פיהו לתרגם
הכתוב הזה שלא כצורתו, ואמר: מה שהוא רע לך, לא תעשה לחברך", ולא אמר
מה שהוא טוב לך תעשה לחברך. גם המציאות מעידה שאין בעגאיזמוס שום צד מן
ונדנוד עבירה כלל, שהרי כל אחד מבני אדם, ואפילו מבעלי התורה והיראה עמלים
ועמלים יום ולילה לרדוף ולהשיג כבוד וממון ולמלאות תאוות שונות. צא וראה
מה עושים ובמה מתעסקים רוב הסוחרים התגרנים הרבנים השופטים והמוכיחים
והמגידים? מה תכלית השתדלותם ומטרת התעסקותם? אם לא הכבוד והממון והתאוות,
שהם בטוחים שסופם לבוא פ"פ. והרעבון הצמאון והחמדה תוקפות לבות כל כ"א
בשוה, הממון והכבוד חביבים ויקרים על כל מי שהוא בן הישוב, תאוות הנצחון
והשררה, תבערת הקנאה והנקמה רוחשות ומסערות עתים, עוברות וחופות עתים,
בלבות יכפיות בני אדם, יהיו היותר צדיקים היותר ישרים שבדור, — שהנטיות
הטבעיות בנפשות אינן מבדילות בין איש לאיש, כ"א בפחות ויתר להראות עיני
הבשריים. ותם כשנפנה לצד אחר ונאמר באמת, שהעגאיזמוס מדה טובה היא
שאין למעלה ממנה, לא נמצא ג"כ ידי חובת החקירה אחרי האמת, שעל פי ההגדה
הזו נוכחת לחורים שאין בין הצדיק והרשע כלום, שבגה כן זה משתמש במדת
אהבת עצמו, שכשם שמה שזה גונב ועיר, אהבת עצמו של הגנב והגזלן הוא, מה
שזה מכה והורג, אהבת עצמו של האכזר והרוצח הוא, כן מה שזה מתפלל בכותלי
עצומה ולומד תורה בקביעות לשמו, אהבת עצמו של החסיד והלמדן הוא; מה
שזה מפזר ונותן ברוח נדיבתו צדקה הרבה וגומל חסדים טובים וחורישיים, ועושה
אהבת עצמו של הנדיב והנדיב הוא. והרואה לנו מדה מוסקת כזו, להתרחקה מן
הלב (ודברים טובים ויקרים בזה מצאתי בספר „אור לישרים" במאמר „תורי זהב").
אשר על כן עלינו לבחון צרכי האדם ותכונותיו הנפשיות עליו בימי חייו וחלוקתם
על פיהם יורחק מדת אנכיות על פי שלימותה בפרטיה, ונאמר: על כל אדם, מצד שהוא
אדם מבעי מוכרח שכלי רוחני וגופני, תכונות רבות ושונות מוספות לקיומו, ובראשונה
אלו הן: א) חוק הטבע, יש כל החקים שבטבע של אדם מחוייבי אליהם הטבע
ועצמיו, כדי לקים גופם בצריכות אישי קיום מינו, כמו לאכול לשתות לישון ולהוליד,

שניים להם לבוש ומדור לעמוד בהם כנגד הקור והחום. ב) חקי הלב והם: התפעלות הלב להתעורר ע"י ענינים חצונים ואנשים זולתו למדות רבות ושונות כמו—לכעוס לנקום להתגאות ולהשתרר, או לחמול לרחם ולהתנדב להתאהב להתרצות ולהכנע. ג) חקי הדעת, הם כל גזרות השכל שמתאמתות במופתים חותכים, והם כבופים ומכריחים את בעליהם להיות כבולים וכבושים תחת ידם ולבלתי לסור מהם ימין ושמאל, ואפילו במקום שהסכנה קרובה לבוא, כמו—ממציאי השטות והחכמות. ד) חקי הדתות, הם עקרי התורה ויסודי האמונה של כל בעלי הדתות, דרכי ומנהגי עבודת ה' הנהוגים בהן, המעשים הנרצים למעלה, כמו שהם כתובים ומפורשים בספרי הדתות, או כפי מה שהם מקובלים באומה על פי מסורות קדומות. ה) חקי המלכות והלכות מדינה, הם החקים המוטלים על כל איש ואיש מתושבי ואזרחי ארץ ידועה, תחת ממשלת מלך או מושל ידוע, לעבוד ולעזור בגוף ובממון, בכל הנצרך לטובת המדינה, ולהשתתף בכל הנדרש לשלומה ולתקוני המקומות הנעשים בה. ו) חקי דרך ארץ וכבוד הבריות, הם מיני השמוש בסמני יקר ואותות כבוד ידועים, תנועות מורות על אהבה ודרישת שלום, שנוהגים בהם אנשי המקום שהם מתיחסים אליו, כמו תקיעת כף, כריות ברך, הסרת כובע, חליצת מנעלים, נשיקה על היד, תמונת הבגדים ודרך הלבשתם. וההמנעות מעשות, מה שאין רוח הבריות הזן נוחה מהם (אעפ"י שלפי חקי הדעת והיושר והמדינה, אין בהם טעם וממש).

חקי הטבע וחקי הלב שאמרנו, אעפ"י שבכלל ראוים הם להקרא בצדק חקים קבועים וקימים, לפי שאינם עשויים להשתנות, וכ"ש להתבטל, שהרי אם ירצה האדם לעמוד בקשיות ערפו נגד הרעבון שלא יתקפהו, נגד הצמאון שלא יסכנהו, לא תועיל לו כלום כל שפארטאנותו זאת, ותמדוד לו הטבע באותה מדה שמדד לה, ותמרוד בו תחת שרצה הוא למרוד בה, לפי שחק מחקי הטבע הוא, שלא יוכל בעל חי להתקים כל ימיו מבלי הבאת אכל ומשקה לתוך פיו; מ"מ חלקי ופרטי החקים האלה, עשויים להשתנות לפי שעה, ולהיות נדחות זו מפני זו, או אלו מפני אלו מפני סבות שונות התלויות ברצון האדם ובחירתו, או מהתחדשות סבות חיצוניות. ד"מ מי שהוא רעב וצמא ביותר ולפניו לחם ומים, הרעבון נדחה מפני הצמאון ולהפך, לפי רוב התגברות האחד על חברו; ולפעמים שניהם מתבטלים ונדחים מפני תקות הרוחת ממון; ולפעמים שלשתם מתבטלים מפני החשק והאהבה העזה. תאות החושים נדחות מפני תעורת המדות, המדות נדחות זו מפני זו. יש לו לאדם שעות בימי חייו שבהן תוקפתו איזו תאוה כ"כ, עד שהוא מפקיר בשבילה את כל אשר לטבעו ומדותיו. יודע האדם מאד שהכעס אוכל את בשרו, הקנאה מרקבת את עצמותיו, החמדה מוצצת את דמו, אהבת הכבוד והרדיפה אחרי הנצחון מעברת אותו על דעתו, הבהלה היתרה אחרי הממון מקצרת את ימיו ונוטלת את חייו — ואחרי כל אלה רואות עינינו יום יום, בעולם הגדול הזה, שהאדם אינו נרתע לאחוריו ואינו נמנע מלהשתקע בכל אחת מאלו בשביל ידיעתו הברורה הזו, ולא עוד אלא שגם בימי חליו וזקנותו וברגעי חייו האחרונים, הוא כותב בעצמו או מצוה לאחרים לכתוב בשמו בצוואת שכיב מרע שלו, בלב שלם ודעה מיושבת, לעשות נקמה באיש פלוני ולהרע בתחבולות שונות לאלמוני. וכל זה לפי שיצר לב האדם קשה ועז עד מאד ויד התאוות והמדות תקיפה וחזקה ביותר, וקשה לאדם בינוני לעמוד כנגדם; ואם עצמו דמו ובשרו שכלו ומדותיו של האדם אינם חשובים,

ותלושים כנגד היצר — דמם שכלם ומדותיהם של חבריו שאצ"ו. ועל כן נתנו לנו עקרי
הדת וחקי הממשלה, להשגיח ולפקח על קיום החקים האמורים בלי חסרון ועודף,
להשלים בין הנגודים ולשער נתינת חק וגבול ראוי לכל תאוה ולכל מדה, והציגו
כללים ראשיים שתחתיהם פרטים הרבה, מסודרים על פי החכמה העליונה האלהית,
ועל פי החכמה של מטה האנושית, לשלול מעט מזכיות הזמן הזה, כדי להרויח
הרבה בזכיות העתידות לבוא, לשלול מעט מזכיות הפרטים להרויח בזכות הכלליות
הכלל, לשלול מעט מזכיות הגוף להרויח הרבה בזכיות הנפש. וכמו שעל הדת ועל
הממשלה לפקח על חקי הטבע והלב, כן עלינו לפקח גם על חקי כבוד הבריות
שנקראים בכלל דרך ארץ. שכל דבר שנהגו רוב העולם בו, דעת היחידים מוכרחת
להתבטל מפניו; כמו ללכת ערום ברה"ר, או להכנס לבית אחר בראש מכוסה בכובע.
וכמה גדול כח מאמרם ז"ל: „גדול כבוד הבריות, שדוחה את לא תעשה". שכבוד
הבריות הוא מעקרי התורה השרשיה, והבן.

חקי הדעת שאמרנו, הם חקים קבועים בכלליהם ובפרטיהם, אין לגרוע ואין
להוסיף עליהם אפילו כמלא שערה. החקים האלו אינם תלוים לא בזמן ולא במקום
ולא במצב, אינם נתונים תחת יד ורשות זולתם, ואינם צריכים לשום כח ומשמר
מחוץ להם; תקפם בעצמותם ואינם כשרידי גרותיהם ההתחבות. התורה תוכל לצוות
את האדם להתענות ימים ידועים בשנה, המלכות והממשלה המדינית יכולות לכוף
ולהכריח ולהציק לשלם מסים ידועים, אבל אין ביד התורה והממשלה לכוף ולהכריח
את הדעת שתודה ששבע פעמים שבע עולה שבעים, וכן כל דבר שהשכל מכחישו
והדעת הבריאה מנגדתו; ורק אמונה סמויה תלהבת ההזיה עז בנפשה להתקומם
כנגד קמת התבונה הדרושה ולצוות להעלות על המוקד את מי שאומר שגלגל קבוע
והארץ חוזרת.

ועתה נבוא להגדיר ולהבדיל בין אהבות מותרת ובין אסורה ובין מחויבת;
שכל אהבה שאינה נעשית בתחומי אהבת חברותיה הזולתה, משרתת היא לעשות
רצונה, ואשרי מי שמתנהג על פיה. אבל אהבת עצמו בפרט אחד, שנתפשט
בגדולה אהבת עצמו בענינים יותר מעולים ומחויבים מגדרים אחרים, היא אסורה
ומתועבת. הכעסן והמגנף את עצמו בתענוגות ובגלגל שלו ללא צורך, הוא שוטה
הוטא; הגוזל חבר עם עלובתו ומאכלה כראוי הרי זה משובח; הוללות והכריאה
מאוסות ומגונות; הרואה בעיניו דבר מותר ונתנה נפשו תבוא עליו ברכה. הכלל
כל חקי הטבע והלב שאינם סותרים לחקי הדת והדעת והממשלה וכבוד הבריות,
הם הם החקים הראויים והמחויבים, אבל אותם שסותרים לעקרי החקים הכוללים
האלו, עגאיזמוס אסורה היא.

אהבת עצמו כשהיא מספקת מתאוות החמריות, ר"ל שהיא נמנעת מהמותרות
והתענוגים היתרים, כדי להשקיט בזה את רוחו ונפשו להיטיב לזולתו, היא
משובחת; אבל האהבה הזו כשהיא מספקת הנטיות הלביות המשובחות, להשקיט
ע"י תאוותיו החמריות, מגונה היא. ההויות התמידות והכפיליות שהזכרנו פה, כן
בכלל עגאיזמוס הן, מהן מגונות ומהן ראויות ומהן משובחות או מחויבות.

עתה עלינו לחקור ולהבחין, ענין תורת הדת בזה מה היא. אין בר
ספק תורת עגאיזמוס גם עליה; אבל עלינו לדעת יותר מן מגמתה היא נוטה—
למחויבות למשובחת או למגונה, למותרה לרעה או לראויה, ואומר: אין ספק שכל גדר

שבא להתגייר, או בן ישראל שבא להתנצר או להשתלם, הוא בא להוציא את עצמו מתחת יד ההרגל ושלטונו החזק, הוא מוציא א"ע מכל אחיו ועמו ומבית אבותיו, מקרוביו ממיודעיו וממכיריו, הוא מחלל ומפגל בבת אחת קדושת תורתו וכבוד אמונתו שהיו נשמת נשמתו, הוא מנתק בחוזקה שלשלת הדורות שלפניו ומפריד טבעות קורותיהם זו מזו, כאלו אין שום שלוב וקשור ביניהן כלל, שהרי הוא נעשה ע"י המרתו בעל לב אחר, בעל רוח אחרת, בעל עם אחר ומשפחה אחרת, עד שהוא נהפך לאיש אחר. וכי אפשר שיעשה האדם כל אלה שלא בחפוש כלל, שלא בחקירות ודרישות הרבה, מבלתי ידיעה מוחלטת וברורה, שכך נאה ויאה, שכך טוב ויפה לו לעשות, עד שהמציאות מעידה כמעט על המנעות הדבר; שהרי עינינו רואות, שכל בעלי דת מיוחדת, יהיו היותר טובים וישרים, היותר חכמים וצדיקים, היותר עשירים ומוצלחים, חיים בדתם עד מותם, מחזיקים בה ומקימים מצוותיה ומנהגיה, ומתודים בכל יום תמיד בכלל ובימים מיוחדים מימות השנה בפרט לפני אלהי הרוחות, ומבקשים סליחה ומחילה מלפניו על התרשלותם בקיום מצוות דתם. בעלי החליפין והתמורות מעטים ומתי מספר הם מאד, ואפילו בעלי דת אחת כשהם בעלי כת מיוחדת, אינם יוצא"ם ובאים מרשותם לרשות אחרת כ"א על צד הזרות, וע"כ על כל בן דעת לחשוב, שהיציאה מדת אל דת אינה יוצאת ונמלטת משלש פנים אלו: א) שהיוצא ההוא מקטני או מחסרי כל אמונה ודת הוא, וכל הדתות אינן שוות לכלום בעיניו, וכזו שהוא נולד בה וכאחרות זולתה אין בהן ממש לדעתו, לפי שדעתו היא — שכל הדתות בכלל אינן כ"א לרסן ולסייג בו בני אדם ההמונים הנסים, שלא נתבשלה דעתם להבדיל בעצמם בין טוב לרע, ולכן הביא ההכרח את יחידי סגלה אנשי רוח וחקרי לב ליחס לעצמם כח אלהי נעלה, להודיע האמתיות המוכרחות להעם, ע"י הופעתו והתגלותו אליהם במראות וחזיונות, ולחוקק להם בשמו חקי צדק ומשפטים ישרים ורצוים בעיניו. וכשאיש מאנשי הדעת הזו רואה שחקי דתו מעיקים ומציקים לו מעט או הרבה, מעכבים על ידו מלמלאות תאוותיו החזקות, וביותר כשהחשק מכנים ידו באמצע, שנכנס בו רוח תשוקה לאיזו אשה שמצא אותה טובה ויפה כלבבו, אז בלב שקט ונפש חפצה הולך וממיר דתו ברת זולתו ובמנהגיה. והיציאה מדת זו לדת אחרת אצלו, אינה כ"א לפנים ולמראה עינים, ועקרה ומקורה הוא — הוצאה מהדת אל הדעת (ועיין במ"ע הקול שנה רביעית עלה ששי מאמר תשובה משלשת להמשכיל החוקר הר"ד ליליענבלום, דברים של טעם בזה). אלא לפי שאין הממשלה והחברה שהוא נמנה אליה סובלות את מי שאין לו דת כלל, הוא מוכרח לסמן את יציאתו אל הדעת החפשית ביציאתו לדת אחרת. וז"ל הרב בעל „מנחה בלולה" פרשת כי תבוא: „למשל ולשנינה, כי בטבע היוצא מן הדת שאינו שומר לא האמונה שיצא ממנה ולא האמונה שהוא בא אליה", עכ"ל. ב) שכל הדתות שוות אצלו לטובה, ר"ל שהוא מודה בקדושת דת נגלית ובחיוב קיום החקים שבה, ושכל בעל דת נגלית מזומן לחיי העוה"ב, והאמונות והמעשים והמנהגים שבכל אחת מהדתות מקרבות את האדם להשי"ת, ולפיכך כשיציקהו איזה ענין מעניני עוה"ז, ענין שכבודו פרנסתו או תאותו תלוים בהמרתו, אינו נרתע לאחור, ומפייס את דעתו לחשוב: מה לי פה מה לי שם, הלא בין כך ובין כך מאמין אני אדוק בדתי אני, מקדיש אני דת החדשה שנכנסתי בבריתה, ואיני מחלל קדושת התורה שחונכתי בה:

וגודלתי על ברכיה, לפי שאינן סותרות זו את זו בעקריהן ובכללותן, והכן הנני
מזומן לחיי עוה"ב. מין המדה כזו נוהגת על פי רוב אצל המשכילים מישראל ומארץ,
שהדעת אצלם משענת קנה רצוץ, ורק האמונה והדת נר לרגלם ואור לנתיבתם,
ובמקום שתפול האמונה שם יהי רצונם. שני מיני המדות האלה תלוים במקרים
לא בעצם. ועליהם תצדק מליצת המדרש: „תמול תנאי היום קראי, ומחר אלי יחזרו".
וכתב בעל „משמי משה": לא יחליף האיש ולא ימיר דתו בעבור תהיה בשורים
ובמחקרים שכליים כי היא אמתית והלימה נכונות, כי האמונה אמונה היא, ואין
אות ומופת להכריע אמתתה, עכ"ל. [ב) נשוה בדעתנו אנשים חקרי לב ומעיינים.
שוקלים הכל במאזני הדעת, שרואים את עצמם במה שנוגע לענין הדת והנגלה
כאלו נולדו במדבר ולא ראו ולא ידעו כלל ממה שנעשה בישוב בענין זה, רק
מפי סופרים וספרים שמעו וקבלו תהלוכות כל הדעות האמונות השוררות בעולם,
החקים והמנהגים של כל בעלי הדתות השונות, מרותיהם, כמבואר המנהגי בספרתי.
בתורת למוד וספור, לא בתורת אמונה ודת, וכשגדלו מצאו ובחרו להם אחת מהן,
שמסכמת יותר עם נטיות הלב והרגשותיו ברגשי האמונה, בענינים העליונים והנשגבים,
ועם הדעות הישרות המתקבלות יותר על הלב. אנשים כאלו אינם בוחרים דת
מדתות, אבל בוחרים אמונת אומן מדבלים, אמתיות קרובות מישרות התוקה,
נטיות טבעיות ושכליות ממוזגות, ובחירה כזו היא ענאימם בשרה ומהודרת, ואשרי
הזוכה בה. אבל יחידים בעלי בחירה צרופה כזו סגלות יקרות הם, שהרבה הרבה
תנאים קשים וכבדים צריכים שיותנו בזה, וביחוד התנאי האחד העיקר לבקיאה
מכל התנאים, היא הידיעה הגמורה את כל הטענות שטענו כל בעלי הדתות אלו על
אלו, והתשובות שהושבו עליהן, וכן כל הטענות שטענה כל כת וכת מכת אחת
כנגד כל שאר הכתות וזולתה, כן כל הטענות שטענו הכופרים והמינים על כל
הדתות והכתות, — שזהו ידיעה רחבה וכוללת כל, מן הנמנע הוא להכריע ולהגדים
על האחת שהיא טובה מכל האחרות, אחרי שלא נודע לו כלן. ולפי זה נבא:
שרוב בעלי החליפין והתמורות, שסבת תמורתם היא או אי-דת או אי-דעת, כלם
השורים אצלנו לאנשים מוכרים את האמת והאמונה במחיר איזו תאוה בהתאוות
העולמיות. ישנם עוד שני מיני מומרים, והם: א) האנוסים, שעל ידי הדרים ושרירות
כל המכות והאנוסיות וכו' כפיות רדיות והכרתו לקבל עליהם דת לא להם.
ב) מומרים להכעיס והקציף את בוראם ולהכאיב לב אחיהם וחבריהם, עושים דברים
מכוערים שאין בהם הנאה של כלום, רק לשרות רצון קנאם. אבל לפי שמעתה
בימינו אלה בכל הארצות והגאורות מן הנמנע הוא שיקום מושלים כאלו, כן
מצד הממשלות הבנויות על אדני צדק ויושר, וכן מצד דרכי התקון והמוסר
החדשים, המרככים את הלב, ומפתחים ומאבנים את הדעת, עד שלא לספר
כמציאות איש יודע את רבונו ומתכון למרוד בו; לכן אין מן הצורך לדבר אודותם.
ההשקפה הזו על היוצאים מדת אל דת מצינו מפורשת ומבוארת בספר קדמונינו
ותלמידים — שכל גוי הבא להתגייר ולהכנס תחת כנפי השכינה, מחייבים אותו
לחקור, שמא אין פיו ולבו שוים, אולי מבה תשוקות ותאוה אחרות הביאו אותו
לידי כך זו, ואיזו כונה משותפת מעורבת בדעתו. כך למדנו ובארנו בגמ' נ':
„לא קבלו גרים בימי דוד ושלמה, ואין מקבלין גרים לימות המשיח", עכ"ל;
באלו אמרו חז"ל מפורש; שכל זמן שישראל בשלותם ושגות ממלכתם בתקפן, היתה

הוא לחשוב שהגוים הבאים להתגייר גרי צדק ואמת הם. וביבמות ד"מ אמרו: „רעה תבוא למקבלי גרים, ע"כ—סתם בכל הזמנים. ובקדושין ע' אמרו: „קשים גרים לישראל כספחת" ע"כ — מאמר סתמי ג"כ. ובמדרש רות אמרו: „שלש פעמים דוחים את הגר", עכ"ל. וז"ל הרמב"ם ז"ל בפי"ג מהלכות אסורי ביאה: „המצוה הנכונה כשיבוא הגר או הגיורת להתגייר בודקים אחריהם, שמא בשביל ממון שיטול, או בשביל שררה שיזכה, או מפני הפחד באים להכנס ברת (נתן שלש סבות ראשיות שיכולות להביא לידי חליפין ותמורות, ואחריהן הוסיף עוד אחת — העולה על כולנה והיא:) אם איש הוא—בודקין אחריו שמא עיניו נתן באשה יהודית, ואם אשה היא—בודקין שמא עיניה נתנה בבחור מבחורי ישראל; אם לא נמצא להם עלה, מודיעים אותם כובד עול התורה והטורח שיש בעשיתה על עם הארץ (שאנחנו ב"י שנולדנו בה והורגלנו מילדותנו בקיום מצותיה נגיל ונשמח בה ובהן, כי הן לנו חיים וארך ימים), כדי שיפרישו". עכ"ל. אם המאמר הזה בכללו עטרת תפארת הוא לראש היהדות, הנה שתי המלות האחרונות שחתם אותו בהן, והן „כדי שיפרושו" כשתי אבנים יקרות קבועות בה, כאלו אמר מפורש—שאין כל המצועים האלה אמודים ואין בכל החקירות הדרישות והבדיקות נצרכות ובאות, לא לתכלית הוספת גרי צדק, כי אם כדי לקבל שכר על הפרישה", והבן.

אחרי הדברים והאמת האלה, מי זה אפוא יפלא, אם באותן העינים עצמן, ומאותה נקודת הראות עצמה, שהסתכלה היהדות על הבאים להתגייר וחששו להם לגרי אריות ופחדים, לגרי כבוד ופרנסה, לגרי תאוה וחשק, הסתכלה גם על ההמרה, שמומרים לאיזו פניה וממרה שלא לשם האמת והדת הם, שמומרים להאבון הם, והתאוה עומדת אצלם למעלה מן האמונה, והרי אנשים כאלו בדיני התורה ככל עוברי עברות ופושעי ישראל שרוח שטות מפעפעתם ועוכרתם, ונדונים על דעת המקום, כי המשפט לאלהים הוא.

ההשקפה הברורה הזו שאנחנו בה מבוררת גם לאחינו הנוצרים ג"כ, וגם להמומרים בעצמם, וע"כ כדי שלא להתבזות בפני אחיהם החדשים, שלא תראה ותגלה ערותם וחרפתם משתדלים המומרים המתביישים מפני עצמם ומפני אחרים לרמות את עצמם ולהראות לאחרים, שרק בקשת האמת ודרישת האמונה היתה בכופה ומבריחה אותם לעשות מה שעשו, לפי שהדת הישראלית שנולדו ונתגדלו בה לא הספיקה להם להגביה ולרומם את נפשם בתשובה ותפלה וצדקה כראוי, או שלא מצאו בידה, אחרי כל עיונם והשתדלותם בספרי חכמיהם, המושגים המופשטים והדעות הדקות והנעלות שבעקרי האמונה באלהות ובנפש ובהתכונות המתיחסות להן, צרופים ומזוככים מכל סוגי הדמיון ושמץ ההשערות, או שמצאו דרכי וחיי אחיהם שהיו ושחיו עמם גרועים ופחותים מדרכי והנהגות העם אשר בחרו בדתו, ומדות העם שהתיחסו לו עד עכשיו גופלות מאד בערכן מהמדות שהחזיקו בהן בעלי הדת שבחרו בה. והידענים הקטנים שבהם, כדי להשיג מטרת תכליתם ותרמיתם, מקבצים יחד כל דבור בלתי הגון, כל פרטי מעשים בלתי ראויים, כל הלכה בלתי התוכה, כל הגדה משובשת ומשבשת, אל מקום אחד, — דבורים הגדות ומעשים שנדברו ושנעשו במשך מאות ואלפי שנים במקומות שונים בזמנים שונים ובאנשים שונים, כאלו נדברו ונעשו וספרו בזמן אחד ובמקום אחד מכל חכמי העם ביחד (ושכחו או לא ידעו שכדמות מאמרים זרים וכתאר הספורים המכוערים האלו נמצאו ונזכרו וספרו

גם בספרי שאר הדתות, אם בעינם או מעינם, אם כמו שהם בעצמם ממש או
בדמותם בצלמם ובשנויים). ועל־י התגלות הבלות כאלו הם נתנים לבב אחיהם
החדשים ומפתים אותם להאמין להם, כי מומרים נחוצים הם, חוקרים עמוקים,
קראו הרבה שנו הרבה, ועל כן מוכתות פגיעות קשו מה שעשו. וכמה פעם יש
שבדברי נאצות ועלילות שהם בוראים על אחיהם הראשונים, חושבים הם לקנות לבב
אחיהם החדשים, שיאמינו להם שבאמת קנה נפשם בתלמוד ובמנהגי ישראל הדרים
והדינים המתמיהים שהשתקעו בהם היהודים, ואין דעתם סובלת אמונות שוא
ודעות הבל הנמצאות בספרים שהיהודים מכבדים מעריצים ומקדישים אותם. וז״ל
הפרופיסור דעליטש בספרו הנקי: „עס איזט דאך נעשילדערט בעשפרעכונג, דאס
יודישע פראָזעליטען, פֿערדינאנד הערע, סאמועל, פֿרידריך ברענץ, ריטעריך שוואב.
א. פֿ. א. דעם פֿאָלקע איט דעם זיא אויסגינגען, און שפענגלינכען ליטעראטורשפֿאַסן די
טאנדבארסמען פֿערברעכען איפֿבירדעשעט״. עכ״ל. ולאות אמת וצדק על דברינו אלה
יש בידינו להראות, שהמלומדים המחודדים שבמומרים והם, אינם עוסקים בדברי
כזבים ושל מה בכך כאלו ואינם נותנים לבם לבדוק בחדרי חקרי הספרות העברית,
למצוא שם איזה דבור בלתי הגון, שהונח שלא בכונה באחת מזויות איזה ספר ישן
(ולא חסר משם משנתה או מרגל) ולהוציאו מגניזתו שר תעים אחרים ולהעמידו
לעיני הרואים לצער בו הלבבות; ולהפך מוצאים אנחנו אותם שומרים לשון צדקו.
המעם כאותו הצדקת היהודים של בשרנג, חזיו של היינע, ספרו של חוואָלזאָהן,
מאמריו של פֿעראָראָ (בספר הזכרונות צד פ״ג, והעתקו דבריו להחכם ריב״ל ז״ל),
וז״ל שם בקצרה: „לא כל היהודים יבינו את אשר עשיתי לטעמם, כי גם אנכי מבינידם,
כי התנוים יחשבו, כי כל רע וכל משחת בתלמוד יסודו, וכי הוא מקור כל נגע
ודפי, וע״כ הנה עשי והרחבתי הדבור על יקרת ותכונת התלמוד, להסיר כל
שמצה וחרפה אשר יטיקו עליו", עכ״ל. ובספרי שע״י ח״צ העתקתי דבריו היקרים
ובכלע ומודיעים מהודי רוסיא שיצא לאור ע״י החכם ארז בע״ס פ״ב בארבעה קלים
הראשונים ממנו כאמר יקר ממנו) — וכיוצא בהם אנשים נבוני דבר אשר לא ישאו
פנים וחרפה על קרוביהם. מכל אלה יראה ויוכח כל מי שהאמת אהובה וחביבה
עליו, שהתמורה והנאצות אינם קשורים זה בזה כמסובב בסבתו, שהרי אנשים יקרי
לב ונבוני דבר, שהכל יודעים ומודים שמעלתם גדולה מאד ממעלת המתנכלים
השפלים שהרכם לילך והזיק, ובמת תכמתם מסיתם הרבה האמת שמורה להם,
להנחיל אותם כבוד תהלה הראוים להם מפני המדרים, ר״ל מפני מתי אחיהם
בשוה, לפי שהם יודעים לערוך דבר כערכו, יודעים הם ערך קדושת כל דת,
הבנויה על יסודות תורת משה והנבואה והסופרים, ולא נעלם מהם שאין שם
דת בעולם שתהיה מנוקה לגמרי מכל הגזה ספלה ומכל דעה בטלה ומגושמת
ומכל מגתי הבל ותהו; יודעים הם שלא הדת בעצמה אשמה לפעמים באיזה
מסעיפיה, כ״א מנין איזה דבור שמקבל צורות שונות, או איזו מליצה מסמליטתית
שנתקבלה כפשוטה. אבל האנשים הרקים שאין להם השכלה היובית כל קץ,
שלא ידעו איה מקום המחקר העיון והבקרת, והריסתם אחר הבנויי המורשה אחר
יפולה להשיג ממרחה בשום דבר אצל חכמי הגוזרים, שיודעים שאין הדברי
בלבד מספקת להעתיק במכילה אחרת ובבוד לבעלה (כמו המומר בראנדאן
וחבריו, יהי ובהם לחרפה ולשמצה), מתאמצים לבוא מבת ידיעת שירית,

מראים את עצמם כיודעים ומכירים באפסיות מנהגי היהדות ובהבלי התלמוד. קלי דעת אלו הלכו למגוחות ועזבו אותנו לאנחות, הוציאו את עצמם משעבוד לגאולה ומאפלה לאור גדול, קבלו מידי הגאולה והתמורה מלא חפנים שחד, נפתחו לפניהם שערי אהבה ואחוה חדשה, שערי פרנסה וכבוד, נתקבלו מאחיהם החדשים בספ"י; אבל האם ראוי להאמין להם ולדבריהם? והלא דין מפורש הוא: שכל דַין שנוטל שחד עיניו סמויות מלראות אור האמת בטהרתו. נשוה לנגד עינינו: מה בין בור והדיוט מטפס ועולה מטפס ויורד בספרים מבלי דעת הכתוב בם. הולך ומבקש ללקוט ולאסוף בלויי סחבות ובלאות ישנות שאבד עליהן כלה, מצרף אותן ביחד, תופר מהן במחט של שקרים וכזבים ובדיאות, בגד בוגדים ועדים, ומראה לעיני כל ואומר: כסות לילה הוא זה ומצע להתכסות בו באפל לעם ישראל, שקהל ישראל מורדים במלכות הם, ויש להם חקים בפני עצמם, — ובין גבר חכם ומלא דעת מלא וגדוש בתורה ומועמס במדעים, יושב בשבת תחכמוני ונודע בשער החכמים, יושב ומחבר ספר ומוכיח בראיות ברורות שאין להרהר עליהן, שעלילת דם שקר מעקרה היא, ורוב הדבות דברי שונאים הם, ומערה המקורות ומגלה מוצאיהן, עד שיש להתפלא על גודל בקיאותו ועומק עיונו ועל מדת האמת שמתנוססת בו במדה נפרזה— מי משניהם משובח ומי מהם גרוע, מי מהם ראוי לשבח ולתהלה ומי לקלס ולבזיון, (אחרי אשר הוכיחו כזביו על פניו וביחוד הסופר היקר ה' שרעשעווסקי) ובכל זאת אוי לנו ואוי לנפשותינו, כי השקר אין לו רגלים, כ"א כנפים לעוף בהם למעלה, והאמת לא תוכל לזוז ממקומה.

אייזענמענגער הרע לנו מאד בספרו „היהדות הערומה", אבל מאד צדק חכם נוצרי אחד באמרו: „שאם היה יוצא מידי מחבר אחד ספר „הנוצרות הערומה" או „האיסלאם הערום", בנוסח ובסגנון ספר זה, היו הקוראים ג"כ מתפלאים ומשתוממים על כל מגע בית הסתרים שלהם", ע"כ. וכמה יקרים נכונים ואמתים הדברים הקצרים האלה; ואיך לא? והלא הכל מתפלאים ומשתוממים על ספר „מסתרי פאריז, תעלומות לונדון, טמוני מאדריד" וכדומה, ובכל זאת היש פתי או סכל שיכחיש ששלש עירות אלו גדולות ומפוארות הן, בהן חכמים גדולים, בהן צדיקים גדולים, בהן עשירים ונדיבים גדולים. שכלל גדול הוא—שכל מקום שיש אור יש גם צל, וכפי רבוי האורות מתרבים הצללים. ובאמת יוכרחו כל היודעים להודות, שהדעת הזו שהיהדות יש לה סודות וסתרים עקורה מעקרה היא, ושקר שאין בו ממש הוא, שאמונתנו ודתנו אינן כוללות שום דבר סתר כלל, ספרותנו פתוחה ומונחת לעיני כל, בתי כנסיותינו ומדרשנו פתוחים ועומדים תמיד, חנויותינו פתוחות ומסחרנו ידועים, וכל מעשינו גלויים וצפויים.

הנה לעינינו בטול שני חלקי הטענה מהתמורה, שאין להביא ראיה, לדעתנו, לא מהמרת המומרים עצמה ולא מדבריהם וספריהם, שרק הנאת עצמם ותאות הנקמה *) מדברות עפ"י רוב מתוך גרונם, וז"ל בעל „נזר הקדש" בפרושו למדרש

*) מוכרחים אנחנו להודות על האמת, כי גם אבותינו התמימים ובני בניהם התמונים הגסים הקנאים אשמים בדבר זה, שהעבירו ושמעבירים את אחיהם ואת בניהם על דעתם ועל דעת קונם, שהבוערים המשולהבים בשלהבת הקנאות היתרה, מיד כשרואים באחד מנערי ישראל שיוצא מתוך לשטת איזה מנהג קל ואפשר שהונהג בטעות, משנה מאיזו מטבע שהוטבע מהדיוטים, פוגע ברצון ובכבוד איזה דבר ומנהיג משתרר על הצבור, מספסס כנגד

דבר בראשית פ' ל"ג ס' פ' : „במה מעלות טובות למקום עלינו, אשר לא נתן התורה לישראל בשעה שהם נשקעים בין העמים, כי עיננו הרואות כמה מעמי הארץ שהמירו דתם מתנוצים", עכ"ל. וכבר העידו החדשים המבינים (ר"ש הלוי הרב והומין) על מ"ש בתוכחה: „ועבדתם שם אלהים אחרים עץ ואבן כו' והקשו: וכי קללה היא זו? הלא בבחירת האדם הדבר תלוי, וע"כ פירשו שהיתה הקללה הוא כ"ש אח"כ: „ובגוים ההם לא תרגיע", והרצון בזה לומר, שאפילו אם תהיה לפנים האמונתם ותקבל עליך דתם לא תרגיע ולא תמצא מנוח לכף רגליך, וע"ז נאמר: „היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח". וע"ז החכם באראש ז"ל בס' אוצר חכמה: „מי שמחליף דת אבותיו ומקבל דת אחרת, לא בעבור שהדת האחרת יותר טובה מדתו, כי באמת הוא יודע שהראשונה היא יותר טובה מהשניה, אך בעבור שהוא מקוה לקנות לו כבוד ועושר, או שאר קניני העולם, אשר הדבר נסתרה מבני דת אבותיו, אוי אוי לו ואוי לנפשו, כי הוא המיר קנין עולם בעבור קנין עובר, האיש הזה הוא באמת מבוזה בעיני אנשי הדת אשר עזב, ובעיני כל איש ישר באנשי הדת אשר קבל דתם, וה' ישמרנו מזה", עכ"ל החכם הרופא.

עתה הנני לבטל גם החלק השלישי מהטענה והוא — מהדינים הקשים העתיקים והמורים האסורים בדת ישראל כנגד המומרים. שאם באמת הדבר כן, אז אוי לה ידתנו מהדעת או אוי לה מהבחירה; שכן אם נאמר, שהטעם והעקר הדינים האלה, הוא: אי סבלנות תולדת חירות הדעת, או שיסודם הוא: אמונת הדת הקדומה, שכל הבא לשנותה מרד ברצון הבורא — נגיד ופתחות נדחה היא הדת שאנו משתבחים בה, היותה המעולה שבדתות. ואם נפנה לצד אחר ונאמר, שרק מיראה תמיד תתמידה הדת על המומרים בענשיה וברחקותיה, כדי שלא יגלו סתריה ומצפוניה, הרי אנו מטילים פגם עוד יותר גדול מזה בדתנו, שבזה אנו כמודים בעצמנו, שיש בה ובנו גרעונות פגימים וחסרונות נסתרים מעיני זולתנו, וכדי בזיון וקצף.

להשיב על זה אשאל ראשונה את הטוענים: מה תמאה הדת הישראלית הצרינה ביחוד בתמאות שאין כל דת מנוקה ממנה? וכי איזו דת מהדתות היתה נקיה מהיוצאים ממנה והבועטים בה? כמעט כל דת מהדתות ברוב המדינות קונסת ומענשת בענשות נשמיים ובעונשים והורסים את כל הגבול ממנה ומסר בריתה ותחתה, ואין בזה לא משום אי־סבלנות ולא משום נדה קדומה ולא משום יראת גלוי סתרות,

---

איזו שטויות ויתרות מחקרים ומפטפטים, תיכף מפסיקים ומסרים עליו שפרץ גדרו של עולם ויצא מכלל ישראל, ודמו אינו דם וכבודו אינו כבוד ומסטו אינו מסן. קשה הדבר על הנעלב לסבול עלבון כזה, להעשות שיחה בפי רלת העם, שרובם אינם מבינים לקריאתו, לא בתורה ולא בחכמה וגם לא במעשים טובים עקרים, ואין אדם נותן על דעתו, והמרשלים נגדי תמידי עולם אפשר שלא עמדו בנסיון, וידע עשי מה שעשו. ואחרי שמנחם את עצמם בעולם שתי עולמם כלל ובין אנשי חברה הרשה, שאינם מסכימים עם אלו, לא בדעות ולא במדות ולא במעשים, מתחילים לבקש מציאים ותחבולות לחקל רגליהם ולהתנגד להם ולעשות נקמה בשונאיהם ובמכריהם הנם, שקרו ודמו אותם והחרימו מתוך ישראל. והמרים רעים שקוננו ותורות לאמרי מסח שעשו לפי שעה, ולהמות ולגבר מפני תנועות והחרדים המוסרים בלבם, על שהתכונו לעזוב את כל אשר היה קדוש להם ויקשו בנפשם עד כה, מתחילים הם תורות שוטים יחדים על הכלל כולו ומרבים לספר בגנות היהדות ובניגודות תורתם ומסורתה. שכר הדבר על יצחק תמיד שנפסקים תשות התשובה שמתחילות לנצנץ לנפשו, ואיזו פגות התורניות מתגלגלות על ידה, הוא מגדיל עוונותיהם ומשכר ומקבל את דינם. ודעו.

אבל הוא רק משום חזוק ואמוץ הדת, והדוק קשרי חברת המחזיקים בה. ואם לא נאבה לרמות את עצמנו נמצא לזה טעם יותר גדול ויסוד יותר מוסד, והוא—אחרי שבעל כרחנו אנו מחויבים להודות, שרוב הדתות אף שמטרת כלן אחת היא, לאשר ולהצליח את האדם בזה ובבא, מ"מ הן כלן כצרות צרורות זו לזו, לפי שהמצועים להגעת התכלית הנרצה הם שונים ומשונים, ולפעמים הפוכים אלו מאלו, מה שזו מקדישה ומעריצה חברתה מחללת ומפגלת, מה ששתיהן מקרבות השלישית דוחה ומרחקת, ונמצא שכל איש ואיש מהמחזיקים בכנף דת אחת הוא כמחאה גמורה וככפירה חיה בעיני המחזיקים בדת זולתה, ושנאה כבושה ונסתרת בלבב כל איש מתיחס באמת לדת מיוחדת לכל המתיחסים לדתות זולת דתו, ומה אפוא יש להפלא, אם כל מי שעוזב בסבה קטנה ופחותה את דתו מכל וכל עקריה וסעפיה, פונה ערף לכל מה שבה ונהפך אל אחד מאויביה ורודפיה, רצוני — לדת אחרת, שמחבלת ומלעגת לכבודן וקדושתן של דתות אחרות — הוא בעיני אנשי דתו כאנשי צבא של מלך אחד ומדינה אחת שנהפכים אל אויביהם ורודפיהם, אנשי צבא מלך אחר ומדינה אחרת, שהם נלחמים עמה בזעף איבה ותבערת נצחון, ועוד ביתר שאת שנאה ויתר עז איבה, כיתרון הרוח על הבשר וכיתרון הממשלה העליונה על התחתונה.

אך אחרי כל האמור עוד עלי להראות כי דתנו הקדושה יצאה ידי חובת הסבלנות הרבה יותר משארי הדתות זולתה, כשיהיו נערכים דיניה הקבועים בענין המומרים כנגד דיני זולתה, וכשיובנו על בורים ואמתתם.

כמה מצורדי ישראל התנפלו על השם „משומד" שאנו מכנים בו המומרים, כאלו רצוננו בזה—הוראת שמד וכליון עולם, וזה באמת חרפה וקללה. יכול הייתי לומר בהצדקת השם הזה, שנשתבש בפי ההמון ונתחלף להם התיו בדלת, שהקריאה הנכונה היא „משומת" בתיו מענוי ושמתא, ור"ל שהוא נזוף ומרוחק מאחיו, והוא ככל הפורשים מן הצבור. אבל יודע אני שהצדקות כאלו הן פזור אבק בעינים בלבד, ובתשובות כאלו לא יוסרו ולא יוכחו המעלילים. קרובים יותר לשמוע דברי הרמב"ן ז"ל בפרושו לתורה פרשת בא, ע"פ: „כל בן נכר לא יאכל בו", וז"ל תרגם אונקלס: כל בן נכר כל בר ישראל דאשתמד, ור"ל שהתנכר לאחיו ולאביו שבשמים, והוא משומד שהזכירו החכמים בב"מ, ופרושו מנוכר, ושעורו משומדע מלשון ואשתמודע יוסף לאחוהו, והחסירו העין כמו שהבליעוה במלות רבות ואמרו מדם במקום מדעם, דורקטי במקום קטיע", עכ"ל. אבל גם בזה לא הונח עדן למתעקשים, ואינם מקבלים דברים כאלו כ"א בתורת השערה, ולפיכך הנני להעתיק פה דברים יקרים ואמתים שנאמרו בענין זה מאחד מגדולי קדמונינו, הלא הוא רבנו האי גאון ז"ל. וז"ל המדקדק החכם ר"ש פרחון בספרו הערוך שרש שנע: „אמר רב האי גאון ז"ל, כי משומד משפטו משועמד מלשון עמד והשין יתרה, ומשום שהעמידוהו לטבול במים המקודשים יקרא כך, אבל העין הוא רפה בדבור", עכ"ל. וז"ל החכם ר"ז כוכב טוב מו"ל ספר הערוך בהגהתו שם: „עמידה וטבילה במים יובן במלת עמד בלשון סורי, כמ"ש החכם קאסמעללי בספרו אוצר לשון סורי, וכן נמצא כתוב בדייתיקי חדתא בספר מתיא, אתא יוחנן מעמדנא (בא יוחנן המטביל); שם עוד: ועמדין הוו מינה ביורדין נהרא (וטבילה היתה בירדן) ושם עוד: מעמד אנא לכון במיא (מטביל אני אתכם במים) ועוד הרבה פעמים שם לשון זה; ובזה סרה מעלינו תלונת כותבי שטנה בהוראת

מלה ז. ומה שרצו החכמים מאתנו להתנצל בענין זה, כמו רבי אלי' בחור בספר „התשבי" בשרש „שמד" וכדומה, ומה דברים רחוקים, מאוד שיסוהו בחשון מדי על המבילה ועל המוסבלים", עכ"ל. וכדי שלא תהיה קשה תהיה תוספת השין שבראשה, שלפי פרוש זה היה צ"ל מעמד, ראוי להעיר—שכך הוא דרך הלשון, כמו שבבנין מן עבד—משועבד מן חד וחד שהוראתם חדות—משוחדד, מן כלל (כמו כללו יופיך) משוכלל, מן עמם (כמו עממוך) דעת השונה ואפלה—משועמם, והרבה כמוהם שבאה השין להוראת הנפעל.

המשומדים המשומתים המשומדקים או המשועמדים יאמרו: „לא כן השם הוא זה, אבל על ההלכות התלויות בשם זה יש לנו לדון, הלכה חתומה בידכם, שמומר הרי הוא כעכו"ם לכל דבריו, ודיני העכו"ם ידועים; הלכה חתומה בידכם, המומר פסול לעדות; נמצא כתוב אצלכם בשם רב יהודאי גאון: יבמה שנפלה לפני מומר אינה זקוקה ליבם, לפי שאינו נקרא עוד את לאחיו שמת. המרדכי בפ"ב מסכת מ"ק והגהות—אשרי שם הביאו, שרבינו גרשון מאור הגולה התאבל על בנו שהמיר דתו ארבעה עשר יום, לפי שהמרתו היתה שקולה אצלו כשתי מיתות. המאמרים האלו מורים בברור, פחיתות מצב המומרים על פי הדין".

קודם שאבוא לבאר וליישב המאמרים האלו על מכונם, אעביר לפני הקוראים כמה מאמרים חיוביים שנמצאו בדברי גדולי חכמינו המורים בברור גמור, שהמומרים לפי הדת עודם נחשבים לנו לאחים בני אב אחד ובני אל אחד, שאין הגירושין נוהגין כ"א בין איש לאשתו, אבל לא בין האבות והבנים, ולא בין אדם ואחיו, שקשרי הטבע אינם נתקים לעולם. ואח"כ אבאר כוונת המאמרים שהובאו למעלה שנראים כשוללים מה שאנחנו מחייבים.

„בנים אתם לה' אלהיכם—בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים ובזמן שאין אתם נוהגים מנהג בנים אתם קרויים בנים, שנאמר: בנים סכלים המה; וכ"ת סכלים הוא דמיקרי בני, כי לית בהו הימנותייהו לא מיקרי בני, ת"ל: בנים לא אמן בם; וכ"ת כי לית בהו הימנותייהו הוא דמיקרי בני, כי פלחי לע"ז לא מיקרי בני, ת"ל: זרע מרעים בנים משחיתים (כמו פן תשחיתון ועשיתם פסל); וכ"ת בנים משחיתים מיקרו, בני מעליא לא מקרי, ת"ל: והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי" (קדושין ל"ו א' ובמדרשות).

„רשע וכשר עומדים לפניך לדין, לא תאמר הואיל ורשע הוא זה אטה עליו הדין, ת"ל: לא תטה משפט אביונך—אביון הוא במצוות" (מכילתא פ' משפטים).

„תני ר' אבהו קמיה דר' יוחנן המומרים מורידים ולא מעלים, א"ל ר' אני שונה: לכל אבדת אחיך—לרבות המומרים, ואת אמרת מורידין; א"ל: [illegible] מוחקי" (ע"ז כ"ו).

„אפילו המומרים אינם יוצאים מכלל ישראל ומבואים מופאת אחרים, שאעפ"י שחטאו ישראלים הם ואינם יוצאים מכלל ישראל" (שו"ת הגאונים חלק שלישי).

„המומר לע"ז באונס אינו נפסל לעדות, ואפילו עשה כן בפרהסיא בפני עשרה מישראל" (שו"ת הריב"ש סי' קע"א).

„רבי אמר שלום גאון ישראל: כשמומר אין לחוץ ממנו ואין מלין אותו ברבית, הואיל וכי מקדש בת ישראל קידושיו קידושין ותופסין בה, ולא בפרהסיא אלא כנס.

ולגבי גט כי יהיב לאנתתיה פטר לה, ולגבי אשת אחיו חולץ לה והיא מותרת, והרי הוא כישראל לענין גט וקדושין וחליצה, ורחמנא אמר: „ולאחיך לא תשיך", והרי הוא אחיך" (שו"ת הר"מ מרויסענבורג סי' קמ"ד).

„משומד יורש את אביו,—כן פסק הרמב"ם ז"ל פ"ו מהלכות נחלות, וכן פסק הראש בפסקיו, ואעפ"י שכתב המרדכי שאינו יורש, לא שבקינן מה שהסכימו בו הרמב"ם והרא"ש ז"ל, שעל הוראותיהם סומכים כל ישראל" (שו"ת אבקת רוכל סי' צ').

במשנה גטין: „פקח שנתחרש וחזר ונתפקח, שפוי שנשתטה וחזר ונשתפה כשר, משום שתחלתו בדעת וסופו בדעת, והקשה מוהר"ם שי"ף ז"ל: למה לא נקטה המשנה כה"ג: ישראל שהמיר וחזר ונעשה ישראל כשר, ותרץ: דזה פשוטא, דהא אפילו בשעה שהוא מומר כשר לשליחות, דאעפ"י שחטא ישראל הוא".

„תלמידי רש"י כתבו משמו שאסור להלוות למומר ולבן המומדת בריבית, דכתיב ולאחיך לא תשיך, לא תלה הכתוב אלא באחוה, וכן אשתו זקוקה ליבם דכתיב: כי ישבו אחים יחדיו, וכבר כתב בעל העטור, דעכו"ם שבתו"ל לאו עכו"ם נינהו, כדאיתא פ"ק דחולין. א"כ האידנא מומר לאו מומר לעכו"ם מיקרי (תשובות מים עמוקים שאלה ל"ה).

„מומר שבעיר או מדינה אחת מאמין אמונת שאר האומות, ובעיר או במדינה אחרת נכנס לבית ישראל ואומר שהוא יהודי, אינו עושה יין נסך, והרב לחם חמודות כתב דגם שחיטתו מותרת" (ברכי יוסף י"ד סי' א').

„מצאתי בס' ההסכמות כ"י הסכמה קדומה מהרבנים הגדולים הראשונים לכל דבר שבקדושה שנת רע"ד, על היבמה שהיתה זקוקה ליבם משומד, שאסורה להנשא עד שתחלוץ, וז"ל ההסכמה בקצור: „הסכמנו אנחנו כל בעלי ההוראה מרביצי התורה אשר בעיר הזאת לעיין הדין בשרשו, ואחר שעמדנו על סברת כל הפוסקים ראינו כי הם הורונו, שאשה כזו אסורה עד שתחליץ, וגם אנהגו תלמידיהם גזרנו שיתקיימו דבריהם, והלכה למעשה קימנום, ולתקן העתיד אנו גוזרים בגזרת התורה, שכל יבמה שתהיה בה שום זיקה אפילו למי שנשתמד תהיה אסורה לעולם עד שתחליץ" (שו"ת פרח מטה אהרן חלק ב' שאלה פ"ה).

„דבר פשוט הוא דאין למכור החמץ למומר, דאעפ"י שחטא ישראל הוא" (ט"ז סי' תמ"ח בשו"ע א"ח).

„משומדת אם ילדה בן לישראל פוטר את אשת אביו מן היבום, דהא אית לה הויה ואישות" (תשובות הרשב"א אלף קס"ב).

„ישראל מומר שקדש קדושיו קדושים גמורים, ואפילו זרעו שהוליד משהמיר אם קדש אותו זרע ישראלית קדושיו קדושין" (ש"ע אה"ע סי' מ"ד).

„אם המת היה מומר אשתו זקוקה לאחיו, נפלה לפני יבם מומר יש מי שמתיר (להנשא בלא חליצה) אם היה מומר כשנשאה אחיו, ואין לסמוך עליו" (שם סי' קנ"ז).

„אפילו משומד להכעיס אין כופין אותו לגרש אלא לרצונו" (שו"ת הרמ"א סי' ל"ז כדין גם מעושה שפסול בישראל).

„העובד ע"ז באונס אינו נפסל לעדות"—הריב"ש בתשובותיו סי' ע"א, גם הרשב"א כתב בתשובה; „ישראל שנשתמד מחמת יראה, אעפ"י שחטא ישראל הוא, כיון

שאין עליו חיוב בי"ד בשביל כך, וכתיב והי' כרם ולא שיפוך בהם, ישראלים הם ושחיטתם מותרת ואין אוסרין אף במגעם כו'".

הוו מחכמי התלמוד שאמרו שמומר כשר לשחוט והכניסוהו בדברי סתם דבר, ועוד נשאר מזה רושם קים בשו"ע יו"ד סי' ב'.

עתה אנופף ידי להעביר תחת שבט הבקרת המאמרים הספקיים המנגדים להם המובאים למעלה, שנראה מהם באמת בהשקפה הראשונה שהמומרים לפי דעתי אין שום מחה אכבה ואחת נוגעת בהם.— ראש וראשון הוא המאמר מבין זה, הדין המפורש בהרמב"ם ובב"י בהלכות גירושין ומקורו בתלמוד: „שהמומר הוא כעכו"ם לכל דבריו". המאמר הזה הוא סתמי ובלתי שלא נאמר בו חתך, ואם כל דיני עכו"ם נוהגים במומר מה נשאר לו עוד? אך ההגיון יורה לנו דרך המאמר, שהרי לא אמרו מומר הרי הוא כעכו"ם לכל דבר, אבל דקדק לומר לכל דבריו, ובכונה מכוונת דקדק לומר כך, שרצונם בזה לומר לנו ולהשמיענו, שרק בכל מעשיו שהוא עושה כמו: לכתוב תפלין, לכתוב גט דינו כעכו"ם, שהתפלין והגט שהוא כותב פסולים הם, שלא האמינוהו חכמים שידקדק בכתיבתם כראוי, אבל לא לגבי שאר הדברים, כמו: דבית קדושין גטין ירושה יבום, שבכל אלו עודנו אחינו בשרנו. ואולי ישפטו על תשובתי זאת האוהבים לטעון ויאמרו: שהסברה בדויה זו היא מלבי, ועל דעת התרנים המשובים לא עלתה מעולם, הנני להעיד אותם— שדברי אלה לקוחים משו"ת „מקום שמואל" שאלה י"ז, וז"ל שם: „דקדק הרמב"ם המחבר לכתוב „מומר הרי הוא כעכו"ם לכל דבריו— לכל דבריו ולא לכל דבר, דבריו דוקא דהיינו בכל מעשיו שהוא עושה: כמו כתיבת גט ותפלין ושחיטתו, אבל לא לכל דבר" עכ"ל. והם דברים ברורים.

ממה שנפסקה ההלכה שהמומר פסול לעדות, אין להוכיח כלום, שההשפעה הזאת בשתי ידיה, שכל מי שבקי בהלכות עדות שבישראל יודע עד היכן יקר כבוד דקדוק בכשרות העדות בשלמות דעתם, בתקון מדותיהם, בשמירתם המצות, ולא יתפלא עד אם היה להם המומר בכלל הפסולים. צא וחשוב כל פסולי העדות שמנה הרמב"ם ז"ל ותראה אם יש להכניס את המומר בכלל הכשרים. הלא הפסולים לעדות הם „המבוהלים והנחפזים בדעתם, הרוקים המשכאים והמשחקים בקוביא וכיוצא, כי שאינו במקרא במשנה ובדרך ארץ, הבזויין שאינם מקפידים על הבושת, כגון אותן שאוכלים בשוק, העובר עבירה שחייבים עליה מלקות מן התורה, מי שדרכו משונה בדבר מן הדברים, הסומאים שאינם מכירים הדברים הפוסלים זה את זה". והנה איך מעלה וחשיבות יש ברוח ההלכה גם למצוא במומר על אחד מאלו, ובמה יהיה בזה יותר מכח האשה הכשרה והצנועה שפסולה לעדות לעדות האשה. ובלום יש לך קרוב דעת מסורה לפי דעת החכמים? והראיה ע"ז הוא שבכל מקום שאין להושיע בעבירה ובקלות ובזיון ובחוצפה אינו נפסל לעדות ע"י שעובר ע"ז מחמת אונס, כמ"ש הריב"ש ז"ל בתשובה סי' ק"ע שהבאתי למעלה הו"ל „מי שעובר ע"ז באונס אפילו בפרהסיא בפני עשרה מישראל אינו נפסל לעדות" עכ"ל. וכ"כ הרשב"א ז"ל בתשובה: „ישראל שנשתמד מחמת יראה, אעפ"י שחטא ישראל הוא ושחיטתו מותרת, ואינו אוסר יין במגעו" עכ"ל. וראה והפלא מחכמת הגאונים והפוסקים שידעו לחלק ולהבדיל בין מומר למומר, לא רק בין מומר באונס למומר מרצון, כ"א גם בין מומר מהרחיק מעמו והורס ירעתו ובין מומר מבקש קרבתו וחפץ בשובתו. צא וקרא מ"ש בתשובות

מוהר"ם פאדווה סי' פ"ז: „ע"ד שני האחים כמר אברהם וכמר אפרים, ואביהם לפנים בישראל מטיל שניאור שמו והמיר דתו, ובניו היקרים לא עלו לס"ת מיום ההוא, כי בושו להקרא בשם אבי אביהם, ונשאלתי אם יש התר שיהיו נקראים על שם אביהם כמקדם כו'. והנני להורות בו התר גמור ואימת הרמ"א לא תבעתני, כי לא אחלוק על דבריו, אבל אומר כי בכיוצא בזה גם הוא יודה. עוד יש להורות בנידון דידן מטעם אחר, לקרוא האחים ע"ש אביהם כמקדם, כי אביהם הוא תקיף ושר גדול ויש כאן משום איבה ומשום דרכי שלום וכו', וק"ו בן בנו של ק"ו בנידון דידן, שכפי הנשמע אביהם של האחים הנ"ל אף כי הוא מטומע ומדומע בין הגוים, דורש טוב הוא לכל עמו ומטיב לקרובים ולרחוקים ולישרים בלבותם בגופו ובממונו, וככה שמענו עליו מעדים נאמנים, א"כ ראוי לקרבו ולא לרחקו במקום מקדש מעט, כי ברור לנו שאינו עובד ע"ז", עכ"ל הרב מפאדווה, ובזה די להשתיק פי כל הטוענים עלינו בזה הדין.

התואנה שמתאוננים עלינו המומרים, ממה שדגמ"ה התאבל בהמרת בנו י"ד יום: שהרשעים בחייהם קרואים מתים, ומכיון שנשתמד הרי מת עליו הבן מיתה כפולה. להשיב על טענה זו אין לי כ"א להעתיק מ"ש החכם והמליץ ר' שמשון בלאך ז"ל בהערותיו לספר „תולדות רש"י" וז"ל שם בהערה ל"א: „כרבים לפניו ולאחריו שנה גם המחבר ד"ר צונז לקרוא מבלי ראות מה לפנים ומה לאחור. הרא"ש שם מבאר דברי חז"ל: על מי מתאבלים אחרי מותם ועל מי אין מתאבלין, וע"ז מביא ההג"א מעשה ברגמ"ה שבנו המיר דתו כו' ולא כתב ומת, כי סמך על הקורא שיקרא מראש דברי הרא"ש כיאות, ואח"כ ההגהה שלו, ולא העלה על לבו, כי ימצאון אנשים, אשר יקראו הגהותיו לבדהן, מאין פנות אל הרא"ש, ולכן יצא משפט מעקל, ויפוזו זרועות המנהג בין ההמון, וגם בין המעטים אשר יחשבו בעוונותינו לסגלות להתאבל על החיים. ועל החכם המחבר הנני יוסיף להפליא, אחרי אשר ראה גם במרדכי, איך לא הבין כונתו מראשית ואחרית דבריו, — בראשונה הביא ראיה מאבשלום, יען לא עשה להבעים, ולכן התאבל עליו אביו, ולמתי? אם לא לאחר מותו, כנזכר שם, ומסיים שם המרדכי: „ור"מ שמע מפי ר"י מוינא, שר"ג התאבל על בנו שנשתמד; אמנם אמר לו שאין ללמוד ממנו, דלאפושי צערא הוא דעבד, שלא זכה לשוב בתשובה", נראה ברור שזה היה אחרי מותו, ור"מ זה הוא הר"מ מרוטענבערג רבו של המרדכי והרא"ש, וכ"ה מפורש בשו"ת שלו סי' תקמ"ד שזה היה אחרי מות הבן. ואף כי הט"ז השכיל עמו בהעתיקו דברי הג"א (י"ד סי' ש"ם) לכתוב שהמיר ומת במקום שהמיר דתו, בכל זה חי האמת ירענו רב מפורסם אשר הזיד למחוק מספרי הט"ז תיבת ומת ולהגיה תחתיה תיבת דתו, כמו שהוא בהג"א, בחשבו כיתר ההמון, אשר על חי היה מתאבל, ואנחנו הוכחנוהו על פניו מהגאונים הנזכרים, והזכרנוהו אזהרת הר"ת והרמב"ן שלא להגיה ספרים על פי הסברא לבד. ובהקדמת חבורו החדש חזר בו גם הרב המחבר שלנו. הארכנו מעט בענין זה, יען לדעתנו מצוה רבה היא להודיע זאת ברבים, למען ישובו מכסלה ולא יתאבלו עוד, כי מלבד יקרת האמת אשר כל חפצים לא ישוו בה, יש בזה עוד משום חשש איבה, והמשכיל יבין עכ"ל. דברי החכם הזה יודע אני כי לא רפאו הפצע כ"א במקצת, שהרי הלכה חתוכה בידינו „אין מתאבלין על המומרים", כאלו ע"י מיתתו של המומר לא נתחדשה לקרוביו שום אבלות ולא הפסידו עתה

בהעדרו כלום, שמיד כשהמיר נעדר מהם. ובדין זה יצא שנאמר מקום להתאבל
עלינו, ובצדק יאמרו, איך אפשר להשתיק רגשות הטבע ולצוות על הלב מלהצטער
ולהתאונן על מי שהיה אהוב וחביב לו, והלא הצער היותר חלוש בעצם הקשר
הנפשי והתוקף הגעגועים, לא כגזרת הפוסקים וכאמרי השו"ע: התורה יכולה לצוות
עלינו להתענות ימים רצופים ולבלתי הביא אוכל ומשקה לתוך פינו יום שלם; אבל
לא שלא נהיה רעבים ותאבים לאכול, שהטבע עושה את שלו ואינו משגיח בפקודות
התורה ובאזהרות המצוות; ואיש רם באמונה תשא בתלים בתפלה צדק מאד שהתפך
שבעת ימי אבל על מיתת בני המשפחה, להודיע צער לבבם שאבלות בנפשה עליו.
אבל הוא הדבר אשר אני מעיד ומעורר עליו תמיד, שלפי התורה המלות כבאר
הרבה דברים קשים ורים מתבטלים ומתקרבים והרבה מקשים מתישבים. משנה
שלמה שנינו בסנהדרין מ"ו, ב': אף במקום שאינו ראוי להתאבל הוא מתאונן, שאין
אנינות אלא בלב, ע"כ. והוא כמו שאמרו: „אין אבלות נוהגת ביו"ט", ובדק בזה דברי
הרב ר' יעקב רייפמאן מ"ש בהמגיד תרל"ה עדה ים חל"ו: „נקל לדעת אשר דין אין
אבלות נוהג ביו"ט לא נאמר על האבלות עצמה, כ"א על מצותיה, כמו הקרע והדבר החדשה
וסיבה, העדר נעילת הסנדל ושאלת שלום וכו', כי אבלות עצמה לא תתכן אחרת
הטבע מצפה, כי העצב והתוגה על דבר יקר שנאבד תפעל הטבע גם נגד רצון
האדם, ע"כ. גם זאת יש לנו לדעת כי לא רק נגד המשמרים לבד נאמרה ההלכה
הזו מניעות האבלות, כ"א גם על כל הפורשים מדרכי צבור, שכל מי שמנעי
יבלו אינם כלום בעיניו, אינו משתתף בצרת ורחתו ואומר: שלום עליך נפשי,
אמרו במסכת שמחות שאין מתאבלין עליהם. ועיין בתשובת הרא"ש כלל י"ג,
שהפרישה מדרכי צבור נותנת רשות לתורה להגיע הורות הכבוד מבקרים, וחייב
קרוביו בכל דיני האבלות המפורשים. הלא אעורר אותי הקורא הנבון, כי יקרי
אינך ברעיה יקרה מאד שכל חכם ונבון מחויב ומוכרח להשתמש בה, והוא — שאין
לנו להסיע כל הלכה כמו שהיא קדומה ולהחליט עליה שהיא תמיד ובתמידות,
אבל נשתדל להעמידה על חוקתה שהיא נוהגת על פי רוב, והרשות נתונה לכל גדול
דעה רב תבונה לבטל כולה או מקצתה כשדעתו נותן והסברא מחייבת שלפי ראיית
סיבותיו, שלא נאמרה באופן יצירה זו וזו. נקח משל ולדוגמא הדין המפורש
במסכת שמחות פ"ב: המאבד עצמו לדעת בשו"ע א"ח סי' שמ"ה, והוא: המאבד עצמו
לדעת אין מתעסקין עמו לכל דבר, אין מתאבלין עליו ואין מספידין אותו, ולא
קורעין ולא חולצין ע"כ. וההלכה הזו נאמרה בסתם, ולא פירשו בה דבר, כר"א;
ובו"ם צא וקרא בשו"ת „בשמים ראש" סי' שמ"ה, וז"ל: „חכמי הדור והוסיף שה שאמר
באמתי הוי יאבד עצמו לדעת, אם ראינו קרוביו והתאבל עליו. בעוד העניין הקודם
דיון את האיש הזה לדעה. ואמרו ב"ר ע"ט: „אך את דמכם"—יכול כשאול בן קיש,
ת"ל אך, ובאמת היה אך מחויב שמא יתעללו בו. ולא תוכא דוקא שישראלים
בגוים גדולים להתקלס בישראל, והיה קלול השם ברבים, לא כן, אלא כל שהמה
מדבר צרותיו ראגות ומסדרים או קוני נפשו אין כאן מיתה, אלא אדרבה מצוה
שנגני חולי את צדקותו, שהיה לו להיות את ראשו בכותל ושתה ולא יראה בשמחתו
בגוים לעיניו. ועניין המאבד עצמו לדעת הוא המכוון את הכוונות ובוקש בשובה
ושונא את הנפש ע"כ. ומן ההלכה המתקפת ויאמר: אין מביאין ראי' ממי שלא

„בשמים ראש", לפי שיצאו עליו עוררים, שלא מן השם רא"ש הוא; שכל מי שיש לו מוח בקדקדו ידע ויבין, שלא על האומר אנחנו צריכים לדון, כ"א על הנאמר, והכל יודעים שהרב המחבר היה אחד מגדולי גאוני הדור, כמו שהעיד עליו הגאון בעל „נודע ביהודה". ואם לא תתקבל תשובתי זאת בעיני השואל, אעתיק לפניו מ"ש בשו"ת „אבן השהם" שאלה מ"ד, על מעשה שאירע בשנת ת"מ, שאיש תם וישר ועוסק בתורה תמיד וסנף עצמו בסגופים והחמיר על עצמו בחומרות יתרות, ולבסוף אבד את עצמו לדעת, אם יש להתאבל עליו, והאריך בזה והעלה שאינו נקרא מאבד עצמו כלל ומתאבלין עליו כדין בראיות תלמודיות" וע"ש. ועיין מזה בשו"ת „חתם סופר" חי"ד סי' שכ"ו. ומה לנו ולאחרונים, ראה מ"ש הרמב"ם ז"ל פי"ח מהלכות סנהדרין: „אין ממיתין ולא מלקין המודה בעברה, שמא נטרפה דעתו, שמא הוא מן העמלים ומרי הנפש המחכים למות, שתוקעים חרבות בבטנם ומשליכים עצמם מן הגגות, ושמא מתוך כך יאמר דבר שלא עשה שיהרג, עאכ"ו המעונים בהכאה שאין לה קצבה" עכ"ל. ועיין בס' עקרי דינים חי"ד סי' ל"ו אודות קרובי המאבד עצמו לדעת שנהגו עליו אבלות, על מה אדני ההוראה הטבעו, הלא תראה שלפי הגדרים שהגדיר הרמב"ם ז"ל ובעל בשמים ראש את המאבד עצמו לדעת, רחוק מאד שיקרה דבר זה במציאות, שרק מי שנטרפה דעתו, שונא את העולם ובועט בטובה. ומה לנו הרבה והלא אמרו חז"ל בעצמם על ההוא כובס שהפיל עצמו מן הגג על שלא היה באשכבתא דרבי, שיצתה ב"ק ואמרה שמזומן הוא לחיי עוה"ב.

ומזה נלמד גם לענין ההמרה, שלא כל הממירים ולא כל קרוביהם ולא כל ההמרות שוות, ד"מ אב שרואה את בנו התמים ממיר שלא מדעתו ורצונו, ב"א מסבת יסורים קשים שהעבירוהו על דעת קונו, אין ספק שיצטער עליו בחייו כשיזכור אותו, ויתאונן ויתאבל ויקרע לבו ובגדיו במותו. בן שיצא לתרבות רעה ועושה כל נבלה ונתעטף בצעיפת ישמעאלים לקרב אל נפשו גאלה, קרובים מצטערים מאד על מעשיו ובפרט על המרתו, ומברכים הטוב והמטיב בשמחה עצומה במיתתו. שכשם שיש מקום רחב לדין המפורש במסכת שמחות, כך יש מקומות הרבה לבכי לאבלות ולאנהות, שתורת ה' תמימה היא ואין בה סתירות, אחרי העיון בה במתינות ולא בחפזון ומהירות.

בדברים האלו הברורים האמורים סרה מעקרה ועקורה משרשה טענת ההמרה בכל שלשת חלקיה, ואם יתעולל איזה מהעלילים ויראה מאמר או מאמרים נראים במנגדים למאמרים שהבאנו, נשיב לו: כשם שהמקרא שכתוב: „כי לא ראיתם כל תמונה", מבטל כל יתר הכתובים שנראים כמיחסים לאלהות איזה ציור, וכמו שמאמרם ז"ל: „הוה דן את כל האדם לכף זכות" מבטל כל המאמרים הפרטיים שנראים כנותנים רשות להכריע לפעמים הכף לחובה, כך יבטלו המאמרים הכוללים שהבאנו, כח איזה מאמרים פרטיים שנראים כסותרים אותם. מלבד מה שיש להם גם למאמרים המנגדים ההם אופנים ידועים שיש גם להם מקום.

אליעזר צבי הכהן צוויפעל.

תשעה באב בקק ניסוויש.

(מספור היסתורי הנמצא בכ"י תוספת "הנסך הארוויהל והיהודים" בקהלה שהיה בניסוויש במאה הי"ז. נכתב מאת ל. לעוואנדא ונעתק לעברית מאת ה' י"ש).

ערב תשעה באב בא, הוא הערב אשר בו נהגו היהודים להראות נפשם למרחקי ארץ אשר להם היתה בימים מקדם ולבכות על שברים באבוד מרום נחלתם, חפשיותם וערכם בבני אדם... מה גדלו אבותינו מיסדי החגו אשר קבעו חקים באלה הספורים מאתנו לשנות עולם לדורותינו! ברם יתעודד לעתים העם המפזר והמפורד בכל העולם, הנגש והנענה בעבדות עולם, בהעלותו על לבו זכר שלומו וגדולתו ותפארתו מלפנים, והם יאמצוהו תקוה כי עוד ישגב ישוב לימים יוצרו, כי עוד גאולה תהיה לו וכבודו ישוב אליו לעת קץ, כי בכל עבדותו [illegible] בהווה, בל עוד לא שכח את העבר עוד לא אבדה תקותו לעתיד, כי היו הימים האחרונים טובים מאלה. התבל המאחז את ההוה עם העבר הוא יקשרהו גם אל העתיד — כי בעקב העבר וההוה יאחז כל עתיד ובאשר ישגם שם הוא, וכל עוד הקשר הזה אמיץ בלב עם כבוש ונעבד, אין לו לאמר נואש, אין לו יתחשב בעיניו במתי עולם אשר אבד זכרם מחוץ העתים, כי עוד לא נגע יהרו בו, עוד חזון למועד ואולי גם יקום יהיה מעפרו והיה כגשר נעריו להוסיף עשות ירבו בנתיבות עולם, ואולי עוד תהיה תפארתו על [illegible] מבראשונה... אבותינו מחוקקינו ידעו זאת יען כן קבעו את המנהגים האלה אשר יזכירונו קורותינו מקדם ועתים אשר עברו על עמנו, למען אשר בהיות לנגד עינינו מהוה העבר לא תאבד תקותנו לימים העתידים לבוא... אבל האם הבינו [illegible] מחוקקי הדת אל מטרתם הרמה והנשאה? על זאת ישיבני לבי בספק — יען כי [illegible] הדת בהשתתפם במצות אשר ישמרו לעשות כהלכתן, לא ישימו לבם אל טוב טעמן ויהיו להם רק מצות אנשים מלומדה, מבלי הבין דבר ושכלו בוא על תכונתו; הנה שפתותם מרובבות יתמם, אבל הרב מהם; הנה הם [illegible] בנחר, אבל לא על הטוב שאבד מהם כי אם על הרע שהגיע אליהם; הם יזכרו את העבר, אבל לא יראו בו כל קשר עם ההוה והעתיד — וכן יתקלקל החק העיקרי אשר [illegible] יציקה כי ויתעה וחיה התגרת הבל, והתהפכה לתיפלות וגבורות תהפך ותהיה לתפלות קטנה ולמספר שפלה אשר כל הרואה אותה ישחק [illegible].

יהודי ניסוויש, וגם כל הסוחרים והחנונים והתגרים, בעלי בתי היי"ש, אנשי המלאכה וכל אנשי הקהלה אשר בפגרים המפיקים השיקו [illegible] הרואה כי חושבים הם על דבר נוראה ורשעה כבר אירות השלג של החרף העבר, וכי מחכים הם יותר לביאת הרוכב (הנסך ראדזיוויל) מביאת הגואל המשיח — יהודי ניסוויש יבינו נפשם יקיים את החק המוטל עליהם על פי "רש"ל": לבכות על חרבן ירושלים ועל שרפת בית המקדש. בכל הבתים [illegible] החלב, [illegible] בפנים לפני [illegible] אשר [illegible]. בכל בית

ובית בקרבת התנור עמד ספסל קטן אשר היתה משמרתו בפעם הזאת להיות במקום שלחן, אליו נסמך בעל הבית בהורידו את כובעו עד החוטם ובלעסו מאפה עגול (крендель) עם ביצה קשה ומפולשה באפר-כירה — לאות אבל גדול ויגון קודר. ככלותו מעשהו קם האיש ויחד עם אנשי ביתו וילדיו הזכרים נע ממקומו ובאנחות ואנקות ובגהיקות ופהיקות מתבשיל החלב אשר מלא בטנם התנהלו כלם לאטם אל בית הכנסת, לשמוע אל האיכות של ירמיהו הנביא ולקרוא את הקינות שיסדו הפייטנים ולשפוך דמעות ולבכות על חרבן ירושלים כמצוה עליהם מאז.

בפעם הזאת התעתדו יהודי ניסוויזש להשפעה מרובה בדמעות, בדעתם כי מאת ר׳ שכנא הגביר דמתא נקרא למקרא הקינות החזן דק״ק מיר, אשר בקולו יעורר הלבבות וירגיז הנפשות עד כי גם אבן מקיר תזעק ותיליל מרה. אף אמנם לא שגו יהודי ניסוויזש בחשבונם, — החזן דק״ק מיר פעל נוראות בכחו על לבות השומעים ועל כל חושיהם בם, עד כי היה כל הבית יורד בבכי וקירות ביהכ״נ המו מהילֵלה הגדולה והנוראה — כי השתפכו נפשות כלם בנהרי נחלי דמעה אשר שטפו מעיניהם בלי הפוגות. גם הילדים בכו מבלי דעת מאומה; גם יצחק הצורף, האיש הגבן אשר היה לבו קשה מצור החלמיש, ובהיותו קטן אמנה ואפקורס גדול מאֵן מעודו להצטער על השריפה הגדולה שהיתה בעיר גדולה לפני שנים הרבה ואולי עוד בימי המלך „סאָבעסקי“ (כן היה דברו תמיד על אדות חרבן ירושלים לפני ידידו הנאמן יעקב הארוך חרש העצים), — גם קשה העורף הזה התעורר הפעם מבלי דעת ובתמכו את ראשו הקרח בגב רעהו הארוך והדק בכה ויהמה וינעה כעגל הנעקר בעל כרחו מדדי אמו. „שמרון קול תתן מצאוני עוני, לארץ נכריה יצאוני בני, ואהליבה תזעק נשרפו ארמוני, ותאמר ציון עזבני ד׳“ שנה בקולו אחרי החזן וירעש וינעש ויתגעש ופתאם החל לתופף באגרופיו בכל מאמצי כחו על גב רעהו היבש כחרש, עד כי נאנק המוכה מרוב מכאובו ויקפוץ לאחור הרחק מרעהו ומהתעוררותו היתרה.

רק בדבר אחד שגו יהודי ניסוויזש בחשבונם וזה הוא: ברגע ההוא אשר פרש החזן דק״ק מיר בידיו אל ארון הקודש ויקרא בקול קורע לבבות „עד אנה בכיה בציון ומספד בירושלים, תרחם ציון ותבנה חומת ירושלים“, ברגע הזה הורם נס על מגדל הארמון בניסוויזש לאות כי בא הנסיך ראדזיוויל בצל קורתו.

ויהודי ניסוויזש בהעמיקם נפשם בקינותיהם לא שמעו מאומה ולא יצאו לקדם פני אדונם כמשפט, ורק כאשר יצאו מבית הכנסת נודע להם כי הדוכס כבר בא והם לא קדמו פניו ולא ברכוהו בבואו!...

אז נפלה אימתה ופחד על כל יושבי העיר ויותר מכלם על הר״ר יעקב שמואל הרב דמתא, על ר׳ שכנא הפרנס ועל יתר זקני הקהלה. „העון הזה לא יכפר לנו— חשב כל אחד בלבבו בלכתו לביתו בראש חפוי ולב חרד — השחוק הוא לבלי קחת רצון ואולי עוד להעיר חמת הנסיך הזה מהיר החמה אשר בחרות אפו יוכל לעשות מעשים אשר לא יעשו!... בלילה הזה נדדה שנת רבים ולא יכלו לעצום עיניהם מיראה ורגז ומפחד רעה. הר״ר יעקב שמואל לא עלה גם על ערש יצועו, כי בהיותו לכל לראש שם אשם נפשו כי בראשו העון הזה אשר בגללו מי יודע מה יהיה לכלם! „זאת לנו בעונותינו הרבים — חשב הרב בלב נשבר — כי

נשאנו נפשנו אל ביאת הדוכס ונשם תקותנו בבן תמותה שהוא רק בשר ודם.
אוי נא לנו כי חטאנו! בפינו נשאנו תפלה לאלהי מרום ובלבבנו שמנו מבטחנו באדם
הבל דמה המשול כחרש הנשבר, כחציר יבש וכו', הוכנא ויצין!".

ובהשפילו שבת על הספסל הנמוך נשען בראשו על ידיו ויתחנן עד חצות:

— — — — — — — — — — — — — — — —

חצות לילה הגיעה. בביהכ"נ דק"ק ניסוויז לאור הנר הכהה המשקף מסדרי העזרה
רקמנים ערכו „תיקון חצות", המתפללים היושבים שמו אפר מקלה על ראשם וישבו
לארץ באחוז בידם האחת את ספר התפלה ובשנית נר שעוה דק. בראשונה קראו
הכל בלחש ובמתינות רוח, אך נשמעו מתוכם פריקות המתעצבים האחוזים בעברי שבר..
אבל כפעם בפעם התעוררו בקריאתם ורימו קולם, עיניהם נמלאו דמעה ומקירות לביתהם
יחדו יתוציא אנחות ואנקות והקול קרוץ הגיד עד כי גדל מאד ותהי זעקה גדולה
ובביה מרה ויללה עצומה בהשמע הדברים האלה:

„זכור ה' מה היה לנו הביטה וראה את חרפתנו.
נחלתנו נהפכה לזרים, בתינו לנכרים.
יתומים היינו ואין אב, אמותינו כאלמנות...
עבדים משלו בנו, פרק אין מידם...
עורנו כתנור נכמרו, מפני זלעפות רעב.
נשים בציון ענו, בתולות בערי יהודה.
שבת משוש לבנו, נהפך לאבל מחולנו.
נפלה עטרת ראשנו, אוי נא לנו כי חטאנו!"

אוי! הוי! אח, אח, אח! נעו המתפללים בבכיה בהשתפך עליהם נפשם.
או הוסיפו לקרוא:

„עד מתי ה' רשעים יעלוזו,
עד אן יצעק בשבי... אמתך,
אלהים, באו גוים בנחלתך!"

„עד מתי"! שואלים הנכאים אחד אחרי התקדם: אבל עד מתי תתפרשו בכפר
קרקע ביהכ"נ ותשאלו קורותיו „עד מתי?", מבלי נגעת לתגע אף באצבע קטנה
לחפש ולמצוא תשובה נכונה לשאלה העמוקה הזאת, שעליה לא היתה ולא תהיה
אף לא תוכל להיות כל תשובה מקורות ביהכ"נ עד הקדם? — רק כל זמן
שתשאלו „עד מתי?" בשבתכם כה לעצבה, תהי השאלה עומדת אתכם יחד על
מקום אחד. „Aide-toi meme et Dieu t'aidera" יאמר הצרפתי, „На Бога надѣйся,
а сам не плошай" יאמר הרוסי, „קוה אל ה'", אבל „חזק ויאמץ לבבך"
יאמר גם העברי; אבל דבריו הם רק מן השפה והחוץ מבלי שית לב להבין אל
תוך כונתם, על כן לא תעשינה ידיו תושיה ותשועתו רחוקה מבני קן.

תפלת „חצות" עברה. עמוד השחר עלה ויכן תפלת „שחרית" תגיע. אבל
התפלה עוד לא החלה, כי עוד לא בא הרב ושתא ולא העבד ר' שבנא רוא אחד
סופרי העדה. מקום כהם נפקד בפעם הזאת, מרגע לרגע חכו אל בואם, אבל הם
ברשם לבוא, ויהי הדבר לפלא בעיני כל. מה זאת? שאל כל אחד לנפשו, רק
רבנו יהודה לא אחד. מקודו לבוא לביהכ"נ ואף כי ביום כור!

קרפל, הוי קרפל! נשמעו קולות אנשים בהכשל כח הסבל להאיץ בהשמש ללכת אל הרב ואל זקני הקהלה לחקור לדעת מה זה אחרו פעמיהם לבוא. אבל גם פני קרפל לא נראו בביהכ"נ, כי בהשתוממו גם הוא על זאת החיש פעמיו להרב דמתא לדעת מה זה ועל מה זה. אז הוסיפו כלם להתפלא הפלא ופלא, כי נפקד גם מקום קרפל הדרוש לעבור לפני התבה להתפלל שחרית. אחדים החלו לפחוד פחד ולבם נקפם מבלי דעת... פתאם בא קרפל במרוצה, פניו חורו כסיד והודו נהפך עליו למשחית מאימה ופלצות, ובספקו את כפיו קרא בקול נחר כמו באה נפשו עד מחנק: „הוי אחים! נוסו המלטו על נפשכם, החישו מפלט לכם!" ובקראו נפל על מעלות ארון הקודש וימרט משער ראשו ויאנח ויאנק ויבך כילד.

— מה זאת? מה זה היה לנו? שאלו כל העומדים בסובבם את קרפל מכל עבר ובהביטם אליו בשממון.

„הוי אחי, אחי! הקץ בא, בא הקץ, המקום ירחם עלינו! ילל קרפל בהכותו כף אל כף וברעדו בכל עצמיו בחלחלה נוראה.

— איזה קץ? למי הקץ? הגידה איפוא ואל תרב לענות נפשנו!

„הנה יחלנו ודוממנו לביאת הדוכוס, אוי לנו מתוחלתנו כי באה.

— מה זאת נהיתה? הגידה נא דבר ברור אם יש אלהים בלבך ואל תוסף להחרידנו!

„החרדה מה זו עשה? הן הקץ בא ואחת היא אם תחרדו או לא.

— אבל הגידה נא מה זאת!

„האינכם יודעים מאומה?

— ומאין לנו לדעת אם גונח הנך ומיליל מבלי דעת.

„מה אומר ומה אדבר? הדבר פשוט מאד. הדוכס — ימח שמו וזכרו! — הדוכס, מי זה פלל לשמוע כזאת על האדון הזה אשר הטה תמיד חסדו לנו? הדוכס... ואולי לא באשמתו הוא ואויבינו הביאו דבתנו רעה אליו — המעטים הם אויבינו?

— התגיד לנו אם לא? הוי נבלה סרוחה! — קרא יצחק הגבן בחרות אפו בקפצו אל קרפל ובתפשו אותו בפי צוארו — התגיד לנו לאחרונה פשר דבר?

„הוי, הוי גזלן! — צרח השמש בהאבקו בידיו ורגליו עם הגבן הזועם — מה זה התנפלת עלי? הלא שפתי ברור מללו, הדוכס...

— ומה הדוכס? מהרה הגידה אם חפץ חיים אתה.

„הדוכס נתן צו להמית את כלם.

— את מי? — שאלו כלם מבלי הבין אל דבריו.

„אותנו יהודים אומללים, אותנו, את כלנו, את כל היהודים הנמצאים בעיר הזאת.

— ואיככה תהיה כזאת? קראו כל השומעים ועיניהם קמו בחוריהן מפלצות אשר בעתתם.

דומית מות היתה ברגע אחד בכל ביהכ"נ, כלם כמו נאלמו, נהפכו לאבן, אבדה בינתם ורוח אפם נאסף.

רגעים אחדים עברו, בהם היו כלם כחולמים ואיש לא ידע איפה הוא ומה היה לו. מעט מעט החלו ידום לשוב אליהם, אז הביטו איש אל רעהו ויתבוננו כי היו פני כלם וכשלג הלבינו, איש לא מצא עוז בנפשו לדבר דבר ויהי נאנק רב. גם קפאל המרבה שיחה ישב דומם כאבן על מעלות ארון הקדש וידיו על לבו וראשו מושה לארץ מבלי הוציא אף הגה אחד או אנחה אחת, כמו יצאה נפשו בהוציאו מפיהו את השמועה הנוראה והיה לפסל אבן אשר לא ידום ולא יזוז מאומה!

הדממה הזאת אשר מבלי אומר ודברים הביעה יאוש נפשם נפסקה פתאם משועת נשי ישראל ובנותיהן הקטנות והגדולות אשר באו בזמן ההוא את בעליהן, אבותיהן ואחיהן בספק כפים בקול יללה ותאנה ושבר. לקול התעוררו הגברים כלם ויהיו כהולו רעש וצעק מרה מלב נשבר ותהי מהומה ומבוכה בביהכ"נ ואיש לא שמע שפת רעהו.

— אל הרב! אל ר' שבנא! נשמע קול אחד, וכל אשר היו בביהכ"נ מהרו אל הפתח כעדר הרחלים שהרדו מרבץ וירחקו וילחצו וישאו ויעברו איש את רעהו, כמו היתה כל ישועתם וחייהם תלוים בהרב ובר' שבנא ובמשך עברו שני רגעים נשאר הבית ריק מאדם.

השחר עלה וערפל מלא אדי לילה החל זה מעט להנשא מעל הארץ ולברוח מפני קרני השמש אשר החלו ברגע הזה להפיץ מפאת קדים. עיני כל קהל אשכנזית, כל יושבי גיטוייזום מזקן ועד ילד יחד הקיצו משנתם, כי השמועה הנוראה שמה עברה מפה לפה בכל העיר, ובעת אחת ויגעו אחד יחדו כלם אל חצר ביהכ"נ ברחוב בתי התפלה ששם מעון הר"ר יעקב שמואל, יועצם ומגינם בכל עת צרה וצוקה, בתקותם למצוא עצה ותושיה מפיהו גם הפעם. כלם נדחקו שם יחדו עד אפס מקום, כלם חכו בעינים כלות לצאת רבם ורועם הנאמן להם מאז ועד הנה, אף אמנם היו גם בעת הזאת כל מעיניו בם, כי מרצית רוחו וכי השעה הזאת העמיק סוד עם ר' שבנא וכל טובי העיר.

לאחרונה יצא הרב אליהם נשען על ידי ראשי הקהלה — כי היה חולה מאד מזקנה, מיקוצר בלילה הזה ומהשמועה הנוראה אשר האבידה שארית כחו. ראשו וידיו נעו מבלי מנוח ומעיניו נשפכו דמעות כנחל וירדו על זקנו הלבן היורד על פי מדותיו.

„אל בית הכנסת, בני! אמר בקול רפה ולב נשבר בנשאו עיניו לעומדים מסביב — אל בית הכנסת לכו ושם אשמיעכם דברי.

הדברים האלה עברו מפה לפה וכל הנמצאים שמה מהרו אל בית הכנסת. שמה הלך גם הרב עם ר' שבנא ועם כל ראשי הקהלה.

נשען על רעית קדשו וגאוה בשברון מתנים עלה לאט על המעלות אשר לפני ארון הקודש, ופנה אל קהל העומדים ובקול רפה ורועד הנפסק לרגעים מפני תמרורים נשא מדברותיו לאמר:

„רבותי! בעונותינו הרבים היגנו עתה בצרה גדולה ובסכנה נוראה, אמנם כלנו תאמינו ויודעים כי ה' הצדיק אשר כל משפטיו אמת ואמונה בתפלותינו יקשיב לנו. אמנם ישמע ה' אל קול תחנתינו ויתן לנו את בקשתנו; אנחנו התפללנו אך בוא הרוצח והנה זה בא; אבל מי יודע אם היתה תפלתנו לרצון לפניו ואם לא

יסרנו למשפט בעשותו בקשתנו, ואולי רק ליסרנו קשה שמע אל קול תפלתנו. והנני לבאר לכם דברי ע"פ משל מתורתנו הקדושה: כאשר קצה נפש ישראל במן אשר ירד להם מן השמים ובהתאוננם על משה רועם קראו „מי יאכילנו בשר?" אז עשה ה' את בקשתם ויתן להם בשר לשובע נפשם ויגז שלוים מן הים אשר אספו העם חמרים חמרים, „הבשר עודנו בין שניהם" — אומר הכתוב — טרם יכרת ואף ה' חרה בעם ויך ה' בעם מכה רבה מאד". מזה נראה כי מה שימלא ה' לפעמים רצון המבקש לא תמיד יחשב לאות רצון מלפניו ולפעמים יהיה להיפך. חוששני מאד, רבותי, פן נתקים בנו מאמר חז"ל בפסחים: „כפא דחטא נגרא בגויה נשרוף חרדלא" בלומר: הכף שחקק האומן בה ישרוף לשונו בחרדל שיאכל ממנה. אנחנו התפללנו אל ביאת הדוכס ועתה הנה זה בא — ויביא עלינו משפט מות! רבותי, זאת אחרית אלה השמים תקותם בבשר ודם!"

אוי, הוי, אבוי, אללי לנו! — קראו כל השומעים בספקם כף על ירך ובבכותם מרה — ברור כשמש כי בידינו הבאנו עלינו את הרעה הזאת, בעונותינו הרבים.

הרב שאף רוח ויוסף לאמר:

„רבותי! יכל מאד להיות כי בא קצנו והשעות האלה הן האחרונות בחיינו, יכל להיות כי מחר לעת כזאת נעמוד כלנו לפני כסא שוכן מרום; אבל חז"ל אמרו: „אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים", כי הקב"ה כל יכול ואין גבול לחסדיו—ועל כן אין לנו להתיאש ולמנוע מתקוה. הגביר שלנו יחיה ואחרים מזקני העדה עמו קבלו על עצמם מצוה הבאה במסירות נפש: ללכת אל הדוכס, לנפול לרגליו ולבכות ולהתחנן לפניו על נפשנו להשאירנו בחיים. הן „לב מלכים ושרים ביד ה'" ואם ירצה השם, אז הדוכס אשר התאנף בנו יהפוך רוגז לרחמים ותהיה הצלה לנו ואנחנו וילדינו נושע בה' תשועת עולמים.

— לו יהי כדבריך, הלואי שתקוים בנו זאת! קראו כל השומעים בנשאם מרום עיניהם ובהביאם לבב תקוה.

„אבל רבותי! — הוסיף הרב — חז"ל אמרו במגלה: „לאו בכל יומא איתרחיש ניסא", ואתם הלא תבינו מה ירזמון מלי, אל תפתח פה לשטן... ואז יקומו נא נפשות קדושי הרוגי מלכות, אשר מהרה נזכרה שמותיהם בספר הקינות, והיו הם למופת לנו במותם על קידוש ה', ללמוד מהם איך ראוי לבני ישראל למסור נפשם לאלהיהם וכי עד הנשימה האחרונה אין להם לשכח את ה' ותורתו הקדושה והיקרה להם מנפשם. על ר' עקיבא, ר' יהודה בן בבא, ר' חנינא בן תרדיון, ר' אליעזר בן שמוע, על ארזי הלבנון אדירי התורה אלה בא המות ברגע ההוא אשר בו ישבו על התורה ועל העבודה בשמרם מצות ה' — הבה נעשה גם אנו כמהם, ואם בבי"ד של מעלה נגזר דיננו למיתה, אזי נמות נא בקימנו מצות אמונתנו ואז נזכה לחיי עוה"ב, לחיי הנצח — כי הלא אנחנו אין אנו חיים בשביל העוה"ז כי אם בשביל העוה"ב, וליהודי האמתי הכל חד הוא אם יחיה עוד שנים אחדות או לא; בכל יום ובכל רגע עלינו לחכות אל המות ולהיות נכונים אליו בכל עת... וע"כ רבותי, בטרם יעבור עלינו מה, נחל תפלת שחרית, כי הגיע העת וכבר עלה השמש.

כן אמר ובעורת קצף השכים יחד מעל לבימה. הדברים הקצרים יצאו
הראו פעולתם החדשה, כי הגיעו את לב כלם ויתנו תקוה ואומץ בלבם לשאת את
כל אשר ישית ה' עליהם. למצער עברה התדהמה, סר היאוש מעליהם ויתחזק באר
בלבם הכנעה גמורה לקבל הכל לטובה מאת ה' בן השמים.

„אדון עולם אשר מלך" החל קצף להתפלל וכל העם אחריו. תפלת השחר
היתה בטהרה ובהתלהבות כאלו לא היתה כל סכנה צפויה להם מקרוב. החזן הזקן מר
לא חמל על גרונו וענה בשיר, עד כי בהגיעו לקריאת קינות „ציון" נגדו נרתעו
עד אשר עבר עבודתו בידיו ולא בקולו, ויבך מרה וכלב תמים אחרי יותר מכל היהודים
הירושלמים על אבדן קדשו בעת לעשות, באותו הרגע אשר כי ישכן לראות נפלאות
בקינות ר' יהודה הלוי הנוגעות עד הנפש. כלב תמים בכו היהודי מרי גם יהודי
ניטריוס וגם המה אולי לא הרגו בכי על הצרה הישנה כמו על הרעה החדשה
אשר לנגד עיניהם. אבל הרעיון הזה כי הרעה החדשה היא תוצאת הצרה הישנה,
כי לו עמדה עוד ירושלים על תלה, אזי לא היתה ניטריוס הקהלה הספרדית בקרים לא
ידע ישראל את אימת הרובה המשתגע אשר בעיניו נדמה היהודי כפרעוש גבוה —
הרעיון הזה לא עלה על לב כל איש ניטריוס וגם על לב הרב יעקב שמואל, אשר
רב כבוד תורתו ויראתו את ה', אבל בקורות העתים לא ידע עד מה — ועל כן לא
יבין גם הוא את הקשר שיש בין העבר וההוה. על ימי העבר ההוה נכבד לאמר
בצדק כי למדינתם גדולה כל כך עד כי לא יבינו עוד מאומה, כי בעד ימי התורה
לא יראו את העצים הצומחים בו ועל כן בעתים יכשלו בכל בנפש ישרה אשר
לנגדיהם, ואתם יכשלו כל העם ההולך אחריהם...

בשעה העשירית, בכלות התפלה בבית הכנסת כל יהודי ניטריוס על הצר
דומות במקומם כאו, לבקר את קברות אבותיהם וקרוביהם ישני עולם, ור' שבנא
יבר טובי הקהלה הלכו בעת ההיא הארמונה, אל הרובה.

— — — — — — — — — — — — — — — —

הרובה ראדזיוויל ישב על יצועו המפואר אל רגלי הובא בבקרים את הקאפע;
ויכבו ויפנו למשתה הבוקר בתקשורי מקשרות בפשעי אירגה מסובבת פגיעים
ומעורפת מעירים. מסורי ישב בן אחיו, שר האלף פאראמייבקי, אשר בשמחתי
הקאפע גם הוא קרא ויפני דורו אייר מכתב על מתיצן, אשר התהין היהודי
עירו ויגעים את לב הרובה ויקראו שחק פיהו.

בבוא הבית אל מול פני היציע עבר השר רייבאך, פקיד הארמון הראשי
ויתכה למצוא פני אדוני. קומת הארוך מאותו שכבר ימעורה ושרים מראי פוקדו;
וזה ראות: כי החריק הרובה בידי את החתול אהוב לבבו אשר שכב על הכסא
המפואר הגדול. הפקיד ישוב חשב את העת הזאת לשעה הכושר הרצוי והפחד
והשיב חמתו מפוחות ולהפיל את הצורה הרעה אשר גזר אמש על היהודים בעירות
אגו, ויודיעהו ויאמר לו כי הנה הקהל בא ומחלה פני הרובה יחתו בוא לפניו.

„הקהל? — שאל הארון ופניו רעמו בתמה כבלים אתמול — האיש הזה
הקהל בשוב ארצו לאחרונה אל אחיו אחרי נדוד עוזו בארצות זה יותר
משנתים ימים?

— אֲבל גדול היה ליהודים ביום אתמול לזכר חרבן ירושלים עיר קדשם, וכלם התפללו ויבכו לפני אלהיהם בבית תפלתם.

„טוב הדבר—ולעת הצהרים תוליך את הזשידים אל הככר אשר בטבור העיר והטפת עליהם גשם ברכה מכלי התותח הטובים והמשובחים אשר אתי, ומצא להם. — הלא שתים שלש יְרִיות די תהיינה להגיח מאתים או שלש מאות על מקומם לבלי המיש — האף אין זאת, אדוני שר האלף? — שאל בפנותו אל בן אחיו.

— הכל לפי המורה וְיָרְיָתו, אם עינו וידו אמונה לכונן אל המטרה — ענה בן אחותו במנוחת שופט בקי ויודע דעת.

„הנה נתתי בידך את הירִיה ומטרתה, ואם כי היתה עבודתך מעודך בחיל הרוכבים, בכל זאת אדמה כי ידוע תדע פני כלי התותח. אולם גם הפקיד אשר על גדוד חילי ידע לירות אל המטרה לבלי החטיא, כי זאת היתה עבודתו מלפנים.

— כדבריך כן הוא — ענה שר האלף.

— ומה אענה איפוא להקהל המחכה? שאל רייטאן בפיק ברכים מרגשת לבב.

להקהל תביא את ברכתי שלום ואהבה, ויען אשר כל איש נוצרי דרוש לאהוב לרעהו כמהו, הנני מברך את הקהל ואת כל יהודי ניסוויזש כי יזכו לעלות ולבוא בשלום—אל העולם הבא. ובשתי השעות שיש להם עד הצהרים יאכלו נא לשׂבעה את ה„קוגעל" שלהם ואת ה„צימעס" שלהם ולא יצר להם עוד למות — כי הלא רק על „הקוגעל והצימעס" בלבד חיים הם על האדמה.

— צום גדול ליהודים ביום הזה; מאתמול קדמו להתענות ומן הערב ועד הערב לא יאכלו ולא ישתו מאומה.

„צום גדול? — קרא הדוכס בקפצו מכסאו כאיש נבהל — ולמה לא קדמת להגיד לי זאת? לא, לא אוכל לשלחם השמימה ביום צום, פן יאמרו שם: הנה האנשים אשר היו דורות אחדים בצל בית ראדזיוויל יצאו ממנו רעבים ובנפש ריקה. לא, היה לא תהיה כזאת, כי לא לכבוד היא לי... ולכן הניחה את הגמול ליום מחר או טוב מזה ליום השלישי, למען אשר ירבו לאכול ולשתות עד העת ההיא באשר יוכלו שאת ויבואו שמה שׂבֵעים ומפוטמים כנזירי הברנרדינים — התבין אל דברי?

שביב תקוה התנוצץ מעיני הפקיד הטוב, אשר בהעברת המועד בטח כי תעבור גם הגזרה כלה.

— התואל אדוני כרוב טובך להודיע להיהודים בפיך את החסד אשר אתה עושה לחם? — הערים הפקיד לשאול את פיהו.

„ולמה לי זאת? — ענה הדוכס בלי חמדה — הלא בבואם לפני יחלו לבכות ולהתחנן ולנשק את רגלי ומי יודע פן ירכו את לבי עד אשר תעבור עלי רוח חנינה וארחמם.

— ומה ממך יהלוך, אדוני? הלא בידך הוא להמית ולהחיות ומי יאמר לך מה תעשה?

„אמנם כן הוא — השיב הדוכס אמריו לו — נפשי יודעת זאת; אבל ראה נא איך צפון משכל לבך עד כי לא תבין מאומה — לכן אבינך אני ואתה

דע לך: באמת לא מצאתי עד כה בעברי היהודים כי דבר אין, עד כי בפעם צר לי על האומללים האלה, אבל על ידי התובה לעשות להם כלה, והראית המתקוממים שם בוואראש, שהיו עליהם ומשא בתקוניהם הכל, כי אני הארץ ליהודים הרבים על אדמתי, אני לא אחר, — התבין איפוא מה ירושן פרי?

— אנכי בנתי היטב, אדוני, אבל סלח נא לאשר אשאלך: מה תמצא היהודים האומללים האלה אם במקום אחד נמצאו להם מרחבים חדשי שלמים ושוכנים?

„ומה לי והדעבוים האלה? כי „עשית אחרים לבי“ אם תמצאים המה אי לא? אנכי דורש לעשות גם כפי אשר יורני רגש כבודי, כבוד הכבוד, כבוד הארצי.

— כן אומר משל הקדמוני: „בשראונים נאבקים יחד או יהיה ראש העברים לחלל“.

„כן דבר המשל, וכן יהיה לשלום.

הפקיד הניע בראשו ודום הנע — ומה יהיה לשבנא מרדני? — שאר אחרי כן בכוונתו דבר אל אדוני, אחרי יצלח לו להציל במצער את נפש שבנא ויהיו מרדת שחת — הגם אותו תצוה להציב לבלי התותר למסרה?

„הדבר מבן מאליו, כי במה טוב הוא מכל יתר אחדי הגבורים?

— ועם מי איפוא משקה ארצי במשקה*) הנרדשיר?

„גנרדשיר? נרדשיר... בבא הדבם בשפתיו בהקמטן להשיב — ובאמת עם מי אשתק בנרדשיר? הלא משקה כמהו לא במהרה ימצא גם בארצות אשר עברתי לא מצאתי כמהו. מה נפלאו הליכות העבר הזה בשתק! מה עדנה לבו יפה כביר כה שבתי והדיציתי במשתק הזה!

— וכבר זאת הוא גברת עליו ותוכה ממנו את גבעת השבת אשר הוא במשקה עמו — החלק של האלה כלשוני בעשותי תנף לדוד.

„וכמה נחשבה הפעם ההוא נגד אלפי נצחונותי? — זאת עשה איפוא — הלא דבר בנגינתו אל הפקיד — את שבנא, את שבנאתו ואת שבנאיו הקטנים השאיר בחיים, ויחלא את המספר תשלח שני עברים תמימים לאריב על הארץ ולתפוש שנים שלשה יהודים אחרים — כי לא מעטים יש היהודים הנעים ומתהפכים בסביבות נוצריים וחנות בהם את התורה.

— ואם יהיו היהודים האלה של ארץ אחר?

„אין תגיד לארץ ההוא כי היה שלום שרים נפשות יהודים. אתן לו עשרה מיהודי הנרים בגאליצאן או במקום אחד ממנו הלא יגע לו נגד מידי, ובכל אין יבקש הסבינות כאלה מסכן טוב במני, כי בעל נמלות אני ודי רב לי.

הפקיד הניע ראשו שנית ולבו התחמן בקרבו למשמע הדברים הנוראים והנשמעים מפי הארץ הזה על אנשים חיים ותמימים אשר נקי בעיניו לאבדם מבלי משפט. כן חשב הפקיד בלבו, אבל לא נתנו להשיב על דבריו מיראתו תחת אדוני הסבל והעריץ אשר לא ידע רחם.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

ויהודי ניסריים אשר היו כבר אחרים בני עמם בלי ספק ויראו לאחריתם

---

*) [illegible]

כבוא אליהם הבשורה כי דחה הדוכוס את ענשם לשלשה ימים, שמחו מאד על השמועה. „ברוך ה' יום יום!" קראו איש לרעהו בהתנחמם בלבם — „בשלשה ימים רבות חליפות תוכלנה לבוא", ולולא היה היום ההוא יום „תשעה באב", אזי היה להם היום הזה לחג גדול והחזן דק"ק מיר עם כל קהל משורריו יחד הרימו קולם ויראו כחם וגבורתם בברכת „מי שבירך" להדוכס רב החסד... כי שפלה רוח היהודים בטלטוליהם ונדודיהם הרבים וילמדו להשתפק באמת ככלב ולשמוח בחלקם בעצמות יבשות המושלכות אליהם לפעמים תחת השלחן... מכל המעלות הנמנות להאדם החי לא נשארה להם בלתי אם דאגתם לקיבתם. הדאגה הזאת מלאה כל נפשם וחיתם ופוטרת אותם מכל יתר הדברים הדרושים להאדם המעלה כל עוד נפשו בו. „מה יתאונן אדם חי? דיו אשר הוא חי"!. כן היו יהודי ניסוויזש בשנות מאה מלפנים, וכן המה יחד עם כל יתר אחיהם גם בזמן הזה, — כי אחרי רדתם בגורלם עד מדרגת החי ההולך על ארבע, הנם מסתפקים בחלקם ושמחים במעט וסובלים בהכנעה ובשפלות הנפש את בעיטת כל רגל הדורכת עליהם בגאוה, כמו אבד מהם כל רגש אדם וכל חוש אנוש — ועל כן לא נפלאת היא כי בהודע ליהודי ניסוויזש החסד שעשה להם הדוכוס, שבה נפשם כמעט למנוחתה, כמו נהפכו שלשת הימים ויהיו לשלשה דורות. וכן נפרדו וילכו איש לביתו ואיש לבצעו מבלי שית אל לב דאגת מחר, ונשיהם קפלו אה בתי ידיהן ותתכסנה בסינוריהן וידיהן מלאו עבודה להכין תבשיל ולביבות גבינה לסעודת הערב ככלות הצום — המטעמים ההם אשר לא בכל יום יושמו לפני בעליהן לאכול ממנעמיהם. — אך אל נא נכחד דבר אמת, כי לא שכחו יהודי ניסוויזש כלה את הרעה אשר נגד פניהם ובאספה רבה שהיתה לטובי הקהלה ביחד עם הרב ר' יעקב שמואל נמנו וגמרו: א) להתענות ולצום בשלשת הימים ההם עד אחרי הצהרים. ב) לקרוא בכל יום ויום בתפלת שחרית ומנחה „אבינו מלכנו" ולומר אה"כ תהלים ומעמדות. ג) אסרו על נשיהם ואפילו על כלותיהם לשית עליהן עדייהן. אלה הסגולות הבדוקות והמנוסות בכל עת צרה וצוקה, כידוע. ואם חפצים אתם לדעת פעולת הסגולות החזקות האלה — שימו עיניכם מסביב לכם וראו את גורל עמכם בימים האלה ועמדתו הרמה והנשאה אחרי שנת המאה הזאת שעברה עליו גם היא בצומות ותפלות ודויים ואמירת תהלים ומעמדות וכל יתר התחבולות העצומות הנעשות בבתי תפלותינו מאז ועד היום הזה...

בקרת לכל שירי יהודה ליב גארדאן.

א

דבר גדול עשתה „אגודת אוהבי שפת עבר בס"פ פטרבורג" בהוציאה לאור את כל שירי בחיר משוררינו, יהודה ליב גארדאן. המשורר הזה, העובד עבודתו לישראל זה קרוב לשלשים שנה, הפיץ את פרי רוחו הנכבד במקומות שונים: במחברות בפני עצמן, בהכרמל, בהמליץ והאספותיו, בהשחר, והפובליקום, שידעה להוקיר ערך משורר נעלה כה' גארדאן, לא היה לאל ידה לקבוץ לה את כל שיריו הנפזרים בבת אחת. את החסרון הזה השלימה האגודה הנכבדה הנ"ל ואין ספק כי הפובליקום תשא לה תודה וברכה על פעלה הגדול הזה, אשר עשתה גם הדר והדר הוצאתי מרהיב לב.

ומשוררנו זה לא לחנם אהוב הוא להפובליקום. בשירי המשוררים שקדמוהו צריכים אנו לחפש אחרי שיר טוב, ושירי ה' גארדאן כמעט כלם נחמדים. בין השירים שאין להם מטרה מיוחדת, כמו שיריו „שלמנית" (ח"א 35—39) „והיה" (שם 39—42) וביוצא בהם, ובין השירים שיש להם מטרה, כמו „קוצו של יוד" (ח"ד 5—43) „שני יוסף בן שמעון" (שם 69—140) וביוצא בהם — נחמדים הם בסגנונם, בהדורם, בתמונותם ובציוריהם. הם מושכים אותנו בחבלי קסם, מביאים אותנו לעולם שכלו רגש והתפעלות, מרוממים אותנו לשמי שמים ומשליכים אותנו לתחתית ארץ — כרוח שירתו של המשורר.

המשכה הפובליקום עד יכולת גארדאן שיר כזה:

„אך ברוך השם הכל נעשה יפה — אשתו סובבת לה עוסקה בצרכי בית
ויגו יתאדם, מצחיו מקשי אופה — והוא לבדו עושה לבניו
כל זוית הבית נקיות ושהורות — ובלב שמח ובצהלת פנים
בנות המערכה יאירו כבנורות, — יספר לילדיו נסי יציאת מצרים"
ילדיו לשלחן מסביב כשתילי זית — אשקא דריספק (ח"ד 32).

או את השיר:

„את הלל בן עזרון זה משרתנו — נזרו המשוררים בגברי אריה
הביאו ביום התפה בבית הכנסת — ותכר אבר המשורר הספרות
ויפתח החזן את פי ראתיו — על ראשו יתן וכלם כבשות וקריות
ויתן אדירו: הרי את מקודשת... — יכלו רוחו החיים בקירי הקירות
ובלית הרב את שבע הברכות — והנשים מהאו כף והצאנה בגדולות"
(שם 17).

ועיר מאות ידועים באריה, אשר אם אמתיהם לא יספיק לי לספר כדרוש.

היתרון שיש למשוררנו זה על המשוררים שקדמוהו, הוא הסבה שכתב לי זה איזה שנים המשורר בעצמו על משורר אחר, שהוא משורר מן הלב, לא מן הראש. שירי ה' גארדאן יוצאים מעמק לבו, על כן יתנשו גם אותנו כמוהו, ויכנסו בו עמק עמוק וישאונו על כנפי רוח לאשר ישנו המשורר.

אם נקרא את שירי ה' גאָרדאָן יתאמת בלבנו הדבר הזה יותר ויותר, עד שנתפלא לראות פעמים רבות אצל המשורר את רגש הלב מתחזק עד בלי מצדים ומסיג את גבול השכל והבקרת במדה מרובה. ואילו היה המשורר באותה שעה מבים על הענין שהוא מדבר עליו גם בעיני שכל ובקרת, היה משנה איזה מקומות בשיריו והיה נותן לאיזה מהם פנים אחרות לגמרי. אך המשורר, שהרגש מושל בו, לא שם לב לפלס מאזני משפט ונכשל שלא במובתו בהמית דין.

המשורר לב נשים לו, להתפעל אך מן היופי והמגונה. מכל הרע שהוא מוצא בחייהן של ישראל איננו רואה אלא אותו הצד שבו, שאינו מסכים עם היופי ותהלוכות המאה התשע עשרה, והרגש הזה מלא את רוחו בכל שלשת התקופות שעברו עלינו בימי המשורר.

המקצוע הזה נכבד בעיני מאד, מפני שעליו הנני יוסד את כל דברי שאני נכון לדבר על שירי גאָרדאָן, על כן הנני מוצא עלי לחובה לברר דברי אלה כפי האפשרות.

שלש תקופות עברו עלינו בימי המשורר במצבנו המדיני: התקופה הראשונה— עד מלוך הקיסר החסיד אלכסנדר השני ע"ה, השנית — עד יום 1 מארם 1881 (תרמ"א), השלישית — ימי הפרעות והאנטיסימיטיזם. התקופה הראשונה לא הסבירה לנו פנים צוהלות. הקאנטאָניסטים, הילדים הקטנים, שנתפשו לצבא, הלקוחים לצבא על שלא נמצא בידם מכתב תעודה ועוד גזרות וחקים מעיקים עודם שמורים בזכרון כלנו... בתקופה השנית התחילה גאולתן של ישראל לםפםף קימעא קימעא, ואם גם אחרי כן נהפך הגלגל על הםפםוף הזה, ואחרי הצלה פורתא נשארנו על עמדנו, —הנה לא חדלנו בכל הימים ההם לחכות על קבלת זכיות אזרחים ככל תושבי המדינה. התקופה השלישית, ממשסת יעליסאוועטגראד עד תבוסת ניזשני-נאָווגאָראָד, עם הקאָמיסיות והחקים לפי שעה ופתרונם וכל אביזרייהו ידועים לכלנו יותר מדאי.

שלש תקופות היו בימים ההם גם לספרות העברית בארצנו. התקופה הראשונה, מראשית צמיחת הספרות החדשה אצלנו (בערך בשנות תק"פ) עד שנות העשרים והלאה למאה השביעית הזאת (למנין בני ישראל) היתה תקופה של מליצה ושירים בלי שום מטרה, ויקר היה לראות אז איזה ספר או מאמר, שמטרתו להביא ברכה חומרית, או אפילו מדעית לקוראיו. התקופה השנית היתה תקופת בקרת וחקירה ודרישה בשאלות החיים. מטרת הספרות בכלל בימים ההם היתה להרוס ולא לבנות, לנתוש ולא לנטוע, להפשיט מעל ישראל את צלמו ההיסטארי ולתת לו פנים אירופאים בכל הענינים. אך התקופה הזאת היתה בת דו פרצופין: בשעה שרוב הסופרים העברים, היינו כותבי עברית, עמדו על אדמת ישראל, ועם כל חפצם להביא תקונים וסדרים בחיי עמם, לא עלה על לבם להסיף לעמם לאבד את עצמו לדעת ולהטמע בין שכניהם, החלו סופרים אחרים מבני ישראל לותר על הארץ ויקראו בקול גדול: „הבה ונתבולל בין העמים שכנינו!". האנשים האלה הקדישו והעריצו כל מה שראו אצל שכניהם, העם המושל היה כלוגוי קדוש, כלי מהוקן בציוויליזאציא, ביופי, באהבת המוב; רובי עצות הסופרים ההם לנו לא היו לאהוב מה שהוא מוב ובשביל שהוא מוב, אך קראו תמיד: „השתדלו למצא חן בעיני העם שבקרבו אתם יושבים, וכזה ראו וקדשו!"

התקופה השלישית התלה אחרי הפרעות. בימים האלה שבו הסופרים ורבינו, כי לא מהתבוללות ומיתה משונה תבוא התשועה לעמנו, וכי עוד יש לנו כח תם אבות להיות כשאר עמים, ולא למות מות נבלים ולהיות נבזים בלי שום צבה בקרב עמים אחרים, רק בשביל זה שהם תקיפים ובעלי אגרוף, ובינינו יש סופרים נעלי לב שאין להם שום רגש כבוד לאומי ולא אפילו רגש כבוד אנושי, החפצים להשפיל גם ורומם לפני כל הנבזן להרוך עלידם בתל נאוה, ובלבד שימלא איזה מתאוותיהם ... ראו ורבינו, שאם הפאקבאארים שהיו בנו ראוים לבוז ולחרפה על שהשפילו את עצמם לפני כל רועה רוח בשביל שני זוזים, על אחת כמה וכמה שראוים להיות ללעג ולקלס אנשים בעלי תרבות החפצים לעשות את השפלות הנמבזה הזו לעיקר וכלל גדול בחיי עם כלו, בחיי עם שיש לו היסטאריא רמה ונשאה, כעם ישראל!. . .

פרי התקופות האלה, כל אחת בשעתה, נראה מעט או הרבה בספרותנו, אך לא כל התקופות הללו עשו רושם על המשורר ה׳ גאָרדאָן.

המשורר, כפי שאמרתי, נותן עיניו אך ביופי, שיריו שנתחברו משנת תרי״א עד תרמ״ו, זמן הקאנטאָניסטים ושאר צרות, לא יגידו לנו מאומה ממה שראה המשורר בעיניו, אם גם היה יכול לקחת לו למופת את המשל הראשון, ה׳ ראבינאָוויטש, אשר שם דמעת עשוקים בספריו Штрафной и Наслѣдственный подсвѣчникъ. השירים „דוד וברזלי״ או „אהבת דוד ומיכל״ נכתבו בתקופה ההיא, אף על פי ששירים כאלה היו יכולים להיות נכתבים גם בימי המכביים, בשבת ישראל על אדמתו בהשקט ובטחה, אם אך היה אז משורר כגאָרדאָן. אך אין אני חפץ לחשוב זאת לעון להמשורר, כי בכלל היתה לנו התקופה ההיא לתקופת מליצות ושירים רותחים, לעוף בשמים, ולא ללכת על האדמה. רק כיוצא מן הכלל נשמע הד אנחת בני ישראל בשירים ומכתבים שנכתבו בווילנא בשנת תר״ז להשר מאָנטיפיורי ושנדפסו אח״כ בס׳ „האזרח״.

יותר תמוה הוא בעיני, שגם בתקופה השנית, בשעה שנפקחו עיני המשורר לראות תוכן סביבו, גם אז שם לבו אך על היופי. מקור כל צרות ישראל, ורעתו ושפלותו, עניו ומרי מצבו הוא, כפי שנראה ממקומות רבים בשירי המשורר, אך ברומיטרים, בתרגנים, בהש״ע ובתלמוד והיוצא בזה דברים שאינם מסכימים עם יפיפותו של יפת, כאילו לא היו בעולם לא תמיד מרעב היהודים ולא הקריה מיוחדת כמעט כולה; „מלבד העבריים״ ושארי דברים שהם ממקור יפת. כל חפצו של המשורר הוא להעיר את בני ישראל על יפי הציוויליזאציא והתבססות להתאחד כפי היכולת עם שאר עמים, אשר אצלם, כפי שצריך לשער, תכר על מקומו בשלום.

אבל עוד יותר נפלא הוא, שגם התקופה היותר מעציבה, תקופת הפרעות והרעשים, לא עשתה רושם מבהיל על המשורר, ובמשך הזמן הזה לא כתב אלא שלשה שירים קטנים וקלים „בגעריט ובוקיט גוך, אחותי רחמה, קוץ אגני״ (מבער המשל; אדני בזק), שאינם נכנסים לא אל הלב ולא אל המוח, ומרחפים על פני מצבנו עתה „בעוף זה שהוא מרקד בבגדיו ונעקרת תוכן נוצות״. כנראה לי, שתקופה חשכה ומעציבה כזאת וביחוד בשעה שלא עלה עוד על לב איש

שתוכל לבוא עוד בזמן הזה, היתה יכולה לתת חומר למשורר כה׳ גאָרדאָן לשירים יותר לוהטים ומעוררי לב מן השירים הקלים ההם...

לפיכך עלי להודות לראבון לבי, כי עם כל הכבוד שאני הוגה לבחיר משוררינו זה ועם כל הידידות הפרטית השוררת בינינו זה כשש עשרה שנה, לא כל שירי גאָרדאָן מוצאים חן בעיני. טענותי כנגד המשורר יתבררו ביותר בדברי באותן השירים, שבם יבא המשורר בבקרת על חיי עמנו שעברו וההוים.

ובטרם אחל לדבר בפרטות על שירי ה׳ גאָרדאָן עלי להזכיר ספור אחד. האגדה מספרת, כי אחרי מות ר׳ שמעון בן לקיש התאבל עליו רבו וחברו ר׳ יוחנן זמן רב, ולנחמו הביאו לו חבר אחר, את ר׳ אלעזר בן פדת. החבר החדש הזה היה לעזר לר׳ יוחנן, ועל כל דבר שהיה האחרון אומר, היה ר׳ אלעזר עונה לו: „תניא דמסיעא לך!" אחרי שנלאה ר׳ יוחנן לשמוע את הסיועות האלה נתן בבכי קולו ויאמר: „אַיֶּכָּה, בן לקיש, מי מביא לי תמורתך? אתה היית מקשה תמיד על דברי, ועל כן הייתי צריך לברר וללבן את דעתי, וזה יבוא תמיד בסיועות; הבי בלעדיו לא אדע, כי אדבר נכונה"? (בבא מציעא פ"ד א׳). גם ה׳ גאָרדאָן יודע בלעדי כי הוא מדבר נכונה, ועל כן לא אבא לומר לו „תניא דמסייע לך" ולהלל את שיריו בפרטות, אך במקום שדבריו לא ימצאו חן בעיני, שם אעיר עליהם. האמנם אין מקשים בדברי אגדה, ובכח הכלל הזה יש מקום לבעל דין לומר שאין מקשים גם כן בדברי שירים. אך אם נאמר שרשות למשורר לדבר ככל העולה על רוחו כמו לבעל אגדה, אז נציב את השירים במדרגה שהיא למטה מן הבקרת. — הכלל הקדום „מיטב השיר כזבו" אבד את ערכו עכשיו, בשעה שאין לנו צורך במשוררים שידברו הם לנו כזבים, ועל כן דורשים הקוראים עתה מאת המשוררים שידברו להם אמת, אמת בתמונות החיים, ואמת בהבנתן ובדרישת סבותיהן ותולדותיהן.

עתה אעבור על פני השירים.

ב

בשיר „ברכת ישרים" יאמר המשורר:

„הנה גם בנינו, מהם נואשנו
שבים אלינו: לגוע לא תמנו!
לא תמנו חסדי אל, עוד לא רששנו,
עוד נשוב נחיה, כי נפלנו קמנו.

על כן לשארית הנחלה ירשנו,
לשפת קדשנו, את לבנו שמנו.
הבה נצור שיריך בחברת
ולעם נולד יהיו לנו משמרת" (ה"א XIX)

בנינו אשר מהם נואשנו ועתה הם שבים אלינו, הם בני הנעורים אשר ידעו את עמם אך מעט מאד, ועתה לרגלי הפרעות והרעמים שבו לעמם והנם דורשים לדעת את רוחו ושפתו. אך היש בכח שירי ה׳ גאָרדאָן למשוך את „גרי האריות" האלה (כמו שמכנם ה׳ יהל"ל) לעמם באהבה? היש שיר אחד בכל שירי גאָרדאָן, אשר בו ישיר על איזה מדה מובה שיש בישראל, וביחוד בהמון העם, על כח ישראל הפנימי, על הטוב שהביא להמין האנושי? או אולי באמת לא מצא ה׳ גאָרדאָן שום דבר טוב בחיי ישראל בין בזמנים שעברו ובין בימים האלה לשיר עליו? או האין שירי גאָרדאָן, וביחוד אותן שבאו בשני החלקים האחרונים,

מבשרים, להפך, להפיל פחד ורעדה על גרי הארויות הרם ולהדיחם מכל העם הסבל והפרא, אשר בכל פנות חייו אך צלמות ולא סדרים, הבלים ותהפוכות, באשמת רועיו ומנהליו מקרבו, הינו באשמת עצמו?

בשיר „תן לארצי":

„שיר הכבוד זה גם או ישבע — או יתגל כל גל רפאים יעוח בו'
בשופר הגדול עת יתקע וכו' — או נשוב נרא מתמרי לבנו' (שם 12).

לא ידעתי לאיזה צורך תקיעת המשורר לשתקים ברמזו זה? וכי אין אפשרות לשיר על האביב ועל תחית הטבע, מבלי לערבב בזה דברי אמונה בתחית המתים?

בשיר „בית מועד לכל חי":

„מלשד איש שלום יינק זה הזית; — ומחלב כליות אשת תפארת
דוראים אל מלבב דוד ימצו לה; — פארה פאורתיה גפן אדרת' (27).

מסופקני אם ראה המשורר מימיו עצי זית וגפנים ואפילו שאר עצי פרי על קברות בני אדם. עצים כאלה לא יצמחו אלא אם כן ישטו אותם. ומי נוטע עצים כאלה על הקברים?

„ומה בין הבדים וכו' — נשמת המתים תמצאנה שם נחת!" (28).

אין לזה שחר. אגב אעיר על מטות הרעם: „ומפנך יראו" (29) צ"ל: „יראו".

בשיר „הקיצה עמי":

„הקיצה עמי וכו' — מיום תם הפסק ובארץ עוד באת?
ומסך ומקיקך אנא הבדה. — מאז יער עתה יהדות רבים עמו
הכי עבר הזמן ובגפיו יפו — ימים וארצות משם יפריחו וכו'
מיום אל כנפי הארץ יצאת — הקיצה עמי וכו'
אי שנים אלפים לא תמו כמו — וחמך ומקיקך אנא הבדה' (43).

השיר הזה, כמו ששמו מוכיח עליו, נכתב להעיר את העם כולו על זמנו ומקומו ולעורר את לבו לאהבת השכלה. אבל עם כלו, כלומר: ההמון, אינו צריך ההשכלה, כי אם להיות יודעי ספר ולעסק בעבודת האדמה וכיוצא בזה. אם כן למה יהפוך המשורר שיחת המון העם את דעתו מבצעו שרות בו „לשני אלפים שנה בטרם תם חפשי"? ולמה יענך ההמון ינתק את המוסרות המקשרות את הדור שלו עם העבר? וכי או לא היו בני ישראל יודעי ספר לפי צורך וגם ולא התעסקו בעבודת האדמה ובמלאכות שונות? וכי לא יותר נכון היה סיעור המשורר את לב העם על זה, שאין מצבו עתה דומה למצבו לפני מאה ומאתים שנה, בהיותם תחת יד פולין, בשעה שהיה גרוע יותר הרבה מאבותיו בימי הבית? מלבד זה על להעיר, כי הזמן והמקום אינם מוכיחים כלום, כי דבר התלוי אך בזמן ומקום, אינו אמת אלא „מארע", שאמתותו ותוצאותיו לא נתבררה עוד כי צרכה בצד עצמה; ויותר טוב היה להוכיח נחיצות השכלה מצד עצמה ואמתותה שאינה תלויה במקום ובזמן.

„ארץ עדן (?) ואת תן קץ המחר — ובכר גם יסדו שמסך מבכר
בגיה „אחינו" קץ יקראון עתה — ימצאו צאוך עוד יוישו
עד מתי תהיה קרבם כאורח — ישחו מרבם שנאת שוא יזבל
למה מגור להם תוך אתה? — יתנו קץ ירם, קץ שלום ישיבו' (44).

השיר הזה, כפי שנרשם בראשו, נכתב בשנת תרכ"נ, וכפי השמור בזכרוננו מצב ישראל בעת ההיא בארצנו — הפריז המשורר מאד על המדה, וביחוד אחרי שבשנה הקודמת (תרכ"ב) כתב את שירו „על דא קא בכינא" (צד 131) שבו יאמר:

„הן מרדפים אנחנו מכל צד ופנה הצמאים אל דמנו ולכבודנו רעבים
עומדים אנחנו ככבשה תוך שבעים זאבים כל הנעשה ראש, יבהלנו בחרוננו" וכו'

והנה במשך שנה אחת משנה המשורר את דברו מן הקצה אל הקצה. אך לראות הרוזים כאלה נדפסים בשנת תרמ"ד בלי שום שנוי — הוא שחוק מכאיב לב...

„והיה עם משכיל ובלשונם שיחה" (שם).

האמנם אי אפשר להיות עם משכיל בלא התנאי הזה? האמנם צריכים אנו להשתמש בינינו לבין עצמנו בלשון עם ידוע, אך בשביל זה שהוא עם תקיף ומושל בארץ ואנחנו חלשים, שגלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו? ארצנו מיושבת מעמים רבים ואין אחד מהם משתדל בפאטריאָטיזם כזה, בין שהוא עם נאור, כהפולנים, ובין שהוא עם בלתי נאור. אמת הוא ששפתנו המדברת אינה שפת לאומנו, אך הלא לא מסבה זו הם קמים עליה, ואין ספק בעיני כי אם גם היינו מדברים בשפת עבר לא היו מונעים פאטריאָטינו את עצמם מלקחם זה, ומלבד זה גם השפה המדוברת, שעל פי ההיסטאָריא נעשית שפת בני עמנו יושבי ארצות שונות, יכולה לאחד אותנו, אם לא לגמרי כשפת עבר, מכל מקום יותר הרבה משפת עם מיוחד שאינה מובנת ליושבי ארצות אחרות.

„היה אדם בצאתך ויהודי באהלך" (45).

לא המשורר הוא הראשון שנתן לנו לקח כזה. רבו הסופרים שיעצו לנו להסתיר את „היהודי" שלנו (כלומר: היותנו יהודים), את סחורת הקאָנטראבאנד הזו, בסתר אהלנו, כאילו חרפה היא לאיש מן המאה התשע עשרה שידעו בו שהוא יהודי. רבים שמעו לקול הקריאה הזו ופריה נראה עתה על בנינו. ומה עושים הסופרים הנ"ל עם משוררנו עתה, בראותם את פרי הקריאה ההיא? הנם מתאוננים יחד עם משוררנו:

„ובנינו, הדור הבא אחרינו? מי ידע הנבול עד מתי? עד אנה?
הם מנעוריהם יתנכרו אלינו וכו' אולי עד מקום — משם לא ישובו"...
הנם הולכים קדימה שנה שנה (שם (103).

ובעצמם ישאו עם המשורר על הבנים האלה את המשל „בנים זרים" (ח"ד 177).

בשיר „דרך בת עמי":

„ולכל חכם לב, לו נפש משכלת ובני עם אחר גם אותו יאהבו" כו'
משמר ופקודות יתן בממשלת כו' (שם 48).

גוזמא קתני... וכל זה הוא תולדות רגש היופי, התפעלות המשורר הנפרזה מן הציוויליזאציא האירופית החיצונה.

„חזקו עם יעקב, וידיכם אמצו וכו' כל עת תייכם לחכמה הקדישו" (49).

ומה יאמר על זה המלך הטפש, צדקיהו מלך יהודה? הנה הוא יבא בקינה ארוכה ויאמר:

„ביום ההוא התפשו את יהודה בגרות | בעלי המלאכה היו גבורים ושפלים'
ולא תמצא אבר, איש חי רב פעלים! | ההיה עיר כזה תחת שמים כי'
| כי יעיר נרו, כי יצא חי לחם' כי'
(חלק 162, 168).

בשיר „בדה בלילה":

„עזבתי דרך חיל וכו' | ויבלבל הצדיק בשעת הקטיעה' וכו' (59).

המדור הזה הוא ישן נושן, ולפי דעתי היה השיר הזה יותר טוב בלי החרוז הזה, שבמקום הזה אין לו טעם.

„ויתודו אלי בתפשת עץ כי' | ואבין כי גם בפרים עבדו העשירים" (61).

מה התגלה בחרוז הזה? הרבן של המשוררים לבקר את מעשי בני אדם, ההולכים, ישן ויישנו דרכם. אבל לכתוב בקרת על יושבי מרום ולהיות בהם בוררי הדורים הוא דבר חדש בימינו, שאין לו טעם וריח.

„יראו בתמונה היכל תפארת | מפני המפלות לא יפחדו פחד
יבקיעים בו רבו פרץ על פרץ | ובעד החלונות עולי הימים
מיהו נופל, קירות מתפוררות | מתבלטים מן ההפכה אחד אחד
ישכבת אבק יכסם כל שרץ | ואשאל: „מה זאת?" ואשמע תשובתי:
חקים על משכבותם בשת נרדמים | זה בית ישראל, זה היכל תורתו" (64).

החרוז הזה נחמד בסגנונו ובציורו, אך הרעיון העצור בו הוא ריקן שוא. רבאמת יאמין המשורר, שאילו לא היו החוקים נרדמים במרום מפחד היו מתקנים את הבקיעים, לא היה מקום לפחד ההפכה ולנוסת עולי הימים אחד אחד? פרשת עולי הימים איננה בשביל פחד המפלות מפני הבקיעים, אבל מפני שעולי הימים, קמני האמנה, מכחישים ביסוד ההיכל, מבלי הבט אם יש בקיעים בקירותיו, אי שקירותיו מצופים זהב ומזהבים קין... וכי יש לאל יד החוקים, או גם המשורר עצמו, להביא בחפת לעולי הימים שרם מתים במעק הרוח, בעת שרגש הדתי, ידאבון לב, הולך ומתמסמס בכלל, לא אך אצל בני ישראל לבדם? אילו היינו ככל העמים עם יושב על אדמתו וחי בחייו הלאומי, או לא היו עולי הימים מתבלטים מהיכל ישראל, כי היכל ישראל הוה או אדמתו היה לאומי, שהוא היסוד האמתי גם להיכל תורתו, שבלוה התיקוה בידי ישראל במשך מאות או אלפי שנים; אילו היינו ככל העמים, אשר רוח האומה נכון בקרבו ינפשו מכל נשיבה חיצונית העוקרתו והופכתו על פניו — לא רבו גם הבקיעים בהיכל תורת ישראל, כמו שלא רבו בו הבקיעים בשבת ישראל על אדמתו חפשי מלחץ הרומים להעבירם על דתם, כמו שאבאר בקצרה בהמשך המאמר הזה. ואם נאשמנו, במקום שהיכל מחופה בכל מעשי צעצועים של רבל ויקשות הקשת, שלקחם מתנה שלא על מנת להחזיר מאת שכניהם העתרים, עולי הימים יותר תוקפם באמונתם מעולי הימים אצלנו?... אם כן לא בהיכל הוא גם בחוקים ואפילו בעולי הימים ראשם, שהיכל הבנוי בטעם רוח ישראל בני שם, איננו יכול לעצור בתוך קירותיו את המתחתנים ברוח עמי אירופא בני יפת, שכל מה שנעשה ברוח ישראל זר ינאגם להם, ואינם מאמינים גם במציאות יסוד להיכל הזה? ואם נאמר לבנות מחדש את ההיכל כדי בטעם בני אירופא (כי גם אם

מעט מרוח ישראל נשאיר בו — לא נצליח במעשינו) כמו שמתאמרים לעשות איזה תעלולים חסרי תורה ודעת בנפת רוסיא החדשה — הנה ראשונה לא יהיה ההיכל ההוא היכל ישראל, ועוד לא עתה היא העת המוכשרת עוד לבנין היכלים כאלה, מלבד מה שהיכלים כאלה אינם נבנים על פי אנשים מיוחדים, אלא על ידי העם כלו במשך מאות שנים... הרפואה למחלה זו היא הרפואה הכוללת לכל תחלואי בני ישראל, היינו להשיב להם חיי עם, שיחיו ברוחם העצמי המסוגל להם ובסדרים פנימים ככל העמים, ולא לרקוד על החבל לפי מנגינות זרים, להפוך את רוחם ועורם לפי תנאי מקומות זרים להם, „להיות אדם בצאתם ויהודי באהליהם" ולהשתנות תמיד ככרום... אך המשורר אין לבו לרפואה כוללת זו, כמו שנראה מהחרוז האחרון משירו זה, ומה הוא חפץ איפוא בחרוז שהבאתי? אם המחלה אין לה רפואה ומוכרחת בטבע הדברים, אז אין מקום לשיר עליה ולהתקצף בה, כמו שאין מתקצף עתה בימים האלה על „המות האכזר", שמשוררינו בדור החולף קצפו עליו קצף גדול, רבו בו בכל כחם וחרפו אותו לעיני כל קוראיהם, מבלי שהועילו בזה אפילו כמלא נימא.

„ושחוטים ברוב סימנים, שחוטים עד הנפש	ויעלעו דם ויפרפרו וינדו אבר
תורים ובני יונה במוטות תלוים	ויפרפרו מערשם עד פי קברמו
ראש המוט בערש, קצו בקבר	„בית השוחט הוא ערב יום הכפורים?"
והאפרוחים תלוים למטה ראשמו	—לא, הדר המלמדים שוחטי בני הנעורים!"

(שם).

הבאמת המלמדים הם שוחטי בני הנעורים? עד מתי יהיו סופרינו בעלי פעטישיזם, האומרים, כי על כן הפך הסער את האהל, מפני שהסער רצה כן... בכל הצרות שמצאו ושמוצאות את בני ישראל ובכל חסרון הסדרים בחייהם, שמשוררנו משים לבו עליהם, הנה הוא מאשים כמעט תמיד או את בעלי המשנה והתלמוד, או את הרבנים ואת המלמדים. מי אשם בחורבן ירושלים והריסות האומה? התנאים הראשונים (בין שני אריות); מי אשם ברוע מצב הנשים והיותן רחוקות מן ההשכלה? איזה מאמרי התלמוד (קוצו של יוד בראשיתו); איה הרשעה ומקור דלות העם? מאשריו המתעים ומורי השקר (בעלות השחר); מי כלנו וישימנו לא עם? רועי האפר (טפה זו מה תהא עליה), ומי אשם ברסוק אברים של בני הנעורים? המלמדים! הבאמת אין בכח משוררנו להתרומם מעל להמבט הרומיני הזה—לתת הקולר של איזה מראה מעציב על צואר הסבה היותר קרובה, אם גם היא עצמה מקרית או מסובבת מסבה יותר תקיפה וכוללת?

משוררנו יודע כי המלמדים נחשבים לשוטים בעיני המון בני ישראל, ובשעה שאחד רוצה לומר לחברו שהוא טפש ואינו מן הישוב אומר לו בלשון נקיה: „הנך מלמד", ובכל זאת הוא מאמין כי המלמדים מושלים ממשלה בלתי מגבלת זה מאות שנים בחיי בני ישראל!...

המלמדים בעצמם לא היו מעולם שוחטי בני הנעורים. אם המלמדים עצרו ועוצרים את תלמידיהם כל היום (ובחרף גם איזה שעות בלילה) בבתי חדריהם, הנה יבין כל איש, שאלמלא היו האבות דורשים כזאת מידיהם, בחפצם להתפטר מטפול הילדים בביתם וכיוצא בזה, היו המלמדים חפצים מאד לנוח מעט או הרבה

בהדך ידועה, אי אפשר שלא יפגוש על כל צעד בחייו צלמות ולא סדרים, תהפוכות ופצעים רוחניים וגשמיים.

„זה ישאל חמר, זה יושים לו אבן
חול במקום גזית, תפל תחת טיח
— דור הפלגה הוא ושפתו הבלולה?
לא כי אנשי דורך המחישים הגאולה!"(66).

המלאך „המגיד", שברא, לפי דברי ההמון, בעל הבית יוסף, שכח משנה מפורשת. המלאך אמר להב"י לבלי לאכול בשר בראש השנה, והמשנה אומרת שבערב ראש השנה משחיטין את הטבח בעל כרחו (חולין פ"ג א'). דורשי רשומות (כמו הרד"ל מביחאָוו) אמרו שהבית יוסף למד את המשנה הזו בלי כונה יתירה, ועל כן לא האירה המשנה ההיא בהמלאך שנברא מלמוד המשנה. כפי הנראה, גם בזגזגאל המלאך שברא משוררנו, לא האירה משנת ישוב ארץ ישראל, מפני שהמשורר בעצמו עסק במשנה זו בלא כונה יתירה. בעלי ברית ישוב ארץ ישראל מבינים היטב איש שפת רעהו, ורחוק למצוא אגודות שונות המתנהגות בעיירות שונות בלי רוח אחד ובלא מרכז כללי, שתהיה ביניהן הסכמה אחת ודברים אחדים, כמו בין המכונים „חובבי ציון" או „פאלעסטינים", והכל מודים, כי יסוד היסודות הוא עבודת האדמה לבני ישראל בארץ ישראל. גם הד"ר שפירא האומר שנחוץ ליסד בית מדרש לתורה ולמדעים בירושלים גם הוא אינו אלא מוסיף על דברי חבריו, ולא חולק עליהם, ובחקות האגודה „ציון" שיסד הד"ד הזה בהיידעלבערג נאמר בפירוש בסעיף א' שמטרת האגודה היא בין יתר הדברים:

Die Verwirklichung der Jdee Colonisation Palästina'ss durch Juden.

האחד היוצא מן הכלל היה ה מ ש ו ר ר ב ע צ מ ו, שדרש קודם כל תקונים בדת, ואמר שבלא תקונים אין ידים לכל פעולה בישוב ארץ ישראל, אך דעתו לא נתקבלה, ועל כן בטעות אמר זגזגאל מה שאמר. ואילו היה זגזגאל מתנגד להאססימילאציא כמו שאינו מאמין בישוב ארץ ישראל, היה אומר להפך, שבין מתנגדי ישוב ארץ ישראל יש באמת בלבול שפתים ואיש לא יבין שפת רעהו; ה ר ו ס. י ע ו ו ר י י משתמם משאלת ישוב ארץ ישראל בכל כחו, גם מעט שחדל להתנגד לה; „הצפירה" מתנגדת בחשאי לישוב ארץ ישראל, אם גם בגלוי היא מראה לה לפעמים רחוקות פנים שוחקות; סופרי הוואָסחאָד דורשים בשבח אמעריקא, מפני ששם, במקום החופש תהיה — לפי תקותם — ההתבוללות הגמורה, שהיא משאת נפשם, ובני ישראל יתאחדו ויתלכדו שם עם הנוצרים, שומדי תורת הנביאים והיהדות האמתית, לפי דעת הדעצענזענם של הוואסחאד (חוברת סענטיאבר 1884), ואבד כל זכר לישראל ולהיהדות שנואת נפשם; התעלולים הבורים בעלי הכתות החדשות ברוסיא החדשה אומרים, כי אין צורך לא בארץ ישראל ולא באמעריקא, אך לאחד את היהדות עם הדת הנוצרית, היינו לקבל את השניה ולבער אחרי הראשונה, וכן עוד הלאה...

„הנה לוח אחר מלא אבעבועות
פורחות נבקעות כקצף על מים
— מה הנה אלה? — „הן הנה הישועות
להן בנעוריך נשאת עינים!"
אהה, קראתי, ואלים את פני

מכל חלומותי לא נשאר מאומה:
„טהרת הקדש", „השכלת רבני"
„ישוב הארץ ותקומת האומה" —
ומגדל הכאב מרב הקרץ
נפלתי רגע משמים ארץ" (67).

באמת כל איש שאבדו לו אידעאליו הרי הוא כנחשב כמכים ארץ. האיש הרואה שכל חלומותיו ותקותיו על ההשכלה, על תקופת כחה של המאה הי"ט ועל חסד לאמים היו להבל הבלים ועם זה כבר עברו עליו רוב שנותיו בחלומות של הבל כאלה, לא בנקל יוכל עוד לברוא לו אידעאלים חדשים. ועם כל ידיעתו שאידעאליו הישנים עברו ובטלו מן העולם, לא יוכל להסירם מלבו תמרי ולהביא אחרים תחתיהם. ואמנם, בין בעלי ברית ישוב ארץ ישראל ישנם גם אנשים שהלכו וקנאתם ניכרת באמתת הרעיון הנשגב הזה ובכחו לפעול ישועה לישראל, שזה מראה לנו עד כמה נאמן הרעיון הזה ומה גדול כחו, שגם אנשים שכבר ישבו באידעאלים אחרים השליכו את האלילים ההם וישובו ללאמם ולבקש לו תשועת עולמים, לא תשועה של הרפה ובליק, אך תשועה של קיום ואריכת ימים. אך משוררנו, שכפי שאמרתי, הרגש של הוופי מושל בו יותר מדאי, הנה יפיפיתו של יפת, לא יוכל להשלים עם הרעיון, שישבו בני ישראל בארץ מיוחדה בלא ירשת בני יפת היפים בחיצוניותם, על כן לא הבקיע אליו האידעאל החדש שנולד עתה בלבות רבים מבני ישראל תשאר בלא אידעאלים.

עתה אעיד איזה דברים על השיר הזה בכלל. בין יתר המעלות שיש הה' גארדאן על רוב משוררינו, יש להשיב דבר אחד, שכפי שאני זוכר עוד לא שם איש לבו לזה. רוב משוררינו הם כאנשים המראים לילדים קטנים או גדולים תיבה בעלת תמונות שונות (פאנאראמא), שיש בה, למשל, ציורים מתבנית פאריז, לונדון כו'. המסתכל רואה בחלון קטן ובעל התבה מעביר לפניו את התמונות האלה במהירות ובלא סדרים. הנה עינינו רואות את פאריז החפצים אנו להתענג על יפיה והנה פאריז חלפה הלכה לה ותמונה אחרת לנגד עינינו, וקול בעל התיבה נשמע אלינו: לונדון! וכן הלאה, עד שגם ראינו ציורים רבים, אין אנו רואים אפילו תמונה אחת כל צרכה. רוב משוררינו גם הם עושים כן: מתחילים באיזה ענין, מקדישים לו חרוז שלם או יותר, ותיכף הם סרים מענין לענין, משמשה הדר סיני, כבר להבית, ואין נחת. לא כן משוררנו: הוא אינו סרה מענין לענין, אינו מתחיל בכבר ומסיים בתבית, אבל נותן לנו תמונה שלמה, בכל פרטיה ודקדוקיה בענין שהוא מדבר בו, אשר על כן שיריו נחמדים ונשגבים ביותר. אבל בשיר זה ובשיר „ספה זו מה תהי עליה" (112—109) יצא המשורר מגדרו ורבים לנו שדי פאנאראמא, לפיכך גרועים השירים האלה מיתר שירי המשורר.

בשיר „לשי אני עמל":

„אך הה כי נדלתן בשבויות הרב (?) כי „בת תלמיד תורה—תפרות תפרות"

.(103)

המשורר אינו מניח שעת הכושר לנגוע בדרך הלוכו באיזה ממאמרי התלמוד, כמו שהוא עושה כאן וביחוד בשירו „קוצו של יוד". אך באמת המאמר הנ"ל אומר במה שאין בנות ישראל מכירות שפת עבר? וכי לא היתה ברוריה, בת ר' חנינא בן תרדיון ואשת ר' מאיר, בקיאה בתורה ויודעת, עד שהאמרו מסכת תלמוד ידבריה ישרו בעיני איזה תנאים (תוספתא כלים פ"ד ופ"ב)? וכי אין ידוע מספר, שבתו של רש"י, אשת מחבר הספ"ע וכו' היו יודעות את התורה, שיודו אותן,

שלפי דעת ההמון אין איסור לאדם ללמד את בתו תורה? *); מלבד זה, וכי אותן שאינם חרדים על דברי התלמוד והקראים בכלל למדו ומלמדים לבנותיהן שפת עבר? בני ישראל בכל ימי החשכה בגלותם לא למדו גם את בניהם שפת עבר כשפת עמם, אך מפני שבה כתובה התורה, ואילו היתה התורה כתובה בשפת סנסקריט ולא בשפת עבר, אז אין ספק שהיו רוב בני ישראל יודעים שפת סנסקריט ולא שפת עבר. אם בימים שעברו לא למדו להבנות תורה — הנה הוא מפני שבכלל לא שמו אז גם שאר עמים לב לחנוך הבנות, ובימים האלה — הנה בני הדור הישן רחוקים גם עתה מחינוך הבנות, ובני הדור החדש, ועמם גם סופרינו, שבלי ספק אינם חיים על פי התלמוד, אינם מלמדים גם את בניהם שפת עבר, כמו שאומר המשורר עצמו בשירו זה. עלי לכפול עוד הפעם, כי מעשי איזה עם וגם יחידים רבים תלויים בהחיים בכלל ולא באיזה מאמרים, ואפילו בהתלמוד כלו.

בשיר „האמונה והדעת":

„כרתו נא איפוא ב ר י ת ש ל ו ם ביניכם מלאך הדעת בעצתו ינחני כו'
ויהי שלום לי, ותהי זאת מנוחתי: וכבוא יומי אֵלי לשוב אליך כו'
כל עוד לא השלמתי חק עבודתי כו' היה לי צור מעוז מלאך האמונה" (107).

המשורר מתפלל תפלת שוא. כשם שהדעת אינה יכולה לענות אמן אחר כל דברי האמונה, כך אין האמונה יכולה לענות אמן אחר כל דברי הדעת, ואם היתה האמונה בוחרת אך בדברים שהדעת מסכמת עליהן, כי אז לא היתה אמונה. אך המשורר, כפי הנראה, לא ב ש ל ו ם חפץ, אך באונאת עצמו: שתהיה הדעת אור לו בחייו, והאמונה — תבוא אליו אך לפני מותו. אך מה יעשה „כי יקרהו אסון מכאוב וצלע, ומעצר רעה גפשו נואשת"? או במות „רחל אוהבתו בעלומיה וימאן להתנחם" וכיוצא בזה דברים שחשבם בשירו זה, שבלא האמונה לא ימצא נחומים, הכי בכל המקרים האלה, שיקרו לו בימי חייו, והאמונה תבא לנחמהו כדרכה, יאמר לה: לכי עתה לביתך ושובי אלי יום אחד לפני מיתתי? בדרך אגב אעיר, שבהחרוז האחרון שהבאתי פונה המשורר לשני עצמים שונים כאחד, לאל ולמלאך האמונה, וכן לֹא יעשה בנשימה אחת.

בשיר „בנערינו ובזקננו נלך":

אל תירא יעקב, אל נפשך תשוח רבבות אדם לטבח לא יכריעו" (116).

תנחומין של הבל נחמנו המשורר. בימי חמעלניצקי ואחרי כן בימי גאָנטא, וכל שכן קודם להם, הכריעו רבבות בני ישראל לטבח, ואילו היה איש אחד אומר לפני ארבע שנים שיש לפחד פן יקומו הרוסים בניזשני-נאָווגאָראָד ויהרגו בצהרים במצב אלפי אנשים ולעיני הפאָליציי יותר מעשרה יהודים בלי שום סבה, כי אז היה השומע עונה לו שדבר כזה הוא עתה מן הנמנע, כמו שנמנע הוא שישובו אלינו ימי חמעלניצקי. . . שנית, אם הכריעו עשרות אנשים לטבח וענו עשרות נשים — דיינו. . . שלישית, וכי אין לו לאדם שום אסון וצער בלי הכרעה לטבח?

---

*) שמעתי בנעורי בשם אמו של הג' ר' ישראל סאלאנטער, שאמרו לה: „אין חכמה לאשה אלא בפלך" ואמרה: זו דברי ר' אליעזר (יומא כ"ו), ההולך לשיטתו שאמר: אפילו הכניסה לו מאה שפחות כופה אותה לעשות בצמר (כתובות נ"ט); אבל חבריו חלוקים עליו".

ובי טוב הוא לאלפי השדודים שנשארו בלא פת לחם; ובי טוב הוא לאלפי יושבי הכפרים שנשלחו משם על פי החקים לפי שעה, או על פי החלטת האכרים, והמה עתה נודדים ללחם, הם ועולליהם? הטוב הוא לרבבות אלפי בני ישראל לפחד לילה ויומם, שמא יפלו עליהם החפים וציצום ככלי ריק?

בשיר „אחותי התמה“:

„טוב לי כי עניתי: הן נפשי נשאה — אך בשתך לשאת רוח כי לא קמה
כל צרה ומצוקה כי — קשי גבה, אחותי התמה!
ארצי לא נטשתי, לטוב יחלתי — (118).

הנה המשורר מקבל באהבה את יסורי אחותו, ואומר: „טוב לי כי עניתי“... יקבל באהבה יסורי איש אחד נקל מאד בכל אופן. אך אם בתקופת הקאסמאפאליטים והראוריאלים לא ברחו בני ישראל מארצם — הנה היה זה לא מרוב פאטריאטיזם, אך מפני שכל הצרות האלה כתמן באו אך על ענ י י ישר אל, אשר מקוצר רוח ומתלאות נוראות היו אובדי עצות ולא ידעו למצוא תשועה; מפני שהמשכילים שבימים ההם, שאחזום בולמוס הציוויליזאציא האירופית והאמונה בחסד לאומים בכל כחם, לא שמו לב כלל לצרות האובדים בעמם, „המבשרים מדעת ההשכלה“ ויתר הנבון לכתוב שירי תהלה על הסרים שונים שהביאו לנו איזה פקידות שיצאו לפעלן בימי ממשלת ניקאלאי הראשון וכיוצא בזה... מפני שאז לא היתה עוד חברת „חברים כל ישראל“ שעליה נשען בתקוה כל פליטי הדעים, על יסוד איזה מכתבים שקבלו איזה מתושבי יעליסאוועטגראד מן החברה ההיא — כי לעשירי עמנו בארצנו לא קוו והוא יכלו לקוות, כאשר בושו משברים עליהם גם עתה; מפני שאמעריקא וארץ ישראל נחשבו אז בעיני לארצות הנמצאות מעבר לנהר האוקיינוס. בכל עלי להעיר, שהשיר הזה, לעצת הענין המדובר בו, חלש מאד, לב בלא רגש, כתב משורנו, ונראה שעריה נוראה כזאת, אשר יתפלץ עליה כל בן איש, ואשר נעשתה בשעת הרעשים במעט להעמים בכל יום — היא צריך להוקיע ויכבות אש ירעם, ולא להעות איזה הרהורים חדשים יקרים.

בשיר „עוד אתנו“:

„מה אנו תשאלו, ומה חיינו — הנה אנחנו לכם עוד זה ברחוב
העם נתנו בעמים מסביבנו — אך אל תוציאו דבה מן החדר:
או רק עדת אישים בשרי רוח אחת? — לא עם, לא עדה נחנו, רק עדרי“. (119).

כבר אמר חכם אחד: „על שאלת איזוהי הכבה לנו מקנה נכון ויושר“ המשורר מדבר בשאלה איזה, שאלה שנתעוררה בבית מדרשן של האנטיסעמיטים באשכנז, בשעה שנדפסה המחברת „אויטאָעמאנציפאציאָן“ ושענו עליה שאין לנו זכות לבקש לנו מקום מיוחד מפני שאין אנו עם. ויענה תחת זה ורשיב שעד זה אנו דנין, שיהיה לנו מקום מיוחד ונהיה עם ככל העמים, שיש להם מקומות מיוחדים להם, בא המשורר ומתפלפל באיזה דברי חדודין, שאין להם שום ענין להשאלה עצמה. אם עוד אתנו:

„עדר עדרי לבדו, צאן אובדות הננו — איש דרכו ידו כל עמיתו לפידו
לא נצא תוצן להושיע נפשנו — אין רואה אין חולה בעמי אחיהי“ (120).

הלא משורר אתה לעמנו, ולא עוד אלא שהנך ראש משוררינו — הרם כשופר קולך, הרעם בקול גאונך על עמך הנפוץ כשה פזורה, היה לנו כישעיהו השני וקה עמך דברים לעורר בו את רוח האחדות, רגש כבוד ללאומו ולעצמו? וכי גרוע הדבר הזה מצרת „בת שוע" שהקדשת לה שיר שלם המפוצץ לבות כל קוראיו?

בשיר „אתם עדי":

„נשאתי מחסור עד פת לחם באתי" (123)

מעציב מאד אם ה' ג אָ ר ד אָ ן יאמר כזאת. ה' גאָרדאָן, ראש משוררינו, אשר ידיו רב לו גם בשפות אחרות ויושב בפטרבורג, במקום סמוך ונראה לראשי עשירי עמנו, בא לפעמים עד פת לחם, זו תורה וזו שכרה, וזוהי דאגת עשירי עמנו לבחירי חכמיהם!!

בשירו למונטיפיורי:

„אך מנעורינו הסכנו אנחנו — יחיש לנו עזרה, יקים מושיע"
כי בצר לנו האל בו בטחנו — (129).

על לב המשורר עלה רעיון נפלא. השר מונטיפיורי בא לפטרבורג, והמשורר החליט מזה בצדק, כי עוד לא חדלו צרות ישראל, „כי לו לא עשקו לא רצו עמך, לא הרדת מים בגבורות ימיך". אך משוררנו מהיר הוא לקבל תנחומים, ועוד בהרוח השלישי ישליך יהבו על ד' ויסיח מלבו את צרות עמו. הבאמת לא נבראה שירת ראש משוררינו אלא לקונן על צרת שתי שעורים בפסח, על צרת קוצו של יוד, על ברבורים אבוסים, ולכל היותר — על הצרות שכבר עברו כצרת פנינה בת אבו שעם (בשיר במצולות ים) ולא על צרות ישראל בזמן הזה? אך על הצרות יש להמשורר כפי הנראה, מבט מיוחד, בשיר הבא, „על דא קא בכינא" יאמר המשורר:

„שם לצוד נפשות הכמרים יגילו — כבוד עברים שנים מורי בית הספר
ומעשה מורטארא לעשות הואילו — שם חדשו עלינו עלילת דמשק"
פה שומר אוילי יעולל באפר — (133)

לחשוב בנשימה אחת מעשה מורטארא (כפי השמור בזכרוני הוא הענין הנודע אז בשם „ציפקע מענדאק") ועלילת דמשק (שקרתה אז בשאוולאן, מחוז קאָוונא) ולהזכיר בנתים את הצרה הגדולה הזו, שאיזה שוטר אוילי לא נהג כבוד בשני גדולי ישראל כמורי בתי הספר — הוא דבר תמוה מאד.

בשיר „הוי אח" הביא המשורר גם את משה רבינו בתוך הבאים לקבל את פני המשורר הצעיר לעבענזאָהן ז"ל (172), אך לדעתי הפרזה על המדה כזו עולה גם על מיסב השיר. משה הצטיין בעמו ובההיסטאריא האנושית לא כמשורר, אך כגואל ומחוקק, וחולין הוא לכבודו להרגיזו מקברו בשביל איזה משורר. מה שהמשורר הצעיר הנ"ל כתב שיר לכבוד משה אין זה מספיק עוד להטריח את ראש המחוקקים, את גואל עמו, ולהעלותו מקברו. הגע בעצמך, שהמשורר הצעיר ז"ל היה כותב אָדע לאלהים, כדערזשאווין וחבריו, האם היה אז משוררנו מוריד את האלהים מחביון עוז לקבל את פני לעבענזאָהן?

הספר השני משירי המשורר „משלי יהודה", נתפר ונדפס במאה, ובבר הודיע בשלו, כי הוגתו הספר הזה להיות כספר החנוך באיזה בתי ספר לבני ישראל בארצות הקדם. גם בס' „לתל הילדים" (כרעסטאמאטיא לילדי הקראים) שנדפס לפני איזה שנים באודיסא באו משלים הרבה מן הספר הזה. במשלי הספר הזה יש גם ארבעה עשר משלים מקוריים, שאינם העתקה. אך המשלים ההם, מלבד המשל „החמור נגד הכ' חברים את התרוד, שאנו פתשים לרוב בשאר המשלים.

ג

השיר הראשון מן החלק השלישי הוא השיר שכבר יצא לאור קרוב לשלשים שנה בשם „אהבת דוד ומיכל". שירים ממין זה, אף על פי שאין בהם תועלת לקוראיהם, ואינם גם הד איזה רגש חזק הנולד בלב משורר לסתאה או סקיה ידה, נהוגים בכל הלשונות שיש להן ספרות, ואם השיר נערך כהוגן, לפי רוח נושאיו ומכם, בדמיונות מושכים את הלב ובשפה נעימה — יצא המשורר ידי חובתו כנגד הבקרת. גם השיר שלפנינו יש לו כל התנאים הדרושים לשיר הזה, ותם שפתו בכלל נעימה ונשגבה, ולא הזכרתיו אלא בשביל איזה הערות קלות שיש לי להעיר על איזה מקומות בו.

בשיר השני:

„ובבר זועת לבו גם הוא נתק   קולו נבר אף נבזב תקותו" (ח"ג 30).

אם בתפסיות המשורר אמר משורתו דברים כאלה — אין בכך כלום; אבל לדין יש תשובה. מדברי הכתובים לא נודע עד אם אהב גם דוד בגדו את מיכל, ומדברי המקראות „מי אנכי ומי חיי וגו' כי אהיה חתן המלך", „הנקלה בעיניכם התחתן במלך" (שמואל א' י"ח י"ח, כ"ג) נראה כי לא רצה לקחת את מיכל לאשה, ומאותה פרשה (פסוקי י"ז י"א) נראה, כי נכון היה לקחת גם את מירב, אם נתנוה לו. אם שם אחר כך נפשו בכפו להרות מאתים פלשתים — היה יכול לעשות כן מחפץ להיות חתן המלך שהעירו בו או, ולא מאהבתו למיכל. בכלל לא נאמר בשום מקום על דוד כי אהב איזה אשה, וגם לא נאמר בו שאהב את יונתן, את העלם הנחמד והתם אשר התמכר לו, לדוד, בכל לבו ונפשו, כי כפי הנראה, אהבתו למשרה ותאותו גברו אצלו על רגש האהבה גם הנשים, גם ליונתן, וגם קינתו על שאול ויונתן היתה, כאשר נראה מסגנונה, מן השפה והחוץ. ואם רחש את מיכל מאבנר אחרי מות שאול, היה זה יותר להראות להעם, כי גם איש-בשת השלים עמו, וכי בהיותו חתן המלך נאוה לו המלוכה.

„שם בנפש רכים דגבור לפלשת   ולהכות אויבו זה איש כי יצליח
כבואתו יעודו אלי הארץ,   ביתו יעש חפשי, אותו שר פק
ובהיכלו נמת גם לבו המלך   בתו לו אשה — בשכח הבטיח"...(37).

מיכל בביתה לא יכלה לדעת מה שאמר שאול במחנה, שיתן את בתו לאיש שיהרג את גלית, ועל דבר פקודת שר המלך אין זכר במקרא (שמואל א' י"ז). בכלל, אף אם נאמר שמקלטה מגיעות רוח להבריח את הרוח הרעה מעל שאול ומעשה דוד עם גלית לא יצאו מפני סופרים שתים שלא ידעו זה ובדי זה, ושכל אחד הודיע את המסורה שהיתה בידו, להודיע באיזה אופן הגיע דוד התורה

עד שאול המלך (והפסוק ודוד הולך ושב וגו' (שם שם ט"ו) נוסף מסופר יותר מאוחר לישר הסתירה), כמו שנראה משאלת שאול ואבנר: „בן מי זה העלם?" (שם שם נ"ה נ"ו) ובכן לא ידעה מיכל את דוד לפני הרגו את גלית, — הנה נראה שבעת מלחמת הפלשתים וגלית בראשם לא היה דוד אצל שאול, אלא אצל אביו.

בשיר החמישי:

„ומלבב המלך לא נכחד כחד — וויירא מפניו ויפחד פחד
כי אצבע האל הצילה שונאהו — ויאמר לעשות במחשך מעשהו" (53).

האם במחשך לא תוכל אצבע האל להצילהו מידו?

בשיר העשתי עשר:

„מי יירש כסאו אחרי רדתו קבר — „אז גם נשים רבות לקח לקוח
ובטן מיכל שמים סגרו?!" (100) — ובנים רבים על ברכיו ילדו" (101).

את אחינעם היזרעאלית ואביגיל לקח לו דוד עוד בחיי שאול (שמואל א' ל' ה') וכפי הנראה (שמואל ב' ג') היו לו שש נשים במלכו בחברון, עוד בטרם הושבה לו מיכל מבית פלטי, ומכלן היו לו בנים, ולחובה מה זו עושה? וכי בהיות לו בנים מנשים אחרות, לא יכול לאהוב את מיכל יותר מהן, כמו שאהב יעקב את רחל מלאה, ואלקנה — את חנה מפנינה, גם בשעת שלא היה להן בנים? אך האמת כמו שאמרתי, שלב דוד היה מלא אהבת המשרה וחשק פשוט, ולאהבה טהורה, כאהבת יעקב ורחל, לא נשאר בו מקום.

להערות הקלות האלה אוסיף, כי המשורר יסיח דעתו לפעמים מתוכן הענין, ומדבר על דברים מפשטים שהיה יכול להשמיט ידו מהן לגמרי, או לפחות לקצר בהם, כמו על אצבע אלהים (בשיר השני), על האהבה (בשיר הרביעי) ועל הקנאה (בשיר החמישי). השיר על האשר (בשיר התשיעי) אם גם הוא מפשט, יכירהו מקומו, מלבד מה שהוא נעלה מאד.

בהערות לשיר זה יתנצל המשורר על שבחר ליסוד דבריו איזה מזמורי תהלים, בעוד שלדעת המבקרים החדשים אין כמעט אפילו מזמור אחד בספר ההוא שנכתב בימי דוד; לפי דעתי ההתנצלות הזו אך למותר. אם על פי המבקרים האלה וחבריהם העתידים להיות נחיה, אז עלינו לסלק ידינו מכל הבנה בתנ"ך כפשוטה. אין ספק בעיני, שבקרוב יבאו מבקרים שיאמרו שדוד ומיכל לא היו ולא נבראו, ודוד הוא השמש, ומיכל — הלבנה וכיוצא בזה, שאיזה מזמורי תהלים נתחברו בשנות מסעי הצלב, בימי חמעלניצקי, בימי הפרעות עתה ובימי הפרעות העתידים עוד לבא. כל מי שעיניו בראשו יביט על מבקרים כאלה כמו על המפולפלים שבשיטת בעל „פרשת דרכים" ובעל „דורש לציון", וכשם שהם התפלפלו למען הפלפול, כן המבקרים האלה כותבים בקרת למען לכתוב בקרת ולהפליא את הקוראים בהמצאותיהם המתמיהות.

בשיר „צדקיהו בבית הפקדות":

„אך מה און פעלתי? מה פשעתי? — לפני איש רך הלב בעל נפש נכנעת
„יען לפני ירמיהו לא נכנעתי?!" — אשר יעץ לנו בשת, עבדות, משמעת" (158).

כבר העיר המשורר בהערותיו לשיר זה על דבר אחד ששכח צדקיהו (שמוה

נסבט, שלא המשורר חבר שיר זה ברוח רשעו בחפצו להתנפל על ירמיה, כהוא לדעתו א ב י ה ת ל מ ו ד, אבל כתבת אותה נתמנה מקשי ידי צדקיהו כמא המשורר בקרבת המקום שבה נמצאה מצבת מישע מלך מואב, ובה שפך המלך האומלל את פי שיחו), והנני להוסיף על דברי המשורר ולהראות עד איזה דברים ששכח המלך האומלל הזה. שכח כי היה מפס, מת לב ואסקופה הנדרסת לפני כל איש, כאשר אמר בעצמו: „כי אין המלך יוכל אתכם דבר" (ירמיה ל"ח ה'). באו לפניו השרים ויבקשו ממנו להמית את ירמיה — ויאמר להם: „הנה הוא בידכם" (שם); בא עבד מלך ויאמר לו: „הרעו האנשים האלה את כל אשר עשו לירמיהו" (שם שם כ') ויצוהו להעלותו מן הבור; כרב פלוני שאמרו עליו, שאמר לכל אחד מבעלי הריב שבאו לפניו זה שלא בפני זה: „זכאי אתה", ותאמר לו אשתו: בעולם שבעולם — שני בעלי דינין — אחד מהם חייב ואחד זכאי, ואתה אומר לכל אחד שהוא זכאי? ויען לה הרב: „הנך זכאית גם את!" — והוא עצמו היה ירא מפני עבדיו שרי העם ויבקש את ירמיה להסתיר מהם את אשר דבר אתו (שם שם כ"ד—כ"ז). כאשר כרת צדקיהו ברית את כל העם על דבר שחרור העבדים העברים, והעם שמע לקולו תחלה, אחר נחם על מעשהו לסבה שתתבאר בהמשך הדברים וישב ויכבשו אותם לעבדות; — היה המלך הנבער הזה כבעל כן, ולא חס גם על כבודו שהפרו את הברית אשר כרת והוד מלכותו עמם, ואך ירמיהו רך הלב ויועץ עבודות הזה יצא ברגש וכעס כנגדם ויאמר: „אתם לא שמעתם אלי לקרוא דרור איש לאחיו ואיש לרעהו הנני קורא לכם דרור, נאם ד': אל החרב, אל הדבר ואל הרעב!!" (שם ל"ד י"ז). וכפי הנראה אף על בן המלך אותו נבוכדנאצר תחת בן אחיו, מפני שקה על שפלות רוחו ויחשב כי בהיותו במבטו מת לב ואסקופה הנדרסת יכנע תחתיו בכל נפשו ומאדו, והיה בידו ככלי משחק. אך גם נבוכדנאצר שכח, כי רוחו של שוטה ומת לב להכנע מפני כל אדם במגיו, ועל כן אין לבטוח בו כלל, כי איש כזה יהיה לכלי משחק גם ביד כל שריו ועבדיו, כאשר כן היה באמת.

הנה נראה, שלא היתה לצדקיהו שום שיטה בהליכות המדינה, מלבד שיטת ההכנעה לכל איש אשר נתן עליו קו מוסר ומצוה. אך לעומת זה שיטת ירמיהו היתה נכונה ואמתית, כמו שמוכח הוכיח עליה. כבר הוכיח הפרופיסור [illegible], כי הצרות שבאו על ארץ יהודה מימי ישעיה עד ירמיהו וגם אחריו, היתה סבתן מה שהממלכות התקיפות, אשר צוה ד' ליעקב סביביו צריו, בתחלה אשור והמצרים, ואחר כך בבל ומצרים, נלחמו תמיד זו בזו ושתיהן השתדלו תמיד לכבוש את ארץ יהודה הקטנה והחלושה, שהיתה נחוצה להם במסלה על דרכם זו לזו. עיקר השאלה לבני ישראל היתה או כמעט לא לכבוש להם חופש גמור, אך לבחור באיזה עבדות: אם להכנע תחת יד אשור (ואח"כ בבל) או תחת יד מצרים. יאשיהו המלך, אשר כפי שכתבתי במקומו (הרפ"ת ..) כרת ברית שלום עם מלך אשור, נלחם בפרעה נכה, בצאת האחרון דרך ארץ יהודה להלחם באשור, אך נהרג במלחמה וארץ יהודה נכבשה לפני פרעה נכה, אשר הסיר את המלך יהואחז ממלכו והקים תחתיו את אליקים, ושנה את שמו לאות עבדות (מלכים ב' כ"ג, דה"ב ל"ו). אחרי שנים מעטות נלחם נבוכדנאצר עם נכה בכרכמיש ויקח מידו את כל הארצות

המשעבדות לו עד נחל מצרים (מלכים ב' כ"ד ז') ובכלל זה גם את ארץ יהודה, ויהויקים היה לו עבד (שם שם א'). ממילא מובן שלא היה לירמיה בזה שום אשם. בימי ממלכת צדקיהו, בשעה שנשארו ביהודה אך בני דלת העם, וכל אילי הארץ והחרש והמסגר כבר הגלו בבלה עם יהויכין, נקל היה לכל בן דעת להבין, כי אין תקוה ליהודה להתפרץ מפני נבוכדנצר ולחיות חיי חופש, ולכל היותר היו יכולים להחליף אש בלהבה: להתפרץ מפני מלך בבל ולהביא צוארם בעול מלך מצרים. בעת ההיא הסית אוּאַפּראַנעס מלך מצרים, הוא פרעה חפרע, את אתבעל מלך צור ואת צדקיהו מלך יהודה לכרות עמו ברית ולמרוד במלך בבל. צדקיהו, שהיה אסקופה הנדרסת לפני כל איש נתן עצמו למדרס גם תחת כפות רגלי חפרע, ויכרות עמו ברית וימרוד במלך בבל. אך ירמיהו, אם מפני שלא חפץ להחליף אש בלהבה, או מפני שידע היטב שיטת מצרים בפוליטיק, להיות כביסמארק: להבטיח בשעת הדחק ולבלי למלא את ההבטחה בעת הרוחה, כאשר יאמר עליהם גם ישעיה (ל' ז'), או מפני שהיה חפץ יותר, ליתר בטחון, להתחבר אל הממשלה התקיפה—לבבל, מאשר להממשלה החלשה, למצרים, — לא הסכים לברית מצרים, וקורות הימים הוכיחו לנו, כי מבט ירמיהו היה יותר נאמן וצודק מתמהון לב של צדקיה, כי כבש נבוכדנצר גם את יהודה, גם את צור וגם את מצרים. על פי הדברים האלה נראה מי היה באמת איש רך הלב, בעל נפש נכנעת, אם צדקיהו, או ירמיהו?

„אמרתי עתה אמיט עליהם הרעה כו' ואתנפל על הכשדים מאחריהם"
ואמר: אל ערבות הירדן ארחיקה כו' (159)

הגם במתת שקר יתהלל מוג הלב הזה? הכתוב אומר: ויברחו (ירמיה ל"ט ד') והוא אומר שיצא להלחם!

„אל קנוא ונוקם אלהי ירמיהו!" (160)

בבל הס' ירמיה לא נמצא התואר הזה לאלהים. אף על פי כן הנני מודה שאלהי ירמיהו הוא אל קנוא ונוקם, ולא אך אלהי ירמיהו לבדו, כי גם אלהי כל מאמיני האחדות מעולם ועד עולם. אך אותן שיש להם אלהות הרבה יכולים ליחס הרע הנראה בתבל לאל אחד, והטוב — לאל אחר, שיכול להיות כלו רחמן מלא רחמים, אך מי שאין לו אלא אל אחד ועם זה הוא מאמין שהאל האחד ההוא מנהיג את העולם אינו יכול לומר שהאל אינו נוקם בשום אופן, בעוד שהוא רואה מחזות מפוצצים לב, כרעידת הארץ, מחלות מסוכנות מתדבקות ומכות מדינה העושים שמות בארץ, שאפילו אם נאמר שבעקרם כרוך גם איזה טוב לאחרים, תשאר השאלה: „מאי חזית דדמא דהאי סומק טפי, דילמא דמא דאידך סומק טפי?" דברים כאלה נראים יום יום בעמק הבכא, והמאמין הרואה בהם השגחה פרטית לא יוכל לומר עליהם בשום אופן שהם חסד שבחסד. על כן, כשם שחוקר הטבע אומר בצדק, שהטבע המשפעת טוב וענג בכלל מענשת לעוברי על חקיה, כן יאמר המאמין בצדק שהאל הוא רחום וחנון וגם קנוא ונוקם — היינו מעניש לעוברי עבירה—יחדו.

„ומה מבקש זה הכהן מענתות? העת לנו אז לתנים ולשבתות
לבלי ביום השבת משא ישאו? צר סביב הארץ, ערי השדה שאו" כו' (161)

מדברי ירמיהו פרשה י"ז, במקום שבו הזהיר על השבת, אין שום רמז שהיתה או עת מלחמה, ובסוף דבריו שאמר: „והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלים" ולא אמר שיבא האויב אל העיר, נראה ברור כי לא היה אז שום פחד מלחמה.

„איכה נצלנו ובמה נושענו לו ביום השבת כשא לא נשאנו?
איכה ישבה העיר הזאת לעולם (שם)

אם צדקיהו ועמו הסבכך המוסיף דבריו*) כחוקרים חפשים אינם מאמינים בקדושת השבת, הנה ירמיה, שלא קבל השכלה אירופאית וחי בערך לפני אלפים וחמש מאות שנה, היתה לו רשות שלמה להאמין לא רק בקדושת השבת, אבל גם בזה, שהשבת הוא אות ברית בין ד' ובין ישראל, והיה יכול להחליט מזה, שאם ישמרו בני ישראל את בריתם לד' ישמור גם הוא את בריתו להם, ואז תשב העיר הזאת לעולם.

אך גם מלבד כבוד האמונה היתה רשות לירמיה לראות איזה יחס בין שמירת השבת וישיבת העיר לזמן ארוך, „שזהו פירושה האמתי של מלת „לעולם" — כמשי פעמים. אין ספק, שהברית אשר כרת צדקיהו עם השרים לשלח איש את עבדו, שכפי הנראה ממקומה היתה בעת המלחמה, היתה למטרה מדינית, כמו שעשו גם שאר עמים בזמנים שונים כן, כדי שישתתפו גם העבדים המשוחררים והלחם עם האויב בעד חופש העיר, שהרי כל זמן שהם בעבדותם אין להם צורך בהצלתה ובחופשה, כי בין כך ובין כך עבדים הם. העם שמע לקול צדקיהו וקרא דרור לעבדיו. אך אחרי איזה זמן קצר יצא חיל פרעה ממצרים לעזרת יהודה, והכשדים שמעו את שמעם ויעלו מעל ירושלים (ירמיה ל"ז ה'), השרים והעם אשר האמינו כי כבר נושעו ואין להם עוד, צורך בעזרת העבדים, שבו ויכבשום אז, כנראה מדברי ירמיהו, באמרו: „וביד חיל מלך בבל העולים מעליכם והנני מצוה נאם ד' והשיבותים אל העיר הזאת" (שם ל"ד כ"א כ"ב), שעל כן לא עשה צדקיהו כאומה בשעה שהפרו השרים והעם את בריתו, כי גם הוא לא אל החפש עם עיניו, כמו שהוא מתבאר בשיר זה, אך אל התועלת, ואך ירמיה, הכוונה כפי המוסיף רצ"ל בשם „בתר והנה" נתן קולו לטובת העבדים אך בשביל החופש, ועם התנגדותו למלחמת עמו עם הכשדים לא נמנע מדבריו, אם גם שחרור העבדים היה יכול להגדיל תקות העם על כח ידיו ולעוררהו יותר למלחמה. — והנה „אחת ממטרות השבת היא: למען ינוח העבד והאמה וינפש בן האמה (שמות כ"ג י"ב, דברים ה' ט"ו), ממילא מובן, כי בזמן חלול השבת סבלו העבדים ביותר, כי לא היתה להם מנוחה אפילו ליום אחד, בשעה שאדוניהם הלכו בטל גם בימי החול. תיקון שמירת השבת, היינו שיהיה לפחות יום אחד בשבוע, שבו יהיה כעבד כאדוניו, יכולה לעורר את לב העבדים הרבים להיות יותר נאמנים לארץ אדוניהם והתהלכם בקרה

*) בהרצאתנו של הפרופסור להורוויץ ז"ל 1884 על „כל שירי נביאינו" ירמיהו המסכך דברי צדקיהו אלה והחוקרים בזויה ספיות, כאלו אמר המלך הזה: „יקח לא נשבעתי לפני ירמיהו? רצוני הבונה אשר יקח לתת את העיר ביד האויב בלי מלחמה, לפני התחנה הזה אשר הזהיר על השבת בימי פרוסת מלחמה?

בעת הצורך, וזה יוכל להועיל, שתשב העיר לזמן ארוך. הנה יש בין שמירת השבת וישיבת העיר איזה יחס מצד אהבת הארץ, אך יש גם כן איזה יחס ביניהן מצד הכח הלאומי. בשעה שהעם נאמן לרוח לאומו, הנה יש בו בהכרח אותם הסדרים הנאותים לתכונתו והדרושים לקיום לאומיתו; העם הנאמן לרוח לאומו אי אפשר שלא תהיה בו אחדות גמורה, שעל ידה מתחזק כחו, כמו שראינו בימי המכביים, שהעם שהיה נאמן לדתו ולדות לאומו עשה גדולות במלחמתו עם היונים הסוריים, שהיו רבים ממנו. לפיכך בגידת העם ברוח לאומו היא ראשית הרקבון והכליון שלו, וכמו שפירש הת"ק דברי המאמר: אין הקב"ה נפרע מן האומה, עד שנפרע מאלהיה תחלה, שהכונה שבתחלה מתמוטט הרוח הלאומי והאידעאל של העם, הנקרא „אלהיה של האומה", ואחרי כן נופלת גם האומה עצמה שהיתה לרקב ברוחה. וכבר אמר זקן אחד מן היונים בשעה שאיזה צעיר התחיל לדבר בסוד אסיפת הזקנים, מה שהיה אז כנגד רוח היונים וגימוסם — שעתה הוא רואה מראש את מפלת עמו קרובה לבוא. אם כן היתה רשות לירמיה להציד, שאם ישמרו בני ישראל את השבת, שהיא אחת מעמודי היהדות, ויהיו נאמנים לרוח עמם ואחוקים באידעאליו, אז יגדל כחם וישבה העיר הזאת לזמן ארוך.

„עוד זאת, ברית חדשה ברא ליהודה; ביום ההוא תחפשו את יהודה בנרות
כל עם הארץ מקטנם ועד גדולם ולא תמצאו אכר, איש חי, רב פעלים!"
ילמדו דברי ספר תורה ותעודה וכו' (162)

הראיות שהביא המשורר לזה מן המקרא „קול ברמה נשמע" וממה שהיה ירמיה בגיות ברמה, חלושות יותר מדאי. ודברי המקרא „כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם" (ירמיה ל"א ל"ג) שהביא המשורר, אין כונתם שיהיו כלם פילוסופים וחוקרים במה שאחר הטבע לדעת את ד', או חריפים ומפלפלים לדעת את התורה, כי אם שיעשו טוב וחסד, שהיא היא דעת אלהים הנזכרת בספרי הקדש, כמו שנאמר: „ובני עלי בני בליעל לא ידעו את ד'" (שמואל א' ב' י"ב), ונאמר: „אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ" (הושע ב' א'), וירמיה עצמו, אמר בדברים ברורים: דן דין עני ואביון אז טוב, הלא היא הדעת אותי נאם ד'" (כ"ב ט"ז). אך אם באמת היה חפץ ירמיה שידעו כל העם לקרוא ספר, מה שבימינו משתדלים בזה בכל הארצות הנאורות, הנה דבר זה הוא כבוד גדול לירמיהו מאין כמוהו, ואך מלך טפש בצדקיהו היה יכול לראות בזה און ולפחד כי אז

„ישבת מארץ גרון ומקבת כו' ולא תמצאו אכר וכו'
הגבורים יתפשטו מגנים וקשתות כו' ומלאה הארץ להקות נביאים כו' (162,163)

הן הנסיון מראה לנו, כי בכל הארצות הנאורות, שרוב יושביהן או כלם יודעים קרוא וכתוב, לא היה עד עתה מזה שום נזק לכלכלת המדינה, ובפרט שבכל אכר בימינו אלה יש לו ספרים בכמות יותר רבה, מכמות ספר התורה, שאותה היה חפץ ירמיה, לדעת צדקיה, ללמד את כל העם כלו. ומרגלא בפי האשכנזים, שהמורה האשכנזי נצח את הצרפתים במלחמתם עם בני גערמאניא בשנת תר"ל.

האמנם, יש מקום לבעל דין לומר, שהמשורר „מדבר בבת ומכוין אל הכלה", היינו שחפץ לירות חצי התוליו בתקופת הרבנים, שבה התמכרו רוב העם ללמוד

התורה והתלמוד, ולא שמו לב לצרכי החיים. אך כל האומר כן מחליף את הסבה למסובב. לא מפני ארכת הלמוד עזבו בני ישראל את המלאכה ודרישת החכמה, אך להיפך, מפני שלא היה אפשר להם לעסוק במלאכות ולדרוש חכמות, לפיכך הרבו לעסוק בתורה ובפלפולים.

„תס״ד בקשו החוזים והנביאים להיות המלכים תחתיהם נכנעים (164)

אין זה אמת, כי רק שמואל היה חפץ בזאת, ושאר הנביאים לא התערבו כלל בעניני המלוכה, רק הוכיחו את המלכים על עברם עבירה זרה, או על שפכם נפשות נקיות לתאותם או לבצעם, כתוכחת נתן לדוד על אוריה החתי, ותוכחת אליהו לאחאב על נבות היזרעאלי, ומבורר הוא שלא יבוא איש שיאמר שלא טוב עשו הנביאים במה שלא נשאו פני המלכים בדברים אלה. אבל לשמואל היתה איזו צדקה בזה, כי הוא בעצמו היה מתחלה שופט, והוא מסר את הממשלה ליד שאול. ובמילא מובן שהניח לעצמו השררה בנוגע לו ולשופטיו, ולא על רעה שיתנגד לו מסר לו את כחו וממשלתו. ומשל שמואל ושאול דומה למשל השועל שנתן עצה לחמור רק ללבוש על גבו עור הארי, למען יטיל בזה אימה על בעלי החיים. אך כבוא החמור והוא להפיל חתיתו גם על אותו השועל, אמר לו האדון: הגם אתה תאמר להפחיד בעור הארי? הלא ידעתי מי אתה, ומי נתן לך את התחבולה להפיל פחד על אחרים. אך באמת לא עלה ביד שמואל חפצו, כי גם אחרי אשר קרע את מלכות שאול מעליו עוד נשאר שאול מלך עד יום מותו, וכפי הנראה מלך שנים רבות, כי איש בשת בנו, שהמלך על ישראל לא יותר מחמש שנים אחרי מות אביו (והוא מלך שתי שנים ובמותו נסבה המלוכה לדוד שמלך בחברון על יהודה שבע שנים) לא נולד עוד כפי הנראה בשעה שמלך שאול (על שמואל א׳ י״ג פ״א, שמואל ב׳ ב׳, י׳ י״א). ואלמלא נהרג הוא ובניו במלחמתו עם הפלשתים, אפשר שלא היה דוד מגיע כלל למלוכה ולא היו בני ישראל אחרי מות בני התכם מתחלקים לשתי ממלכות.

„את מצא את שאול מצא גם אותי מאת התורה הזה הקנאתי״ (166)

הם אני לא ארע, מדוע יקצוף המלך ומפאם הזה כל כך על ירמיהו? איזו רעה עשה לו הנביא בפועל? וכי הנביא אשם במה שנבוא הכשדים ונבוכדנצר תפש אותו, את צדקיהו, והורידו מכסאו, שחט את בניו ונקר את עיניו? וכי היה סבב הדברים משתנה, אם גם ירמיה היה אסקופה הנדרסת לכל חסר לב המורד במרד נגד נבוכדנצר והיה מיעץ גם הוא להלחם בכשדים? רק ירמיה היתה בראש בצדקיהו כי מרה תהיה אחריתו, ואלמלא של צדקיהו מלפה היטו, לא שבק לו ויפול ברעה, ועוד על ירמיה יזקף עונו?

„הרי רואה אנכי באחרית הימים כי׳ ומקום שבם מושלים תהיה הקפת הבריות תקום, הממשלה נהרסת (שם)

מתי היתה כזאת? אם בימי הצדוקים בני החשמונאים, או בימי ההורדוסים? דן כמאד בן אלה, להפך, הרדפו את הפרושים, ואם בימת הסופרים על הופן שאחרי החרבן — הנה אין עוד מקום לממשלה! וכי יותר טוב היה לישראל משופטי הפרינג׳י, אם ברוך משל אחר החרבן; לא היו ר׳ יוחנן בן זכאי מיסד את בית

מדרשו ביבנה? וכי בית המדרש ההוא והבאים אחריו היו לשטן לבר כוכבא למרוד בהרומיים? וכי ר' עקיבא בחיר תלמידיו תלמידיו של ר' יוחנן בן זכאי, לא היה רוח החיה במרידת בר כוכבא?

אין שיר בכל שירי משוררנו, אשר מראשו ועד סופו הוא בנוי על תהו, ואין מעמד הגיוני גם לחרוז אחד בו, כשיר הזה. אך זכות אחת יש להמשורר, היא — זמן כתיבת השיר הזה. השיר הזה עלה במחשבה לפניו בשבתו, כדבריו, „במצודת ליטא", ונכתב בהיותו בגולה, בשעה שגם המשורר לא האמין כי ישוב לראות אור, אם גם ידע בנפשו כי חף הוא מכל עון. במצב נורא כזה, המזכיר במקצת את מצבו של צדקיהו, כלה המשורר את כל חמתו בירמיהו הנביא, שלא היה אשם כלל בצרות המשורר. אך אם יש רשות לאדם לכתוב כל העולה על רוחו, הנה אין אדם רשאי למסור לדפוס כל העולה על רוחו, ויותר טוב היה להשיר הזה אם היה נדון בגניזה.

בשיר „בין שני אריות":

„כמה מאות שנים מורים אשרוך הסגר בדד בנדרים ובחומות
כוננו בתי מדרש, ומה הורוך? כו' להיות מת בארץ חי בשמים
הורוך הה להלוך נגד החיים ובהקיץ לחלום ולדבר בחלומות" (175,176)

אם באמת מאמין המשורר שחכמי הדורות ההם בראו את בני ישראל בריאה חדשה אך בחפצם, לא בהיותם מונהגים במעשיהם על פי רוח העם עצמו, וכמו שנראה גם מדבריו בהערתו לשיר „צדקיהו בבית הפקדות", שברוח שפתיו של ירמיה ואחר כך עזרא נבראה ברית חדשה לישראל, — הנה הוא שוגה הרבה. כבר הוכיחו יודעי העתים, כי מעולם לא הלך איזה עם כבהמה בבקעה אחרי רצונם של איזה יחידים, ומעולם לא הצליחו יחידים לעשות שינוים גדולים בחיי איזה עם, כל זמן שרוח העם לא היה מוכשר ומוכן מסבות שונות לקבל את השנוים ההם, אך להפך, היחידים, עם כל חכמתם וכשרונותיהם, נמשכו אחרי רוח העם ומצב החיים, ואלה שלא שמו לב לרוח העם נשארו בודדים, והעם לא שם להם לב. אם כן כל מה שעשו גדולי העם בכל זמן, ועלתה בידם — הנה יש להעם יותר הרבה חלק במעשיהם, מאשר להגדולים ההם. צר לי פה המקום לדבר ברחבה על החלק הנקרא בשם „תורה שבעל פה", אך אין אני בן חורין להבטל מהערה אחת קטנה. כשם שאצל כל העמים הקדמונים קדמה התורה שבעל פה לתורתם שבכתב, וכל עם היו לו איזה נמוסים והנהגות גם בטרם נגלתה חכמת הכתיבה, כן גם אצל בני ישראל קדמה התורה שבעל פה לתורה שבכתב. עוד בטרם נתנה התורה הכתובה כבר אסרו בני ישראל עליהם את גיד הנשה בלי כל צווי מפי ד' ביד משה, וכבר נהג מנהג היבום אצל בני יהודה, שלקח אותו כפי הנראה מבני עם אחר, בשעה שירד מאת אחיו ויט עד איש עדלמי. עוד בעת ההיא האמינו שרה ורחל, כי העקרה הנותנת שפחתה לאישה להיות לו פלגש, היא נבנית ממנה וזוכה לבנים. איזה משפטים שבתורה, כמו „מעם מזבחי תקחנו למות" (שמות כ"א י"ד) „ולא תקחו כפר לנפש רוצח" (במדבר ל"ה ל"א) מראים לנו שהתורה שנתה איזה משפטים שנהגו לפנים בישראל (ע' מלכים א' ב' כ"ח — ל"א). כל מבין ידע,

שהתורה שנתנה מגלות כגלות (גיטין כ׳), נתנה לפי רוח עם ישראל; שבמשך תקופה ידועה נתרקמה בכתר חיי העם כעם, עד שקבלה אותה התמונה, שאנו רואים אותה בספר תורת ד׳. מובן מאליו, כי גם אחרי שנכתבה התורה לא חדל רוח העם תת כחו, וחיי העם ביחד עם רוחו הלאומי הולידו דינים חדשים רבים, שלא ידענו להם ראשית. ואפשר מאד, שאלמלא פסקה הנבואה מישראל בסוף ימי הנביאים, היו באים הרבה מן הדינים החדשים ההם או כתוּם בספר אחד נוסף על חמשה הספרים, והיו גם הם כחלק התורה שבכתב, תחת שעתה הם ידועים לנו אך על פי התורה שבעל פה בשם הלכה למשה מסיני וכיוצא בזה. באופן כזה ברא לו העם דינים שונים ורבים, אשר החכמים המאוחרים השתוממו עליהם ולא ידעו מבתם. החכמים ההם, שלא ידעו כי הדינים החדשים ההם, יחד עם הדינים הישנים נתנו מרועה אחד שהוא רוח העם, תקעו לדעת מקור וסבה לדינים האלה, שבאמת לא היתה להם שום סבה פרטית ושום מקור אחר, מלבד רוח עם ישראל וחייו. לפיכך, אם ראו למשל שהעם אסר לעצמו לרכוב על גבי בהמה בשבת שערו שהיא גזרה שמא יחתוך זמורה, ראו איזה מנהגים בנימוך חמים ואיזה דקדוקים בענינים ידועים, ואמרו שהם הלכה למשה מסיני, או שלמדום מאות בלתי יתרה, כמו האות ו׳ במלת „חה" או אות ה׳ במלת „הטמא" במקרא „וזה לכם הטמא" (ויקרא י״א כ״ט, וע׳ בראשית רבה פרשה כ׳: יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנים וכו׳). אך אם אין רוח מבקרים אותם יכולה היות נוחה מטעמים ודרשות כאלה, הנה לעיקר הענין אמת הוא, כי לא הדרשה הרחוקה או החשש „שמא" וכו׳ ברא את הדין, אבל להפך, הדין היה מקדם קדמתה קרא לו לעקר את הדרשה או את החשש „שמא יעשה כך וכך". כללו של דבר, הדינים, הנגדות והמנהגות שלא נודע לנו מי אבידן, כמו שנודע לנו אבות י״ח דבר, וכיוצא בהן אינן מעשי חכמים וסודים, אבל מעשי העם כלו, והחכמים אך שמו לב עליהם, השתדלו להביא בהם איזה סדרים, למצוא להם טעמים ואסמכתות, להתלים דבר בפרטי כל ענין ולהוראות על אותן שמלוח לא ברוח ישראל, אך נקלטו אצלם מחוץ, בלמדם אל דרך הגוים (ע׳ תוספתא שבת פ״ז ופ״ח) וכיוצא בזה. גם בימים היותר מאוחרים לא חדל העם מבורא לו דינים ומנהגים, וכל תוספות הרמ״א אינם רעת עצמו אבל מנהג העם, כמו שאומר בעצמו, וכן ראינו מנהגים בנוגע לילדות, מגולי „שיר המעלות" וכו׳ שאין להם זכר בשום פוסק. ההבדל בין הדינים שנולדו בזמן הבית ובין הדינים המאוחרים אינו רק בזה, שהראשונים נולדו על פי רוב ברוח הלאומי שלנו, והאחרונים — מחדה לו. שהרי כיום שגלינו מארצנו ולחץ הדורות חלילינו אחריהם הקבייתו לו רקתנו נגד רוח לאומנו ואבד את טעמו המקורי והעיקרי, וכל חיינו אינם אלא התכוונות תמידית מרחיקה חיצונית ואותם על גבי אותם, שאין להם עסק ברוח לאומנו... על פי הדברים האלה טענת המספרי על הפורים אין בה ממש. בודק אגב אקיה, כי גם לפי דעת המספרי אין זה על מה להשען, כי בבלי אך פעם נודע לנו ברית [illegible] מן התקופה שהיתה עד מחלוקת הרומיים, שבימיה נפרדו בית הלל ובית שמאי, ויש מקום לבעל דין לומר, שרוב „הגזרות והחומרות" שאנו רואים במשנה והתוספ׳ וסופרותיהו שמאמן עליהם עוד לא נודעו לספרי אותה העת, שעליה הוא מדבר.

„הורוך לעלים עין מן התבונה   ;מעין כל מועיל, משגב בימי קרן—"(שם)

איפוא מצא המשורר את הצווי להעלים „עין מן התבונה? האיסור ללמד חכמת יונית את הבנים (משמע אך אל צעירי הימים) לא נתברר עד היום מה הוא. לדעתי הכונה על הספרות היונית ושיריהם; לדעת אחרים הכונה על הפילוסופיא המעטאפיזית וכו׳,—אך לא זו ולא זו אינה „מעין כל מועיל, משגב בימי קרן". בכל אופן מסופקני מאד אם ממלכת השודדים המכונה populus Romanus (העם הרומי) עמדה על מדרגה יותר גבוהה במדע ותבונה, מלבד חכמת הכליון והבזה, מן היהודים.

„אך לא הורוך חרשת ומחשבת" (שם)

נפלא הוא לראות את המשורר דורש מאת חכמי הדת ללמד את העם חרושת ומחשבת, תלונה כזאת היתה לה מקום על ההורדוסים המושלים, ולא על החכמים המורים. אך מלבד זה שתי תשובות בדבר: א) האם לשאר עמים היו אז בתי ספר למלאכה ואינסטיטוטים לטעכנאָלאָגיא, שהמשורר דורש כזאת מחכמי הדת בישראל? ב) וכי לא היו בעלי מלאכות בישראל בלי השתדלות הפרושים להורות לעם חרושת ומחשבת? והלא אלכסנדר המוקדני לקח הרבה מבני ישראל לאלכסנדריא למען יורו שם מלאכות שונות להתושבים? והלא יוסף פלאוויוס בתשובתו לאפיון (ספר שני פרק ל"ם) אומר בפירוש: שהיונים ושאר עמים משתדלים לחקות את היהודים באהבת המלאכה?

„בעלית בן גוריון נועדו ובאו—   שם תרב ביד הלכות קבעו
העל צרכי המלוכה שמו עינם   „אין קורין ... אין פולין ... אין שותין יינם"...
(שם)

לדעת ה׳ גראֶטץ, כפי שהוכיח אותה מן התוספתא המובאת בירושלמי, היו י"ח גזרות שנגזרו בעלית בן גוריון אך דברים הנוגעים בהרומיים (והגזרות אין פולין ואין קורין לא היו במספרם), ואם כן היתה להם איזה מטרה מדינית, ואם גם דברים כאלה אינם מובילים אל המטרה, מכל מקום אינם מעוררים תמהון אם נבים אל זמנם. האמנם במין זה כבר עברו דברים בין ה׳ פינס ובין המשורר, כמו שאומר המשורר בהערהו לשיר זה. אבל לדאבון לב לא הראה המשורר על השנה ועל הגומרים בהמגיד שבם באו דברי שניהם, שכבר נשכחו מזכרוני בפרטותם. כשאני לעצמי גם דעתי נוטה אחרי דעת ה"ה גראֶטץ ופינס משני טעמים: א) מעולם לא מצינו בחכמי המשנה והתלמוד שיקוטו אלו על אלו בחרבות וברמחים בשעת מחלוקתן, כמו שמצינו בי"ח דבר, וזה לבד מוכיח שהגזרות לא היו דתיות, אלא מדיניות, ושהגוזרים היו יותר צעלאָטים מאשר חכמים; ב) המשנה אינה מכנה בשום מקום את הגזרות בשם „הלכות", ומתוך שאמרה כאן: „ואלו מן ההלכות שאמרו בעלית חנניה בן חזקיה בן גרון וכו׳ ושמונה עשר דבר גזרו בו ביום" (שבת י"ג:) נשמע שהמשנה תודיענו שני דברים: שההלכות השנויות במשנה הקודמת (י"א·) ובתוכם גם „אין פולין ואין קורין", נאמרו (היינו נשנו כהלכות ישנות ולא שנתחדשו) בעלית בן גרון, ומלבד זה גזרו שם גם י"ח גזרות.

בדרך אגב הנני להעיר, שדברי המשורר בהערתו, שהזכות שלמד ה׳ פינס על בעלי י"ח גזרות לא הועילה ולא הגינה עליו מחמת הקנאים בירושלים אשר נדו

אותו ואת ספרו, — אינה ראויה לאיש נקי הדעת כהמשורר... ידמה נא המשורר שהוא ישב בקיטו או באדעסא בשנת תרמ"א בעת הפרעות וגם ביתו והונו היה למשסה להוזפים ביחד עם בתי אלפי בני ישראל, ואחד ממצדיקי הרבים היה אומר לו על זה: „ראה, כל קריאתך לנו בשירך „הקיצה עמי" להרסות לשכנינו, כל הכבוד שאתה הגנה לנושאי כפתורים בספרך „שלום כמגנצי" ח"ב וכו' דבריך וקשים על בעלי התלמוד וכו' לא הועילו ולא הגינו עליך מיסת להקת החופים" — מה היה המשורר עונה על טענה כזו?

„לא ישנו לעשרך בית הכנסת   לשים מנסיני מלחמה וקשה
לא גדלו שרי צבא תפשי מלחמה" (177)

הנה המשורר לועג לחס. הנע במצנק, אם היה אחד אומר לפני עשר שנים והבתלנאים: שוטים שבעולם, כדת לא תיסדו בתי ספר למלחמה ולא תגדלו שרי צבא, להלחם עם המורקים, — הלא היה לצחוק בעיני שומעיו, כי דברים כאלה יכול לעשות עם חפשי ולא עם משועבד. ידוע, כי פעם אחת התקבצו לסבריה אגריפס הראשון עם עוד איזה מלכים קטנים שהיו משועבדים לרומא, בתאנה להתוך שם, אך מרוס נציב סוריא השר אותם במהפכת מרידה ויבא לסבריא ויסריחם כגנבים (דברי ימי היהודים לגראעץ ח"ג פ"א), והמשורר מתלונן על שלא יסדו בתי ספר למכניסי מלחמה!

„האל הועם כו'   על יד לפיד אש כשלך בלי צדיה!
אשר נתן מקדשו לשרפת שאיה   (188)

על דברי המשורר „לו לעורך מלחמה בשדה הכינו, ומכתת יכלי הקרב לי הכינו" (177) שהוא סומך בזה, כדבריו בהערתו, על דברי פלאוויוס, אמר הר"ל א. קוהליך באחד מגליוני המגיד לשנת תרנ"ח, שהוא אינו מאמין בקיומו של הבתור והתקף יוסיפוס, ומוכיח להפך, שהיהודים היו אז מלומדי מלחמה. אך המשורר, כפי הנראה, מאמין יותר מאד כדברי הבתור והתקף ההוא. מתמאסי הרומי שהתניאה לאור התמרה „מוצר השכלה" הביא הר"ל התכבי החת אחד מכמשורר והמי ששר להמאסיאנים אחי מיסוס, וגם הוא אומר, שאחיו מיסוס רק בסקירת חכמה בלפיד אש במקדש היהודים. אם כן לא בלי צדיה הסלך הלפיד ההוא. אך מיסוס בעצמו המבקיר בו את המקדש, לשרות הבמתי לארמני נגזרת הלב בידתיקה, שלא ישחית את המקדש, שעל כן אגם הסופר התגי פלאוויוס את האמת לכבוד מיסוס מגנו ומשגבו, ויאמר כי הלפיד השלך בלא צדיה.

בכלל על עיקר דברי השיר יש מקום לבעל דין לומר, שלא תמיד היה חין אשמים בספרות ישראל, אך המשכילים האספקלאסורים אוהבי היופיים ובקיאים בספרות היונים, כיוסף פלאוויוס, יהושע בן גמלא ודומיהם. אוהבי השחרור הבנתרים היה באהבתם להרומיים ולישוט של יפת לגבי את התקרת אגדי המלחמה מתחלת מקשיהם מבלי, או „אולי על אדבינו גברו אבותינו, והמה עשה לא גדלה מפליתנו".

בשיר הזה יש שגיאה אחת בלשון: „ולאמר תקוה בעבור נעלפי" (191) צ"ל „במחיר נעליפי", כי „בעבור" היא מלת התכלית. אפשר לאמר איש בעבור

נעלים, היינו כדי להשיג על ידי זה נעלים, אך לא לקנות בעבור נעלים.

ד

בשיר „בעלות השחר״:

„שרתי נחמים תוחלת ועתידות״ (חלק ד׳ 2)

נחמים ותוחלת למי? אם לעם ישראל כלו—הנה אין חזון שירים כאלה נפרץ בארבעה החלקים המונחים לפנינו.

בשיר „קוצו של יוד״:

„אשה עבריה מי ידע חייך? הארץ ומלואה, כל טוב ונחת
בחשך באת ובחשך תלכי כו׳ לבנות עם אחר לסגלה נתנה״ (5)

נטיתו של המשורר לראות אך עמל ואון בעמו ואורה ושמחה אצל אחרים עורה את עיניו עד להפליא. הבאמת יתנו כל טוב הארץ וכל נחת לבנות עם אחר? המעט להן צרותיהן גם הן משכרות בעליהן, ממכות חדרי בטן אצל בני ההמון, ומפלגשים גלויות אצל העשירים? כבר ידוע, כי חיי המשפחה אצל בני ישראל יש להם יתרון גדול על חיי המשפחה אצל עמים אחרים, ולהחליט כי גורלה של אשה עבריה בכלל גרועה מגורלה של בת עם אחר—הוא חטא כנגד המציאות.

„כל כשרון לך חסרון, דעת מגרעת קולך ערוה ושער ראשך מפלצת״ כו׳ (שם)

המשורר הביא פה הרבה מאמרי התלמוד שלא לטובת האשה, והוא הולך בזה לשיטתו, שכל תמונות חייהם של ישראל וצרותיהם אינם אלא פרי התלמוד. אך הלא יש בתלמוד גם מאמרים המרוממים את האשה, כמו: „בינה יתירה נתן הקב״ה באשה יותר מבאיש״ (נדה מ״ה:), „כל שאין לו אשה שרוי בלא שמחה, בלא ברכה, בלא טובה״ (יבמות ס״ב:), „איתתך גוצא גחין ותלחוש לה״ (בבא מציעא נ״ט.), „לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו״ (שם) וכיוצא בזה, ואיזה כח היה להמאמרים ההם, המובאים בשיר המשורר, על המאמרים הטובים שהבאתי בזה? אך באמת התלמוד לחוד, וחיי העם במאות השנים האחרונות לחוד, ואם האשה העברית „לא תצא מחנותה אנה ואנה״ וכיוצא בזה, לא התלמוד אשם בכמו אלה. הכל יודעים כי מצב הנשים והבנות אצל הקראים ואצל ההמון בעמים אחרים גם כן לא טוב הוא, אף על פי שאין להם תלמוד.

„להם צרי עין תרי״ג מצות מנו ולך העלובה רק שלש נתנו״ (7)

פה המשורר אינו אלא מבקש תואנה, וכי איננו יודע, שבכל השס״ה לאוין ובכל המצות עשה שלא הזמן גרמא, שכלם במנין התרי״ג מצות, גם נשים חייבות בהן כמו האנשים? תם אני ולא אדע, למה ידבר המשורר דברים, שהוא עצמו יודע בם שאינם אמת?

„חרבן העיר אלפי שנים נזכורה ולחרבן האמה נקשיח לבנו״ (18)

הרעצענזענט של הוואָסחאָד (לחוברת יולי 1884) מכנה את המשורר בשם „משורר לאומי״. אינני יודע איזה כונה צפונה לדעת הרעצענזענט ההוא במלת „לאומי״, אפשר שהוא הושב לאיש לאומי גם את עצמו, אשר כל אהבתו לעמו היא

רק תפסו בכל לב במיתתו הלאומית של העם, כמו שנראה בחוד יותר מבאר באמריו שבאותו מ"ע, שהוא ראש המדברים בו. לפי דעתי אי אפשר לכנות בשם משורר לאומי את כי שאמר בתלונה גלויה: „חרבן העיר אלפי שנים נגוזה"... משורר לאומי הוא משורר החפץ בכבוד לאומו, בלאום חי, שיחיה חיי לאום על אדמתו, ולא חיי עדר אנשים המחזרים על פתחי עמים אחרים, אנשים שונים ומשונים איש לפי רוח שכניו המושלים בו. לדאבון לב אין אף אחד בכל שירי משוררנו הנעשב הזה, שיהיה בו אפילו רמז קל על חפץ המשורר בתחית האומה, להפך, הוא אומר:

„מאז ועד עתה דורות רבים ספו ימים וארצות משם יפריחונו" (ח"א 43);

אך מדוע שבח המשורר, כי כל צרות בני ישראל הכלליות והפרטיות, שהם משונים בהם מכל עם, אינם אלא תולדות חרבן העיר. לו נשאר ישראל על אדמתו והיה חי חיי עם כבל הגוים, כי אז לא היה הלל בן עבדון בשלך הזל אישים, ובת שוע לא היתה אמללה; כי או היתה סנהדרין בישראל, אשר תבריה יודעים את החיים, ולא היה מקום לשמותו של ר' ופסי; כי אז לא היה מקום כלל להקדיקי עניות והבלים, שלא יוכלו להולד או להקלט במוחו של עם חי; כללו של דבר: כי אז לא היו בישראל לא „רועי אפר" ולא בודי תומרות, ולא היו גם שדים בקצו של יוד, אשקא ודייספק, שני יוסף בן שמטן, וכדברים אבותים וכו'.

„חסר מת פתאום" וכו' (24)

ומה היה מקרא חסר, אם היה חסר מת בחוך כל הארץ, ולא באחדות השבץ לשמעה ע"ד מפלת הבריל, שהוא כמעט דבר שאי אפשר, ולכל הפחות רחוק מאד?

„אכתך אני, פאבי, ותשקני" (32)

אינני יודע, עד כמה היתה האמללה עורבת את לבה לתשק לאיש שהסבה אותו מרום ממנה נבוהי שמים, אך בכל אופן למה ידבר המשורר בקינה, ושמע ר' ופסי ושמח בלבו כי התאכזר על אשה פריצה שנשקה לאיש זר לה בלא שבע ברכות.

„כי בא סנחריב ובלבל האומות" (35)

במהדורא ראשונה ב ה ש ח ר היתה פה נוסחא אחרת, אך הנוסחא הנוכחית לא ישרה בעיני. התתרים הם מאותרים מסנחריב ואפילו מטיטוס ואספסיינוס, וידוקים הם עד היום.

„שמע פאבי ויתעבר, שניו חרק אך התריס כי ידע כי אין מושיע" (36)

פאבי, כפי הנראה, לא היה בקי בענינים כאלה. ברברים ביוצא בזה נודעים ישנות בשאלות לרבנים אחרים, ואילו היה פאבי משתדל להביא את הדבר לפני רבנים שונים, או אין ספק כי התירו את הגט, כי מלבד שהשולח ערך בעצמו (אה"ע סי' קכ"ס) לא אמר אלא שי"ש לכתוב (מספק לכתחלה) שם הלל פלא, הם וזה אך לפי דעת יחיד, הנה הלבוש (הובא בבח"ש שם ה"ק ס') הכשיר בדיעבד, ובשאלות יעב"ץ הורה לכתחלה לכתוב כך (פתחי תשובה ס"ק נ"ו) וכן הוא גם דעת הגר"א (הובאה בשלחן הטהרות).

והנה השיר הזה בכלל נשגב ונעלה מאד מאד ואין ערוך ליפיפותו ויקרתו, ורושמו שהוא עושה על הקורא מבהיל מאד. המשורר ספר לנו את תולדות בת שוע גדולתה והנוכה, אשרה ושלותה, אסונה בחופתה, צרתה בעגונה, שמחתה בתשועתה, וכל הנוגע בה, והננו כלנו חפצים ברוחתה ובישועתה, מברכים את המלאך הגואל אבי שקם לעזרתה, הנה עוד רגע וישועתה יחד עם שמחתנו באה, — אך בא האכזרי השוטה ר' ופסי הכזרי, החריב לעינינו עולם מלא ויהפוך ששוננו לאבל ולמפח נפש! לתקן את הפרצה הזאת יעץ סופר אחד לכתוב את הגטין בלשון רוסיא, אך עצה זו נבערה מאד. הן גם בשפת רוסיא נוכל לכתוב את השם הלל בפנים שונים: Гилелъ, Гиллелъ Гилѣль, Гылель, Гиллель ועוד צרופים כיוצא באלה; ומה נעשה אם ינזור ר' ופסי ויאמר שהגט שנכתב בו Гылелъ ולא Гиллель פסול הוא? שמא יוכיח לו שכנגדו מן הדקדוק שכתיבה כזאת אינה נכונה, אך גם הכתיבה הלל מלא גם הוא כנגד הדקדוק, ואף על פי כן אין לר' ופסי עסק בזה. בכלל שינוי מלשון ללשון לא יועיל מאומה. כי גם בדברים הנכתבים בשפות לועז יש דייקנין כר' ופסי, וראינו לפעמים, שמי שמקבל כסף על יד הפאָסט ושמו נכתב על המכתב שלא בדיוק, שאין מוסרים לו את המכתב ההוא. עוד יותר מזה היה פה מעשה לפני איזה שנים בנער אחד ששמו מריינוס שכלה את למודו בהפראָגימנאזיום ויקבל תעודה לבוא בלשכה החמשית בגימנאזיום, אך בשנותו את מקומו, דרשו ממנו את המעטריקא שלו, ושם נכתב שמו, „מאריינוס" ובכן לא נתקבל בהגימנאזיום, שמא מריינוס לחוד ומאריינוס לחוד.

בסוף שיר „שומרת יבם":

„הן היא לא לעולם תהי יבמה שומרת אך לך מי ישיב השקלים העשרת" (50)

אינני יודע, אם החרוזים גרמו לנו שלא יהי רושם השיר חזק עלינו, או מה שקצר המשורר בתולדות מ ו י ב ע שומרת היבם, ולא נתן לנו תמונות שונות מחייה, כמו שנתן לנו מחיי בת שוע. לדעתי היה הרושם יותר חזק, אם היה האח הקטן של יונה מאלה הילדים האמללים שנלקחו לצבא בתקופת הקאנטאָניסטים, ונשלחו למקומות נשכחים מני רגל איש עברי ועקבותיהם לא נודעו לבני משפחתם עוד. בזה היה המשורר נותן לנו לפחות פ ע ם א ח ת איזה תמונה מצרה גדולה ונוראה אשר העיקה על בני ישראל שנים רבות. לדאבון לב השמיט המשורר את עצמו לגמרי מפנה זו; הנהו זועק רק חמס, מעורר רק אֵבל „ממקצעות התורה, מפנות העם כל כוסר הבלים ירימה, כל ראש פתנים אכזר" (ח"ד 4—3), וישכח אֵבל יותר גדול: את מצב ישראל בלאומים, את הקאנטאָניסטים ואת הנלכדים (-пой манники) לצבא בלי מכתב תעודה, או כאלה שנלקחו תעודותיהם מידיהם בזרוע והם נמסרו אחרי כן לצבא בעד בני גונביהם, כאנשים שאין להם תעודה, — את התחום מושב היהודים ואת הפאָגראָמים, ואת כל צרותינו ועגויינו, אשר עוד ימים רבים יעברו בטרם יהפכו לנו לששון ולשמחה. . .

בשיר „אשקא דריספק":

„זרים לא עוד ירדפונו כו' על כן לחם עני נאכל כל ימות השנה
ידינו לא אסורות — בברזל נ פ ש נ ו ובעבודתנו נאבד" כו' (51)

השיר הזה נכתב בשנת תרכ"ז. הבצדק הזה יכול המשורר לאמר, כי ידינו לא אסורות, כאילו היתה אז זכות אחת לישראל עם כל העמים יושבי אירופא? ואף על פי כן אומר המשורר „על כן לחם עני נאכל כל השנה", כאילו כל עניות בני ישראל אין לה שום סבה תמנית, ואינה פרי ההתבלות המקיפות את צורינו, וכל מקרה אך בוזה, שהרב אוסר תבשיל שנפלה בו שטורה בפסח וכיוצא בזה...

[בשיר „שני יוסף בן שמעון" :

„. . . כל באי שלם ביראה ופחד לך יכרעו ברך" (73).

כל באי עולם — ואפילו אינם יהודים בפשטות! אין זה אלא מיסב השיר.

„תוד הקהל! כי לראות פרוזך, לפגר התלהים?
מתי תפקחנה לעברים העינים (88)

ומה יועיל פקוח העינים, אם „מורדי ישראל אותו כתנו לשחתה ולפח לשארית עמנו" (למעלה צד 87)? אם כל עיקרו של הקהל לא נוצר להביא מורים בעניני ישראל, אלא להביא את הכסף במלואו בכל אופן שיד הקהל מגעת, ובעת שבערכאות פונות הרשם מספר וסוד שלא יוכל איש לעשות כאדם הטשה בתוך שלו, לא שם איש על לב לבצור את רוח תכריו של שמר בן ענת, — או כמעט מוכרח הוא שכל החפץ לעשוק ולים ולהוצן אביונים יעשה כחפץ לבו. לחברי שמר בן ענת גם עתה הכח לדרוש מכל מבקש מכתב תעודה כפי העולה על רוחם. חק עבודת הצבא הכללית שם קץ לתעתועי שמר בן ענת בתתם לצבא בניהם היחידים של העניים תחת הבנים הרבים של העשירים, ותועבותיו בעניני מכתבי התעודה יכלו אם יצא חק, שכל איש יוכל לקבל מכתב תעודה מיד הפאליציי בכל מקום שהוא, בגר סדור קצוב, שהעשיר לא ירבה והדל לא ימעיט, או יפול תוך הקהל גם אם לא תפקחנה עיני העברים מראות פרוזו, אם גם, כמדומה לי, תועבות חבריו של שמר בן ענת ידועים כבר אפילו לתינוקות; אך מי יוכל לדון עם התקיפה האלה?

„מות מכל העמים נפלינו או חיי עולם תמצא בקרבנו
טרם את הגבול ידע יורת כי או יקום ישראל יהיו עם אלהים"
אם תורת אמת כזאת לנו תתנו . (97—100)

יוסף מעה בשקול הדעת. הסבה שבעבורה נפרינו מכל העמים בעניני התורה, היא מפני שנפלינו מכל העמים בעניני החיים. כל עם יש לו חיים פנימים ילידי רוחו וקורותיו וכו', רוחו וחייו הולכי כאו כשרים שלובים ותכופים זה בזה, ענינו המתמרים יחד עם חיי רוחו מתנהגים על פי עצמו וברצון עצמו, עד שהוא, רוחו וחייו הם דבר אחד, וכל מה שמתחדש בו ויש לו קיום אצלו מתחדש על פי חייו הפנימים ורוחו, ואין סתירה אצלו בעיון ובמעשה. העם, שהוא חי חיים אמתים, חיי האום מיוחד, מתנהג על פי נטוריו ותכמיו. אשר בקיומם יתנו עמם מורים ידועים לא יוכלו לנטות יותר מראש אל הקצה האחר, מפני שגם הענינים הרוחנים גם הענינים החמרים שהם מתגלגלים מרם ימנו על פי רוב מקרים, תפסים ומיוחדים לעם ההוא, והתכמים בעצמם, גם שלא בסיבתם, וגם בני עמם, החיים ברוח לאומם ובחייו החמרים. אך לא כן אנחנו: בכל מקומות מושבותינו הננו חיים חיים כפולים: חיי ישראל וחיי העמים אשר סביבותינו. הקהל (היינו הדת) — קהל יעקב,

והידים (היינו הכפעל) — ידי עשו. אין אנו שליטים בחיינו להתאים אותם עם רוח לאומנו, חיינו אינם חפשים ללכת בדרכם, והעיון נאנס מכפית ההר כנינית על חיינו בכלל. גדולינו וחכמינו צריכים להיות או בעלי דו פרצופים, המרכיבים רוח ישראל בחיי האריים בני אירופא, או אנשים הנוטים לגמרי לצד אחר: לצד ישראל שאין לו חיים, או לצד בני יפת שאין רוחם כרוחנו, ואין חייהם כחיינו.

הראשונים מחברים שני דברים שלא יתחברו, השניים הם מלאכי השרת, באנשים הם טובים וישרים, אך כעומדים בראש אומה או אפילו עדה ח י ה לא יצליחו כלל, כי מה להם ולחיים? הם נכונים לחבר אלפי סדרים מעיקים על חיי האדם, ספרים המהפכים את האדם לצל נטוי, ואינם מרגישים כלל כי לא כל מה שיעלה הפלפול או הדרוש יוכל שיהיה לו מקום בחיים, מבלי לדבר עוד על ההגיון. השלישים — המה האינטעלעגענטים החדשים שלנו, שאין להם חלק בישראל ונחלה בעמם. ממילא מובן שאין אחד מכל מיני הגדולים האלה יכול לתת לנו סדרים טובים, אשר על פיהם יתנהגו חיי המון ישראל גם בעניני הדת, גם בעניני החיים. נוסף לזה, או יותר נכון: על כן, אין לנו מנהיגים ראשים, כעין סנהדרין גדולה, אשר דבריהם יהיו לנתיב לכל העם כלו. כל התקונים בדת שנעשה לא ישינו לעולם את המטרה, כמו שלא השיג הרמב"ם את מטרתו. כל עמל המאור הגדול הזה היה לתהו, מפני שחפץ לאחד שני דברים נפרדים בעצמותם ורחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב: את תורת ישראל בני שם עם הפילוסופיא של היונים בני יפת, או את היהדות וההעללעניסמוס, שמעולם לא התאחדו ולעולם לא יתאחדו התקונים בדתנו שהוצעו עד היום הזה צריכים להיות בהכרח לפי חיי אירופא, כי באירופא אנו חיים, ועל כן לא יוכלו לעולם להתאים עם דת ישראל ורוחו, שקבלו תבונתן ותמונתן לא על שדה אירופא. ממילא מובן, שלא על המדעים המחלטים אני מדבר, שהם כאמתיות, שוים לכל עם ועם, אבל מדבר אני על הציוויליזאציאן החיצונית ועל דרכי חיי אירופא ומנהגיה, שאין להם שום יחס עם המדעים, ואינם אלא מ אַ ד ע, שאנו יכולים לסלק ידינו מהם בארץ אבותינו, בשעה שנחיה חיי לאום, בלי שום הפסד לעצמנו ולאחרים, ואפשר שנמצא עוד איזה תועלת בזה...

יוסף אומר להעמיד את התורה אך על מוסדות הדעת, אך תורה כזו אינה ת ו ר ת ד ת, אך כללי המדע והפילוסופיא, שאין להם שום עסק עם עניני דת ואמונה.

„מה עצמת, מה נברת תשוקת הדעת — עלו לכרך גדול מקום בית מדעים כו'
בלבב נערי ישראל, זה עם תולעת! כו' — ומה כלך ישראל כלך בלעדיך (?)
עמדו על דרכי מיר, אישישוק וולזון כו' — אם לא בחור עני בין העמים הנך"
(101—102)

הנה מצא המשורר גם איזה דבר טוב בישראל!... אך לדאבון לב התרוזים האלה הם כמעט היחידים במינם בכל שירי המשורר.

„לפסח התיר קטניות ועדשים וכו' — הכשיר הרק, מי החטם ומי רגלים" כו'
(107)

אינני יודע אם המשורר בתם לב יזכיר את התקונים הנדולים האלה שעשה יוסף בחלומו, או התולים עמו? באופן הראשון לא היה צריך יוסף להשתלם

בפרעים ובחכמת הרפואה לדברים כמו אלה: באופן השני יפלא מאד, מדוע יתחבן המשורר ביוסף ויתנהו כחוקר חפשי מבית המדרש שבאיששוק?

„התיר סבוב כפרות ושחיטתן שלא יהיה דוחק בבית המטבחים"
שלשה ימים קודם שבת שבתון (שם)

ומי אסר זאת, וביחוד במקום שבעיקרו יש עליו ערעור החושבים אותו לדרכי האמורי? וידוע שבימי הגאונים היו מסבבין כפרות (בבתי ירקים) בערב ראש השנה, ואם כן אין ערב יום כפור מעכב. אך עיקר התקון לא היה מביא כל תועלת. כבר נהגו לאכול ולשתות בערב יום הכפורים ולהרבות בו באכילת בשר (חולין פ"ג א'), ונהגו ג"כ שלא לאכול ביום ההוא אלא מאכלים קלים להתעכל ושאינם מחממים את הגוף (ש"ע או"ח תר"ח ס"ד) ועל כן נהגו רוב העם לאכול בערב יום כפור בשר עוף תחת בשר בהמה (ע' תוס' חולין שם וכתובות ה' א' ד"ה אלא), ומפני שהרבו לשחוט ביום ההוא עופות, החליפו את הכפרות של ירקים (שנהגו בימי הגאונים) בכפרות של עופות, ששחטו גם בלא זה, והיה הסבה שהכה המנהג הנבער הזה שורש גדול בחיי האומה, מבלי הבט על זה שגדולי ישראל רבים קראו אחריו תגר. ואם כן סוף סוף ישאר הדוחק בבית המטבחים גם בלא הכפרות.

„אהה צור ישראל, האמנם כל זה הכי נפרצו התקוה אין לנו?
רק חלום בטל, תעתעי לב הוה כל (112)

כן הוא, כל זמן שנחפש לנו דרכים עקלקלות בפתרון שאלת היהודים, לקבוע אותו על חמר לאומים, אסימילאציא והתחזקות התקוה. המשל הקדמוני אומר: נפש בריאה נמצאת בגוף בריא (mens sana in corpore sano), וכל זמן שנאבה לרפאות את נפש ישראל מבלי רפאות תחלה את גוף האומה, להחזירו באחדות לאומית ובחיים עצמיים ככל העמים, תבקש לנו דרכי צוענים, לפזר עוד יותר ויותר את בני ישראל ולהפכם לצוענים שומרי דת משה, עוד נרבה פצעי העם יותר ויותר ובזה תשפל נפשו עוד מטה מטה ותקומה לא תהיה לנו, וכל החפץ בתקומה עליו לדעת כי ראשית כל תקומה היא תקומת האומה, ובלעדיה מצב היהודי של ישראל יהיה במצב „פסיק רישיה ולא ימות", או „שבור את התבית ושמור את יינה"...

„ובאמת היוכל כי לשמוע כל מה שמסיילים משיחין?
בית דין של מובחין לא של יודעי בקי (128)

פה נשמע הד קול המספר „עולם כמנהגו" וכו׳, שבו כל נפשו כשרה, כל בעלי כפתורים, המיוחסים ביחוסם של יפת, כלם צדיקים, כלם ישרים, וכלם פועלים טוב וישועות בארץ, עד שהספר ההוא מלא ארכה פלאסתית וכבוד גדול שלב המחבר רחש לאנשים כאלה (שכבר העיד על זה מבקר הס׳ ההוא בכ"ע „ישו. ביבליותיקא"). מכתב המכתב של יוסף העיד ברור כי זה חכם שנים לא היה בארץ מולדתו, כבה העיד גם הדיפלום שלו מבית המדרש תבונה בפאריזא, ואם כן לא יכול להרות את הנפש לפני ששה חדשים בארץ מולדתו, שלא היה אז בה, מלבד מה שבמכתב והתעודה המזויף שנתן לאורי בן יוחנן היו בו רשמי הפנים של האחרון (צד 119), אשר כפי תנועו ותוארו בלי ספק לא היה רוחה בבריאות להתפשט, שהתורה והחכמה החישו את כחו הרבה, ובית דין של מומחין זה, תחת להעניש קשה את האיש שחתם על מכתב המסית — בעון שהיו פתולות בבר אחר,

הינו על שנתן מכתב תעודה בשם אחד לשני אנשים, הענישו איש שלא היה כלל במקום הרשע, ועוד גבו עדות מן החטאים בפשע זה, מראשי הקהל. מעשה זה יזכירני מעשה אחר ברומה לו. אמרו עליו על אחד מחבידיו של שמגר בן ענת שנקרא להפקיד שבעירו לתת מענה על שמצא הפקיד בעירו שני יוסף בן שמעון כאחד. כל אנשי העיר חשבו כי שמגר בן ענת יושם תיכף באזיקים, אך לב שמגר לא נפל בקרבו ויענה להפקיד ולחבריו עזות לאמר: האמנם תחשבו, אדוני, כי מצנפות צוקער צומחות בשדה? כי ליטרות טהע צפות על פני המים? או אולי אתם תושבים, כי מאהבה לכם ינתנו לכם כל אלה? אני מקבל שכר משני יוסף בן שמעון, ואתם — מקבלים שכר ממני, ואם אך כחק אעשה — גם לי גם לכם לא יהיה! הפקידים שמעו את מענתו הצודקת ויפטרוהו לשלום. האם לא מן הפקידים ההם יצא אתו „בית הדין של מומחין", שהענישו את יוסף תחת שמגר בן ענת חברם ורעם, אשר נתן על פיהם. . . ועוד יאמר המשורר בשיר הסמוך:

„אם זנה ישראל אל יאשם יהודה" (המשורר) (132)

לא, אישי ואהובי המשורר! עם ישראל חייב בכל התהפוכות שאתה חושב, כמו שהסער חייב בנפילת האהל אשר להפּעמישיסם.

במשל „יעלת סלע והנשר":

„אם לא אתם בקשתם האלהים צונו" (145)

כמה גרועה תשובה זו! וכי ההודים אינם יכולים גם כן להשיב תשובה כזו? וכי כל האינקוויזיטאָרים בימים שעברו עד פקידי החילים ברוסיא שהכריחו בימי ממשלת ניקולאי את ילדי ישראל שנמכרו לצבא להמיר דתם, עם פיום התשיעי במעשי כהן ומורטארא, לא אמרו ממש כדברים האלה?

במשל „הסוס והסים":

„יש גם בני עם אחד כו' לאמר שבלת
אין להם לב ליחד אמר סבלת
מחלק שפתים וריב לשונות: ויאחזו בו וישחטוהו"
האפרתי מבלתי יכולת (150)

אם וואָלטהער בקש תואנה ויראה און במעשי בני ישראל, אשר שחטו את בני אפרים „על אשר לא יכלו לדבר שבלת", הנה ראוי הדבר הזה לו. הוא, וואָלטהער, כאיש משחת המדות מכף רגלו ועד קדקדו בקש אחרי מומי אחרים לכסות את מגרעותיו, וכשונא ישראל על שיהודי צורף כסף אחד לא חפץ להיות עשוק בתאות בצעו של וואָלטהער — בקש תמיד תואנה להתנפל על בני ישראל. אך אם משוררנו יאמר כדברים האלה יפלא מאד. כל תינוק של בית רבו יודע כי בלתי יכלת בני אפרים לדבר שבלת לא היתה הסבה למיתתם בשחיטה על ידי אחיהם בני ישראל, אך סימן טוב להכיר בו את עזי הפנים שנועזו לפסוע על ראשי העם כלו ביחושם ובגאותם. בני אפרים חשבו את עצמם ליורשי בכורת יוסף שניטלה מראובן ונתנה לו, והפצו לעמוד בשביל יחושם זה בראש העם, אם גם מאומה לא עשו לטובתו. כאשר התנפלו המדינים על בני ישראל ישבו להם בני אפרים מנגד, ואך כאשר קם גדעון ויך את המדינים באו עליו המיוחסים בטענה „ויריבו אתו בחזקה" לאמר: „מה הדבר הזה עשית לנו לבלתי קראת לנו כי הלכת

להלחם במדין" (שופטים ה' א'). בן עשו במהומת יפתח עם בני עמון. בתחלה לא עשו דבר להציל את עמם, ואך כאשר הכה יפתח את בני עמון עלו המיוחסים בני אפרים להלחם בו, מדוע לא קרא אותם (שם י"ב א' — ג'), כאילו כל גבור החפץ להציל את עמו מיד שודדים צריך תחלה ליטול רשות מהם. מפורא מובן שנתחן היה לשים קץ תאות הסבלים הרב, לבל יוסיפו עוד להלחם עם בני עמם על דברי הבל כאלה, בעוד שהם יושבים שקטים בסכסוכם בשעה שהמדינים ובני עמון וכו' לוחצים את ישראל. יפתח והיה באמת הראו המעשים האלה עד במה גדלה חשיבת בכורת אבותם ושלמו להם כמפעליהם. אך למען ידעו מי בן אפרים ומי בן שבט אחר השתמשו בשבלאם, שלא יכלו לומר „שבלת' ימה מקום מצא פה המשורר לבקש תואנות?

ויתן ודודומי: רצוני ראובן בו הקנה ויאות
לקנות טוב טוב במנה או במאתים כו' ויקרו מאתו בלי ראות
יש אתי סים בזה תאוה לעינים כו' ויתן בכפו שתי מאות" (151)

ספורים כאלה צריכים שתהיה אפשרות בנוהג שבעולם שיקרו. אך מעולם לא שמעתי שיהיו בני ליטא ובני ואהלין מדברים בינם לבין עצמם בלשון הקדש, ומעולם לא קרה שיקנה איש איזה חפץ בלא ראות מיד איש זר לו שלא ידעו מתמול שלשום וישלם לו תיכף במרם יראה את החפץ ההוא ויקבל אותו.

„אך הרב פסק שאין זה אלא שטות ולפיכך (?) אין המקח מקח טעות" (152)

וכי מתוך שהוא שטות אין המקח מקח טעות ואין הדמים חוזרים? גם מלבד דיני אונאה ובטול מקח הנה ידוע שאין מטלטלין נקנין בכסף אלא במשיכה, והחוקה שנתאנה נבהל בלי ספק בראותו את הטוף תחת סוס, והוא משך אותו.

מה כל המחלוקות שהיו ביהודה נקרע בית ישראל לקרעים
אם לא בשביל איזה אות או נקודה כו' ויהי לכתות שונות
בשביל מה בשנים ראשונות לפרושים וצדוקים" כו' (152—153)

גם זה אמת, כמו שאמת הוא שבני אפרים נשתמו אך בעבור שלא יכלו יומר „שבלת". כל איש הבקי בדברי ימינו ואינו מבקש תואנות יודע הוא שעיקר מחלוקת הפרושים והצדוקים לא היתה בעיקרה ע"ד התורה שבעל פה, אך מחלוקת האריסטוקראטים והדעמאקראטים (שהארכתי בזה מעט בהראוגזם שנת 1881 גומר 27 ואיני חפץ לכפול הדברים). גם מחלוקת המתנגדים והחסידים איננה בעיקרה ע"ד „כתר" „רצפת פורקניה", אלא אם יש להתנהג על פי ההלכה והפוסקים, והאומרים שהמעשה בעניני הדת עיקר והמחשבה והכונה טפלות לה, או על פי הקבלה והזוהר, האומרים שהכונה והמחשבה עיקר והמעשה טפל לה.

בפסל „השעיר המשתלח":

„. . . ולדודתו לעיני יקירי ירושלים
בפתי ירים המרים אותי" (174)

יקירי ירושלים היו מכוים את האיש העתי אך עד השכנה הראשונה (יומא ס"ו.) ולא עד הצוק, מפני תחום שבת.

בפסל „אתי בוקי":

„יקומו נא אנשים צדיקים כו' ישפטו בינינו

ובין נושכינו   מי הנזוקים ומי המזיקים?!" (202)

אולם צדיקים יאמרו כי גם התקיפים גם הכלבים מזיקים ונזוקים, ולהרחיק את ההיזק נחוץ לקרוא דרור להתקיפים ללכת באשר ילכו לבקש להם מחיה. הנמשל מובן מאליו. כל עבודה שיעשו בני ישראל יושבי אירופא, יקפחו בזה בהכרח את פרנסת התושבים ההיסטאָריים, כי העניות גדולה מאד בכל הארץ ואלפי ידים מן התושבים ההיסטאָריים מבקשות עבודה ולא תמצאנה. על כן צריכים רוב בני ישראל או קיבוץ לרובם ללכת למקום פנוי, במקום שלא יגרמו נזק לאחרים, ולהיות שם. כי כשם שלא היו כלבי אדוני בזק אשמים בזה שקצץ אדוני בזק את בהונות מנוצחיו וכבש אותם תחת שלחנו, כן אין תושבי ארצות אחרות אשמים בזה שגלה טיטוס—וביחוד מלכי הנוצרים שמלכו על ארץ ישראל והפצו להביא את בני ישראל תחת דתם — את ישראל מעל אדמתו: —

אינני יודע אם התכון המשורר להוציא היקש הזה ממשלו זה או לא, בכל אופן יקר המשל הזה מאד. כי בהציגו את שאלת היהודים על אפניה הנכונים יצא לנו הפתרון מעצמו. יקר המשל הזה עוד מפני סבה אחרת, היינו מפני שבכללו מראה בלתי נפרץ הוא לראות את משוררנו הנשגב מדבר על מצב ישראל בלאמים. כל התחלות קשות, ויש תקוה כי השיר הזה, בחתמו את שירי המשורר, שנכתבו עד כה, יהיה גם פ ת י ח ה לשירי המשורר העתידים להתחבר. האמנם המשורר אומר בשירו האחרון „השארת הנפש" שכתב עליו: אלה דברי המשורר ה א ח ר ו נ י ם, לאמר:

„כבר אחוש כי הזקנה עלי קפצת   כחי ייבש, לחיינוס, עיני תכהינה" (207)

אך לא אנשים כבירי כח לב ומלאים רוח השירה כבחיר משוררינו ייעפו, ורוחם לא יחדל מעשות פרי.

השיר „אדני בזק", שנכתב כפי הנראה בימי הקאָמיסיות שהושיב הגראף איגנאטיעוו, יעיד לנו כי לעת זקנת המשורר נתישבה דעתו עליו ויבחר מהלך חדש לשיריו: „לבכות ענותנו". על כן נקוה כי „בל שירי גאָרדאָן" עוד לא נתתמו, וכי עוד יוסיף המשורר להעשיר את ספרותנו בשירים רבים ונחמדים, ולארבעה ספרי שיריו שיצאו בשנה שעברה לאור עוד יוסיף איזה ספרים, וגדול יהיה כבוד האחרונים מן הראשונים, שבהם ישתדל להשיב באמת לב הבנים שרחקו ממנו על אבותם, לשובב לנו לב בנינו אשר מהם נואשנו, שעתה שבים אלינו" — בעוררו את כנורו ה י ח י ד לנו על הצרות האחרונות שלנו המשכחות את הראשונות, על המדות הטובות שהצטינו בני ישראל בהם עד ימות „הערבים בבבל", היינו ה ת ע ר ו ב ו ת ו ה ה ת ב ו ל ל ו ת, ימות האסימילאציאָ והתחקות הקופית אחרי יפיפותו של יפת.

„ומעל ה ע ר ב י ם על נהרות ב ב ל   אף יתלהו ביתד מסד הבית;
ששם כסו פניו שמיר ושית   יגיש שיריו מנה אחת אפים
יוריד ויכונן את מיתרי הנבל   למחונני עיר ציון דירושלים!"

(עיין ח"א XX).

ולקח עתה את כנורו „לחלום את שיבת שבותנו", והתאחדו בו רוח ישעיה השני עם שירת ר' יהודה הלוי, ואז נקרא לו בצדק „משורר לאומי".

מרחשון תרמ"ה.   משה ליב ליליענבלום.

L.B

יהודה ואפרים.

אפרים בעמים הוא יתבולל (הושע ז, ח).
ויהודה עוד רד עם אל . . . .
ועם קדושים נאמן (שם יב—א)

אמר לחוללים: אל תהלו!
ולמתבוללים: אל תתבוללו!
כירק דשא לשה תבלו,
ובתמיד עשת כמו תתמוללו.

מעי מעי על חללי בני עמנו!
לא חללי חרב אף לא חץ וקשת;
חללי אלהם המה דור בנינו,
דור לא ידע כי רגליו ביורדה רשת,
דור ליהודה רד גם אל לא ים אזנים,
דור סורר חפץ התבולל באפרים.

זכרו ימות עולם, אתם בוגדי בגד,
בעבוד באבותינו מצרים בפרך,
אז לא שנו לשון שם ובגד,
ותהי להם תקוה, לא כשח ברך,
וטבעון קדשו אלהים הופיע,
ויקם מקרבם להם מושיע.

ומה שלש אלה בה קמו גברו?
ובשלשתם יחד דבר קדש אין,
כי בעבורם ישראל חפשים יצאו,
על שמרם אותמו בבבת העין?
כי תשימו לב הלא תבינו,
כי לאשתם אבותינו לא שנו!

כי אותות הלאם בקדש נאדרו
לעם זו מעולם, ובם עז לבשו.
כי באותות האלה יחד חברו,
ובלאמותם הם לא התבוששו.
אות הלאם – יהיה לשונו, בגדהו,
או שמו יקרא בו – רק הוא לבדהו.

לא מצרים בני דת אברהם נקראו,
עברים, בני ישראל, זה שמם לתפארת.
ובשם זה התפארו ויתגאו,
ויהי להם לעד לעולם למשמרת.
פה שנות אלפים לא תמו לא כלו,
ובעמי הארץ לא התבוללו.

ואתם בני עמי, עיניכם טחו;
הקרא בשם ישראל תפחדו פחד
על כן, הה, על שתי הסעפים תפסחו,
כי הנה בבטנכם שני גוים גם יחד,
ולאם מלאם יאמץ, בחרפה יכנו,
ורב הנה יעבוד לצעיר ממנו.

כי הנה העמים אחריהם תלכו
הם אתכם יתעבו כקטב ודבר,
אם גם את עפר רגליהם תלחכו
הם יוסיפו לכם שבר על שבר
ומה-בצע איפוא בפרשכם כפים,
ותחפצו התבולל בהם כאז אפרים.

לו בלאמתכם העתיקה תאמינו,
ולהדרים קרנה מעפר תגש,
לו תשכילו ותעודתכם תבינו,
ואיש את אחיו בלבבכם לא תשנאו,
ואגודה אחת הייתם לנצח;
כי עתה נשיאתם והרימותם מצח.

כיהודה רד עם אל ובו בטח
נאמן עם קדושיו ובקולם שמע
לו הייתם, ויהי אשרכם פורח
ומעשה ידיכם למטרה קלע:
אז מידכם היו לכם קרנים,
ולא הייתם רודפי קדים כאפרים.

אם לא תרעו רוח קדים תרדפו,
כי בהתערב בגוים תמצאו חפץ?
מוסרות הלאם כלבוש תחליפום ויחלפו
למען הרחק מכם זרם תפן?
אם לא השתוק הוא, שתוק כל לב קבץ,
לראות עם קדושים כה מסר פרץ?

גרמניה לכו ומאד התבוננו,
אם ינשא שם אלוה על גפים,
אשר לאמתם כבר עתה פנו,
מחו זכר ציון וירושלים,
מקרב לבם ומתפלותמו,
ובכל זאת לעג וקלס הגמו.

לַגֶּרְמַנִּים כֻּלָּם כִּבְנֵי שַׁחַץ ,
מַחְשַׁבְתָּם וּפָעֳלָם מָוֶת וָרַעַל .
שׁוֹמְרֵי דַת אֲבוֹתָם לָהֶם סִיר רַחַץ ,
וְעַל הֹלְכִים קְדִימָה יַשְׁלִיכוּ נָעַל .
וְעַל מִי אֵיפוֹא אַחַי כַּיּוֹם תִּבְטָחוּ ,
כִּי תְחַלְּלוּ כְּבוֹדְכֶם וְתִפְאַרְתְּכֶם תִּזְנָחוּ ?!

שׁוּבוּ נָא , שׁוּבוּ מֵעֶבְרֵי פִּי פַחַת !
שָׁם חשֶׁךְ יְשׁוּפְכֶם , שָׁם אֹפֶל צַלְמָוֶת .
לְכוּ בְאוֹר אֶשְׁכֶם וּרְווּ דֶשֶׁן וָנַחַת ,
שָׁם חַיִּים עַד עוֹלָם חַיֵּי אַל־מָוֶת .
בַּאֲשֶׁר אֵשׁ דַּת וּלְאֹם אוֹרָהּ תּוֹפִיעַ
שָׁם יִמָּצֵא גַּם גֹּאֵל וּמוֹשִׁיעַ ...

אברהם בער הכהן גאטלאבער.

דובנא , ה"ח שבט תרמ"ד .

(אחרי כי מלאו לי ביום ח"י טבת שבעים ושלש שנים)

הפלג והשלג.

תשלום כציור שירי עת לקטון.

(יהושע ירח, ...)

שם על צלע ההר בימי האביב
יזל פלג מימיו (מאין באו ?...)
וישא עיניו אל ההר מסביב
וירא עליו שלג — ויפער לועו
ולבלעתו חפץ הגדיל צורתו:
ובלעגי מעוג חרק עליו שנו
ובמדקרות חרב במא לו בשפתו:
"ארח סר ללון בנה כעש קנו!
התאמר פה לשכן שלו לנצח?
הן חם יגזלה ימסך כמים
ותרב גם תצמת ברצח
ויפזרו בדי נגה אל אפסים.
איצק נא אפוא כי בי תתבולל
ומשש הרבי בן התוגה עיניך:
הליכי חמה שמן יצוק עמדי,
אל עלה הקשה אל נא השתולל,
רד מהר אל מימי גם הא לך ידי —
עד מה עצל תשכב על משכבך?"

ובחום שאנן ענהו השלג
וברוח נאה לסביר ערכתו:
האזינה נא עדי, שבוצה הפלג!
הן ארע באף מתמול רגעת
זכר אני ואתה זה אך נוצרת
היית מרסס אל תל כל עבר.

פָּנַיִךְ אָז כְּסּוּ בִּכְפוֹר וָקֶרַח
לֹא רָאֲתָךְ עֵין אִישׁ אַף לֹא עֵין הַבַּר –
זֶה שֶׁטֶפְךְ הַיּוֹם הָיָה אָז קִפָּאוֹן,
עַתָּה אִם אַתָּה עַל דַּרְכְּךָ מַצְלִיחַ
מַה־זֶּה יָרוּם לִבְּךָ? מַה קוֹל הַשָּׁאוֹן?
הֵן „אִם יָבוֹא חֹם...” לִי אֹמֶר תָּשִׂיחַ
אָז אִמַּם אִצָּמֵת אֶתֹּם לִגְוֹעַ,
וַעֲצָתְךָ אֱמוּנָה כִּי אֵלֶיךָ אֶחָבֵר –
אַךְ מַה יֵּלֶד יוֹם מִי יֵדַע יָדֹעַ?
אוּלַי עֵת יָבוֹא חֹם בַּיּוֹם שֶׁיְּדַבֵּר...
אָז צִיָּה גַּם חֹם מֵימֶיךָ יִגְזָלוּ
וּמְקוֹרְךָ יִיבָשׁ וִיהִי לֶחָרָבָה?
הֵן תֵּדַע כִּי לַכֹּל חֲלִיפוֹת וָצָבָא
בַּסֻּלָּם זֶה רַבִּים יָרְדוּ גַּם עָלוּ! –
עַל כֵּן אִם פֹּה לֹא יַכִּירֵנִי מְקוֹמִי
אָבֶז לַעֲצָתְךָ לִגְוֹעַ בְּלֹא־יוֹמִי. –
גַּם זוֹ בָּךְ חַיָּתְךָ וּלְשַׁד וָלֵחַ
(הוֹסִיף הַשֶּׁלֶג בִּשְׂחֹק צַדִּיק תָּמִים)
מִמְּקוֹרִי הוּא – מְקוֹם אֵינֶנִּי אֹרֵחַ
מִמְּקוֹר הַרְרֵי־עוֹז שָׁם שֶׁלֶג־עוֹלָמִים!! –

* . *

בֶּן־עַמִּי! אַל נָא כִּי תִּפְצַר תְּאִיצָה
לְמִשְׁלִי זֶה גַּם לַגִּיד לָךְ הַמְּלִיצָה...

צבי הכהן שערשעווסקי.

מחזיונות בת-עמי.

I

חלומות ילדותי היום אזכירה,
תמונת מינקתי בי רוחי העירה,
ספורי מרמדי כמו אזני קשבת;
אף אני בחלומי, בהיותי ילד,
חזיתי נפלאות, מופתים בחלד,
בעולם הדמיון או רוחי סובבת.

ומלמדי, אחוה, פניו חמרמרו,
לחייו קמטו בלא-עת, בלא-עת קדרו.
ארך אפים, פאותיו ארוכות
בודדות בלי סדרים על ראשו-קרח.
זעיר שם, זעיר שם זקנו פרא צומח.
מבין הסתבכות שתי ציציות פרוחות.

ובשבתי לפניו אחר הצהרים,
שם בבית המדרש בינות לערבים,
בין תפלת מנחה לתפלת הערב,
בשעה שאינה לא יום גם לא לילה;
ויספר נפלאות מקדושי מעלה,
מקדושי ישרון שנפשו בחרב.

חִידוֹת, נִסְתָּרוֹת מִמַּעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה,
מִכִּסֵּא הַכָּבוֹד — עוֹד אַלְפֵי רְבָבָה
סוֹדוֹת נִשְׂגָּבִים לִי סִפֵּר בִּרְנָנָה;
אֹתוֹת וּמוֹפְתִים מִמְּעָרַת מַכְפֵּלָה,
מִמְּלוּכַת יְשֻׁרוּן עַד גָּלוּתוֹ בָּבֶלָה,
נִסִּים, נִפְלָאוֹת מִבָּבֶל עַד הֵנָּה.

עוֹד הַיּוֹם אֶזְכּוֹר עַל מִצְחוֹ הַקְּמָטִים,
בְּדַבְּרוֹ בְּסַמְבַּטְיוֹן וַעֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים,
עוֹד אֶזְכּוֹר הַדְּמָעוֹת, עֵינוֹ נִגָּרָה...
מוֹרִי, מְלַמְּדִי! גַּם־כִּי יָדְךָ הִכַּתְנִי,
לֶעָפָר טִיט חוּצוֹת אִם רַגְלְךָ שָׂמַתְנִי,
כִּי אֶזְכּוֹר עָנְיְךָ — בִּי רוּחִי נִשְׁבָּרָה.

גַּם אֶזְכּוֹר סִפּוּרָיו מִגַּן הָעֲדָנִים...
מִגֵּיא בֶן־הִנֹּם, שֶׁשָּׁם אֵם עַל בָּנִים
עַל גַּחֲלֵי רְתָמִים בָּרֹמַח יִצְלָיו;
בְּתוּלוֹת יְפֵה־פִיּוֹת תְּלוּיוֹת בַּשָּׁדַיִם,
בְּשַׂר בַּחוּרִים יִמָּרֵט בְּמֶלְקָחַיִם, —
תַּחַת שִׁבְטֵי בַרְזֶל זְקֵנִים יֶהֱמָיוּ.

גַּם מַלְאַךְ הַמָּוֶת כֻּלּוֹ עֵינַיִם,
גַּם מַלְאַךְ דּוּמָה כִּי יַחֲרֹק שִׁנַּיִם,
יְבַקַּע בְּמוֹט בַּרְזֶל כָּל בֶּטֶן שָׁם מָטָה;
גֶּשֶׁר זְכוּכִית עַל הָרֵי חֹשֶׁךְ נָחַת,
תַּחְתָּיו שִׁבְעָה נַחֲלֵי אֵשׁ מִתְלַקַּחַת...
הַגֶּשֶׁר נִשְׁבַּר — הָהּ, לִבִּי, גַּם אָתָּה.

גם מלך דוד כי ישן במערה,
בין סלעי מטור מעין נסתרה,
זה אלפי שנה ישן שנת החיים;
ישן גם יישן, עד יבא יום האמת,
אז יקום כגבור, בחרב נקמת
דם צורי היהודים ישפך כמים...

ובדברו פתאם בעיניו נזלו,
שתי דמעות רותחות, כנחשים זחלו
על לחיו הצנומות — משם עוד הלאה,
עד נפלו על ידי ועורה השחיתו;
אז טוקרי עולם בדם עורקי הציתו,
הציתו — יבערו, יעשו כי כלה.

לשוא במי ירדן את־בשרי טבלתי,
לשוא מני מזור לגהות עלתי,
דוי ירתח עד אשכב הקבר...
הה, לבי, לבי בי סוער כסער,
גבר נעתק ממקומו, ובהר היער
על שבר בת־עמי יענה בשבר.

2

בתהום קיפהויזר במערה שחה,
שם בהיכל נחקר בתחתיות האדמה,
שוכן פרידריך המכונה ברברוסא.
הוא פרידריך המלך, מלך גרמניה,
הלוחם מלחמות אז בימי עניה,
שם ארצות אויביה שמה ובזה

הוּא פְרִידְרִיךְ הַמֶּלֶךְ, פְרִידְרִיךְ הָרִאשׁוֹן,
הַיָּקָר לְעַמּוֹ, הָאָהוּב כְּאִישׁוֹן,
כְּאִישׁוֹן עַיִן לָמוֹ נֶחְשַׁב בַּחַיִּים.
וּבְטֶרֶם בָּא שִׁמְשׁוֹ, לִפְנֵי בֹא לַיִל,
וַיְנַהֵג צִבְאֹתָיו בְּעֹז וָחַיִל
לְמִלְחֶמֶת־קֹדֶשׁ עַל עִיר יְרוּשָׁלַיִם.

וּבְבֹאוֹ לִנְהַר סֶלֶף בְּסִילִיצְיָה,
כִּי חֵילוֹ בִּכְבֵדוּת, עֵינוֹ צוֹפִיָּה,
יִתְנַהֵל לְאַט עַל מַעֲבַר צַר־יָדַיִם;
וַיְקַפֵּץ עִם סוּסוֹ בְּמַיִם אַדִּירִים.
מִפַּחַז הַנָּהָר, גַּלִּים כַּבִּירִים,
עִם סוּסוֹ הֶעָיֵף טָבַע בַּמָּיִם.

גִּבּוֹרָיו, פָּרָשָׁיו לְעֶזְרָה הֵאִיצוּ,
וַיֶּחֱצוּ עַד צַוָּאר, גַּלִּים הֵפִיצוּ,
חָרְדוּ לְמַלְכָּם — וּמָה נַפְשָׁם רָעָדָה,
בְּהוֹצִיאָם גְּוִיָּתוֹ בְּלִי רוּחַ חַיִּים!
אָז נָמוֹג כָּל חֵילוֹ, נָמַס כַּמָּיִם.
כָּכָה יֵאָמֵר בְּסִפְרֵי הַתּוֹלָדָה.

אַךְ הָעָם בְּמוֹת מַלְכָּם הַנֶּאֱמָן לֹא אָבוּ,
לֹא כְיוֹדְעֵי עִתִּים הֶהָמוֹן חָשָׁבוּ:
לֹא מֵת הַמֶּלֶךְ אַךְ יָשֵׁן בַּמְּעָרָה;
שָׁם עַל עַמּוּד שַׁיִשׁ נִתְמָךְ בַּכֹּחַ,
זְקָנוֹ סֹבֵב, סֹבֵב פֶּרֶא צוֹמֵחַ,
עַד תָּבֹא הָעֵת — אָז יָקִיץ בִּסְעָרָה.

אז ברעם וברעש יבקע אדמה,
יזעק כל־חילו לשדה המלחמה,
על עמו כי נגלה רוחו בצרה,
וישפך בחמתו עמים ולאמים,
ידבר תחת רגליו גוים עצומים,
עם בוז ושסוי יחלן מים צרה. —

גם בני ישראל על דוד נאנחים,
גם כי יאמר שם בספר המלכים
שמת המלך זקן ושבע ימים —
אך מה ללב נשבר ולספרי קדש?
מה־בצע בלבנה כבה לחדש,
אם תחת אור לנו חשכת עולמים?

לא מת המלך, אך ישן במערה,
יאמר ישראל, כי רוחו נשברה;
גם מורי ומלמדי לי אמר כבה:
במערה נסתרה שם במדבר ציה,
בהר חרב, לא אזכר, או בהר מוריה
ישן, ינוח; — ויסף באנחה:

— פעם שני בחורים יחד נקבת,
בחורים פגיים אשר נזח,
קברת מלך דוד בקשו ללכת.
ויקומו וילכו בני החיל,
הלכו, הלכו יומם וליל,
עד באו אל ההר אשר בשלכת.

— עַל הַתֹּמֶר יֹשֶׁבֶת יוֹנָה הוֹמִיָּה,
יֹשֶׁבֶת בָּדָדָה וְעֵינָהּ בּוֹכִיָּה,
וַיֵּשְׁבוּ לָנוּחַ תַּחַת הַתֹּמֶר.
„יוֹנָתִי, תַּמָּתִי, הַגִּידִי, יְקָרָה,
אֵיפֹה מְעָרַת מֶלֶךְ דָּוִד נִסְתָּרָה?"
וַתַּךְ בִּכְנָפֶיהָ בִּבְכִי וַתֹּאמַר:

— „הַנֶּשֶׁר, הַנֶּשֶׁר גּוֹזְלֵי טָרַף,
וַיִּקְרַע סְגוֹר לִבִּי וְאֶת־קִנִּי שָׂרַף,
שַׁאֲלוּ, כִּי יֵדַע, שָׁמָּה עֵין הַמָּיִם".
וַיָּקוּמוּ וַיֵּלְכוּ בְּנֵי הֶחָיִל,
וַיֵּלְכוּ, וַיֵּלְכוּ יוֹמָם וָלַיִל,
עַד בָּאוּ אֱלֵי נָהָר רְחַב יָדָיִם.

כְּנַחַל דִּימוֹן הוּא אֲדַמְדָּם צָבוּעַ,
מֵימָיו שֹׁקְטִים אַף גַּל לֹא יָנוּעַ...
וַיֵּשְׁבוּ לָנוּחַ, לִבָּם סָעֲדוּ.
„הַנָּהָר, הַנָּהָר, הַגִּידָה, נְהָרָה,
אֵיפֹה מְעָרַת מֶלֶךְ דָּוִד נִסְתָּרָה?"
וַיֶּהֱם הַנָּהָר, מֵימָיו רָעֲדוּ:

— „הַנֶּשֶׁר, הַנֶּשֶׁר, דְּמֵי טַרְפּוֹ צֹעֲקִים...
וַיִּרְחַץ צִפָּרְנָיו בְּמֵימַי הַזַּכִּים —
הַגִּבְעָה שָׁם תַּגִּיד הַדֶּרֶךְ יְשָׁרָה".
וַיָּקוּמוּ וַיֵּלְכוּ בְּנֵי הֶחָיִל,
וַיֵּלְכוּ, וַיֵּלְכוּ יוֹמָם וָלַיִל,
עַד בָּאוּ אֶל הַר גָּדוֹל, תַּחְתָּיו מְעָרָה׳

– ותצא איש זקן, אזור עור במתנים,
בעל שער, ועיניו כברק שמים,
עלה לקראתם ובידו מפתח.
"שלום עליכם, זקן נכבד ונעלה,"
"עליכם שלום, בחורי אל מעלה,"
וידפוק על דלת ברזל בכח

– שלש פעמים, אחר אמרתו שיחה:
פתחו שערים – והדלת נפתחה.
ויאמר: "לכו נכחה ובלי פחד,
עד תבאו למקום שם אבן משוחה,
תחתיה בחדר שכן במנוחה
המלך, זה כמה בקברתם יחד.

– ומראשתיו שמה צפחת מים,
והיה כי יושיט המלך ידים,
חיש בן גליתו המים תציקו;
מימי־חרש המה, מים נאמנים,
ראשון אדם שאבם מנהר איתנים.
הם יצמיחו ישועה, רצון יפיקו.

– "אז יקום המלך משנתו סלה,
נדחי ישראל תפוצים בגולה,
אל עיר קדשו יקבץ, לירושלים..."
פתאם להבות אש הפרידו ביניהם,
ותצא סוסים ורכב, ולעיניהם
עלה האיש בסערת השמים.

– אָז יָדְעוּ, הוּא זֶה הַנָּבִיא אֵלִיָּה.
וַיֵּלְכוּ בַּמְּעָרָה וְנַפְשָׁם הוֹמִיָּה,
כִּי הִנֵּה לִקְרָאתָם אֲרָיִים שֹׁאֲגִים;
דֻּבִּים וּזְאֵבִים, יַנְשׁוּף, יַעֲנָה וְאַיָּה,
נְחָשִׁים, עַקְרַבִּים, קָאַת, דָּאָה וְדַיָּה,
כָּל בַּעֲלֵי כָנָף הַמְּצַפְצְפִים וְהַמַּהְגִּים.

– עוֹד רַבּוֹת נוֹרָאוֹת עַל דַּרְכָּם רָאוּ,
עַד בָּאוּ לְמָקוֹם שָׁם אֶבֶן מָצָאוּ,
בְּרֹב עָמָל וּתְלָאָה בָּאוּ הַחֶדֶר.
וּמַה חֶרְדָּה נַפְשָׁם מִבְּרַק קַרְנַיִם!
כָּל הַבַּיִת סָפוּן בְּזָהָב פַּרְוָיִם,
בְּכָל עֵבֶר וּפִנָּה אַךְ פְּאֵר וְהָדָר.

– עַל מִטַּת זָהָב הַמֶּלֶךְ יָנוּחַ,
עַל רֹאשׁוֹ שְׁכִינַת אֵל מְרַחֶפֶת בָּרוּחַ,
מְרַאֲשֹׁתָיו הַחֲנִית וְצַפַּחַת הַמָּיִם;
לְרַגְלָיו נֵר־דּוֹנַג, עַל הַקִּיר הַנֵּבֶל,
עַל שֻׁלְחָן סֵפֶר תְּהִלִּים וְשִׁירֵי אֵבֶל –
וַיָּשֶׂם לָמוֹ הַמֶּלֶךְ יָדָיִם.

– מֵרוֹב אוֹרָה וִיקָר, הוֹד וּבָרֶקֶת,
הָהּ שָׁכְחוּ עַל יָדָיו מַיִם לָצֶקֶת,
וַיֵּאָנַח דָּוִד בְּשִׁבְרוֹן מָתְנַיִם.
אָז זָכְרוּ מֵי־עֵדֶן – אֵחֲרוּ הַמּוֹעֵד.
הַשְּׁכִינָה בֹּכִיָּה, הַכִּנּוֹר רוֹעֵד...
נִדְמָה חֲזוּת הַכֹּל כְּקֶצֶף עַל מָיִם.

מה נפעם אז לבי, כמו הולם פעם,
דברי מלמדי בחזיון נורא ורעם
הלמו אף מחץ משכיות לבתי.
הייתי כחולם, רבות מחשבות
מחצו ראש־ילד התעצב להכות,
עד עיפה נפשי, יגעתי באנחתי.

בלילה ההוא מנוחתי נדדה,
נשף ילדותי לי היה לחרדה,
על שחר בינתי שכנה עננה,
רוחות ושעירים מול עיני רחפו,
כל בלהות שחת על פני חלפו,
ויללות שמעה אזני בכי ותוגה.

מפחד בלילות שנתי נגזלה,
ואחכם בשמיכה, ונפשי נבהלה
מבעד לשמיכה לחזות נפלאות:
סביבי עמודי אש ירחפו ינועו,
עליהם רקיע נטוי כקו תהו,
עליו תרקדנה שדי רבים נוראות.

נבהלתי מראות: בכל עבר ופנה
תרישים חרשים בחשת ונזה,
שדים, בני־לצון, עליו כפרשים:
ובעיני אש־פלדות אלי ישביתו,
יניעו עלי ראש, לשון יאריכו,
ויקרעו השדים חי לתחשים.

וַחֲמַת זִחֲלֵי עָפָר מִתּוֹךְ לֶהָבָה,
יַעֲלוּ מִבֶּטֶן אֶרֶץ לְאַלְפֵי רְבָבָה,
וַהֲמוֹנִים, הֲמוֹנִים אֵלַי יִנְהָרוּ...
וָאֶתֵּן קוֹל פְּחָדִים וָאֶזְעַק מָרָה,
וַתֶּחֱרַד לְקוֹלִי מֵינִקְתִּי הַיְקָרָה,
וּנְשִׁיקוֹת פִּיהָ עַד לִבִּי חָדָרוּ.

וַתְּדַבֵּר עַל לִבִּי דְּבָרִים נִחֻמִים,
דְּבָרֶיהָ לִי הָיוּ כְּדִבְרֵי הַתֻּמִּים,
לְהַגִּיד הַפְּצִירָה מָה עֵינַי חָזָתָה.
וּבְשָׁמְעָהּ חֲלֹמִי אָז אַפָּהּ חָרָה,
עַל מוֹרִי, מְנַהֲלִי חֲמָתָהּ בָּעֲרָה,
וַתְּקַלֵּל אֶת מְלַמְּדִי בַּשֵּׁם — וַיִּזְתָּא.

3

מֵינִקְתִּי, מֵינִקְתִּי וּמְקוֹר חַיָּתִי,
עוֹד קוֹל מִדְבָּרֵךְ דּוֹפֵק עַל לְבָבִי,
הֵד נְשִׁיקוֹת פִּיךְ בְּפִי כִנּוֹרִי יָרִיעַ;
כִּמְעַט נָגַע בְּמֵיתָרָיו כֵּן יֶהֱמָיוּן,
יֶהֱמוּ שֹׁד עַמִּי—וּקְרָבַי יִבְכָּיוּן,
וּכְמוֹ תְּמוּנָתֵךְ מוּל עֵינַי תּוֹפִיעַ.

הֵן אֶחֱזֶה הַזְּקֵנָה, אֶרְאֶה פָּנֶיהָ,
כֻּלָּהּ כַּדֹּנַג, וּסְבִיבוֹת עֵינֶיהָ
קְמָטִים עֲקַלְקַלּוֹן שֶׁבֶת הֶעֱמִיקוּ.
שָׁם צֶדֶק וֶאֱמֶת קֵן לָמוֹ מָצָאוּ,
אַךְ עִקְּבוֹת תֹּם־נַפְשָׁהּ קִרְבָּם נוֹדָעוּ;
מִבָּתֵּי עֵינֶיהָ נֶחָמָה יָפִיקוּ.

בנפשה האמונה לאהבה הנכחת,
בלבה החמלה עם הדת נאבקת,
מתק שפתים מריה ישיפו;
אך רפאות לנפשי לי היו דבריה,
אך שפתים ישק קול ספוריה,
כרביבים עלי־עשב בין רעיפו.

מה נפגם לבי הרך, בפעמון זהב;
בשמעי ספוריה שבתתי רעב,
שבתתי צמא, שנה לא ידעתי.
ברד על בורמלך עיני תדמענה,
ובמו אנחות רוחו אזני תשמענה,
גם נהמת לבו קרעים שמעתי.

כי יהמה כדוב בין אילני יער,
כי קדוב שהק נאר בורמלך נער.
לשוא פלגי מים תרד עינהו.
את־ירק השדה ילחך כבהמה,
קרנת על ההרים, מהפן בחמה –
גם מרתת, מתמן אז לבי במוהו.

רבת שבעה נפשי יגון ואנחה;
חם לבי בקרבי, נצח לא אשכחה
הבוח תגאיונים יום יום שבעתי
כימי ירחתי על ארחות החיים.
אבני מכשל על כל ידרך חלים,
עד כן צער אך שם יהודי שמעתי.

לַעַג וָקֶלֶס עַל לֹא חָמָס בְּכַפִּי
עַד נִשְׁפַּךְ מְרֵרָתִי, נִשְׁבַּעְתִּי בְאַפִּי
בַּגּוֹיִם, אֹכְלֵי עַמִּי, לַעֲשׂוֹת נְקָמָה —
וּמָה נֶהְפַּךְ לִבִּי, רוּחִי נִשְׁבָּרָה
עַל בֶּן־מֶלֶךְ, בְּשָׁמְעִי, עֵינִי נִגָּרָה,
בָּכִיתִי בָדָד, בָּכִיתִי בִּדְמָמָה.

בָּכִיתִי יוֹמָם, בָּכִיתִי גַם לָיִל,
עַד כִּי לֹא הָיָה עוֹד כֹּחַ וָחָיִל...
בָּכֹה בָּכִיתִי — עַל לֶחְיֵי דִּמְעָתִי
עוֹד עִקְּבוֹתֶיהָ עַד הַיּוֹם נוֹדָעוּ, —
תּוֹלְדוֹת בַּת־מֶלֶךְ עֵת אָזְנַי שָׁמָעוּ
מִפִּי מֵינִקְתִּי, בְּסַפְּרָהּ עַל מִטָּתִי:

— לְפָנִים בִּימֵי קֶדֶם, קֶדֶם קַדְמָתָה,
הָיָה מֶלֶךְ גָּדוֹל, לוֹ בַּת הָיְתָה,
בַּת־יְחִידָה, בַּת־יֹפִי כַּשֶּׁמֶשׁ זוֹרַחַת;
וּלְבוּשָׁהּ זָהָב עִם אֲבָנִים יְקָרוֹת,
וַתִּגְדַּל בְּיָפְיָהּ עַל כָּל מְלָכוֹת וְשָׂרוֹת
כְּשׁוֹשַׁנַּת הָעֲמָקִים בְּהוֹדָהּ פּוֹרַחַת.

— וּכְגֹדֶל יָפְיָהּ כֵּן גֹּדֶל צִדְקָתָהּ,
עֵינֶיהָ יוֹנִים, כְּיוֹנָה תַּמָּתָהּ,
אַף חַסְדָּהּ כָּאֵל, בִּדְרָכָיו הוֹלֶכֶת;
אַךְ צֶדֶק, צֶדֶק בַּחַיִּים רוֹדֶפֶת,
וּשְׂפָתָהּ נֹפֶת נִחֻמִים נֹטֶפֶת,
כִּנְבִיאָה עֵת לַחַשׁ שִׂיחַ שֹׁפֶכֶת.

– רָאוּהָ בָּנוֹת וַתְּמַתֵּן בְּגַ֫רָה,
כִּי רוּחַ קִנְאָה עֲלֵיהֶן עָבְרָה,
אַךְ הִיא לְשָׁלוֹם עֵת הֵנָּה לַמִּלְחָמָה;
הִיא שָׁלוֹם כִּי תְדַבֵּר – חִכָּהּ מַמְתַּקִּים,
וּשְׂפָתֶיהָ, כְּשֶׁמֶן תּוּרַק, הוֹלֵךְ לְמֶרְחַקִּים,
עַד אִיֵּי הַיָּם, עַד קַצְוֵי אֲדָמָה.

– רָאוּהָ בָּנִים וַיְהַלְלוּ יָפְיָהּ
חֲכָמִים, נְבוֹנִים – צִדְקָתָהּ, תֻּמָּתָהּ,
כָּרְעוּ לָהּ בֶּרֶךְ כִּמְזֵנֵי מַמְלֶכֶת;
בַּחוּרֵי חֶמֶד כָּאֵשׁ הִתְלַקְּחוּ,
הָיוּ כְּחוֹלְמִים, אַף בָּהּ נֶאֱנָחוּ,
אֶל חֵיק הָאַהֲבָה נַפְשָׁם מִשְׁתַּפֶּכֶת.

– עַל טוֹב צַוָּארָם כְּבִיר גְּרִיבָה עָבְרָה,
וַתְּדַבֵּר נְגִידִים, כֹּה לָמוֹ אָמְרָה:
לְאַבְלֵי אָדָם, אֱלֹהִים לֹא יָדְעוּ,
אֵיךְ אֶתֵּן אֶת דּוֹדַי? שִׁכּוֹרֵי יַיִן
אַךְ לְהִשְׁתַּטְּנִי בָּשָׂר יָשִׂימוּ עַיִן,
נִשְׁבָּעִים בַּשָּׁוְא – בְּשָׁמוֹ לֹא קָרָאוּ.

– אוֹ חֲמָתָם בָּעֲרָה כְּאֵשׁ מִתְלַקַּחַת,
עֵינֵיהֶם הִבְרִיקוּ – וּקְשׁוּרֵי שַׁחַת
רָצוּ הַמַּרְעָה, שָׁמָּה יוֹשֶׁבֶת
כִּכְשָׁפָה זָנְתָה, שִׁמְעָהּ לְבַשֵּׂר אֶרֶץ,
פָּנֶיהָ פְּלָצוֹת, פִּיהָ אַךְ פֶּרֶץ –
עַל טֻמְאָה הַשַּׁחַר הַמֵּתָה תוֹקֶבֶת.

– שָׁם בַּיִת בֹּדֵד עַל רַגְלֵי תַּרְנְגֹלֶת
עוֹמֵד עֲרִירִי. הַבַּיִת מוֹשֶׁלֶת
הִיא הַמְכַשֵּׁפָה, מוֹשֶׁלֶת הַלָּיִל.
„הֵא לָךְ כָּל־הוֹן רָכַשְׁנוּ עַל הָאֲדָמָה,
וּקְחִי לָנוּ נָקָם, מִבַּת־מֶלֶךְ נְקָמָה!"
שָׁמַע הֶחָתוּל וַיְרַקֵּד כָּאָיִל.

– וַתִּשְׁרוֹק הַזְּקֵנָה, בְּפִיהָ שְׁרֵקָה,
וַיַּעֲנוּ לְקוֹלָהּ הַיַּנְשׁוּף וָאֲנָקָה,
אַף קָרָא הַתַּחְמָס בְּקוֹלוֹ כַּמְּגֵרָה;
שָׂעִיר עַל־רֵעֵהוּ יִקְרָא בְקוֹל פַּחַד,
וּסְבִיב לִילִית בַּמַּעְגָּל יְרַקְּדוּ יַחַד,
בְּעֹשֶׁן הַגָּפְרִית גַּם זֶפֶת בֹּעֵרָה.

וַתִּבָּקַע הָאֲדָמָה, – מֵחֲזוֹת מַחֲנַיִם
נִשְׁמַע בְּגֵיא הִנֹּם, וַתֵּרֶד חַיִּים
הַבַּת הַיְּפֵה־פִיָּה, חַיִּים בָּאֲדָמָה.
חָשְׁכָה הַשֶּׁמֶשׁ, כַּאֲבֶל־אֵם קְדֹרָה,
אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר עֵינָהּ נִגָּרָה,
בִּבְכִי יָצְאָה בַת־קוֹל וַתִּיַבֵּב דְּמָמָה

– „לֹא לָנֶצַח לָיִל – לַקֵּץ יוֹפִיעַ
שָׁם הֵילֵל בֶּן־שַׁחַר בִּשְׁמֵי רָקִיעַ;
טַל מַשְׁכִּים, טַל אוֹרוֹת, כְּגֶשֶׁם נְדָבוֹת,
יַשְׁקֶה הָאֲדָמָה וּפְרָחִים יָצִיצוּ,
כָּל דֶּשֶׁא מֵאֶרֶץ רֵיחַ יָפִיצוּ,
מִגַּנָּהּ, מִמָּטָר בֹּקֶר לֹא־עָבוֹת".

— גם אתא בקר, השמש זורח:
על קבר בת־מלך שושן צומח,
שושנה חמודה בתודה פורחת:
שושנה חמודה, חמדת עינים,
אף יזלו בשמיה מטל שמים,
כרוח צח עלי אור ישביעו נחת.

— עוברי ארח איש אל אחיו יתמהו,
בפרחי שושן אצבע אלהים ראו,
אל עשה פלא ונוראה עיניהם.
הולכי על־דרך בבת־מלך ישיתו,
יזלו בשמיה – בראת אל ידיתו,
ולקטו מקברה למזבח אלהיהם.

— או הגוים, אלהים לא ידעו,
קצרה חמתם, במחק נשבעו
לשמד כל־זכר בת־מלך בעברת.
ויהי כשמחי כל גבור חיל,
רצו למכשפה, משלת־ליל,
אך היא לאור יומם לא ירה שלחת

— אך קן אחד לצפור תחת השמש.
אחר אור יומם בא חשך ואמש,
היום פנה – צללי ליל יגשו.
מרדי אור חמה, בחשך שלט,
בצפרני שמיר אר־הצל יגשו –
שדים ויותות בחלילים יתקיו.

– רוּחוֹת וּסְעָרוֹת יְיֵלִילוּ, יִסְעָרוּ —
סָבִיב לַשּׁוֹשַׁנָּה כָּאֵשׁ בָּעֲרוּ
רוּחַ קֶטֶב מְרִירִי, רוּחַ זִלְעָפוֹת.
נִטְפֵי טַל אוֹרוֹת מְכוּסָּה נִשְׁפָּכוּ,
הוֹדָהּ וּכְבוּדָהּ לִכְלִמָּה נֶהְפָּכוּ,
שְׂמוּהָ לְזַעֲוָה, גִּדּוּפִים וַחֲרָפוֹת.

– אָז אָבְלוּ פְּרָחֶיהָ, אָבְלוּ, נָבָלוּ,
נָפְלוּ עָלֶיהָ, כְּגֶפֶן סְדוֹם אֻמְלָלוּ,
לְצִיצַת נֹבֵל צְבִי תִפְאֶרֶת נֶהְפָּכָה;
אַךְ צִיצַת נֹבֵל, שׁוֹשַׁנָּה נֹבֶלֶת,
חֲשׂוּפָה, חֲרוּפָה, מִרְמָה זוֹחֶלֶת,
אֵין מְרַחֵם, אֵין מְנַחֵם–כַּמֵּת נִשְׁכָּחָה.

– אֵין מְנַחֵם, אֵין מְרַחֵם—וְרוּחוֹת יִסְעָרוּ,
יַעֲנְנוּ עֲנָנִים, שָׁמַיִם קָדָרוּ.
כָּל־צִיץ, כָּל־פֶּרַח יִכָּנֵף מֵרוּחַ,
שֶׁיַּעֲלֵם כְּאָבָק עַד קַצְוֵי אֲדָמָה,
צָפוֹנָה וָנֶגְבָּה, קֵדְמָה וָיָמָּה,
הַרְחֵק לֹא יַחְמוֹל — כֵּן נִפְזְרוּ לְכָל רוּחַ.

– לְכָל עֹבֵר וּפוֹנֶה בַּמִּטִּיט וָרֶפֶשׁ,
וּבְטִיט הַיָּוֵן — אַךְ מַחֲנָק לַנֶּפֶשׁ —
הָיוּ לְמִרְמַס שׁוֹר, מִשְׂחָק לִבְנֵי־דֹפִי...
הָהּ, צְבִי תִפְאֶרֶת, תִּפְאֶרֶת הַחַיִּים,
כְּצִיצַת נֹבֵל תֵּרָמַסְנָה בְּרַגְלַיִם...
תַּחַת בֹּשֶׂם מַק, קָרְחָה תַּחַת יֹפִי.

– אך לא נצח ליל – לקץ יופיע
גם הילל בן־שחר בשמי רקיע.
טל משכים, טל אורות, בגשם נדבות,
ישקה האדמה ופרחים יציצו;
כל־דשא מארץ ריח יפיצו,
מנגה, ממטר בקר לא־עבות.

– גם פרחי שושנה שכבו צמתו,
אחרי בהיתם עוד יציצו, יפרחו,
יציצו בעשב על גג ושער;
על־שן סלע במדבר ציה ושממה,
אף יכו שרש באבני אדמה,
בערים ובכפרים, שדה ויער.

– כי יצאה השמש בזהב קרניה,
שמש צדקה ומרפא בכנפיה.
ציצים וצמחים לקראתה שמחו,
כל־פרח הוציאו, כל־ציץ הציצו,
פרחו כחבצלת, ריח הפיצו –
וחציר עות לפרחי־שושן נתפתו.

– ציצים, פרחים, חבצלות, שושנים,
עד גיא צלמות היה לגן גנים.
היום יפוח – בשמיו רוח חיים.
ישישום גם מדבר אף תגל ערבה –
ששם פרחים, שושנים לאלפי רבבה –
שם דרך הקדש למטועי עמים.

— אָז הַגּוֹיִם, אֱלֹהִים לֹא יָדָעוּ,
מְכַשֵּׁפָה אֲרוּרָה לְבַת־מֶלֶךְ קָרָאוּ,
כִּי תַחַת אֱלֹהִים בְּיָדָם אַךְ קְסָמִים.
לְהַכְרִית עוֹד זִכְרָהּ לֹא כֹחַ עָצָרוּ,
לָכֵן הַגִּבּוֹרִים אֹמֶר גָּזָרוּ:
כִּי לָהּ עִם שֵׁדִים הֲלִיכוֹת עוֹלָמִים.

— בְּזָדוֹן לִבָּם נֶצַח כְּזָבִים יָפִיחוּ.
כָּל־חֵטְא, כָּל־פֶּשַׁע עַל רֹאשָׁהּ הִנִּיחוּ,
אַף חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר בָּהּ שִׁלֵּחוּ.
הֵמָּה הַנְּחָשִׁים לַחַשׁ לֹא יִשְׁמָעוּ,
לְמֵאוֹת, לַאֲלָפִים עַד הַיּוֹם נִמְצָאוּ
בִּמְקוֹם שָׁם פְּרָחִים, שׁוֹשַׁנִּים יִפְרָחוּ.

— עוֹד לֹא שָׁב אַפָּם, מְנוּחָה לֹא יָדָעוּ,
עוֹד שָׁרְקוּ לַזְּבוּב וְלַדְּבוֹרָה — וּבָאוּ:
כָּל פֶּרַח רַךְ קָטְפוּ, כָּל פֶּרַח נָעִים;
כָּל־צוּף, כָּל־מֶתֶק יָמֹצּוּ מִקֶּרֶב —
וְעַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ בֹּקֶר וָעֶרֶב...
רֵיחוֹ יַבְאִישׁוּ — וַיָּרֻם תּוֹלָעִים.

— אַךְ לֹא נֶצַח לַיִל — הַקֵּץ יוֹפִיעַ,
אָז שׁוֹפַר מָשִׁיחַ צֶדֶק יָרִיעַ...
„מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד?" — לִרְאוֹת הַטֵּבֵת.
יְקוּמוּן שׁוֹכְנֵי עָפָר, תָּקוּם נִבְלָתִי,
תָּקוּם בַּת־מֶלֶךְ, בַּגּוֹיִם שָׂרָתִי,
וּפְרָחִים — הֵם זֶרַע קֹדֶשׁ מַצַּבְתָּהּ.

ק. א. שפירא.

ס"פ פטרבורג, אקטאבער 1884.

מגבורי ישראל.

את אשר נדרתי אשלמה. בפרק האחרון ממאמרי „סם חיים וסם מות“ הבטחתי את קוראי „המליץ“ לשום לפניהם את ספר תולדות ישראל קפנדריא — לעבר בה בקצרה מעת פתח החזון בישראל עד סוף כל הדורות שקדמו לנו, „לראות ולדעת איך הדפך ברבות הימים גלגל הקורות וסם החיים נהפך לסם „מות ואיך צמחו לנו בגלותנו שרשים פורים ראש ולענה ושלשת השפטים הרעים „שהם: ההויה הגלדבה, הדת הנקפאה וההשתפכות בילדי נכרים, שרשי ראש „ראש בכל תבואת היהדות, ואיך התעצם בנו הסמן תאמר לנו „מה שקרה לאבות „יקרה לבנים“, עד שראינו בעינינו כי שביבי הדעות והאמונות השונות שרתו „באומתנו מאז, לא נרעבו ולא עמסו רק פשטו צורה ולבשו צורה לרוח היום „ומהלך התפתחות ההשכלה וכו'“ (המליץ ש"ע 38 א.). את הבטחתי זאת אקום עתה בהמונוגראפיא אשר אנכי נותן בזה וגם באלה שתבואנה אחריה. בכלן היתה מגמתי לברר וללבן ולצרף את מעמד עמנו הדתי־הלאומי בפרקי הזמן היותר חשובים מראשית בכורי הרבנות, כאז יצאה ראשונה לפרס נתיב בדרכי הדתיים והלאומיים ותהי סם חיים לישראל, עד ימי התקופה האחרונה ברבנות, שבה החלה להיות נקפאת בפרוצתה עד שהבסה עמדה כמו אבן־נגף להעלות ארים ארסים וסם מות יעמסו בתוי הדת והראש... בשמעון בן שטח אבי הפרושים והרבנים אחל וביוסף קארו המהם לכו אכלה. מי שיבנה להבחין יבחן ומי שיש בו דעה יתבדיל יבדיל...

שמעון בן שטח — „ברומוס העברי“.

פרק בדברי ימי היהודים. מראשית תולדות הפרושים והרבנים.

א

„היה העולם משתומם עד שבא שמעון בן שטח
והחזיר את התורה ליושנה“. (קדושין ס"ו.)

למיום נחתם החזון ויסתו כל בני הנביאים תהאמי נאום־אל, לא היו ימים טובים לדרישת התורה ולבצרון רוח הלאום בישראל כימי גבורי מדרש הפרושים. ראמנם עד מיתת עזרא וחבריו הסבינים לקם החל קול התורה והקפת רוח הלאום לפעם בקרב בני יהודה לגלי תלמוד מפרים ושום שכל אשר הסרים על פי ההבנה במקרא (נחמי' ח') ולגלי ההבדלה מתקבות הגוים אשר הבריאים ע"י תוצאות הנשים הנכריות ובניהן (עזרא י', נחמי' י"ג); האמנם עד לא מקם עזרה יתגדיל תורה ולהאדיר לאומיותנו גם הכנסיה הגדולה אשר כתנו ידיהם, כי רק רק יסבת פעולותיה אלה יחשב לה את המאמר „העמידו תלמידים הרבה“ (אבות פ"א מ"א) יעד מאמרים רבים ותקנות רבות אשר תעודת כלן היתה לבצר חומת הדת והלאום (מגלה 2, ורו"ם הלכי תפלה), על"ז אך שקך נעשה בנפשנו אם נאמר כי טובים היו הימים ההם לישראל בבחינת השתלמותם הלאומית, ותגתם יודעים כי אז

לא בא עדיין כלל העם לידי הכרה ברורה מסגולות תורתם ולאומתם והיו פוסחים עדיין על שתי השעיפים, עד שאתה מוצא אותם מקבלים דברים הרבה באמונות ובדעות מתורות הבבלים והפרסיים ושומרים אותם כאלו יצאו מפי הגבורה (התורות, החלוץ חוברות ז' ח'), אשר אֵי לזאת איפוא חֻמרבה אשר נוכל לתפוס מתעצומת הסופרים על חיי עמנו הוא אם נאמר כמו שאמר הח' קראָכמאל שהיתה תקופת הסופרים לישראל בערך אל תקופת הפרושים-הרבנים הבאה אחריה כמועד הנידול והצמיחה בערך אל מועד העוז והגבורה. אמנם כן, בשימנו לב לשמי המאורעות המעטים אשר השאירה לנו בספרתנו תקופת הימים ההם, לא יבצר ממנו לבקש ולמצוא בקרבה זרע הדעת והתושיה אשר העלה נצה אחרי כן בפלגות ישראל, כי כעצמים בבטן המלאה כן היו כל פרי סגולות ישראל כמוסים ועצורים בבטן העת ההיא, אולם עכ"ז אותותיהם לא ראינו עוד אז ותוצאותיהם טרם יצאו לפעלת אדם ואין אתנו יודע עד מה, מה הגיע אליהם, ולא יפלא זאת בעינינו בהודע לנו כי בכל הימים הרבים ההם לא חדל קהל הגולה השב לארץ מולדותיו להיות קהל גולה כאשר היה בארץ שבותו, כי גם אחרי אשר הונח לישראל כמעט תחת צל כרש מלך פרס אשר הפליא חסדו עמהם לא חדל שבט הנוגש לרעצם ולדוצצם. עוד עזרא, הראשון למיסדי הקהל החדש לשבי הגולה, מתאונן ברוח נכאה ובלב נשבר ונדכה: „כי עבדים אנחנו" (עזרא ט' ט') „והארץ אשר נתת לאבותינו לאכול את פריה ואת טובה הנה אנחנו עבדים עליה ותבואתה מַרְבָּה למלכים אשר נתת עלינו בחטאותינו ועל גויותינו מושלים ובבהמתנו כרצונם ובצרה גדולה אנחנו" (נחמי' ט', ל"ו ל"ז), וגם אחרי אשר בעוד מאתים שנה נשבר שבט פרס עוד לא לא הונח לישראל, כי היונים (כהמצריים כן הסוריים) השליכו נעלם עליהם וידמסום ברגל גאוה; בבל הימים ההם, ימי חשך ואפלה מגדח אשר ארכו מראשית גלות החיל הזה עד ימי החשמונאים, היו עבדות והכנעה, בזיון וקצף מנת חלקם וכוסם, ובהם כמבעות בשלשלת נעוצים שמות מרגיזי יהודה: שמות עריצי גוים בדמות דיוקנם של אנטיוכוס עפיפאנעס ובכחידס ושמות פושעים מרשיעי ברית בדמות דיוקנם של חוניו-מענעלאוס ויקים-אלקימס, אשר נתנו לב יחדו לחלל המקדש המעוז ולתת שקוץ משומם תחתיו, לשרף כל מועדי אל בארץ ולהקים מועדי אֱלימפ על תלם (ס' החשמונאים ובן-מתתיהו) ואשר עליהם כונו בספר תהלים המזמורים היותר מעציבים המעוררים לתוגה חרישית עמוקה ולאנחת לב משתפך בהגיון סלה (מהרנ"ק, חקר אבות)... היפלא איפוא אם בכל שנות רעה אלה היתה סגולת אומתנו הרוחנית עקרה לא ילדה, וגם אם בצירים וחבלים גדלה לעתים פרי תנובה ושִׁכלה העת אותם מאדם, בחשך באו ובחשך הלכו ובחשך כסה שמם?! החיים הרוחניים של עם ישראל הלכו תמיד שלובי יד עם חייהם המדיניים, בהתגברם התגברו יחד ובהתמוטטם התמוטטו יחד, וכאשר ינבר רוח ישראל לזרע צדקה, למטעי אמת ולמשפט שלום עת תזרח עליו שמש צדקה ומרפא בכנפיה, כן יבק רוחו בקרבו וידל עד מאד במעלות-רוח עת תתקפהו שואה ותשיגהו כמים בלהות. זאת חזינו בכל מועדי צמיחת השיטות הדתיות שצמחו בקרב עמנו, וזאת חזינו ביתר שאת ועז בפרק הימים אשר לפנינו.

תכונת פרק הימים שעברנו עליו פה בסקירה קטנה ומעמדו בחקירת קדמוניות

היהודים יפה נדרשת ונאה מצוירת בספר „דור דור ודורשיו" להרא"ה וויס, ז"ל:
„המועד הראשון הנמשך מזמן שיבתם מן הגולה עד תם הכנסת הגדולה הנה הוא
כישימון לא דרך אשר רגל אנוש לא יעברנהו. קצים וחוחים על פני כלו סבכים
מלבת הנה והנה, קורות התורה והחכמה לוטות בעב הענן, רק פעם אחר פעם רשף
אור קטן קורע העננים ומבריק ואיר מעט, אך כברק בוהו וילך ומשאם יתר ואינו,
או המאפליה תשוב ובתחלה נגשש כעורים קיר" (ח"א 94). ואם יש לנו רשות
לדון את מראות ההיסטוריה ומסבות התפתחותיה בהקש ובגזרה שוה (אף אם כי
הנמנע הוא שיהיה השווי בהן מכל צד לסבת חליפות התנאים והמקרים), כי אז
אף אנו נאמר, כי היה פרק הימים האלה, ימי הסופרים, אשר בתקופה השניה
לקורות עמנו (160—536 לפני ספה"נ לחשבון הח' גראעץ) שוה בתכונתו ובערכו
בבחינת ההשתלמות הלאומית לפרק „ימי השופטים" אשר בתקופת ימי עמנו הראשונה
(הארוך ג"כ קרוב לארבע מאות שנה). כבזה כן בזה נפגש פעם אחר פעם התעוררות
רוח הלאום וההשתפכות בילדי גברים עולות ויורדות בחיי האומה, סביב סביב
הלבנה ועל סביבותן תשובנה; כבזה כן בזה היו מתקוממים מעת אל עת כל בחרת
האומה הטובים והישרים המפוזרים הנה והנה, היו מתחברים איש באחיו ויהיו
להתנגדות חיה נגד הנהגת העם הפרועה ונגד ארחות החיים אשר התקלקלו באשמת
מאשריהם המתעים; אולם כנצוץ עלעקטרי הטלה מחשרת אדים וברק לפתע פתאום
ובפרים תעיף עינך בו ואיננו, כן היתה תמיד פעולת הישרים האלה עד אשר קמה
ומצאה ידם כמעט קם. ראשי אלפי ישראל מימי השופטים והסופרים, הזקנים מימי
המלקקים אשר תדרשו והחסידים ליהודה המכבי — אלה המה נושאי יסודי התורה
והלאומיות בשני פרקי הימים שזכרנו אשר כלם נגבדות יזכר בס' השופטים ובמגלת
החשמונאים — שני כתובים הבאים כאחד ושוים יחדו לא רק בצביונם הכללי,
במערכת ספוריהם ושלל צבעיהם, כ"א גם בירחם הפנימי אשר הניע וקרא הדורות
מראש, אותם הטובים והאנשים... ובעתה אם נציג מערכה לקראת מערכה את ראשי
מעשי שתי התקופות ההיסטוריות כתכן ונשוה את עזרא בשעתו (אשר העלה ואשר
הביא את ישראל מארץ צפון להתכונן על אדמתו) למשה בשעתו (אשר הוציא את
ישראל מכור הברזל ממצרים ויאסדהו לגוי אחד בארץ עפ"י חקים ישרים ותורת
אמת¹), את מפעלות יונתן החשמונאי למפעלות שאול בן קיש²), את ממלכת

---

¹) סנהדרין כ"א:

²) ווען יהודה מכבי דען ריכטערן דעם ערסטען לעגיטימעס דער יידישען
נאטיאנאליטעט, יאנתן האלטען אין דער גולה, ווענדעט די געשיכטע פיר דען ערסטען
אונגליקליכען פאטריאטען, אבער ליבערס וועלכער ריכט נאך ספירירטען ספירירטען,
אין וואס יונתן געגענזייטיגען מיט דער ערסטע יידישע קעניג שאול, ווענדער דער
פערזעהנליכע נאך בעזיצען זיין ריכטען ספאנגען הערראלישען נאך געבוירדען שפירעט,
ווי זיך: דורך דיא קענינקראנע דיא געפיהלטען שפאנונג נאך דיעזע קראפטיגען פליכט
שפרעכט, אין שמאלנענבער יונתן דורך זיין אויפגעגעבענע פערזענליכקייט דיא פערשטעהן
פארבאיען נאך ריכטער זיך ומוגרב נעפיהלטען, שפרעכטען טאגליך (גרעץ דעלי ח"ג 38).

שמעון החשמונאי לממלכת דוד בן ישי[1]) ואת ממלכת יוחנן בן שמעון לממלכת שלמה בן דוד[2]), — בהציגנו את גבורי ישראל אלה זה לעמת זה ולבנו יתור לחקר שרש דבר נמצא בם, לתַכֵּן רוח המסובבים ומסבותיהם יחד, כי אז בלי משים תתור עיננו לבקש אחרי האיש אשר היה לדורו במעמדו הרוחני כשמואל בדורו, בורא תקופה חדשה בקורות ישראל ומניע בכחו את אופן ההיסתוריא למשך רב-אדם אחריו. הנה נא ידענו כי שמשם של הפרושים והרבנים החלה לזרח משקעה שמשם של אנשי כה"ג הנקובים בשם סופרים; הנה נא ידענו כי היו עדת הפרושים-הרבנים לישראל בבחינת פעולתם המוסרית כחבל הנביאים שהקים שמואל בנויות (קָאללעגיען) ברמה, ושכאלה כן אלה מגמת פניהם היתה קדימה: לשרש בכל תבואת הפַאַרמאליזם שכבר אבד עליו כלח, להורות לעם להשתמש באור תורה ולהעלות את כל המון ישראל אל מדרגת כהני אל עליון יודעי דעת תושיה ומזימה; הנה נא ידענו כי בורא חדשות הוא בעל מלחמות תמיד ושראשית בכורי הרבנות הקימה סער גדול מתחולל במחנה מורדי-אור ושעל כן עצה וגבורה נפלאה היו דרושות למלחמה כזאת ורק איש תחבולות יערכנה. עתה מי הוא זה האיש אשר אסף וקבץ כעמיר גרנה את כל הכחות המוסריים אשר היו מפוזרים באומה במשך שנות מאות ויעמידם בקשרי המלחמה על דגל גבורי כח אשר נקבו בשם „פרושים-רבנים"? האמנם יפקד מקום איש נאור ונערץ כזה במושב ג ב ו ר י י ש ר א ל?

אם לא תדע לך, קורא יקר, לבקש עקבות איש המופת הלזה ולדעת ארחו, משוש-דרכו וכל הליכות עולמו, לכה נא אתי אנהגך אביאך אל חדרי הספרות הרבנות ושם אראך את האיש אשר אתה מבקש! —

ב

מימות משה עד שמת יוסי בן יועזר היו למדים תורה כמשה רבנו,
מכאן ואילך לא היו למדים תורה כמשה רבנו (תמורה ט"ו:).

באחרית ממלכת יוחנן בן שמעון בן מתתיהו כהן גדול חדשה נעשתה בארץ יהודה אשר הפעילה פעולה עזה וכבודה על מצב ישראל המדיני והדתי. יוחנן כה"ג אשר היה מעודו מבטח עוז להחכמים מורי העם, שב בעטרת תפארת-נצחון ממלחמותיו אשר נלחם בגויי כחלית ולפתע פתאום התהפך כחמר חותם ויתן ידו להצדוקים הפוסעים על ראשי עם קדש. סבת התהפוכה הזאת כתובה על ספר „קדמוניות היהודים" לבן מתתיה (ספר י"ג פ"י) ושנויה בתלמוד (קידושין ס"ו.), והדברים עתיקים מברייתא שסגנון לשונה — צחות לה"ק — מעיד עליה שהוא פרי זמן קדום, וסוף דבר הכל נשמע: „ותוצץ הרעה על ידי אלעזר בן פועירא וידהנו

---

[1]) ערסט מיט ש מ ע ו ן בעגיננט דער איבערגאנג דער יידישען רעפובליק אין איינע גייסטליך-ערבליכע מאנארכיע אונד דיא געביכסליכע ענטוויקעלונג דיעזער לייט ענטספריכט גנגוי דער דוד'ס אין דעם פאָרעקסיליטען לייטרוימע (סס 62).

[2]) וועגן דיא רעגיערונג דעם הורקנוס (יוחנן) אין גלאנן דער סאלאמא ניטען לייט ענטספריכט, זא איזט זיא איהר אויך אין דעם פונקטע עהגליך, דאסס דער בעגינן אונד דאס ענדע דערזעלבען אונרוהיג, ווידערווערטיג אונ געטריבט וואר. דיא גלאנצייט ביידער פעללט אין דער מיטטע (סס 70 ומונה"ז 48).

כל חכמי ישראל בועם'... ובספור המעשה הזה בבלתו ומדעון „תוצץ הר׳
אשר בסופו אנו לומדים כי רעת הצדיקים (שעליה רמז בן-פוריא באמרו „הרי
תורה מונחת בקרן זוית כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד", כלו׳ שאין אנו צריכים
לנושאי הקבלה ומבארי התורה כ"א להתורה הכתובה בלבד, שכל הרוצה ללמדה יבוא
וילמוד) כבר קודם לכן שמה אותותיה אותות באמונות ובדעות עד שבימי יונתן
כבר הנצה ציץ ותגמל פרי ישוה לה; באותן אחר או אשר להבין חקר דבר
איך תסבב סבה קלת השדך, כמו שנזכרה ביוסיפון ותלמוד שם, מסבות רבות
ועצומות בפלגות ישראל כאלה אשר הגיעו שבמן על גודל עצמו כחו לימים רבים
ולעתים רחוקות. עדות זו נמצאה ביוסיפון שם באמרו עם הספר שבבר מימי יונתן
בן מתתיה החשמונאי נמצאו בישראל שלש מפלגות: איסיים צדוקים ופרושים, וגם
עדות זו מכוונת ג"כ מליצת התלמוד שהצגנו למעלה, המכוונה לפי תומה „שמששת
יוסי בן יועזר חדלו מללמוד תורה כמשה רבינו", והכוונה בזה בל"ס על אלה המורים
שרבו אז בישראל שהיה בהם מדעת הצדוקים לעשות את התורה הכתובה המשפטיה
קצובים ואת הצוי כלו לעבדים לה, תחת אשר משה היה אדון על התורה וכן
כל ב"ד וב"ד שעמד תחתיו על ישראל בבת הדרשאה „ועשית על פי הדבר" וגו׳
(רה"ש כ"ה:), ¹) ובהיות שידענו מוכרון הדברים הכתובים במגילת החשמונאים (א׳
פ"ז) ובראשית רבה (פ׳ ס"ה) שבין ששים החסידים שנשבתו מרשעת בבחרם, בימי
יונתן החשמונאי, היה ג"כ יוסי בן יועזר חסיד שבכהונה (על מהרו"ש מאגאם-
שריפם ש"א 409), ע"כ אין ספק עוד כי דברי המליצה התלמודית שזכרתי מכוונת
לעדות בן מתתיה על אודות הגבלת זמן פירוד הכתות, ומדברי שניהם נלמד כי
עוד ימים רבים טרם יוזתן שומרי הרעיון הלאומי ומורת הדת בימי יוחנן כה"ג כבר
נראו בישראל ועוד שם ועוד שם אנשים אשר פגרו סלכת בדרכי המורים המאשרים
והם: אלה כאשר אהבו הבו להתחקות על שרשי תלי התנים תנו אחרי עיניהם
ואחרי שרירות לבם הרע, ואלה כאשר ראו בהריסת המצב הרוח המשתרר סתרי הדת
והלאום נבללם הריסת כצבם ומעמדם בפרסם, ועוד בהם כת שלישיה אשר השליט
את חיי הצוי כלו אחרי נו וירחיק מארם העיר לשבת במערות צורים ובחלות עפר,
לענות נפשם בצום ולהלאות את האלהים בתפלותיהם. שלש המפלגות האלה,
אשר בבקשן ברתגלות לבן העמיקו שחתו יחדו לבלי שית לב אל צרכי הלאום בדת
ובחיים, נצבו תמיד כשטן על דרכי השתלמותו הטבעית, נגחו כמלתו בפרים
ותחינותיו עוז... מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה! הכתים אשר
אל תסאת עמם נשאו נפשם תחת תורה מבלי תת לסאר שבה יתחבר אל מחשבי
מעצותיהם — גאות חמס, נביאי הבעל אשר הגיאו את לב העם מאחרי אלהיהם
לזנות אחרי אלהי נכר הארץ, ונביאי השקר אשר חזו לעם משאות שוא ומדוחים
ויתעם בדרכיהם שבילי עולם להפות ידי עם הארץ ולמנגנת תושיה, — שלשת אלה

¹) בספר אגבחנה אלה ג"כ היה תיל פל לשון יוסי בן יועזר שאמר: יוסי ניתך
ניח תפר לחכמים ותורה מתפלך כספר תנייס ותורה מונחה כנוסח לכל דבריהם (מסכת פ"א
מ"ד), והיה כוונת לו מחשבת הצדוקים יודי עתו המורים כדברי אלעזר בן פוריא „הרי
תורה מונחה בקרן זוית כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד". וזה לשון.

השפטים הרעים אשר עזרו לרעה בתקופת הבית הראשון להכרית את ישראל מגוי ולשומו מנוד ראש בלאומים, הן המה הצדוקים, ההעלעניסטים והאיסיים אשר היו לו לרועץ גם בתקופת הבית השני. (הן המה ג"כ האורתודוכסים, האסימילא-טארים והבע"שטנים אשר ישרצו בקרבנו כיום הזה... ואין ביניהם אלא שינוי השם בלבד). אולם כל עוד אשר היה ישראל למס עובד לגוים וכל אחד נרדף היה על צוארו מחמת המציק, כל עוד אשר מפני חרבות נדדו וכל מעינם היה לעמוד על נפשם ועל בשרם, הנה מפני קצר רוח ועמל נפש לא מצאו הכתות ידן להתפרד מגוית האומה כלה ולהוציא מחשבותיהן באמונות ובדעות לפעולת אדם, כי בעת צרה ומעוף צוקה אין חפץ לאדם בהתגלות הלב, כי אך לבקש מפלט ומנוס זה כל ישעו וכל חפצו ומשא-נפשו. אפס אחרי אשר הונח לישראל בימי יונתן החשמונאי וארצם וחפשם היו להם לשלל, אחרי אשר נפש יגיעי כח שעיפה להורגים זה רבות בשנים שאפה רוח ויאמרו לעשות סדרים בממשלתם פנימה, אז לראשונה נגלו ואור יצאו הפלגות בישראל אשר היו חבושים בטמון בכל ימי התלאות ושנות חירום (ערך 150 לפני ספה"נ). המלחמות הארוכות מחוץ תבראנה תמיד ריב מבית, כי חלק העם היוצא למלחמה וחלק היושבים על הכלים שונים המה למיניהם, ובעוד אשר הראשונים נטושים על פני השדה ונפשם נחלים תלהט ליום קרב ולהב חנית וכידון כל מעינם, הנה האחרונים שוקטים על שמריהם בחדרי משכיתם, מרחוק יריחו מלחמה ויביטו יתבוננו בסדריה ומנהגיה, שוט לשון תהלך בארץ לבקר אחרי מומי המצב המשתרר ולחרוץ משפט על משטרי הממשלה לשבט או לחסד. כאלה תהיינה תוצאות כל המלחמות הממושכות וכאלה היו גם תוצאות המלחמה היהודיה. תחת המלחמה מחוץ התגלע עתה בארץ יהודה ריב מבית וכפוטר מים ראשית מדון שטף ועבר עד אשר באחרית ממשלת יוחנן כבר החצה עד צואר. כל מפלגה ומפלגה פקדה את חבריה במספר, לקטה אותם לאחד אחד ותעמידם במערכי המלחמה; כל מעלת-רוח וכל רעיון לב אשר התנודדו ויתעופפו עד כה ברוח התלכדו עתה ויבואו יחדו; המחשבות הנפרדות התקרבו, המבטים הבודדים והדעות הפרטיות התנגשו ויהיו לשטה אחת תמה ושלמה, ובהתנגשם יחד נתנו קול רעש גדול אשר הרעיש את מורשי לבב הגוי כלו — „ותוצץ הרעה על ידי אלעזר בן פועירא". . .

מכל המון המעשים והפעולות אשר נעשו ונפעלו בעוז ותעצומות שתי הכתות הנלחמות, הצדוקים והפרושים, למן העת אשר דברי ריבם נשמעו בשערים ראשונה ויצאו לפעלת אדם להפוך משטרי הדת והמדינה, עד אשר גברה יד הפרושים להדוף את כל אויביהם מפניהם, היינו מאחרית ממשלת יוחנן עד ימי אריסתובול השני שבימיו כבר נחה שקטה הארץ מריב לשונות, מכל המון המעשים והפעולות האלה, אשר סכסכו איש באיש, משפחה במשפחה וגם דמים רבים שפכו בראש כל חוצות (ככתוב במגילת החשמונאים ובן-מתתיה) כבד מאד להציל דבר-אמת, דבר דבור על אפניו על אודות ראשי תכונות הפלגות, דברי ריבן ועצומותיהן בפרוטרוט, אבל זאת נדע ברור כי לא מאת הפירוד בדברי דת ואמונה היתה נסבה לפלגות ישראל בעצם וראשונה, כ"א מאת הפירוד בדעות מדיניות וסאָציאליות (כגראֶטץ ח"ג), כי כאשר היו הנביאים והצופים בימי הבית הראשון למנהלי העם ובאי כחו (דעמוקראטיא) נצבים לעמת הכהנים חונטי הדת (קלעריקאלים) והאצילים הרודים בו

בפרץ (אריסטוקראטיא), כן היו ביסודם הפרושים והרבנים מלאכי-העם אשר באו להתיצב בבתם נגד הצדוקים מורדי אור-תורה ונגד בני שרים העם אשר אותו התנכרו עם בני היונים (גייגער, אורשריפט ובמחברתו (Sad. u. Phar. ואולם אחרי אשר נבעה פרץ זה בענייני המדינה ומשמרת החל הריב התגלע גם בעניני הדת והדיה, ואף על כן היו הפרושים (בהיות משאלות העם נגד עיניהם תמיד) הולכים קדימה בביאורי החקים והמשפטים והיו מקריבים את ישראל להתורה; לא כן הצדוקים, אשר שמרו את משמרת המקדש ולא נתנו לאיש להרום, ויפרוץ פרצות בבני העומד וקיים ולבלע את הקדש, פן יבלע גם להם המשמרת תפקידם ולבצע בצעם, המה על מקומם עמדו בדברי דת ודין, כי העמידו דבריהם על דין תורה והקדימו אותה לישראל, ועל כן נלוו אליהם גם בני שרים עם הארץ, אשר בכל עת יבריחו את הכף לצד הבערות והטובות בבגפיה על כל משמר שומר וקיים (קאנסערוואטיזם) שבמצו להם עשר ויקר, בהיות חפצם יקר להם מחפצי הנר כלו ותאות לבם קדושה להם מכל קדשי לאומתם. דבר זה (שבחזרו הליכוהו הוא כל תכלית מאמרנו) לא למדנו מתורות הצדוקים כי אבדה ספרתם אבדה שאינה חוזרת בהמשך הזמן, אבל מתורת הפרושים למדנו אותו באר היטב, ואם רצונך, קורא יקר, לעמוד עליו: לידע ולהודע בבירור עד היכן הגיעה הרבנות המקורית בתקוני הלאום והדת, אזי עליך רק ללכת בעקבות שמעון בן שטח — הוא איש המופת אשר אתה מבקש — לבחון דרכו ולתכן רוחו, ומעשיו ביחוד תלמד לדעת תורת הרבנים בכללם.

מכל המסופר בתלמוד ובמדרשות אודות הגבר מרום בעם הלזה, רב תקפו ופרשת גדולתו, קורותיו עלילותיו וכל מלחמותיו אשר נלחם לישראל, הנה ראינו כי היה שמעון בן שטח רוח החיה באופני מלחמת הצדוקים והפרושים אשר התלקחה אז. א) הנה ראינו כי אחרי מות יוחנן כה"ג, בעלות ינאי המלך לשבת על כסאו, היה שב"ש עומד בראש התנועה הפרושית ומהפך מסבות בתחבולותיו בטועצות ודעת, בערמה ותושיה, להרחיק ממושב הסנהדרין את הצדוקים שישבו שם בבאות המשפט, אף הפיק זממו, כי לאט לאט אחרי עקבות הצדוקים סבבו לפקים המשפט על רגלם אשר הבעיטם שמעון נגד עיני ינאי המלך ושלמינון אשתו בחדוריו וריב שפתיו (מגלת תענית פ"י). ב) הנה ראינו כי אחרי אשר הפך לב ינאי לשנוא את מארביו הפרושים ויתקרב אל הצדוקים דיכיו, כאשר שם אימתו אותות בניסוך המים בחג נגד תורת הפרושים ויקם שאון והמולה בבית ה' ויסד סקם ויינסטהו כל העם באתרוגיהם, שאז נצתה חמת המלך על ראשי קמיו הסוד — ויברח גם שמעון בן שטח לברוח מפניו בראש וראשון להפרושים מתקוממיו (סוטה מ"ח: יוסיפון קדמוניות ס"ג י"ג'). ג) הנה ראינו כי אחרי אשר שככה חמת המלך וצוה מיד להשיבו, היה שמעון ב"ש הראשון אשר עמד עוד העם בראש עדת הפרושים, כנראה באר היטב ממכתבו הגלוי אשר שלח אז ליהודה בן טבאי הנה, המתחיל: „מני ירושלים עיר הקדש וכו' (ירושלמי חגיגה פ"ב ה"ב וכו'), כאשר שד

') נירובנסי כרטה פ"ו ה"ג ת"ד פרשה (י"א יוסף כי נוסח' כריתה נוסח יוסף המלך הוא מתונו אשר הגא כו ישר"ש.

קודם לזה השיב מאלכסנדריא לירושלים את יהושע בן פרחיה להיות לעזר על ידו במלחמותיו (עפ"י נוסחת הבבלי סוף סוטה ד"י, ויעוי' דה"מ 34, גראֶטץ ח"ג 143, חיים ח"א 154). ד) ראה ראינו אמץ רוח החכם הזה כי עמד הכן להשליך נפשו מנגד בגלל דעתו הנוטה לדעת הפרושים חבריו, וכשמואל הנביא לשאול משיחו וכברוטוס הרומי ליוליוס צעזר כן הרהיב גם הוא עוז בנפשו לדרש מיד המלך גזל משפט ועוות הדין ברוח כביר אמרי פיו ויעמידהו לפני כסא המשפט בחזקת היד, וכאשר ראה כי חבריו כלם ביראתם את חמת המלך כסו על פשעו, הורידו לארץ ראשם ולא אבו לענות בו חטאתו על פניו, דבר אליהם רתת לאמר: „בעלי מחשבות אתם יבוא בעל מחשבות ויפרע מכם!" (סנהדרין י"ט: ויעוי' גראֶטץ שם בהערה צד 541). — בראותנו את כל אלה ובדעתנו מכל המובא למעלה כי ראשית הפלגות בישראל מתיחס לזמן שאחרי מות הזוג יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן, שאז באו לשמור משמרתם הזוג השני יהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי, בני זמנו של שמעון ב"ש, ע"כ קרוב מאד לשמוע כי היה שמעון ב"ש לא אך הגומר (כמ"ת שם) כ"א גם המתחיל במלחמת מצוה זאת על דעת הפרושים, ושהוא לבדו הוא האיש אשר עמד כשמואל בשעתו, בראש חבל הנביאים החדשים, הפראֶגרסים-סים-הלאומיים, הפרושים והרבנים, לאסר מלחמתם ולפקד צבא גבוריהם. ובכן עם חיי שמעון בן שטח תחל וגם תכלה מלחמת הכתות בישראל (100—65 לפני ספה"נ) ועם דרכי מדרשו, תקנותיו ודעותיו תחל וגם תכלה שטת הרבנים למלא מקומה בספר השתלשלות הדעות בעמנו כשיטה דתית-סוציאלית שלמה ומשוכללת [1]), ואף על כן הוא יהיה לנו למופת על הגות רוח הפרושים בכללם ועל הלך נפשם בדת ובחיים, ממנו נראה ונבין לאשורם וארחותיהם המה.

ג

מראשי תקנות שמעון ב"ש אשר אזן ותקן בחיי אומתנו ראויות להיות נזכרות ראשונה שלש תקנותיו בבצרון הרוח הישראלי וסגולותיו הלאומיות, להיות התקונים האלה מהדברים העומדים ברום היהדות, אשר גם עתה, כעבור אלפים שנה מאז, עוד יעמד טעמם בם וריחם לא נמר (ומי יתן ושמו לב אליהם בני עמנו במצבנו הנורא כיום הזה ויתבוננו לאחריתם!..).

א) תיקן שיהיו התינוקות הולכין לבית הספר (ירושלמי כתובות פ"ח בסופו). ראה שמעון בן שטח כי רבה העזובה בקרב הארץ והפרץ בחומת בתי יהודה הולך הלך ורחב, כי כל כת וכת בונה במה לעצמה להקריב עליה זבחי שלמי צבור ומנחתו, סגולותיו וכל מחמדיו מימי קדם; ראה שמעון בן שטח כי נסתם מעין התורה, דלל וחרב מקור הדת ומימיהם אשר היו מפכים חיים להגוי כלו נצבו כמו נד העלו חלודה ויהיו לזרא באפם באשמת המאשרים המתעים אשר העריצו והקדישו „כל אות שבתורה וכל נקודה שחורה" למען תת ידים להמעמד ההוה להשאר על עמדו

---

[1]) התואר „רבנים" תחת התוארים „מבינים" (דה"א כ"ה ח') וסופרים (שם כ"ז ל"ב) אשר נפוץ בישראל, נמצא לראשונה במאמרו של יהושע בן פרחיה (אבות פ"א) „עשה לך רב" ומתיחס לזמן לדת הפרושים, ע"כ יבוא תמיד כשם מצורף לתואר „פרושים".

ביתר במקום נאמן לתלות עליו כל כבודם (הצדוקים), באשמת מרבילי העם והרוזים אשר אמרו לחוזים לא תחזו לנו נכוחות ויעיבו את מאור התורה ושמי ישראל בתעלולים ובהבלים (האיסיים) ובאשמת הפושעים בעם מרשיעי ברית אשר התבוללו בגוים וילמדו מעשיהם ויזנחו תורת אלהיהם ועמה יחד את לאומתם וכל כבודה (הקלעניסטים), — במלה אחת, ראה שמעון ב"ש כי כבה מאור התורה בישראל ויפס חשך, עמד ותיקן להם לישראל בתי ספר. עד מאז מעולם היתה רוח אומתנו שמורה בתורתה ולא היה כח יעקב אלא בפה, על כן בכל עת בפרוץ פרצות בישראל תורתו היא ממכתרו ובשובו אליה אף היא ישפה תת כחה לו, כי כאשר הסתכל הקב"ה בתורה כשרצה לברוא את עולמו כן חוז בה חוזת הכל מאשרי העם הזה לתקן על פיה את עולמם המקולקל. כזאת עשה שמואל הרואה בדורו, בראותו את מצב ישראל והנה הוא פרוץ לשמצה, כי הרחיק לכת מן המסלה אשר התוה מתוקן לפניו ויבחר לו אלהים חדשים — מלך וכהן — תועבת ה' גם שניהם (ש"א ח'), — ויקם ויאסף אליו חבל נביאים ויאצל עליהם מן הרוח התאומי הרישקומי אשר עליו להורות דעת את העם; כזאת עשה עזרא בדורו, בראותו את העם כולו והנה נבהו עצמו ממנו והיו לתל של עצמות יבשות אשר כל תם מרביק רוח לאום עוד אין בהם, (יחזקאל ל"ז), ובניהם כבר חצים מדבר אשדודית כי שכחו את מקור מחצבתם ושפתו יחד, ויעמד ויקבץ אליו כל המבינים בעם, השרידים המעטים ראשי האבות, ללמד לעם את התורה מפורש ושום שכל ויבינו במקרא רוח ה' המתהלך בחיי העם ותורתו יחד (נחמי' ח') ויתקן להם לישראל שיהיו קורין בתורה בשבתות ובמועדים וגם ביומי החול פעמים בשבוע (בבא קמא פ"ב: ושו"ת); ובעקבות שני אלה הלך גם שמעון בן שטח, באשרים אחוז תלוז וממסלתם לא נטה ויעמוד אף הוא ויתקן בתי ספר לישראל, להגדיל תורה ולהאדיר!

ב', ג') גזר טומאה על ארץ העמים (ירושלמי שם ובבלי שבת י"ד:) ועל כלי זכוכית (שם ושם). שתי התקנות האלה נתקנו בכונה מיוחדת להרחיק את ישראל מעל גבול הגוים ולהבדילם מתועבות הלוקסוס אשר בגללו יבואו בברית עם הגוים שכניהם ויתחרו לעשות כמעשיהם, לספק ידם את חפצם עליזי גאוה וכל חמדות בשרים ¹), כי רק בישיבת ישראל על ארצו ובהבדלו מכל תועבות הגוים, עליצותם והוללותם — תפרו ומשגבו, כבודו ותפארתו, ובהבלקירדם הרי הוא נוקף לשפים ולבריות כמליצת דוד „כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה'" שכל הבונה א"י ודר בחו"ל הוא כלי משים מסיר את אלהיו בלא יועיל ומשפטי תורתו בחקות הגוים וחשוב כאלו עובד ע"ז...

ד) מלבד שרש התקנות האלה שתעודתן היא לחזק את הרוח הלאומי בישראל ולהבדילם מכל עמי הארץ לתפארה ולתהלה, עוד נמצא לשמעון ב"ש תקנה אחת גדולה ונכבדה למאד, ואף ממנה נוכל לדעת תכונת לבותי הפרושים והשקפתם על תקני החיים בכלל ותקנת בנות ישראל ביחוד. כבר הערתי בארות ובמשפטים

---

¹) כלי הזכוכית היו חזון כלתי נמצא בימים ההם והשתמשו בהם רק עשירי העם המתענגים (ומפני היותם עוד בזיה לא נתנו בישראל מבינה לאבד מעותיו יוחסם בכלי זכוכית (כ"מ כ"ט:).

במ"א (במאמרי בהשחר שנות י"א וי"ב ובמחברת הרוסית „דת משה והרבנים") כי הבדל גדול יש בין העבריה להיהודיה במעמדן הדתי והסוציאלי, כי בתקופת הרבנים הורם כבוד הנשים אל עָל רב יתר מאד מאשר היה בתקופת כה"ק ושחכמי התלמוד שקדו תמיד על תקנת בנות ישראל לשית בטוחות לחייהן ומצבן בבית בעליהן וחוצה, בחיי משפחה ובחיי החברה. יהיה נא שמעון בן שטח ראש הרבנים למופת גם בדבר הזה! הלא כה דברי הברייתא בכתובות (דף פ"ב:) „בראשונה היו כותבין וכו' התקינו שיהיו מניחין אותה בבית אביה, ועדיין כשהוא כועס עליה וכו' התקינו וכו' עד שבא שמעון בן שטח ותיקן שיהיו כותבין לה כל נכסי אחראין לכתובתך". הברייתא הזאת שנויה בשנוים קטנים גם בירושלמי (ספ"ח דכתובות) ומשלשת בתוספתא (שם ספי"ב), וממוצא כל הדברים בסגנוניהם השונים נלמד לפי דרכנו, שעכ"פ עד ימי שמעון בן שטח לא השיגה הכתובה את תעודתה: לתקוע, מעבר מזה, יתד נאמן לאשה בבית אישה, ולשית מעבר מזה בטוחות לחייה בצאתה מאת פניו, וששמעון ב"ש היה הראשון אשר תיקן את הכתובה, הכינה וגם חקרה לתכלית זו, כמו ששנינו מפורש בירושלמי במ"א „שמעון בן שטח תיקן כתובה לאישה" (שבת פי"ד ה"ו, פט"ז ה"ו), כאילו לא הקדימהו בזה איש מכל אשר לפניו; ואמנם כן הוא הדבר בבחינת המטרה התכליתית אשר לשטר הכתובה. יהיה איך שיהיה, לשב"ש הכבוד והיקר על התקנה המעולה הזאת אשר העמידה במרחב המחצית ממספר בני האדם — את מין הנשים כלו, ולו נאה ולשמו יאה שקידה כזאת לטובת בנות ישראל, כי אחותו שלמונין המלכה אשת אלכסנדר ינאי אשר היתה תמיד לעתות בצרה מגן ומחסה גם לו גם לחביריו הפרושים על אף בעלה אשר בקש רעתם (יוסיפון לרומים וב"ר פצ"א), אחותו זאת ועוד רבות מנשי הצדוקים אשר נתנו ידן לו ותלכנה בעקבותיו על אף בעליהן (תוספתא נדה פ"ה וגראֶטץ ח"ג 159), הנה הורוהו לדעת כי ראויות הנה הנשים להחשב בתוך האדם המעלה, כי גם להן מעלות רוח ובינת לב להבין דבר לאשורו ולהוקיר איש ואיש על פי פעלו, ולמי איפוא ובמה איפוא יאות יותר לשלם להן כפעלן ולהראות להן שאין אנו הנגברים כפויי טובה, אם לא לשמעון בן שטח ובתקנת הכתובה?! —

ה) כתקנת שב"ש בכתובה כן היתה גם תקנתו במשפט החליצה מכוונת להרמת כבוד האשה עפ"י תנאי החיים והשתלמות המחשבות. במחברת הנזכרת ובמאמרי שם כבר הוכחתי כי ראשית מנהג היבום מוצאו מקדם מימי עולם, בעוד המצב הפאטריארכַאלי השתרר בארץ וכל בני משפחה אחת לאחוזת נחלה אחת נדבקו ועל בית-אב אחד התילדו למשפחותם; אז היה היבום דרוש, מצד אחד, לחפץ היסוד העקונומי אשר בכלכלת המדינה — להעמיד השווי על תלו, ומצד השני — לחפץ האלמנה הנשארה בלי משען ומשענה במות עליה אישה ערירי, וע"כ האיש אשר לא יחפץ לבנות את בית אחיו, בוז יבוזו לו כאשר יבוזו לאביר-לב ומסיג גבול עולם! ולמטרה זאת הוכן מאז חוק החליצה, אשר האחד שבתנאיה הראשיים הוא לירק בפני היבם. אולם ברבות הימים כאשר בטל היבום בכללו עם ביטול המשטר הפאטריארכַאלי ועם הטבת מצב האלמנה ע"י תקנת הכתובה וכאלה, הנה עפ"י המשפט ההגיוני שכל שאינה עולה ליבום אף לחליצה אינה עולה (יבמות בכ"ט) לא נשארה עוד כל סבה להשאיר את החליצה על מכונתה ולירק בפני היבם על

כי ימאן לבנות את בית אחיו, ולזאת עמדו הפרושים ותקנו שלא יוסיפו עוד לירק בפני היבם, וכדי להשיב על שאלות הטוענים עליהם מפיהם המקראות הפשוטי כתבם לענין חליצה (שם קי״ו:), וגזרה התקנה הזאת בין יתר התקנות שנבחה בתוך יד הפרושים על הצדוקים מחוקי-נרבנות, שכפי הנודע ומוסכם מכל כותבי ד״י ההתחדים היתה בכל אלה יד שמעון בן שטח, ואף כי לא בפירוש איתמר במגלא איתמר (מגילת תענית פ״ד [1]).

ו) תקנות שמעון ב״ש בדיני נפשות גם הנה, בהתחכמות לפניהן, תתגלה לנו מושג נאמן מהמורי הפרושים-הרבנים כי היו נוחים ורצוים, מתוקים ומקרבים לרוח החיים ולהגיגות עולם. עדות זו ביוסיפון הושמה לאמרן, כי הפרושים במשפטם הם בלתי מחמירין בעונשין ונוחים לבריות, והצדוקים להיפך בעלי מדות גסות וקשות היו איש נגד רעהו והם נגד אחיהם בקושי ותחרות כאלו היו מבני הנכרי (קדמוניות ספר י״ג פ״י); ואם יש אמת בשמועה ששמענו מפי עד זה כי ראשית התגלות הריב בין הפרושים ובין יוחנן כה״ג היתה נ״ב לסבה שהקילו מאד הפרושים בעונש המגדף אותו, כי אז יהיה לנו שמעון בן שטח גם בדבר הזה לאות ולמופת בראש וראשון לקהל הפרושים. הנה נא שמענו מפי הכותב האפוקריפי כי נהרגו עדי „שושנה" מפני שהוזמו אחרי נגמר דינה ע״י הבדיקות שבדקן אותם ונמצאו מכחישים איש את רעהו, שהאחד העיד שנתנה שושנה תחת אלה והאחר ששושנה זנתה תחת אלון (שושנה נ״ב). ממוצא הדברים האלה נלמד: א) שעדים זוממים נהרגים אפי׳ אם לא הוזמו שניהם שהרי עדי שושנה הכחישו זא״ז, ואולם רק האחד הזם והשני יכול היות שאמת העיד ותחת נקי תדריך: ב) שלא היו מרבים או לחקור את העדים בחקירות ובבדיקות, שהרי הוזמת עדי שושנה היתה רק במקרה ואחרי אשר כבר נגמר דינה למות. כנגד זה אנו רואים מתקנות שמעון ב״ש: א) שאין עדים זוממים נהרגים עד שיוזמו שניהם (מכות ה: ועפ״י הפירוש המסתבר הוא בנוסח של עדות, שם [2]); ב) שיהיו מרבים לחקור את העדים (אבות פ״א מ״ט) בחקירות ובדיקות הרבה, כענין ששנינו בסנהדרין (מ״א), היו בודקין אותן בשבע חקירות וכו׳ וכל המרבה בבדיקות הרי זה משובח, ומעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאנים׳, הלא ברור הפוסקים ככה גם את עדי שושנה, בל״ס גלו את כזבם מראש כי שקר עדותם, אין זאת כ״א ששמעון ב״ש היה הראשון אשר תיקן את הבדיקות לעדים ושמר יסודי אין שופט בישראל שם לב לדבר הזה כראוי וכרצון לכך (גרעטץ ח״ג 588 וראם דברי ימי היהודות ותורתיה ח״א 244). ובאמת אנו רואים שמימות שמעון ב״ש ואילך נתמעטו מאד מספר הנהרגים בדיני ישראל, עד שהיה למשל „סנהדרין ההורגת אחת בשבוע, אחת לשבעים שנה, נקראת חובלנית, ר״ט ור״ע אומרים אלו היינו

---

[1]) לדברי מג״ש תורה הזאת בגילוי הגלילי ר׳ פקיעה, והכריע על התורה והל גם פרושי להאמר נסיה הזאת האחת מתהדרו „ר׳ פקיעה השבים מלכות בישראל".

[2]) לפי פירושן ג״כ כשלא נראו הם נ״ל לבר קדמונים, אין ספק אלא היתה עדין מפורשת ג״כ פר אחר זה ויסוד (כמו שהוא כמאת י״ד: ישראל) פירוש מזה כמו תנרו יהודה בן טבאי ושמעון אחר לו זה וקי טמא מספר כמכות ס״ג ובתוספות תו״ל חיים כדווי״ד ח״ב ע״ו, תה התספור „יוסף" היה אלא עד ואין כתובה נמצאה.

בסנהדרין לא נהרג אדם מעולם" (מכות ז.), ואמנם די היה רק לתנאי ההתראה שעל פיו אין החוטא יוצא למות עד שיתיר עצמו למיתה בשעת עבירה (היינו שיתרו בו ענשו והוא יאמר „אעפ"י כן") לבטל מכל וכל את משפט מות, ואין ספק כי גם הלכה זאת היא אחת מהתקנות המאוחרות שנתקנו ברוח שב"ש ועל דעת הפרושים „המקילים בעונשין".

כסניף לדעת שב"ש על ענש-מות ראוי להזכיר בזה את המסופר ממנו בסנהדרין (דף ל"ז:) ואף שאין בכל הספור הזה שום חדוש להלכה. ז"ל המספר: „מעשה בשב"ש שראה באחד שרץ אחר חבירו להורגו ורץ שמעון אחריו וראה סייף בידו ודמו מטפטף והרוג מפרפר, א"ל: רשע! מי הרגו — אני או אתה? אבל מה אעשה שאין דמך מסור בידי, שהתורה אמרה „על פי שנים עדים יומת המת!". תוכחה נמרצה וחודרת ראויה למי שאמרה!

ז) במדה שהיה שב"ש מיקל בעונשין ועובר על ד"ת משום עת לעשות לה', (כלו' כדי לקיים את התורה בכלליותה וברוחה עפ"י תנאי החיים), במדה זו עצמה היה מחמיר לפעמים בעונשין ועבר על ד"ת אם השעה צריכה לכך. ככה יספר לנו התלמוד שפעם אחת תלה שמעון ב"ש שמונים נשים מכשפות באשקלון ביום אחד (סנהדרין מ"ה:) אף שאין דנין שנים ביום אחד ואין תולין את הנשים, וכ"ז מפני שהיתה השעה צריכה לכך, כי פרצו אז ויעצמו מאד ההוזים והמהבילים הנתעים והמתעים והיתה פעולתם על המון העם רבה מאד כי הכריתו מקרבו כל נצני התבונה הנכוחה אשר בהם ישראל יתפאר ויטעו על תלמי לבם שרשים פורים ראש ולענה—הבלי שוא ושטי כזב אשר על אדמת נכר שרשו. ואם אנו במצבנו המדעי ביום הזה לעינינו נראה את הנזק הרב אשר ישאו המהבילים והמתעים על היהדות ועל חמדת עמנו כלה, ונפשנו עלינו תשתפך כי אולת יד לעצור בעד הרעה המרחפת נגד פנינו, עאכ"ו בימים ההם, כאלפים שנה מלפנים, בימי חשך ואפלה מנזה, שאז גדלה הרעה הזאת על אחת שבע! וכמה איפוא יש לנו לשבח ולפאר את שם שב"ש, אשר, למרות נטית רוחו להקל בעונשין ולמרות החוק המוסכם בדיני נפשות, גבר חילים ויעמוד בפרץ לקנא קנאת עמו אשר אהב סלה וקנאת היהדות כלה משאת-נפשו! . . .

ח) עוד מופת אחד כי היו הבלי ההוזים בימים ההם תועבת נפש שב"ש, יורנו דברו אשר שלח לחוני המעגל. אם נאמין לדעת מהרז"פ האומר (מאָנאַטשריפֿט ש"ב 38) כי היה חוני זה מכת האיסיים המתקדשים והמטהרים או אם לא נאמין, עכ"פ ראה ראינו מהמסופר בתענית (י"ט.) כי היה חוני זה בעיני העם כאיש אלהים קדוש, וע"כ אליו שמו פניהם בעת העצר השמים כי יתפלל בעדם אל האלהים. מה עשה חוני? „עג עוגה ועמד בתוכה ואמר לפני הקב"ה, רבש"ע בניך שמו פניהם עלי וכו' נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך". ומה עשה שמעון בשמעו את עלילות הקדוש הזה ואת רובי הזיותיו? שלח לו „אלמלא חוני אתה (ר"ל אלמלא היית אהוב ורצוי להמון העם) גוזרני עליך נדוי"... (ומפרש שם בש"ס שאלו באמת היתה אז שנת בצרת לא הועילה כלל תפלתו של זה הקדוש ונמצא שם שמים מתחלל). אות הוא כי על אפו ועל חמתו נעשו כל המעשים האלה, כי הבלי שוא רחקו ממנו ויהיו לו לזרא ולגעל נפש. אמנם לא יחיד היה

שמעון ב"ש בהרחקת אמונת שוא ותפל כי בן זמנו מלכה, יהודה ב"ט, היה לו
גם בזה מעיד לעד. זאת ראינו בהמעשה המסופר במכות (ה:) שהיה יב"ט משתטח
על קבר המת והיה נשמע קולו וכסבורין העם לומר קולו של מת, אמר להם יב"ט
קולי שלי הוא, תדעו למחר הוא מת אין קולו נשמע". אולם נפש אחד מגדולי
האמוראים, אשר אך נפלאות אהבה, לא נתישבה בהסברה פשוטה כזאת ובדברים
של טעם כאלו, ולמען השלמה על שקר הכתבא נפלאות, "הלא בדינא קם בהדיה?
ודלמא פיוסי פייסיה (?!)". הגם לא צדק איפוא האומרים "גדולה צפרנן של
ראשונים מכריסן של אחרונים ואם האחרונים כבני אדם אנו כחמורים"?...

ם) מקרה אחד מחיי שמעון ב"ש המסופר בירושלמי (סנהדרין פ"ו) יוכיח
לעינינו באר היטב מה יקר היה בעיניו אשר יצר כחו ומה נפלאתה אהבתו לו,
עד כי גם אהבת-אב שכח בגללה ולא ידע חנות עוד — "מפני שהשעה צריכה
לכך"! — אחרי אשר תלה שמעון את שמונים הנשים המכשפות, קם שאון בקרב
קרובי הנהרגות ושאריהם ויתנכלו מזמות לקחת נקם מאת שב"ש על הדם אשר
שפך, ויעמדו שני אנשים בני בליעל ויעידו על בנו של שמעון כי חטא חטא-
משפט-מות ויכונו עדותם עד שנגמר הדין על פיהם להוציאו להרג. הוא מוצא
למות והמה נחמו על רעתם הנתעבה ויודו כי שקר ענו בו ואין בעדותם כלום.
אולם לפי משפטי ישראל "העד כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד" והלכה הזאת
היתה אחת מן ההלכות שדקדקו בה הפרושים מאד, בהיותה היסוד הראשי
למשפטם שעד זומם נהרג על מחשבתו (שאלו יכול העד לחזור מדבריו לא היה
נהרג על מחשבתו שהרי יש בידו לחזור בו ולינקה), והנה ידענו כי משפט עד זומם
היה אחד מן ההתנגדות היותר גדולות בין הפרושים והצדוקים (דדו"ד ח"א 133)
ויהודה ב"ט עשה מעשה בזה "כדי להוציא מלבן של צדוקים" (מכות שם), ואף
ע"כ לא יפלא עוד כי דקדק שב"ש עד מאד גם במשפט העד החוזר מעדותו (אשר
הוא אבן הפנה למשפט עד זומם); ג"כ כדי לעשות חזוק לדברי הפרושים להוציא
מלבן של צדוקים. אבל דעתו זאת בהלכה היא הביאה עתה רעה על ביתו וקץ שם
בנו. שמעון ידע בלבו כי נקי בנו ממשפט רב, אך הן העידו בו העדים כי חטא
חטא וכונו עדותם ומה יועיל לו אם חזרו עתה מדבריהם? רחם אהבת-אב ויראת
הדין הקשה ערכו זה אחר קרבות בלבו וכמעט נכמרו נחומיו לבנו, או קרא זה
זה: "אבא, אם בקשת להביא תשועה על ישראל (ולהחזיק מוסרי תורת הפרושים)
עשה אותי כאסקופה הנדרסת" ושמעון נאנח מרה — ויצא למיתה דת
בנו!... אכן זה הוא קרבן האידעע, וכמה כח לב ואמץ רוח היה דרוש לאב
המקריב אותו?!...

ד

בעת אשר תגור ארץ יהודה תחת יושביה ותהיה המלחמה פורחת חיל והתגעש
הריב מבית, היתה בימי ממלכת יונתן החשמונאי (ינאי [illegible] לפני ספה"נ) שאז
החלו המפלגות לקצות בישראל, בעצם העת ההיא נעשה מפסר על אודות נכריה
אשר גם הוא, בערך שוה לישיבות ביהודה, ישפיע תגרמה קוי על מהלך

התפתחות הדעות בבני ישראל[11]). מקום המעשה — אלכסנדריא של מצרים, עיר מושב בני היונים, אשר שמה נמלטו פליטי יהודה מחמת עפיפאנעס המציק ויאמרו להתכונן שמה ולהפרד מעל אחיהם אשר בארץ יהודה. כעשר שנים אחרי אשר בנה להם הכהן חוניו מקדש מעט להקטיר עליו עולות ולזבוח עליו זבחי שלמים, למען לא יוסיפו עוד לעלות אל בית ה' אשר בירושלים — והנה זה קם אריסתובול מורה דעה בחצר המלך תלמי פילומטור וישב ויבנה להם מקדש אחר גדול עצום ומאד נעלה מהראשון (לא למראה כי אם לרוח) למען הוסיף הרחיקם גם מעל אלהיהם אשר בירושלים!... המקדש הזה הוא — התורה הנעתקת ליונית! — אם עוד הבית אשר בנה חוניו העיר עליו חמת השלמים אשר בארץ יהודה יען חשו עתידות לו כי יהיה לבית ישראל לחגא — להפריד בין אחים המקושרים בעבותות אהבת-ארץ מולדת, אשר ע"כ הורידו מאד את קדושתו ביחס אל בית ה' אשר בירושלים לענין כמה דברים (מנחות ק"ט.) והחליפו (בכוונה או שלא בכוונה) את חוניו מיסד הבית הזה עם חוניו-מענעלאוס הפושע הנודע לדראון בישראל (שם:) — אם עוד הבית הזה היה לזועה למביני שמועה אשר בארץ יהודה והביטו על עמל בוניו כעל עמל בני אדום בחזון עובדיה אשר מכרו את אחיהם לבני היונים למען הרחיקם מעל גבולם, הנה רב יתר עוד מאשר אכלתם קנאת בית ה' אכלתם קנאת דתו בהעתק התורה לשפת עם לועז! הבית אשר בנה חוניו הפריד בין אחים רק בריחוק מקום, אבל עדיין מקורבים היו בסגולות הלאומיות, בקשר האמיץ אשר קשרה אותם תורתם, כי תורה אחת ומשפט אחד היה לכל בני ישראל לקו ולמשקלת בכל דרכי חייהם, אפס התורה ההעלענית הפרידה ביניהם ברוח, נתקה גם הקשר הרוחני אשר היה מאגד את כל אֵברי העם לבני לאום אחד ונוצרי תורה אחת, ע"כ צדקו מאד המושלים מעדת הרבנים אשר המשילו את מעשה ההעתקה למעשה העגל ואמרו אותו היום (שבו נעתקה התורה) קשה היה לישראל כיום שבו נעשה העגל (סופרים פ"א ה"ז) ושבא חשך לישראל שלשה ימים (מגילת תענית בסופה). באמרם כזאת, לא היה את לבבם לתאר אך רגשת לבם לפי שעה, בראותם את ההנשמה המבהלת אשר הנשימו המעתיקים את מאור התורה ופנימיות רוחניותה (מפני שלא היתה יכולה להתרגם כל צרכה", מ"ס שם) כאשר נשמה רוחניות אומתנו (אלהי ישראל!) ביום זעם בעגל מסכה; — לא אך את רגשת לבם זאת לפי שעה הביע במשל ומליצה שזכרנו, כי אם גם את אשר חשו עתידות לדורות הביעו בחידות מני קדם, הגידו מראש לא כחדו. אמנם כן, מאז מעולם חלק לב המון ישראל בדבר יעודם הלאומי: אלה מזה הואילו הלך בדרך הטבע לחיות כתורה וכמצוה חיי גוי ואדם יחד, על כן לא אבו לאבד עצמם לדעת, להיות נגועים בפשעי רבים ולסבל עונות עצומים, ויאמרו בצדק ובמשפט, כיתר

---

[11]) אנחנו הלכנו בכל הענין הזה וגם בהגבלת זמן ההעתקה בעקבות הח' גרעטץ (אף כי ידענו כי יש חולקים עליו, מהחולכים בדרך ר"ע האדומי וסביריו עד אחרוני המבקרים מהרז"פ והערצפעלד), להיות דעתו בפינה הזאת נאותה יותר למטרת מאמרנו: לברר ללבן ולצרף את הפרק בדברי ימי עמנו הכולל ראשית תולדות הרבנות ומסבותיה ותולדותיה, והבוחר יבחר.

העמים אשר על פני האדמה, כי לא נברא כל העולם כולו אלא בשבילם הן!
שוא לכת קדרנית בשביל אחרים, אשר גם בתנורתם עד לא יצא לחם; ואחה
מזה נואלו להאמין כי המה אך בשביל העולם כלו נבראו, להיות למופת רבים
ולתקן עולם כולו במלכות שדי, עד כי בקשו בכל עת קרבת הגרים ויתיפו לעמים,
בכלו רשותם כגר אחד בארץ ויהיו כאגה אשר תתן נגוה זרים (במליצת הנביא
המפורסמת, קאפ׳ מ"ו, הנוקבת ויורדת עד התהום). ובמלכות גדולי חקרי לב כאלה
נפלו גם בדברי ההעתקה היונית, כי בעת אשר אנשי העדה באלכסנדריא התהללו
ויחזו למו משאות שוא ומדוחים וישיאו את נפשם על ספק לאמר, כי בתלות אור
התורה לכל יושבי תבל ישובו כלם שכם אחד להשתנות לגוי אחד, התרבות יפת
לאמים והאנושיות תעמוד והשלום תרם תקרא בשם ה׳ אחד, — ואז גר עם האזרח יאבה,
בעת הזאת עצמה בנו יושבי יהודה למשפחותיהם והיו רק ויגה הבין שמתה, כי
הבינו המבינים בעם מראש כי אך את הרעות ילמדו את דרכם ברחובם אותה
לבקש קרבת הגוים ולבם הגיד להם כי לדור דורים יעמוד ויקום המשא אשר נשא
בן-אמתו על המכן חוקיהו בהראותו לבני הנכר את כל אצרותיו ואשר אצרו
אבותיו... ואמנם לא לשוא פחדו פחד: אך שנים מעטות כימי דור אחד נצ
חים — והרכבת שמני קדש (תורת ישראל) בסמני חול (הפילוסופיא היונית) כבר
הנצה ציץ בפלגות ישראל, כי רוחן ההיליניסטים מעל אחיהם ותורת ה׳ אשר אתם
ויהיו צוררים להם בגבוליהם (בן-מתתיה), ובעוד ימים לא-כביר, בימי מלך אחד,
והנה גמל הציץ פרי ישוה לו: ענבי ראש ואשכלות מרורות — את התורה הקדושה
אשר לא רוחצו מכמה עד היום הזה (ומי יודע עד מתי עוד נשא תבכל בגללה
כל יד עמל ותלאה?!...), ומי יתנה עוד את כל המון הרעות והתלאות אשר
מצאונו לרגלי ההתיפות שיפו הכיפים את אהלי שם ביפיפיתו של יפת (במליצת
חז"ל במגלה ט׳.) מאז החלו ילדי נכרים לקצות בכל ילדי בית יעקב עד אשר קרא
עלינו מועד לשבור בחורינו באמצם עצור ועזוב, ועד ימי הדור הזה אשר אין מקמר
לנו בדם ודגני נמקים בעונותינו והיה ה׳ סרה מאתנו!... אכן לא לחנם יקוננו כל
בית ישראל מימים ימימה על העתקת התורה בקינתם על מפלת ציון ומות עזרא
הסופר, והפיטן יתנה נבאים:

„אוכיח במוק אשר קראני,
בשלש מכות בחדש תוה הכני...
רפאני בשמונה בו שמאלית וימנית,
(הלא שלשתן קבעתי תענית)
ומלך יון אנסני לכתוב דת יונית,
על גבי חרשו חורשים האריכו מענית וכ׳ וכ׳..."

כי באמנה שלש אלה יחדו עזרו הרעה בר בבד לנתק מוסרות האחדות
וליפרת הקשר הלאומי בבני ישראל!

עם מחשבות והרגשות מקדרות כאלה התהלכתי יתר הסמוכי על אודות
העתקת התורה בלבות הפרושים, ועמהן יחד התגלגלה מדור לדור ויתגלגל גם
לעיני שמעון בן שטח! האמנם מכי אשר יספר בתלמוד ובמדרשות אודותיו הוא
שמענו כישפם הרכן לשבם או לחסר על אודות המשבלה הזאת בכל העתקה

התורה בפרט, אולם די לנו תקנותיו אשר תקן לחזק רוח לאומתנו ותורתנו (הלא הנה כתובות למעלה בראש תקנותיו) למען אשר נכיר ונדע את מחשבתו אשר חשב על אדות הדברים האלה. יסוד בתי ספר להבין לעם מפורש ושום שכל את התורה — מקור חיינו הלאומיים, גזרת טומאה על ארץ העמים למען הרחיק את ישראל מעל גבול הגוים [1]), גזרת טומאה על כלי זכוכית למען הבדיל את ישראל משעשועי היונים ומאהבת המותרות וכל חמדת בשרים, שלש-אלה יורונו לדעת למדי כי מלאה המחשבה הלאומית כל חדרי לבב שמעון ב"ש ותהי מושלת בשרעפיו ומניעה כל עלילותיו. ואולם עב"ז היתה אז המחשבה ההיא עדין בעצם תמה ותהי קודמת לחכמת ההיקש ולמופתי ההגיון, כי מוצאה היה מהחיים ומבואה אל החיים, על כן מבלי בקש חשבונות הרבה ומבלי כל התפלספות במושג השמות „לאום ולאומיות" היו השלמים בעם שלמים עם עמם ועם רוחו והרוח הזה פלס לו נתיבות באהבת-ארץ-מולדת, בשמירת סדרי הממשלה היהודיה, בעשות משפט ואהבת חסד, ובעת ההיא ובימים ההם היה די לתכונות מוחלטות כאלה לתכן את רוח איש ישראל ולהבדיל בין הנאמן בברית למפר ברית בישראל ובין בן-ישראל לבן-הנכר באדם, ולא היה כל צורך במושגים מלאכותיים ובהבדלות שליליות להבדיל בין ישראל לעמים ובין „לאומי" לבלתי-לאומי; ואף על כן לא יצאה אז עדנה ללהבת שלהבת תבערת הנקמה, נקמת ישראל בלאומים, כאשר נגלתה אחרי כן בקרב הרבנים המאוחרים. זאת נראה גלוי מהספור על אודות האבדה אשר השיב שמעון ב"ש להישמעאלי (דברים רבה עקב) וממנו נשכיל לדעת כי תורה אחת ומשפט אחד היה להם אז לבני ישראל ולבני הנכר, תחת אשר שנות מאות אח"כ הורו הרבנים להלכה כי ב"י אינו חייב להחזיר לו את אבדתו (ב"מ....) וגדולה מזו — שיש גם איסור בדבר, „שהמחזיר אבדה לעכו"ם עליו הכתוב אומר למען ספות הרוה את הצמאה לא יאבה ה' סלוח לו" (סנהדרין ע"ו:); אפס מי זה יתפלא על תהפוכות כאלה המתהפכות עם מסבותיהן יחד? יסורים מעבידים את האדם על דעתו ויקשיתו את לבו לאבן... הרבה טלטולים קשים עושים והרבה שכנים רעים עושים, ואם אהבה מקלקלת השורה ותכסה על כל פשעים — שנאה תגלה פני הלוט, תעורר מדנים וחמת עכשוב תחת שפתיה סלה!... אם בימי שלום ומנוחה, בחדל ריב לשונות, כמעט נשכח מעמדנו בקרב הגוים ועצמנו יכחד ממנו, הנה לעתות בצרה, כבוא כחתף שואה לפרע פרעות בישראל, נשובה לחוש ולהרגיש היטב במה נחשבנו ומה אנו בעיני הגוים, ועמוק עמוק בלבנו תתלקח אז אש קנאתנו ועברת אפינו, ורוחנו יתנעש, ולבנו יהמה ונפשנו תשאף לעשות נקמה בגוים!... לא עליכם השאננים כל עוברי בטח לחוש בלבבכם שלהבת נקמה כזאת, אשר מחסרון אונים

---

[1]) אם אין ראיה לדבר יש זכר לדבר גם במכתבו ששלח ליהושע ב"פ (או ליב"ס) לאמר: „מני ירושלים עיר הקדש לך אלכסנדריא אחותי בעלי שרוי בתוכך ואני יושבת שוממה" הסך בזה להביע מחשבתו כי ישיבה איש נכבד ובעל בעמיו כיהושע ב"פ בארץ העמים, ועוד יותר באלכסנדריא, חרפה היא לו וכלמה. ומי יודע אם לא הקריאה הזאת, ברמז על התרחקות יהודי אלכסנדריא מגבול היסדות, נראה לו ליב"פ בשובו לא"י לגזור טומאה על החפים הבאות מאלכסנדריא (תוספתא מכשירין פ"ג)?! —

ואבן בה, מאשר יד וגבורת כפים להוציאה לפעלת אדם, אך תבער בקרב הנפש ועד בשר תכלה!... לא לכם הגאוניים להעמיד בספקם את הרבנים, ילדי ישי· חשך ההם, וילדו אותם לבקר תוכה על שנאתם לילדי נכר. כפרים תנפתם אתם למקומם!...[1]). הריים אשר תלו על ערבים כנורותיהם, בשאל אותם שוביהם ברנן לשיר להם משירי ציון, וישבעו באפס לקחת נקם נקם חרבם; קרבנות קנאת· הדת בשנות דור ודור, מיום גרשו מארצנו ועדי לנדחים נצחיים עד ימי הדור הזה; הקנים הסוערים אשר היו בתוכם מעי מפלה בימי עברית בצאת הקצף בסעדות תימן, — המה חשו והרגישו את אשר חשו והרגישו הרבנים או בתתם חקים לא טובים לעוסקים בה, המה יבינו פלגם, יצדיקו דינם ויבינו את תורתם היא — תורת הקנאות!...

עם כל מה שזכרנו עד הנה מתקנות שמעון ב"ש ועליותיו, מתכונת דורו ומחשבותיו, תמו כל רשמי תמונתו הדתית הדרותם לבוין בספרי קדות עמנו. מעטים ודלים הרשמים האלה בכמותם אבל רבים ושלמים הם באיכותם, כי מהם נבוא למוצא דבר על אודות עמדת הרבנים בבבל (אשר ספרים אנו חיים ושופרים אנו שותים עד היום הזה) ועל פיהם נלמד לפי דעתנו: א) שלא היו ראשוני השונים ארוקים לאותיות התורה ולתגבורתה הפרטית, כ"א השתמשו לאורה וישנו ויתקנו את ההלכות הקדומות בכל העולה על רוחם לצרך השעה והמקום, כי בלתי נדיר היה בידם שמבטלה של תורה בענין בירד יפרשו הוא לעת הצרך קיומה של תורה בכלליותה. ב) שמחשבה הראשית והדתית מרחק א"י על כל שאר הארצית לקנין שמירת מצות עם ישראל והשתלמותם והסבות — היו תמיד מרבו מרגשי הפרושים-הרבנים יתר סביבותיו סביב סביב הולכי כל מפעליהם ותקנותיהם לקיום דתנו ואמונתנו. — שמעון בן שטח הוא הראשון מכל הרבנים אשר את תכונתו הטובית נמצא מתוארה בספר אחת על לוח ספרי וכרונותינו בכל צביונה וקומתה, וע"כ הוא יהיה לנו כעין פרט היוצא מן הכלל לא אך ללמד על עצמו כי אם ללמד גם על הכלל כלו. שמעון בן שטח הוא טיפוס עברי מיוחד (ואין אמריקאנער יידישער טיפוס) אשר החיים המצריים והמריניים, הדתיים והסוציאליים, עם כל שאונם והמונם, עם כל מריציותיהם ומעגלי תקופותיהם הולכות בו יחדו באופן היותר נפלא ובכח הדיוק היותר עז. לא כן היה יחיד איש נאור המעין במוחו וכבד מאד למציא משלו בקורות עם ועם. ברוסים הרומי, בן תקופתו של שמעון ב"ש, (שניהם חיו במאה האחרונה קסה"נ), אשר אותו הציג החי גראעץ למשל לו, הוא רק התחקות מחוסר לתמונת שב"ש בימים עליותיו המרתיות, אבל מי יתנה רב תקפו ופרשת גדולתו בכל יתר מקצועות החיים החברותיים ובכל פנות שונה פונים?... אחת היא ע"כ נאמר: כשמאי ברוח כן היה שמעון בן שטח איש

[1]) זכרו תורת הרבנים! גם לאחרי כל הבא תולה לכם תוקפה מכל כל גרים (ולשמי ספר „לא יתרן".) ולפרות תוריהם, כי גם לו יהו כל מזרותיהם על אדמת הארץ ב ד ה ג. נ ד מ ד ה, ולכם תנחו פתון כ"י חיים ותמיד עוד לא לעדיו תמה. גם רק מפי מה ותנו לא הגרים גבלי התויר מכה למצו (כ"מ כ"ת יטור) וכן הייתה מרגל גל מפשטיהם בנים הארץ, כמו שמתיר לא יגדד בפרופסים נהלמד מיתו. —

ואין שני לו להמשיל אליו למיום נסתם החזון בישראל עד שקם ר׳ עקיבא, זה הניבל העברי, למלא תפקידו ומשכרתו בקורות היהודים והיהדות! . . .

ראגאטשאוו (פ. מאהילוב). ש״י איש הורוויץ.

הערה.

אמר הכותב: לבל אהי בדד יחידי בענין נשגב ונעלה כענין תולדות הפרושים, שהוא אחד מחביוני דברי ימי ישראל, אשר לא שזפתו עדנה עין חוקר עד תכלית אור, ולבל אהי כבא בטרוניא ובעקיפין על קוראי, באמרי להם ששמעון בן שטח היה אבי אגודת הפרושים והראשון לאוסרי מלחמתם, בעוד אשר בתלמוד וביוסיפון לרומיים אין שם וזכר לו בימי ינאי-יוחנן ועקבותיו נודעו רק בימי מלך אחד אחרי כן, — לזאת אמרתי להביא בזה דברי שני עדים גדולים וטובים המסייעים לדברי ועל פיהם יקום דבר. — האחד הוא, חכם הרבנים החבר ר״י הלוי בעל הכוזר; בספרו זה (מאמר ג׳ סימן ס״ה) הוא אומר כי מלחמת הפרושים בימי ינאי היתה בימי שמעון ב״ש, שבימיו נפלגה א״י לפלגות, ושהוא היה האוסר מלחמת הפרושים ומפקד צבא גבוריהם, יעוי״ש. והנה זה החכם ר״י הלוי נודע לנו לאיש אשר בחקירת תכונת היהדות לא זזה ידו מתוך ידי ההיסטוריא, והוא האחד אשר הבין אותה והכירה בעצם תמה והגיה דבריה על אמתתם כמו שהם, לא כמו שהיו צריכים להיות לפי מחשבת החוקר, (כאשר עשו ר׳ סעדיה גאון ואחריו הרמב״ם שהכריחו את היהדות להתמשך אחרי דעות פלוסופי הגוים ומזמות לבבם, והיא מתנכרה), וע״כ עדות החכם הזה נאמנה עלינו מאד.

השני לו — הוא האחד מגדולי חכמי הקראים, ר׳ מרדכי בר׳ ניסן בספרו „דוד מרדכי" (פ״ב מטה שמעון), וז״ל: „מזמן קבלת צדוק ובייתוס עד זמן קבלת יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח עברו קכ״א שנים... ובימיהם, של יב״ט ושב״ש, נתחדשה המחלוקת בין המלך והחכמים עד שהוכרחו החכמים לברוח מפניו, וכשהושב שמעון ממקום גלותו ויהודה ב״ט שב ממקום הסתרתו אז נפלגה קבלתם ונחלקה לשנים, מפני שיהודה ב״ט לא הודה על ההפלאות שהפליא שב״ש ובדה מלבו *) רק שמר יהודה משמרת הקדש לבד שהוא מקרא קדש הכתוב מפי הגבורה וכו׳ וע״כ נתכנה שמם של סיעת יהודה ב״ט בשם קראים „עכ״ל. ועוד לו שם בזה דברים להוכיח שכת הפרושים נתחדשה ע״י שמעון בן שטח יעוי״ש. והנה אף כי קשה להודות בכל דברי החכם הקראי הזה ובמה שאמר כי יהודה ב״ט היה העומד בראש כת הקראים (ראה מאמר האישות לר״ש האלדסיים), נראין לי דבריו ע״ד הגבלת העת שבה התאחדו הפרושים לאגדה אחת, אף כי המה לא בדיוק נאמרו מפי כותבו, ועכ״פ ראינו מהם כי שב״ש הוא הראשון אשר הביא את כתות הפרושים המפוזרים בקשרי המלחמה ויעמידם במערכה, וזהו ממה שחפצנו להעיר במקום הזה. ואף כי הקראי בזה כנוגע בדבר, בהיות חפצו לאחר זמן לדת הפרושים כדי להקדים בקדושה ישנה את למודי הקראים, עכ״ז נאמנה גם עדותו בהיות עדות מכרעת לו בדברי החבר הנ״ל, וטובים השנים מן האחד. —

ש״י איש הורוויץ.

---

*) אסמכתא חזקה לדבריו יש לדעתי, במחלוקת שני החכמים האלה בדין עד זומם (מכות ה׳ ז), שלפי המבורר למעלה היה בזה שב״ש כמחדש דבר חוק ומשפט, ויהודה ב״ט נשאר נאמן לקבלה והחזיק בפשוטו הכתוב, ראה לעיל.

קדמות המלאכה בישראל.

עוד הספרים כלם ידעו אל מלאכה ישראל של קדמוניות, אל ספר דברי הימים, לתולדות בחם גלוין עתיק מזה אשר בכל סיפרו קרוב קבוע ומפורש נמצאה שם, עוד מספרי בו הדברים העתונים נהפוך אור בהיר על ראשים דברי ימינו, על ידי אבותינו במצרים.

זה כבתי שנים עלתה בידנו נבוכיה מן הספר הזה (דה"א ד' י"ד) כי עבודת החרשים בישראל החלה בדור הראשון שנולד במצרים. הסופרים שלה הנקובים בשם המקום (ירמיה מ"ט י') „מחוקקים" ובני המסגר (ד"ה כ') „גיאי חרשים" הם אומן והיטן והגלל הרות המפורסמים לחבות החכמה בישראל (ש"א כ' י"א), דבר אשר יתן כבוד מאין כמוהו לבו ולתולדותיו (השער שנה י"ב חוברת ה').

והספר הזה לנגד מתוך פרשה קבוה שבספר הזה כי לא רק בחכמה ובמוסר שני להם שם כי אם גם נדיק ארץ עשו חיל, כי עד מהרה נחלו את כל כברון ממשפחות בעמק במצרים בימים ההם, ובאחרית ימי יוסף היו בבני יהודה חרשים ועושי מלאכה מחשבת אשר יצא להם שם בתבונת כפיהם עד כי הפקידם פרעה על מלאכתו, ואמר קרוב הדבר כי בתוני מעלה יד בזה היתה לעשות הפתח מעשה אם בגן „וחמלא הארץ אותם".

הפרשה אשר ממנה נודע דברים אלה היא בעלם שלשה פסוקים (דה"א ד' כ"א—כ"ג) ותגון על הקורא בהם ואחר ימצא את דברים: „בני שלה בן יהודה ער אבי לכה ולעדה אבי מרשה ומשפחות בית עבודת הבץ לבית אשבע". אף כי שמם שמוקי היום במוקמם עומדים צריך כל קורא שמח התוכם אף גם למיעוט, לגדוק היטב, את שמיכות הדורות אחת מאבן הוא על הכיסתם זה נזה. כי משם מן התוכם יש אשר בשמם דור אחד או שנה דורות מסודרי יותם, אך הפסוק הזה מעיד על עצמו כי הדורות המחברים בו סמוכים ודבוקים שם. ער היה בן לשלה ושמו נמה לו כאשר מצאנו (בראשית ל"ח ה') כי שלשה יהודה היו לשקם זרע לער בכורו, ואחרי מות אונן הזכיר הראשון נתן יהודה את עיניו בשלה בנו, אשר היה עוד ילד בעת ההיא (שם שם י"א), כי יכנס הוא את בית אחיו. ואם אולי יש להחליט כי משום משפט ביה נתגלה את היבום בהלכתו (שם שם כ"ו), גם אז קרוב הדבר מאד כי לשמן עבור נחת רוח לאביו, את מהרגתו נחרו סבור, קרא את לבנותו „ער" כשם אחיו. כי אף אם אין להחזיק כי שאל „הקם שם", הטבע בעורת יבום, הוא כמשמעו מן קריאת שם חסם, בכל זאת רומזת התבונה הזאת, כי לו גם לא היתה קריאת שם מצוה, על כל פנים מנהג היה. וכבן יש לנו ראיה, נוסף על החוקה, כי ער היה דור הראשון בגלה.

„ולעדה אבי מרשה" גם הוא בהוקו עומד כי היה אז אבן לער ודור הראשון בגלה. ועל כל פנים שמו מוכיח עליו כי ביוסני מצרים היה, כי כיד שם שמים אחרי מואב שם זה (בספרי ה"א נג"ן) נגבי בן גרשון בן לוי, אשר היה מהם בדור זה, בדור הראשון שנולד במצרים. ועוד שנה אחד נגן הערים בן יוסף (דה"א ז' כ"ז) תקרא קרוב לזה גם בשם תולדה ואלעד. וגם הוא היה בדור זה.

„ומשפחות בית עבודת הבץ לבית אשבע, אשבע, אשר לפי יחסו אל אחיו בבית

אביו, לא זכו בניו לפי הנראה מן הכתוב להתנחל בארץ ישראל בערים מיוחדות להם לבדם כבני אחיו הגדולים, על כן לא כתוב בו ואשבע אבי משפחות בית עבודת וגו' ככתוב בכל אחיו.

„ויוקים ואנשי כזבא ויואש ושרף אשר בעלו למואב וישבי לחם" מאחת המשפחות ההן או מכלן יצאו האנשים האלה אשר היו בדור המדבר, בשבת ישראל בשטים — וישבי לחם נמנה לבדו כי לא היה לו חלק בזה.

„והדברים עתיקים" הם רמז למעשה השטים אשר לא רצה הכתוב לפרשם מפני הכבוד.

„המה היוצרים וישבי נטעים וגדרה" „המה" מוסב על בני שלה, כלם או מקצתם, האמורים בפרשה. שלשת האומניות האלה אשר אם נשתמש בלשון הפירוש המיוחס לרש"י ונפרש „יוצרי חומר.. וגם קדרות" „וישבי נטעים, שהיו עוסקים בנטיעות" „וגדרה, אומנים גודרי גדר" ונצרף לזה פירוש הרד"ק „למשפחות בית עבודת הבץ" „עובדי פשתים" ועלה מהר על לבנו כי ארבע המלאכות האלה היו החשובות בעיני מצרים מאד עד כי בהן עשו להם שם עולם.

„עם המלך במלאכתו ישבו שם". כל אשר אזנו מלין תבחן יבין לדעת כי על כל פנים הדברים עתיקים מאד, לפני מלך מלך בישראל. ובכן אי אפשר כי תהיה כונת הכתוב על אחד מלכי ישראל ויהודה—ועתה עם איזה מלך היה דבר לאבותינו הראשונים? הוא אומר עם מלכי מצרים. ודרך המלכים לבית פרעה היתה באמת להגן על חרשת המעשה ומלאכת מחשבת ולסעדם בכל כחם.

„ישבו שם" מלת „שם" המורה תמיד על המצא הדבר במקום אחר זולת הקבוע לו מעיקרו, ללמדנו היא באה כי לא בארץ גשן המיוחדת להם לבדם לשבת שם ולרעות את צאנם, ישבו האנשים ההם, כי חוץ למקומם יצאו. והדבר הזה נכון מאד, ומעניננו הוא למד, כי אין דרך רועים לשבת בערים. ולו עשו כזאת כי עתה לא יכלו להיות עוד רועי צאן עד צאתם מארץ מצרים (שמות פ' ד'—ז'. י' כ"ו) כי תועבת מצרים כל רעי צאן. לא כן חכמי חרשים, אשר נרגלי מלאכתם דבר היה להם עם מלך ושרים, הם לא היו יכולים להיות דבקים באדמת גשן, ועל כרחך עליהם ועל כיוצא בהם הוא אומר „ותמלא הארץ אתם".

חסד מלכי מצרים לחרשי בני ישראל לא היה יכול להמשך יותר מאתים ושבעים שנה שבתם במצרים, כל הימים אשר עוד יוסף חי, כי אחרי כן קם תחת המלכים הראשונים, אוהבי יוסף ועמו (מלכי הרועים), מלך חדש על מצרים, אשר לא ידע את יוסף. אולם גם אחרי אשר אספו המלכים את חסדם מהם, לא אספו בני ישראל את ידיהם אל חיקם, וכאשר יענו את בני ישראל כן ירבה, וכן יתרון מעשי ידיו בארץ. ולא הצטמצמו בעבודת הבץ, במלאכת כלי יוצר, בנטיעה ובבנין בלבד, כי קמו בהם „חרש וחושב ורוקם" „חושבי מחשבות לעשות בזהב בכסף ובנחושת ובחרושת אבן ובחרושת עץ", עד כי כאשר פקד ה' את עמו ויעל אותם מארץ מצרים העלו אתם את החכמה, התבונה והדעת בכל מלאכה אשר הספיקו בידם לבנות במדבר משכן מלא הוד ותפארת בידי בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה המלא רוח אלהים וביד אהליאב בן אחיסמך למטה דן „וביד כל איש חכם לב" „וביד כל אשה חכמת לב". השמות האלה וכבוד אלה דים להורות על תפוצות מלאכת מחשבת וכבודה בין בני ישראל בימים ההם. ולא בדרך* במדבר עזבוה בצאתם ממצרים, כי אחרי בואם אל המנוחה ואל הנחלה נטעוה בתוכם ובימי השופטים היו בני משפחה נכבדה בני יואב בן שריה אחי השופט עתניאל בן קנז נאחזים במחוזם אשר קראו את שמה „גיא חרשים" על כי כלם חרשים היו (דה"א ד' י"ד).

[illegible]

והמוכה תמיד בישראל בכל הזמנים והתקופות. [illegible]

[illegible]

והגמור". ורק לא [illegible]

שבינו בכל זמן ובכל מקום, הרבה יותר מאשר [illegible] בלי.

זאב יעב"ץ

הערות אחדות בס׳ „תולדות ישראל״ להח׳ גרֶאטץ חלק ה׳ בהעתקה רוסית, הוצאות חברה „מפיצי השכלה״, (פ״ב 1883).

1) בצד 72 יאמר המחבר: שהערבים שלמדו מהעברים (בשנת 420) חשבון תקופת התשע עשרה, קראו לחדש העבור „נשיא״, ונראה בעליל, שהוא על שם שהעברים קבלו חשבון התקופות מהנשיא, ר״ל: פאטריארך, עכ״ל. תם אני ולא אדע מנ״ל הא שחשבון העבור בא להעברים מהנשיא? ולאיזה פאטריארך יכון? ויותר נוח לדעתי עפ״י דרך זו לאמר: שלכן קראו לחדש העבור „נשיא״, יען שקביעותו היתה תלויה רק מהנשיא שבעדה, מפיו, מרצונו ומרשותו, היינו שהוא ישב ראש בהבד״צ שישבו לעיין אם צריכה השנה להתעבר, ואם נמנו וגמרו שצריכה— היה הוא המעבר, גם האגרות שנשלחו אח״כ בכל גבול ישראל, להודיע שהשנה מעוברת, היה הוא העורך (רעדאקטאָר) והיה צריך להיות מפורש בהם שהשנה נתעברה ע״י הנשיא, ואם קרה שלא היה הנשיא בביתו, לא היו יכולים ב״ד לעבר את השנה במוחלט, רק בפירוש ע״מ שירצה נשיא, וכשבא—היה הצורך שהנשיא יגלה דעתו בפירוש ויאמר: רוצה אני. וכ״ז מפורש בגמ׳ (סנהדרין דף י״א ע״א וע״ב ובדף י״ב א׳) ועמוסי יריכי נחשון בקשו לקבוע כו׳, וברמב״ם פ״ד מהל׳ קה״ח, ע״ש. ואולי י״ל שגם אנחנו ב״י היינו קוראים לחדש העבור ע״ש הנשיא, ובאמת מצינו בסנהדרין י״ב שם שקראוהו „נציב״, שהוראתה אחת עם נשיא וכידוע, ועי׳ במהרש״א שם שכתב דעפ״י סוד יש יחש גדול בין הנשיאים שבעדה לכל החדשים, ובפרט לחדש העבור שהוא מכוון כנגד הנשיא הי״ג לשבט אפרים ומנשה, משא״כ לישמעאל שהוליד רק שנים עשר נשיאים, ע״ש.

2) בצד 121 יאמר: שהאיש שהרהיב עוז בנפשו, להתרועע עם האיש שהחרימוהו ב״ד היה נענש כמוהו ע״ש, וזה נגד המפורש ביו״ד סי׳ של״ד ובש״ג פ׳ א״מ, ע״ש. אבל חנם התלונן עליו הח׳ הרכבי בהגהותיו על שהשוה „פתיחא״ הנזכרת בגמ׳ (ב״ק דף קי״ג ע״ב) עם „חרם״ אשר לדעתו פתיחא היא רק נידוי הקל שהוא ראשית התרם, ואינו כחרם נמור החמור, ע״ש. ובאמת בדברי ר׳ פלטוי גאון המובאים בנמק״י ב״ק שם, ובב״י חו״מ ס״ס צ״ח ובד״מ ס״ס י״ט שעליהן סמך ה׳ גראָטץ דבריו שם בהערה, מפורש בהדיא כותיה, דז״ל שם: אדם שסרב על גזרת ב״ד כותבין לקהלות ישראל: „פלוני גזרנו עליו דין וסרב ולא השגיח והחרמנו אותו, שלא יתפללו עמו בעשרה, ולא יזמנו עמו, ושלא ימולו לו בן, ושלא יקברו לו מת, והוציאו בניו מביה״ס ואשתו מביהכ״נ עד שיקבל עליו הדין, וזה מקרי „פתיחא״, עכ״ל. והמה ממש דברי גראָטץ מלה במלה. דפתיחא היא חרם נמור לכל משפטיו וחקותיו, לא רק ראשיתו. ונראה שבין חרם ובין שמתא ובין נדוי הנעשים בכתב נקראים פתיחא, ולכן הימב פי׳ רש״י שם פתיחא: „שטר של

שמתא", ע"ש. (ולשון השיך שכתב רשמתא היא „אחרמתא" צ"ל, רשמתא היא רק קללה בעלמא כמו „מי שפרע" ועי' מ"ק ט"ז ואכ"מ להאריך בזה).

ומה דנסתייע ה' הרכבי מהשיך שכתב דפתיחא הוא מענין התחלה ור"ל ראשית הדבר, הנה דעת השיך הוא על דרך דעת הבעה"ת שהביא הטור בחו"מ ס"ס צ"ח שכפרים ג"כ פתיחא מענין אתחלתא, אמנם לא התחלת הדבר כ"א התחלת הדין ע"ש. ובאמת הוא חולק בזה על ר"ש גאון הנ"ל והב"ח בפרישה שם, והנ"מ לדינא הוא, שלדעת בעה"ת היה מבואר בדפתיחא, פרושו כל הענין מפתיחת יהתחלת הדין עד האדרכתא, משא"כ לדעת הגאון הזה פתיחא רק כתב של חרם ובנ"ל, ומזה יתבאר שלא בצדק כתב ה' הרכבי שם הלאה, שבר"מ היה נהוג סדר אחד היינו בתחלה נדוי בע"פ ואח"כ פתיחא בכתב ואח"כ אדרכתא, דלדעת בעה"ת הנ"ל יש פתיחא שהיא באה לבסוף גם אחרי האדרכתא ובנ"ל. כן לא במשפט הוציא מכלל דיני ממונות „חרם" שהיה נוהג גם שמה. עי' ברמב"ם פ"ד מה' סנהדרין, ע"ש.

3) בצד 363 יאמר המחבר: שבתלמוד בציני רק שהיה הרשות להר"ג לרדות את העם במקל, אבל לא כתוב בפי' משאת בית דוד, שהמלך צוה להרכיב את בוסתנאי במרכבת המשנה ולשמות בתי שופטים ונהג ראשי ישיבת סורא ונהרדעא ופומבדיתא להיות שופטים ברשותו בכל גבול ישראל, ע"ש. ובאמר אתפלא הוא גם בתלמוד סנהדרין ה' מבואר שהדין היה צריך לטול רשות מר"ג, וזה היה מקיר גם לפוטרו אם טעה בדין, וכן מפורש ברמב"ם שאין רשות להפסק בלא רשות הנשיא, ובנוגע למרכבת המשנה הנה מציגו בתלמוד (גיטין ל"א ב') שבית הר"ג היו נוסעים במרכבת זהב, ע"ש.

4) בצד 378 יאמר: שרב ירד לבבל (והלשון הנה לא נמצא אלא אי בן אחותי יורד לבבל, פסח' ה', או כבי אתא רב לבבל, ב"ק פ"ה וקידו' פירוש, שרב הלך לסורא ע"ש, ובאמת בכלל בבל שנזכר בכל התלמוד כי קרי מדינת בבל בבבל, עי' גיטין ו' קדושין ע"א יבמו תלמידא של בבל, ת"ח שבבבל, ובפסחים נ"ס קרא לפומבדיתא בבל ע"ש, ובפירוש נעלמו מה' גראבץ כ"ש התוס' בבא ב"ק ד"ה ג"כ ע"ש דכתבו וז"ל „בבל" הוא שם המדינה והא שם העיר כי ולא אשכחן שם המתא ועיר ששמה בבל אלא מדינה היא עכ"ל והוא כנ"ל.

5) בצד 426 נעלם ממנו ולא ידע מהא מלת „דימוס" שמצריכה התוס' אלדד הדני להוראת פלפל, וה' הרכבי חקר מקורה ממלה יונית המורה על דבר יסוד או מר ע"ש. ולדעתי היא ממש המלה „תרמוס" (בחלוף דמ"ת) הנזכרת לרוב במשנה ובתלמוד, ויורה לרע מר מאד, עי' ביצה דף כ"ו.

6) בצד 459 מסתייע המחבר מלשון רבי נטרונאי גאון שכתב, דהעקר שבבי"ת ציינוהו „חכמים" לשון, והוא אמר „רבותינו" או „סופרים", ש"מ שהראשונים לא הכפני ידגקוד והטעמים דבר שבקדושה, ע"ש. ולדעתי אין זה כ"ם יאי מזה ירא וא אוירא, כי רבותינו או סופרים וחכמים חייגו רק, וכמו שהביא המחבר בעצמו לקיל צד 378 תשובת ר"נ גאון שקרא להאיתם שהוא נוהג בשביל סדרי סופרים והוא

כתבו כתובות וגיטין כתקנת חכז"ל פוקרים בדברי חכמים, ע"ש. הרי מפורש דסופרים וחכמים היינו הך.

דוד ברי"ל.

בריסק דליטא, תרמ"ד.

להעיר על דבר!

א) האמורא „רבה בר בר חנה" הנזכר לרוב בתלמוד נבוכו רבים מדוע יחסו על שם זקנו ודלג שם אביו? והחכם א. וואהל זה מקרוב (בהאסיף להצפירה) הוסיף להתפלא, דאם איתא דנקרא בן „בר בר חנה" לפי שהיה נכד חנה, הלא היה צ"ל בר בריה דחנה? (ובאמת מצינו ר' מיישא בר בריה דריב"ל), ועי"ז נכנס לפרצה דחוקה שהשם „בר חנה" אינו שם עצם רק שם משאל, ע"ש. ואשר אחזה לי אני לישב הכל בחדא מחתא הוא כי שם אבי רבה היה ג"כ חנה כשם זקנו, ואולי היה חנה הנולד לר' חנן חתניה בבית נשיאה ביום מותו, ואשר בשביל זה קראו לו שם בשם אביו, וכמסופר במ"ק (כ"ה ב') ע"ש (כי וזנה וחנן חד, עי' בערוך ערך חנה יבב"מ פ"ג.) ואחרי ששם אביו ושם זקנו היה חנה לכן היטב קראו לו בר בר חנה להגיד שהיה בן חנה גם בן בנו של חנה הזקן והשם חנה עולה על שניהם, וכדי שלא נטעה להחליפו ברבה בר חנה בן אחיו של חייא וכמ"ש התוס' בסנהדרין (ה' א') הוצרכו ליתן סימן והוסיפו לו „בר" אחד לאמר: שזה היה ג"כ בן בנו של חנה אבל לא היה יכול לאמר בר בריה דחנה שא"כ היה דולג על שם אבא לגמרי משא"כ עתה שנם שם אביו בכלל.

ב) ע"ד שם „שילת" הנמצא בתלמוד (סנהדרין ה' ועוד), הביא הסה"ד באות שין, משם הגאונים, שהוא שם לנקבה ואומרים שר' שמואל בר שילת הוא בן שילת אחות ר' חייא רבה הנזכרת בגמ' סנהדרין שם, והוא משיב עליהם ואומר דאינו כן, דבגיטין ופ' חלק אמרו מבני בניו של המן למדו תורה ברבים, ומנו רב שמואל בר שילת, וחלילה לר' חייא דאתי משמעי אחי דוד (כתובות פ' אעפ"י ס"ב ב') להתחתן בגרים ע"כ. ואני תם ולא אדע אנה מצא בגיטין בפ' חלק דר' שמואל בר שילת היה מבני בניו של המן, הלא כה לשון הגמרא בגיטין נ"ז ב' מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק, „מבני בניו של סיסרא למדו תינוקות בירושלים, מבני בניו של סנחרב למדו תורה ברבים ומאן נינהו שמעיה ואבטליון, ובסנהדרין (צ"ו ב') הנירסא: „מבני בניו של סיסרא למדו תורה בירושלים", עכ"פ אין זכר פה לר' שמואל בר שילת"? לא אדע מה היה להגאון הסה"ד לערבב פה את ר"ש בר שילת וליחסו אחר המן, וכן כתב עוד הפעם כזאת באות ר' שמואל בר שילת ותלה א"ע ג"כ בפ' חלק אשר שם אין זכר מזה, והוא פליאה רבתא.

דוד ברי"ל.

בריסק דליטא, תרמ"ה.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PJ
5038
M4

Melits ehad mini alef